Gerhard Feix_Pariisi suur kõrv. Prantsuse politsei: ajalugu ja tänapäev

Tõlkinud J. Sootak

TALLINN «EESTI RAAMAT» 1988
327.19 Q59
Originaali tiitel:
EESSÕNA VENEKEELSELE VÄLJAANDELE
Gerhard Feix Das große Ohr von Paris. Fälle der Sürete Verlag Das Neue Berlin
Kujundanud A. Tali

F22 ^'pariisi suur kõrv. Prantsuse politsei: ajalugu ja tänapäev — Tln.: Eesti Raamat, 1988. — 248 lk. ISBN 5—450—00070—7
Köitev ülevaade Prantsuse politsei organisatsioonilisest kujunemisest, töö meetodeist ja väliapaistvamatest saavutustest võitluses kuritegevusega kolmesaja aasta jooksul, kirjeldatud on ka politsei kasutamist kodanliku ühiskonna rep-ressiooniorganina.
66.2(08)
„ 1206000000-39? oa © To1^e eesti keelde
F 9oi(i5)_88 Kirjastus «Eesti Raamat», 1988
ISBN 5—450—OOO'O—7

Rahvasuu on hakanud Prantsusmaa pealinna politseid kutsuma Pariisi suureks kõrvaks. Pariislaste meelest seondub politsei mingi hiiglasliku kuuldeaparaadiga, mille abil saab teada kõnelustest tänavatel, eramajades, bistroodes, staadionidel, töö-lismiitingutel, ülikooliauditooriumides või usuühingu koosolekutel.

Tänapäeva Pariisi suhtes on see küll liialdus, kuid sel hüperboolil ei puudu oma mõte. Kunagi võrdles K- Marx tollase Preisimaa riigiorganeid kõrvade, silmade, käte ja jalgadega, mille abil omanike huvi «kuulab pealt, vaatab, hindab, kaitseb, haarab ja jookseb».1

Igas ekspluataatorlikus ühiskonnas on eksisteerinud «... rühm isikuid, kes valitsesid, kes käsutasid, võimutsesid ja kelle käes oli võimu alalhoidmiseks füüsilise sundimise aparaat, vägivallaaparaat .. .»2

Need marksistlikud tõed kehtivad ka tänapäeval, mil politsei-ja luureagendid tungivad mitmesugustesse töölis-, üliõpilas- ja usuühingutesse, et saada jälile valitseva korra oletatavatele vaenlastele. Nagu minevikus, nii korraldavad politseiagendid ka praegu salakavalaid provokatsioone, et kollitada väikekodanlasi «punase hädaohuga» ning viia lihtsaid inimesi segadusse.

Selles mõttes on Gerhard Feixi raamat kasulik ja huvitav. Saksa DV-s oli raamatul tohutu menu, pärast selle esmailmumist 1975. aastal anti aasta hiljem välja kordustrükk.

Ilmselt ei ole edu põhjused mitte ainult intrigeerivas pealkirjas ja haaravas süžees. Autori tähelepanu koondub tõsistele asjadele, raamatus on juttu Prantsusmaa politsei arengust XVII sajandist tänapäevani. G. Feix näitab, et kodanliku propaganda müüt, nagu teeniks kodanlik politsei kogu ühiskonda, on alusetu.

G. Feixi raamat ei kujuta endast tõsiteaduslikku traktaati, mis oleks jõukohane ainult spetsialistile. Ajaloolist tõde järgi-

[1] M a r k s K. Дебаты по поводу закона о краже леса. // К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. Т. I. С. 142.
[2] L e n i n V. I. Teosed. 29. kd. Lk. 442.

des kirjeldab autor kaasakiskuvalt politseitööd n.-ö. kolme musketäri aegadel, Louis XIV, Päikesekuninga-aegsel Prantsusmaal. Ta tutvustab meid Napoleon Bonaparte'i politseiministri Joseph Fouche ja kavalpea Eugene Francois Vidocqiga, kes sunnitöölisest sai nuhkide kuningaks. Näeme osavaid poliitilisi provokaatoreid ja asjatundlikke politseinikke.

Autor jutustab eri aegade politsei süütutest ohvritest. Nende hulgas on anarhistist pommiheitja Auguste Vaillant, mängukann Kolmanda Vabariigi provokaatorite käes, samuti alusetult süüdistatud Alfred Dreyfus. G. Feix joonistab ka mõned portreed valitsevate klasside esindajatest, kes kohtupinki sattusid — paleedes tegutsenud mürgitajad, superpettur Stavisky ja muud taolised.

G. Feixi kronoloogia ei ole pidev. Suure ajaloolise pannoo taustal toob ta esile antud ajajärgule kõige iseloomulikumad kuriteod, poliitilised skandaalid või mõnede politseitegelaste karjääri. Lugeja tutvub mitte ainult Prantsusmaa repressiooniapa-raadi, vaid kogu riigi uuema poliitilise ajaloo olulisemate momentidega. Ilmselt seisneb selles ka raamatu vaieldamatu tunnetuslik väärtus.

Samal ajal põhjustab sündmuste käsitluse fragmentaarsus lugejale ka mõningaid raskusi. Kõik rõhud ei ole õigesti asetatud. Siin-seal pöörab autor peatähelepanu välisele, jättes sisuliselt olulise kõrvale. Tuleb ette ka ebatäpsusi faktilise materjali esitamisel ning mõnede minevikuepisoodide hindamisel.

Seepärast tahakski järgnevalt teha mõningaid täiendusi ja täpsustusi, et lugejal oleks kergem mõista raamatus kirjeldatud ajaloosündmusi nende keerukuses ja sisemises vastuolulisuses.

Kõigepealt mõistest politsei. Selle täpse määratlemiseta on raske mõista ka ekspluataatorliku riigi repressiooniaparaadi ajalugu.

Esiteks, politseil on kaks tähendust: selle all mõeldakse nii spetsialiseeritud repressiooniaparaati kui ka selle tegevust.

Teiseks, XV—XVI sajandil iseseisvat politseisüsteemi ei olnud, politsei all mõeldi neil aegadel hoopis midagi muud kui tänapäeval, nimelt paljusid riigi sise- ja välisfunktsioone: rahandus, õigusemõistmine, avaliku korra kaitse, välissuhted.

Kui XVIII—XIX sajandi vahetusel kujunes kodanlik riik, eraldus politsei õigusemõistmisest ning omandas tänapäevasele lähedase kuju. Siis tekkis ka politseiorganite süsteem, klassivägi-valla vahend.

Ehkki XV sajandil mõisteti politsei all muud kui XIX sajandil, on ekspluataatorid alati kasutanud ekspluateeritavate suhtes vägivalda. Valitsevad klassid on sisejulgeoleku tagamiseks toetunud relvajõule, kohtutele ja vanglatele mitte ainult varafeodaalses, vaid ka orjanduslikus ühiskonnas. Tänapäeva politsei sarnane eriaparaat kujunes välja pikkamööda.

Kodanliku riigi politseisüsteem moodustus XIX—XX sajandi vahetusel. Sellesse kuulub mitu allsüsteemi.

Esimese allsüsteemi moodustavad võimsa kriminalistikatehnï-kaga varustatud iseseisvad politseiorganid või -teenistused, kelle ülesanne on võitlus õiguserikkumistega. Siia kuulub:

a) kriminaalpolitsei, kes võitleb niinimetatud üldkuritegevusega;

b) poliitiline politsei, mis on loodud kehtiva korra poliitiliste vastaste ohjeldamiseks;

c) vastuluure, kes peab avastama ja ära hoidma välisluurete tegevust.

Teise allsüsteemi moodustavad politseiorganid, kelle ülesanne on avaliku korra kaitse linnas ja maal, samuti riigipiiri kaitse. Nad moodustavad politseipatrulle ja -poste ning kontrollivad muulgi moel seaduste ja kohalike võimuorganite normatiivaktide täitmist.

Esimese allsüsteemi mehi nimetatakse enamasti erariides politseinikeks. Avalikku korda ja julgeolekut kaitsvad politseinikud on aga alati vormis ja seepärast nimetataksegi neid mundris politseinikeks.

G. Feixi raamatu esimene osa käsitleb absolutismi õitsengu, kriisi ja lagunemise aega Prantsusmaal (XVII—XVIII saj.). Kuid politseiasutused tekkisid frankidel juba feodalismiaja algul, varasel keskajal. Politseiametnike eelkäijaks võib pidada frankide kuninga Chlodovech II niinimetatud komissar-uurijaid, kelle tegevusele pandi alus 615. aastal.[1]

Järgnevad muudatused sisejulgeolekujõudude süsteemis leidsid aset rööbiti Kapetingide dünastia riigiaparaadi kujunemisega. 1032. aastal pandi kuningas Henri I ediktiga mitmete provintside etteotsa seniste hõimujuhtide asemel kuningavõimu esindajad prevot'd.[2] Nende ülesannete hulka kuulus ka korra kaitsmine, seega siis politseiteenistus, ehkki politsei mõistet tollal veel ei tuntud. 1306. aastal reformis kuningas Philippe IV Ilus korrakaitsesüsteemi Pariisis, sama teevad edaspidi ka Valois' dünastia kuningad. 1450. aastal oli Pariisi prevot' käsutuses 70 linnavalve teenistujat — seersanti. Sama ülesannet täitsid 35 rüütlit Pariisi ümbruses.[3]

XV sajandil tekib politseiteenistus ka väljaspool kuningriigi pealinna. Moodustatakse ratsapolitsei maréchaussée, tänapäeva sandarmeeria eelkäija.[4]

XVI sajandil jõuab lõpule Prantsusmaa poliitiline ühinemine, kujuneb ühtne juhtimisaparaat ning täiustub ka politseiteenistus. 1526. aastal hakkab lisaks prevofle tegutsema niinimetatud koh-tutalaari leitnant, kes peab talle alluva kahekümne amburiga hoolitsema kurjategijate jälitamise ja vahistamise eest.[5] Siin võib märgata tulevase kriminaalpolitsei algeid.

5

Absolutismi kindlustumisele XVII sajandil vastab 60. aastate politseireform, mille käigus pealinna korra ja julgeoleku eest vastutavaid kuningaametnikke hakatakse esmakordselt nimetama politseinikeks. Samal ajal võib täheldada tsentralismi tugevne-misest politsei halduses. Ometi ei saa öelda, et tolleks ajaks oleks iseseisev politseisüsteem välja kujunenud.

Selles seoses ei saa nõustuda G. Feixiga, kelle väitel politsei pealeitnandi ametikoha asutamine 1667. aastal tähendanud ühtlasi tsentraliseeritud poliitilise politsei loomist Prantsusmaal. Tegelikult täitis politsei pealeitnant nii kohtuniku kui ka korravalvuri

---

[1] L e C l è r e M. Histoire de la Police. P. 1964. P. 12.

[2] Samas. Lk. 14.

[3] Op. cit. Lk. 12.

[4] C r a m e r J. The World Police. Ldn. 1964. P. 291—301.

[5] L e C 1 è r é M. Op. cit. Lk. 22.

' Mémoires de Canler, ancien chef du Service de Sûreté. Bruxelles—Leipzig. 1862. P. 38.

funktsioone, otsis taga kurjategijaid, kindlustas koguni Pariisi varustamist toiduainetega,1 nii et tema ülesandeid ei saa lugeda kaugeltki ainult õiguskaitselisteks. Autor eksib, kui arvab, et politsei pealeitnandi ametikoha sisseseadmise edikt anti välja 19. märtsil 1667. Asi oli nii, et kuningas käskis luua Pariisi politsei pealeitnandi ametikoha 1666. aasta detsembris. Louis XIV 1667. aasta 15. märtsi ediktis nähti ette selle ametimehe kompetents. Politsei pealeitnandi nimetus aga pärineb alles 18. aprillil 1674 antud ordonnantsist.2

Hiljem loodi politsei pealeitnandi ametikohad ka teistes linnades, mistõttu vastav ametimees Pariisis polnud kaugeltki keskne kuju haldushierarhias. Mingil määral konkureeris absolutistliku Prantsusmaa politsei pealeitnant kuningliku halduse regionaalse juhi kuberneriga.3

G. Feixi põhitähelepanu on pälvinud esimene Pariisi politsei pealeitnant Gabriel Nicolas de la Reynie ning kaks tolleaegset kõmutekitanud kuriteoasja — markiis de Brinvillier' ja juveliiri-proua Monvoisini lood.

Need näitavad ilmekalt omaaegse politseijuurdluse meetodeid, mille lahutamatu koostisosa oli kahtlustatavate julm piinamine. Just neil aastatel, täpsemalt 1670. aastal, kehtestati kuninga ediktiga piinamisvõtete loetelu ning nende kasutamise kord. Sinna juurde kuuluvas kuritegude loetelus kajastub aga õukonna-aadli moraalne allakäik ja omakasupüüdlikkus.

Autor võinuks pühendada lugeja teistessegi huvitavatesse sündmustesse, mis leidsid aset absolutismi allakäigul, kuningate Louis XV ja Louis XVI valitsusajal. Tollase Prantsusmaa valitsusringkondades lokkas korruptsioon, õiglusetus ja politseilik omavoli, mille sümboliks võib pidada niinimetatud pitsatiga kirju, lettres de cachet'd. Need olid vahistamiskäsu blanketid, mis andsid nende valdajale õiguse heita igaühte tähtajatult vanglasse — Bastille'sse või teise selletaolisse, kuhu too jäi eluajaks. Ja teiselt poolt, paljud tõelised kurjategijad, näiteks kurikuulus markii de Sade, jäid kaua aega või üleüldse karistamata.

Raamatu järgmine osa räägib Prantsusmaa politseist XVIII— XIX sajandil, seega monopolismieelsel perioodil. Näeme polit-

« 1 Vermorel A. Les Mystères de la Police. P. 1864. P. 2—6.

2 Op. cit. Lk. 1—3.

3 Clément M. Le Gouvernement de Louis XIV. P. 1848. P. 28—43.

sei arengut jakobiinide diktatuuri, termidoori, Napoleon I, Bour-bonide restauratsiooni, pankurite kuninga Louis-Philippe'i ja Louis Bonaparte'i Teise Keisririigi ajal. Lugeja tutvub endise vaimuliku ja revolutsionääri Joseph Fouche loodud poliitilise politseiga ja legendaarse Eugene Francois Vidocqiga.

XVIII—XIX sajandi vahetus oli Prantsuse politsei jaoks murrangulise tähendusega. Võimuletulnud kodanlus reformib feodaalidelt pärandiks saadud riigiaparaadi. Uued ekspluataatorid vajavad paremat repressiooniaparaati, peenemaid töövõtteid ja kergemini juhitavat süsteemi.

Just selles valguses tuleb käsitada 1796. aastal loodud politsei üldministeeriumi, politseisüsteemi keskaparaati. Pariisis ja teistes linnades moodustatakse kohalikud politseiorganid, politseitöö spetsialiseerub, kujunevad poliitiline politsei ja kriminaaljälitus. Neist aegadest saab alguse ka sandarmeeria — relvajõudude tüüpi

politseiüksused, mis peavad pidama korda maapiirkondades ja tulema toime töötajate massiväljaastumistega.

Politseisüsteemi arengus on tähtis koht Pariisi politseiprefektuuri ehk politseivalitsuse loomisel. Järgneva poolteise aastasaja jooksul kujuneb sellest riigi politseiorganisatsiooni autonoomne koostisosa.

Möödunud sajandi jälitustööst kõneldes piirdub G. Feix põhiliselt Fouche politseiga. Tegelikult iseloomustab poliitilise politsei väljaarendamine ja provokatsioonide kasutamine poliitiliste vastastega võitlemisel politseid kogu monopolismieelsel perioodil. Just see tegi Prantsusmaa politseist kõikide Euroopa reaktsiooniliste režiimide jaoks eeskuju, õpilaste hulka kuulus ka Tsaari-Venemaa. Ega muidu laseks M. Saltõkov-Stšedrin prantslasest nuhil Chenapanil õpetada oma vene kolleegidele politseispionaaži tsiviliseeritud tehnikat.

Repressiooniaparaadi selline areng oli seaduspärane. Pärast 1789.—1794. aasta Suurt Prantsuse revolutsiooni jätkusid riigis sotsiaalsed ja poliitilised konfliktid. Nimetagem 1830. ja 1848. aasta revolutsioone ning 1871. aasta Pariisi Kommuuni.

Poliitiline olukord sunnib valitsevaid klasse toetuma eelkõige relvajõududele ja rafineeritud politseitööle, millega loodetakse mingilgi määral seisu tasakaalus hoida.

Tolleaegset olukorda iseloomustab kujukalt Surete (julgeolekuteenistuse) kauaaegne ülem Canler oma memuaarides: «Provokatsioonist, sellest salakavalast ja närusest vahendid, mis kutsus esile õiglase viha, oli saanud igapäevane asi. Oli ju vaja anda repressioonidele seaduslikku ilmet, ning teiseks oli vaja teada saada üksikisikute ja hulkade arvamust ning neid selle eest ka karistada.» 1 Möödunud sajandi Prantsusmaa tähtsamaid politseiametnikke Cerarty tunnistab: «Peale Orsini vandenõu (kallaletung Napoleon III elule — V. G.) olid kõik viimase kümne

7

aasta valitsusevastased vandenõud (s. t. 1860—1870. — V. G.) salapolitsei korraldatud, ning ilma tema sekkumiseta ei oleks neid kas üldse olnud või nad oleksid jäänud märkamata.»1

Esimene rahvusvaheline tööliste organisatsioon, Esimene Internatsionaal kutsus esile Prantsusmaa võimude repressiooni-laine, selle ridadesse imbusid provokaatorid.

Pärast Pariisi Kommuuni purustamist pööras Kolmas Vabariik poliitilisele politseile suurt tähelepanu. Ametlikult küll väideti, et poliitilist politseid enam ei ole, kuid nuhkide ja provokaatorite arv aina kasvas. Sotsialist P. Morel kirjutas oma raamatus «La Police ä Paris»: «... need spioonid võtavad osa manifestatsioonidest, kannavad punaseid lippe ..., tegutsevad poliitiliste ja töölisliitude tegevliikmetena, saavad nende presidentideks, kassapidajateks, sekretärideks..., ühesõnaga kujutavad endast nende organisatsioonide kõige aktiivsemaid ja usinamaid liikmeid.»[6]

Omaette peatüki Prantsusmaa poliitilise politsei möödunud sajandi ajaloos moodustavad lavastatud anarhistide vandenõud, millel peatub ka G. Feix.

Reaktsioon kasutas üksikute anarhistide tegevust 1880.— 1890. aastatel selleks, et kollitada väikekodanlasi punase terroriga ning mobiliseerida ühiskondlikku arvamust töölisliikumise vastu tervikuna.

Kogu trikk oli aga selles, et anarhiste rahandas politsei ise oma agentuuri kaudu. Näiteks anarhistide ajaleht oli tegelikult politsei ettevõtmine, mida kasutati psühholoogiliseks sõjaks väikekodanlaste vastu. Väga iseloomulik on P. Kropotkini arva-

---

[6] M o r e l P. La Police à Paris. P. 1907. P. 153.

[1] Le quatre septembre et le gouvernement de la déîence nationale. P. 1872. P. 60.

mus selle ajalehe kohta; teda sundis väljaande tõepärasuses kahtlema ajalehe pöörane radikaalsus: «Ajaleht oli äärmiselt verejanuline, süütamised, tapmised ja pommiplahvatused laiutasid igas numbris.»[7]

P. Kropotkin ei teadnud midagi politseiprovokaatoritest anarhistide ridades. Prantsuse anarhist Jacot oli asjaga rohkem kursis. Ta kirjutab oma mälestustes: «Neil (s. t. provokaatoritel. — V. G.) õnnestus relvastada paljusid segadusse sattunud, vaesusest ja ebaõiglusest tigestunud inimesi, keda võib kohata igal sammul, ehkki samas räägitakse ideaalsest õiglusest ja kõikjal korrutatakse: inimõigused, vabadus, võrdsus, vendlus.»[8]

XIX sajandi lõpul jõuab Prantsusmaa imperialismi staadiumi, mille algust tähistab sisevastuolude kasv. Näitena võib tuua mitmesuguseid poliitilisi kriise ja skandaale, millest ühel, nimelt Dreyfusi protsessil, peatub pikemalt ka G. Feix.

8

Raamatu neljandas osas pälvib põhitähelepanu Pariisi politsei tegevus maailmasõdadevahelise aja kahe suurema afääri uurimisel. Jutt on Stavisky asjast ning tuletikukuninga Ivar Kreugeri salapärasest surmast. Võrratult vähem pöörab autor tähelepanu Marseille' mõrvale — fašistlike agentide poolt toimepandud terroriaktile 6. oktoobril 1934, mille käigus tapeti Prantsusmaa välisminister Louis Barthou ja Jugoslaavia kuningas Aleksandar I.

Sellest tragöödiast möödunud neljakümne aasta jooksul on ta pälvinud paljude autorite tähelepanu. Kuid alles hiljuti leiti uusi täiendavaid dokumente, mis heidavad Marseille' sündmustele uut valgust. Sisuka raamatu «Operatsioon «Teutooni mõõk»» on nendest sündmustest avaldanud 1966. aastal Nõukogude balka-nist V. Volkov. Paraku on ka G. Feixi käsitlus kohati ebapiisav ja pinnapealne. Arusaadavalt ei suutnud Pariisi Surete ja juurdlust juhtinud komissar Jean Bellin välja selgitada selle kuriteo tõelisi algatajaid, nagu olid ka Aix-en-Provance'i kohtu all vaid suure mängu etturid. Kuid tollal ei teatud kogu tõde mitte ainult Pariisis, vaid ka fašistliku diktaatori Mussolini lähikonnas.

Enne Teist maailmasõda peeti tõeseks versiooni, et Marseille' mõrva panid toime horvaatia terroristid ustašid, kelle põhibaasid paiknesid Itaalias ja Ungaris. Terroriakti korraldasid ustašite juhid Pavelic ja Kvaternik, kes pooldasid sõltumatu Horvaatia loomist ning orienteerusid Itaaliale. Terroristide peaeesmärk oli tappa Jugoslaavia kuningas Aleksandar, kelle elu kallale nad olid varemgi kippunud.

Tegelikult viisid vandenõu nähtamatud niidid Berliini. Operatsiooni «Teutooni mõõk» kava töötati välja Reich’i teise mehe Hermann Göringi juhtimisel ning selle kiitis heaks Hitler ise. Vandenõu oli suunatud eelkõige Louis Barthou' vastu, kes pooldas koostööd NSV Liidu ja Prantsusmaa vahel ning propageeris aktiivselt kollektiivset julgeolekusüsteemi Euroopas. Barthou* kõrvaldamisega lootis Berliin eelkõige nurja ajada Prantsuse— Nõukogude kokkulepet. Oma kuritegeliku plaani varjamiseks korraldati ühtlasi kallaletung kuningas Aleksandarile, sellises serveeringus võis Barthou' hukkumine näida juhusena.

Samal eesmärgil moodustati terrorigrupp halvasti ettevalmistatud ustašitest, kes pidid igal juhul sattuma Prantsuse politsei kätte. V. Volkov kirjutab sel puhul: «Ustašid olid mõeldud patuoinaks, nad pidid tõmbama endale rahvusvahelise üldsuse tähelepanu ning juhtima Prantsuse ja Jugoslaavia politsei oma jälgedele.» [1]

---

[7] К р о п о т к и н П. А. Записки революционера. Спб. 1906. с. 441—442.

[8] J a c o t . L'anarchie policière. Les dessous des affaires Ravachol et Vaillant. P. 1901. P. 4.

Tõsi, kuningas Aleksandari tapmisel oli ka eri eesmärk. Berliin jälgis ärevalt oma Rooma partneri lähenemist Pariisile. Selle liidu nurjamiseks võetigi vandenõulaste hulka ustašid. Atentaadi täideviija oli Makedoonia terroriorganisatsiooni VMPO

liige Velicko Georgijevorganisatsiooni parema tiiva juht Vanco Mihailov oli aga natside agent.

Ning lõpuks, kuningas Aleksandari surm' pidi takistama kavandatava Doonau pakti sõlmimist. Pakti üks eesmärke oli Austria sõltumatuse kindlustamine, kuivõrd fašistlik Itaalia pidas tollal Austriat oma mõjusfääriks. Saksamaa plaanides oli aga Austria liitmine, Anschluss.

Selline oli Marseille' sündmuste tagapõhi. Nende aastate ülikeerukas poliitilises olukorras tõusis politsei- ja luuretöö väga tähtsale kohale. Natslike agentide kõrval oli Prantsuse julgeolekuorganites palju ausaid, patriootlikult meelestatud inimesi. Tänu neile paljastati aastatel 1936—1939 rohkesti ohtlikke natside agente, kagulaaride vandenõu jms.[9]

Sõja-aastail teenis osa politseinikke ja luuretöötajaid tões ja vaimus fašiste või nende käsilasi Petaini ja Lavali. Teine osa seevastu võitles Vastupanuliikumise ridades, paljud neist jätsid fašismivastases võitluses oma elu.

G. Feixi raamatu viimane osa kirjeldab sõjajärgseid aastaid, eelkõige Pariisis ja Marseille's. Huvitavalt valgustatakse organiseeritud kuritegevust Marseille's.

Prantsusmaa suurim Vahemere-sadam Marseille, paljude rahvusvaheliste laevaliinide ristumispaik, lugematute restoranide, põrandaaluste urgaste ja ulatusliku allilma linn on olnud paljude gangsterijõukude mängumaa.

1930. aastatest peale on Marseille Prantsusmaa heroiinipea-linn. Siinsetes salalaboratooriumides töödeldi Idamaadest sissetoodud tooroopiumi heroiiniks, et see siis igale poole mööda Euroopat ja USA-sse laiali vedada.

Vennad Guerinid olid Marseille' heroiinikuningate teise põlvkonna esindajad. Nende hiilgeaeg langes kahekümnele sõjajärgsele aastale. Lisaks kohalikele tagurlikele poliitikutele pidasid Guerinid juba sõjaeelsest ajast peale sidet USA luurega. Guerini impeerium lagunes 1960. aastatel, kui ta ei suutnud vastu panna organiseeritud kuritegevuse uue tõusva tähe Marcel Francini hoopidele. Prantsuse ajakirjanduse andmetel oli too seotud Prantsusmaa luure ühe juhi Jean Foccard'iga.

Prantsusmaa üldsuse viis ärevusse ka Delouette'i asi. 5. aprillil 1971 avastati New Jersey tollis kellegi Rene Delouette'i autos peidik. Rene Delouette oli endine SDECE, Prantsuse salaluure agent, ning peidik sisaldas suures koguses heroiini. Delouette seletas ülekuulamisel, et tegutses kolonel Paul Fournier', SDECE luureosakonna ülema huvides. Fournier' süüd ei õnnestunud küll tõestada, kuid ta pidi siiski erru minema.

G. Feixi raamatu tegevus lõpeb 1960. aastate lõpul. Vahepeal

[1] G. Feix arvab ekslikult, et L. Barthou ja kuningas Aleksandari tappis Kerin-Dimitrov. Ta lähtub tõenäoliselt 1930. aastate ajakirjanduse andmetest. Hilisemad uurimused ei ole seda aga kinnitanud.

on Prantsuse politseis, eriti selle keskaparaadis nii mõndagi muutunud.

Politsei juhtimissüsteem on veelgi tsentraliseerunud Võib täheldada tendentsi likvideerida XIX sajandist pärit põhimõtet jaotada politsei munitsipaal- ja riigipolitseiks.

---

[9] B e l i n J. Secrets of the Surete. N. Y. 1950. P. 240—241.

Näiteks 1966 aasta 9. juuli seadusega Pariisi politsei n.-ö. etatiseeriti: ta kaotas oma autonoomia ja munitsipaalasutuse seisundi.

1966. aasta detsembris likvideeriti Rahvusliku Julgeoleku Peadirektsioon, kuulus Surete Nationate. Selle asemele loodi Rahvuspolitsei Peadirektsioon, kellele allutati ka Pariisi politseiprefektuur. 1

Rahvuspolitsei Peadirektsioon juhib kõiki politsei- ja sise-luureorganeid. Sandarmeeria jäi aga edasi siseministri ja kaitseministri alluvusse.

1971. aastal reformiti sandarmeeria. Talle anti Rahvussandar-meeria nimi ning ta jaotati kolmeks korpuseks: departemangude sandarmeeria, mobiilsandarmeeria ja Pariisi rahvuskaart.[10]

Viimane oluline ümberkorraldus Prantsuse politseis tulenes 1974. aasta 19. aprilli seadusest.[3] Rahvuspolitsei Peadirektsioon sai endale uue struktuuri. Tema koosseisu lülitati kaks haldus-küsimustega tegelevat valitsust ning viie operatiivteenistuse staabid.

Lisaks juhtimissüsteemi täiustamisele on Prantsuse politsei tugevdanud ka oma materiaalset baasi. Juurutatakse uusimat kriminalistikatehnikat ja elektronarvuteid. Kvalifitseeritud kaadri juurdekasvu eest hoolitseb Rahvuslik Politsei Kõrgkool.

See kõik on Prantsuse politseil võimaldanud kurjategijatele valusasti kanna peale astuda, eriti sellistes organiseeritud kuritegevuse keskustes nagu Marseille. Kuid paljud edusammud kujutavad endast tegelikult Sisyphose tööd. Nagu muudeski kapitalistlikes riikides, laieneb kuritegevus Prantsusmaal pidevalt.

Prantsusmaa üldsusele teeb viimasel ajal palju muret neo-fašistlike terrorirühmade tegevus, kelle vastu ei ole politseil seni erilist edu olnud. Riigi edumeelne ajakirjandus juhib põhjendatult tähelepanu siseluureteenistuste sidemetele neofašistlike põrandaalustega.

1 Revue de la Police Nationale. 1970. No. 81. P. 29—38.
2 Kriminalistik. 1974. No. 2. S. 79—82.
3 Revue de la Police Nationale. 1974. No. 94. P. 8—11.

V. Gilensen, õigusteaduse doktor

I IMEPOLITSEI

Komissar Javilliey ja vabaarmastus

Rhone oli heitnud kaldale maha mehe laiba, mis ilmselt oli Sigunenud vees juba õige mitu päeva. Isegi paljunäinud kriminaalpolitsei inspektorid hoidsid end vaevu vaos. Ainult komissar Javilliey, Lyoni politsei anti-gang-brigade'i[11] ülem jäi rahulikuks. Ta seisis veidi eemal, jälgis oma mehi ja paistis olevat isegi rahul. Muidugi mitte laiba ilmumisega, jumal hoidku! Iga kriminalist soovib, et niisugust asja võimalikult harva ette tuleks. Ka komissar Javilliey polnud erand. Rahul oli ta asjaoluga, et see Rhône'ist väljauhutud laip, kuul peas, oli Dede Boirayon.

Boirayon oli sutenöör, kes ei põlanud ära ka muud tasuvat äri. Sealjuures sattus ta vahel oma konkurentidega konflikti, mis praegu nähtu järgi otsustades polnud kaugeltki ohutu.

---

[10] B e l i n J. Secrets of the Surete. N. Y. 1950. P. 240—241.

[11] Organiseeritud kuritegevusega võitlev brigaad.

Prostitutsioon ja selle kõrvalharud olid Lyonis suurepäraselt organiseeritud, turud ära jagatud ja suhted politseiga paika pandud. Seepärast elasidki linna kakssada lõbumaja üle koik moralistide rünnakud ja isegi mõnede poliitikute algatatud ristisõjad vabaarmastuse ja kõlvatuse vastu, Fetich-klubis ja ülejäänud 199 lõbustusasutuses peeti vaikselt naeru, kui mõned gollistidest parlamendisaadikud nõudsid ühaegselt nii sekskaupluste sulgemist kui ka 1946. a. ametlikult keelatud bordellide taasavamist. Muidugi tuleb kinni pidada mängureeglitest, õigemini küll äri-põhimõtetest. Ja politseiga peab läbi saama.

Dede Boirayon ei pidanud neist reegleist mitte alati kinni ning kutsus seega sageli esile pahameele. Aga nüüd oli see kõik möödas. Tema peale pole komissar Javilliey'l vaja enam vihastada. Komissaril polnud midagi ka prostitutsiooni vastu, see kuulus Lyoni juurde niisamuti nagu laskeühing ja politsei. Lyon ei oleks tema ise ilma Fetich-klubi ja putaitfideta.[12] kes oma tulipunaste huulte ja superminiseelikutega iga päev isegi justiits-palee ja politseipresiidiumi eest mööda patseerivad. Ilma sellise

1 Organiseeritud kuritegevusega võitlev brigaad.

2 Libu (prantsuse k.).

12

Lyoni, tema gangsterite ja putam'ideta ei sõidaks komissar Javilliey ringi kalli «Mercedesega» ega veedaks puhkust kallites pansionaatides. Ausalt öeldes pidas komissar Fetich-klubi asukaid päris korralikeks inimesteks, ning vaevalt ainult sellepärast, et sealne peremees Georges Meyer, hüüdnimega Georges Luiskaja, oli kunagi ka ise olnud kriminaalpolitsei komissar ning allunud Javilliey'le. Komissar austas allilma inimesi eelkõige seetõttu, et oli neile võlgu oma kuulsuse ja suure osa sissetulekutest.

Au ja kuulsusega olid lood nii, et Javilliey'd peeti Prantsusmaa suurimaks gangsterikütiks. Ta võis enda arvele kirjutada kaheksakümmend lahendatud asja sajast — tohutu saavutus, kui arvestada, et keskmiselt on Prantsusmaal avastatud kuritegude protsent 56. Pole siis imestada, kui lehed temast alati aupaklikult kirjutasid. Alles hiljem saadi teada, et tema edusammud pärinesid allilmast endast, õigemini küll mõnedelt allilma tegelastelt. Pärast nende märguandeid ei valmistanud tegutsemine komissarile enam raskusi.

Muidugi oli vaja ka vastuteeneid, sest iga asi siin maailmas maksab. Komissar Javilliey makstud tasu polnud ette nähtud ei politsei kuluartiklites ega kaubandusministeeriumi hinnakirjades — ta tasus oma heatahtlikkusega. Fetich-klubi ja selle juht ekskomissar Meyer teadsid kõige paremini, kui suur väärtus on politseiohvitseri soosingul. Komissari heasoovlikkuse varjus aeti korda nii mõnigi äriasi ning kõrvaldati vaikselt kõige tülikamad konkurendid, sest heatahtlik komissar võis ka kõige võimatumad asjad võimalikuks muuta.

Tapetud Dede Boirayon, kellelt inspektorid parajasti sõrmejälgi võtsid, oli selle parim tõestus. Tõenäoliselt oli just keegi konkurentidest talle kuuli pähe lasknud. Gangsterite ringkondades tuli seda tihti ette. Komissar ei tahtnud aga sellest tüli tõsta, võimalikud pahandused oleksid kahjustanud nii tema head nime kui ka sissetulekuid. Seepärast otsustas ta lihtsalt kuuli mitte tähele panna. Komissar tegi teatavaks, et Dede Boirayon oli sillalt Rhône'i hüpanud, seega enesetapu sooritanud. Lõppude lõpuks, miks ei võiks ka gangster depressiooni 'all kannatada? Ühel ilusal päeval oleks ta nagunii giljotiini alla sattunud, milleks siis sellest asjast nii palju kära tõsta.

---

[12] Libu ***(prantsuse k.).***

Organiseerunud Jules'id ja Macid, nagu rahvasuus sutenööre nimetati, hõõrusid käsi. Nende komissar Javilliey'le võis alati kindel olla. Muidugi ei tohtinud nüüd koonerdada ning esimesel soodsal võimalusel ei jäetud vastuteenet osutamata. Komissar veetis ilusa puhkuse peenes pansionaadis, ja eks «Mercedese» korrashoidmisekski läinud omajagu raha. Muidugi ei jäänud ka inspektorid tühja taskuga. Kupeldajate tänulik seltskond kinkis Lyoni politsei laskeühingule, mille eesotsas oli arusaadavalt kuulus gangsteritepüüdja Javilliey, terve lasketiiru.

Politsei omalt poolt vastas lahketele kinkijatele mõnede relvade loovutamisega. Selline liigutav koostöö kriminaalpolitsei ja Lyoni «horisontaaltõönduse» vahel kestis aastaid. Politsei oli

13

lõbumajade sõber ja abimees, komissar Javilliey vabaarmastuse kaitsepühak.

Äri õitses. Kui marna Dulac Feicft-klubist oli liiga sügavale klaasipõhja vaadanud või lihtsalt filosofeerima kippus, piidles ta õlise pilguga kombluspolitseist tulnud külalist ja seletas: «Vaadake, monsieur, meie müüme armastust nagu mõned teised juurvilja.»

Äkki lõi sellesse ilusasse koostöösse mõra. Asjasse sekkus komissar Javilliey vana rivaal kohtu-uurija Ceccaldi. Süüdi oli gangster Robert Hehlen, kes 11. detsembril 1968 Fetich-klubis kuuli keresse sai. Ei teatud, kes tulistas; ei tahetudki teada. Ekskomissar Georges Luiskaja sattus piinlikku olukorda. Millegipärast oli kellelgi vaja just tema asutuses oma arveid klaarida. Siit võis tulla ainult pahandusi.

Kõigepealt otsustas Georges Luiskaja haavatust vabaneda. Selleks näisid sobivat tema «gorillad», vennad Hubert ja Augustin Sorbad, kes olid hiljuti ühte gollistist deputaati valimiskampaania ajal abistanud ja seega tõestanud oma ühiskonnakasu-likkust. Kuni mees veel elas, oli vaja ta sokutada lähimasse haiglasse. Las arstid õiendavad temaga ise.

Vennad Sorbad vahetasid käsu peale mõistvalt pilke. Miks ka mitte? Seda vennikest Hehleni ei saa enam nagunii millegagi aidata, jäägu kas või laibaga jändamine haigla mureks. Enne haavatu äraviimist pidid nad oma püstolid bossile ära andma. Georges Luiskaja läks kindla peale välja. Püstolid viskas ta oma käega Rhône'i — aga just see läks talle hiljem kalliks maksma. Sorbad toimetasid Hehleni kohale ja tulid siis rahulolevalt klubisse tagasi. Vahepeal kohale tulnud komissar Javilliey oli seal juba ametis, endine kolleeg lahkelt abiks. Komissar kuulas asjaosaliste seletusi, vaatas vereplekki, silmitses ruume ning kehitas lõpuks õlgu. Tegelikult on kõik selge: keegi käis ettevaatamatult oma püstoliga ümber, see läks lahti ning kuul juhtus nimelt Robert Hehleni tabama. Mida peaks kriminaalpolitsei selle õnnetusjuhtumiga peale hakkama?

Kõik oleks korras olnud, kui asjasse poleks nagu kiuste sekkunud kohtu-uurija Ceccaldi. See antigollist ei suutnud Suurele Charles'ile kuidagi andestada loobumist Algérie française ideest ja Alžeeria sõltumatuse tunnistamist. Vendade Sorbade valimis-aegne gollismimeelne tegevus tundus kohtu-uurijale kahtlasena. Javilliey'ga oli tal samuti oma kana kitkuda: komissar vilistas alati kaasa Eviani laulu 1 ning astus välja OAS-i vastu. Komissaril jätkus omal ajal häbematust teda, Emile Ceccaldit, paar nädalat koduarestis pidada — ainult sellepärast, et ta hoidis OAS-i natsionalistlike sõjaväelaste poolele. Ta paneb selle kelkijast komissari veel kibedasti kahetsema — Ceccaldi pole pime ja

1 Lõuna-Prantsusmaa kuurortlinnas Evianis kirjutasid Prantsuse valitsus ja Alžeeria Rahvuslik Vabastusrinne 18J märtsil 1962 alla kokkuleppe, mis lõpetas kaheksa aastat kestnud sõja.

teab täpselt Lyoni politsei nõrku kohti. Ja nii andiski uurija, kes ei andestanud komissar Javilliey'le tema vähest parempoolsust, korralduse vendade Sorbade ja nende peremehe, endise komissari Georges Meyeri vahistamiseks.

Pärast komissar Javilliey' juurdlust ei osanud Georges Luiskaja justiitsorganite poolt nii jõhkrat rünnakut kuidagi oodata. Ta kahtlustas reetmist, sest kuidas muidu seletada pärast aastatepikkust head läbisaamist politseiga enda vahistamist ning süüdistust kupeldamises ja raske kuriteo varjamises. Soovimata üksi patuoinaks jääda, hakkas ta vähehaaval keelepaelu lahti päästma. Tasapisi, tera tera kõrvale puistas ta õigusemõistmise altarile kõik, mida Lyoni politseist teadis.

Kohtu-uurija Ceccaldi kuulis asju, mis ületasid tema julgeima dki ootused. Seda oli küllalt, et vanale rivaalile Javilliey'le valusasti kanna peale astuda. Lyoni politsei iluvigu ei kavatsenud tema küll kõrvaldama hakata. Esimesel võimalusel sokutas ta kompromiteerivad materjalid vaikselt mõnede parempoolsete ajakirjanike kätte, kes tormasid otsekohe kuulsa gangsteriküti Javilliey' kallale.

Ceccaldi pressiafäär tuli aga ilmsiks ning ta oli sunnitud asja teisele uurijale üle andma. Järglane jätkas sama usinalt ning temagi leidis kondikesi selles supis, mida hirmuäratav Javilliey aastate jooksul oli kokku keetnud. Ka tema oli üllatunud, kuuldes monsieur komissari kallist «Mercedesest» ja luksuslikest puhkustest, rääkimata juba uhkest villast. Kõik need maksid palju rohkem, kui olid Prantsuse politsei kriminaalkomissari sissetulekud. Mida sügavamale uurija vendade Sorbade asjasse tungis, seda tõsisemaks läks ühtlasi komissar Javilliey' asi. Komissari kuulsusrikka tee lõpus hakkas üha selgemaid piirjooni võtma korruptsioon. 1972. a. augustis ei jäänud kohtu-uurijal lõpuks muud üle, kui saata komissar Javilliey sinnasamasse, kuhu too seni oli saatnud talle pihkusattunud allilmakangelasi — vanglasse.

Kriminaalkomissar Charles Gustave Javilliey, kellega Prantsuse õigusemõistmine 1971. a. tegeles, ei olnud paraku mingi tähtsusetu erand. Prantsuse politsei ajalugu tunneb tosinaid samasuguseid ja veel hullemaid Javilliey'sid, ehkki alati ei tulnud nende nimed ilmsiks. Pole ka ime, sest Sûreté, selle kõikvõimsa ja paljuharulise Prantsuse julgeolekusüsteemi hälli juures seisis sunnitööline Pate. Kõikide kriminaalromaanisõprade lemmik komissar Maigret on siiski ainult raamatukarigelane. Sûreté proosalises tegelikkuses ei ole Maigret'del midagi teha.

Ka Prantsumaal on politsei ajalugu niisama vana kui kuritegevuse ajalugu. Huvitavaks ja oluliseks saab see aga alles

XVII sajandil.

Noblesse oblige

XVII sajandi teine pool tõi Prantsusmaale Louis XIV absolutismi, kes tasus oma hellitusnime Roi Soleil — Päikesekuninga — eest viie vallutussõja, kolbertismil, maksukoorma, Versailles' luksuslossi, 2,5 miljardi livri suuruse eelarvedefitsiidi ja politseireformiga.

Sõdu ja luksuslossi oli vaja prestiiži jaoks, kolbertismi ning makse sõdade ja luksuse kinnimaksmiseks, politseireformi aga rahulolematute ja tõrksate maksumaksjate vaoshoidmiseks. Ainult eelarvedefitsiiti polnud talle vaja, kuid just see osutus kõige

vägevamaks. Sõjad tõid juurde uusi maid, aul ja hiilgusel oli palju imetlejaid ja järeletegijaid, ning politseireformi hakati juba uueks maailmaimeks pidama.

Maksukoorem ning lausa avalik röövimine viisid selleni, et talupojad ja väikekodanlus tundsid kuninga surmast suurt rõõmu.

XVII sajandi teisel poolel leidsid aset skandaalid markiis de Brinvillier' ja Catherine Deshayes'ga. 10. aprillil 1679 tuli Pariisi Arsenalis sellepärast kokku salajane erikohus chambre ardente — tulekamber ehk tulekohus.

Chambre ardente pidas istungeid musta riidega vooderdatud ning hubiseva küünlaleegiga valgustatud saalis. Istungit juhtis kuningatruu jurist Gabriel Nicola la Reynie, kes oli selle jubeda etenduse korraldanud Louis XIV ülesandel. Selliseid tulekohtuid oli Prantsusmaal peetud juba enne la Reynies' sündimist. Aastal 1547, oma esimesel valitsusaastal korraldas kuningas Henri II erakorralise kohtupidamise, niinimetatud tulekohtu kalvinistide süüdimõistmiseks. Kolm aastat hiljem tunnistati süüdi pool tuhat reformisti, kellest kuuskümmend põletati tuleriidal.

Inkvisitsioon ja ketserite põletamine tuleriidal ei levinud Prantsusmaal küll nii laialdaselt kui näiteks Hispaanias või Itaalias, kuid ometi ei saa Prantsuse kuningaid kuidagi süüdistada leebuses ketserite vastu — seda enam, et nood olid peaasjalikult kuningavastast meelt.

La Reynie juhtis asja kombekohaselt. Tema põlevate fanaa-tikusilmadega kahvatu nägu jäi liikumatuks, kui süüdistatav Catherine Deshayes tribunali ette toodi. Deshayes oli naise neiupõlvenimi, mehe nime järgi kutsuti teda Monvoisiniks. Süüdistus kõlas: ketser, mürgisegaja ning mõrvar.

Pariisi ratsapolitsei leitnant Desgrais oli Monvoisini vahistanud 12. märtsil auväärse Notre Dame'i kiriku trepil. Ka Des-grais pidas lugu traditsioonidest, sest kolm aastat tagasi oli ta samuti ühe naise pühakojast otse vanglasse toimetanud. See oli Marie Margarethe d'Aubray mõrvar markiis de Brinvillier, kes varjas end õigusemõistmise eest Liege'i kloostris. Tõsi, tookord pidi Desgrais oma ohvitserimundri preestrikuue vastu vahe-

1 Majanduspoliitika, mis seisnes rahvusliku majanduse isoleerimises ning mis sai nime oma looja Colbert'i järgi.

tama ning tavakohase vahistamisvormeli «Kuninga nimel!» asemel palavaid lembesõnu lausuma.

Monvoisin oli ilus naine, kuid kohtu ees võis tema näos näha pikkade väsitavate ülekuulamiste jälgi. Uhke kullaga tikitud kleit oli puruks rebitud. Tema lopsakas keha, mis kunagi pakkus ülimat naudingut paljudele kõrgeaulistele kavaleridele, sealhulgas Pariisi timukale monsieur Sansonile, oli nüüd piinatud ja vaevatud. Nii piinamine kui ka hilisem hukkamine kujutasid endast sellesama monsieur Sansoni kätetööd. Henri Sanson, Pariisi timukadünastia viimane võsu, kirjutas, et oma loomult olevat ta olnud leebe, melanhoolne, «pigem õrn kui kirglik».

Kohe pärast madame Deshayes' kinnivõtmist sai la Reynie'le selgeks, et teda on õnnistatud erakordse saagiga. Sellest sai võimalus veel kord rängalt kompromiteerida Prantsuse kõrgaadlit, kes polnud jõudnud veel vabaneda markiis de Brinvillier' heidetud varjust.

1676. a. anti kohtu alla Pariisi lugupeetud tsiviilleitnandi dAubray tütar, Kõrgema Kohtupalati kohtuniku õde markiis de Brinvillier. See suursugustest aadliringkondadest

daam oli mürgitanud oma isa, lasknud mürgitada mõlemad vennad, kippunud õe ja õemehe elu kallale. Pariisi vaestehospidali haigetele jagas ta mürgitatud kooke ning ei jätnud soodsal võimalusel korraldamast toksikoloogilisi eksperimente ka oma teenijate ja külaliste peal. 1676. a. juulis raius monsieur Sanson traditsioonilisel hukkamispaigal Greve'i väljakul sellel kurjusel pea maha ning põletas keha tuleriidal. Tolleaegne tuntud kroonik de Sevigne kirjutas seepeale oma tütrele: «... tuul kandis tema tuha laiali. Kes teab, mis mürgitamistujust me võime nüüd nakatuda, kui me seda sisse hingame.»

Kui Monvoisin kolm aastat hiljem tunnistusi andma hakkas, sai otsekohe selgeks, et markiis de Brinvillier' moodi päranduse saamine ei olnud Prantsuse aadliringkondades sugugi mitte laruldus. Prantsusmaa aadel ei olnud küll päranduspulbrj — noudre de succession"\ leiutaja, see au kuulub tõenäoliselt veneets-astele. Kuid ka prantslased kasutasid seda hoolega. Põhjuseks ;i olnud muidugi mitte markiisi tuhk Pariisi õhus, nagu madame ie Sevigne oli ette kuulutanud, vaid pehastunud aadlimoraal ning politsei- ja kohtuteaduse kehv seis.

Ülaltoodud loost oleksime väga vähe teada saanud, kui la Reynie oleks kuninga käsu kohaselt protsessi saladuses h#id-lud ning materjalid hävitanud. Ta andis aga asja arhiivi, kust see kodanliku revolutsiooni ajal 1789. aastal leiti. Päris summutada poleks lugu nagunii saadud, sest sellesse oli segatud liiga)alju ja liiga tähtsaid isikuid. Ning ega madam Monvoisin olnud ka mõni vaene posijamutt, kes müüb ebausklikele paari sou eest masinaid illusioone. Teenritest ja kavaleridest ümbritsetuna elas see kodanlaseproua luksuslikus majas, kandis 15 000 livri naksvaid kleite ning kujutas endast pigem selle tööonduse vürstinnat. Ta müüs midagi palju rohkemat kui illusioone ning pea-

17

legi sellise hinna eest, mis piiras tema klientuuri ühiskonna iõukama osaga. Tema kundede hulka kuulus näiteks Orleans'i markiis daam kuninglikust perekonnast. Tollel oli väga vaja lahti saada oma mehest, kes oli armuasjades tee peal ees. Markiis tellis madam Monvoisinilt musta missa.

Must missa oli etendus, mida madam Monvoisin oma kundedele korraldas. Lähtudes küll inimlikust ebausust, avaldas see siiski suurt mõju sadistlikule natuurile. Rituaali poolest katoliiklik missa, oli ta siiski püha sakramendi vastand. Paluti mitte jumalat, vaid kuradit, voorusest ja vagadusest ei olnud juttugi. Missa tellinud daam, olles seega palunud abi põrguvürstilt, heitis alasti altarile. Tema kehale asetati karikas, millega põhjakäinud abee Guibourg rituaali toimetas. Saatana erilise soosingu ärateenimiseks oli vaja kannibalistlikku ohvrit. Guibourg muretses Pariisi vaestekvartalist mõne livri eest imiku. Altaril lamava naise kohal lõigati lapse kõri läbi, nii et veri karikasse voolas. Sellest küpsetatud armulaualeiba anti missatellijale süüa. Monvoisini protsessil ilmnes, et lisaks missa tellijale võttis sellest sageli osa ka kõrgemast seltskonnast pärit pealtvaatajaid. Tolleaegse õiguse järgi piisas sellest ketserluses süüdistamiseks, üks selline oli näiteks markiis de Bouillon, kes samuti põdes moodsat haigust — oli tüdinud oma mehest.

Louis XIV kauaaegne soosik madam de Montespan oli viieteistkümne päeva jooksul kolm korda kuradialtarile heitnud, et parandada oma seisundit kuninga favoriitide hulgas. Päikesekuningas oli äsja hakanud rohkem lugu pidama nooremast sõbratarist markiis la Valliere'ist. Sellega ei saanud esimene soosik ning kuningale kolm last sünnitanud madam de Montespan kuidagi leppida. Ajal, mil kuradipreester imikut surmas, tuli tal I. Rath-Veghi «Musta kroonika» järgi otsustades palvetada: «Soovin, et ma alati kuninga ja

kroonprintsi sõprusest rõõmu tunneksin. Jäägu kuninganna edasi viljatuks ning jätku kuningas ta minu pärast maha. Andku kuningas mulle ja mu sugulastele kõike, mida ma soovin. Austagu ja_ armastagu mind kõrged aukandjad. Kutsutagu mind kuninganõukogusse ning saagu ma teada kõik, mis seal toimub. Ajagu kuningas la Valliere'i minema ning ärgu vaadaku kunagi enam tema peale. Lõpuks soovin ma, et kuningas end kuningannast lahutada laseks ja minuga abielluks.»

Paraku näis kurat kõva kuulmisega olevat, sest Louis ei mõelnudki favoriidiga abielluda. Tosi, päikeselisest Louis'st enam huvitas Montespani ja teisi favoriite võim õukonnas ning kuninga soosingust pärit kingitused. Montespani ja teiste soosikute poliitiline mõju Päikesekuningale polnudki nii väga väike, ning see tõi sisse ka hulga kõlisevaid münte. Igatahes võis ta pakkuda Monvoisinile miljon livri pulbrikese eest, millega oma konkurente kõrvaldada.

Niisuguse äriga teenis Monvoisin mõnikord ka topelt. Eks soovinud madam Montespani konkurendid temale sedasama,

18

mida tema neilegi. Nii oli see näiteks Angouléme'i hertsoginna madam de Vitry ja tema vennanaise markiis la Vivonne'iga See õilis seltskond, edeva monarhi ümber kogunenud vana režiimi aadliklikk, elas Prantsuse talupoja ja väikekodanlase higist ia verest ning Monvoisini ja abee Guibourg'i taoliste käsilaste tee-nistusvalmidusest.

Pole midagi imestada, et Louis XIV soovis Monvoisini protsessi materjale hävitada. Midagi imelikku pole ka selles, et õukonna-aadel hoolega la Reynie vastu intrigeeris, seda enam et viimane pigistas Monvoisinist välja kõik, mis võimalik. Tull välja veel kaks Monvoisini tuluallikat: müstilised kujukesed ja armujoogid. Figuurid kujutasid endast ebausu ja kriminaalse pettuse ühendust. Vahakujuke oli mõne konkreetse isiku sarnane ning abee Guibourg pani talle ka tolle isiku nime. Kujule omistati üleloomulikku jõudu: kõik, mis toimus kujuga, pidi aset leidma ka algisikuga.

Kui näiteks markiis de Bouillon soovis, et tema mees surnuks pussitataks, tuli tellida mehe näoga vahakuju ning sellele nõel rinda torgata. See oli ju nii lihtne — ja tegelikult läksidki sellised soovid üllatavalt sageli täide, kui meenutada olukorda tolleaegse Pariisi tänavatel. Ja kui eriti pidada veel silmas Mon-voisini ärisuhteid eeslinna urgastega.

Usk niisuguste kujude imejõudu oli XVII sajandil nii levinud; et seda ei põlanud ära isegi mõned arstid. Madam Monvoisin teenis nende minideemonite pealt uskumatuid summasid — ühe kuju eest võttis ta 20 000 livri.

Head teenistust pakkusid võlu- ja armujoogid, mis olid valmistatud peamiselt nahkhiire verest, kuivatatud muti pulbrist, rohust ja kantariidist.' Soovitud mõju kindlustamiseks võis lisada veel muidki aineid, näiteks imikuverd ning lõplikuks maitsestamiseks loomulikult veini. Madam de Montespan hankis niisugust armujooki Monvoisinilt kuninga veiniklaasi valamiseks.

Ja peale kõige muu kuulus Monvoisini teenuste hulka ka kupeldamine. Chambre ardente tegi veel kindlaks ligi 2500 aborti.

Selle abivajava aadli kaitsepatrooni põhiline sissetulekuallikas oli siiski poudre de succession, mida toksikoloogias nimetatakse proosaliselt arseenikuks. Madam Monvoisin tunnistas üles, et ta oli sadadele inimestele mürki müünud ning sellega märkimisväärse varanduse kokku ajanud. Ühe portsjoni eest mis kannab apteegis rotimürgi või põrgukivi nimetust ja maksab paar sou'd, võttis madame kuni 50 000 livri. Kliendid muudkui maksid. Näiteks kardinal Bonzy Narbonne'i peapiiskopkonnast, kitsipung, kes enne võla

äramaksmist mündi peos laperguseks veeretas, tarvitas Monvoisini pulbrit päris tihti. Hea kunde oli ka madam Marzini, õndsa kardinali Mazarini nõbu, Päikese-

' Kantariidi saadi niinimetatud hispaania kärbsest (Lytta vesicatoria), Lõuna-Euroópas elavast mardikast. Sellest valmistatud armuiook oli väga levinud.

19

kuninga kunagine soosik ja tulevase kuulsa Savoy printsi Eugeni ema.

Väsimatu la Reynie ja tema leitnant Desgrais liikusid sammsammult edasi. See polnudki nii raske, sest korraliku äriinime-sena oli madam Monvoisin kodus Saint-Germainis sisseseatud äriraamatusse ilusasti klientide nimed ja nende makstud summad üles tähendatud. La Reynie'l ei jäänud muud üle kui tähelepanelikult lugeda. Registrist ei saanud küll aru, mille eest kogu see kullavihm oli voolanud. Kuid Monvoisini mälu oli imestamapanevalt hea ning tolleaegsed ülekuulamismeetodid aitasid seda veelgi värskendada.

Ikka ja jälle tuli talle meelde kuninga kõrvaletõrjutud favoriit Montespan. Kui too oli kogu Monvoisini repertuaari sammhaaval läbi teinud, ilmnes, et mutipulbrile ja imikuverele vaatamata ei hooli kroonitud armuke temast enam põrmugi. Sellest lõplikult aru saanud, otsustas Montespan oma armsama ja selle uue huviobjekti markiis de Fontagne'i teise ilma saata. Muidugi ei jäänud Monvoisin kõrvale. Temalt pärines ka plaan, mille kohaselt kuningale pidi audientsi ajal üle antama mürgitatud ümbrik. Tegemist oli kaunis nõmeda plaaniga, kui arvestada, et kuningas ei osanud õieti lugedagi. Vastuvõtu ajal pandi kirjad kuninga juurde hõbekaussi ning tavaliselt lasi majesteet need endale ette lugeda. Seega oli algusest peale küsitav, kas kuningas üldse kirja kätte võtab. Ning kui võtab, kas ta limpsib endal seejärel sõrmi — selline komme teati kuningal olevat. Vaatamata sellele sõitis Monvoisin 5. märtsil 1679 eeslinna, kus Louis XIV pidi audientsi andma. Seal lõi ta siiski kõhklema, pealegi katkestas kuningas oma populaarsuseetenduse enne lubatud aega.

Järgmine audients oli määratud 13. märtsile ning siis pidi tehtama uus katse. Päev varem aga vahistati Monvoisin. Seoses sellega nurjus ühtlasi ka katse surmata kuninga favoriit markiis de Fontagne, kellele kaks kaubitsejaks ümberriietunud isikut pidid sokutama mürgitatud kindad.

Kuuldused Monvoisini vahistamisest levisid linnas kulutulena. Paljud aadliperekonnad nakatusid reisipalavikku. Chambre ardente ja Desgrais' ratsapolitsei teadsid aga väga hästi, kust põgenikke otsida. Tulekambrist pääsesid ainult markiis Marzini ja Montespan. La Reynie oli kuningat informeerinud ning too jõudis oma soosikuid õigeaegselt hoiatada. Madam Marzini pages Genti, kus rahvamass oleks ta äärepealt kividega surnuks loopinud. Montespan läks tagasi oma mõisa, kus hakkas elama 1000-luidoorisest kuupensionist.

Kuninga magamistuppa tungimisega pakkus la Reynie muidugi üle. Enesearmastajast Päikesekuningas ei saanud ju ometi lubada, et kunagine lemmikfavoriit ja kuninga kolme lapse ema oleks antud kohtu alla kui potentsiaalne kuningatapja. Ja kes teab, mis kõik oleks veel välja tulnud, kui la Reynie saanuks õukonnas ja aadliperekondades edasi nuhkida. Oleks chambre

20

ardente ainult väikesi sulisid pigistanud, aga ta ei säästnud ka suurkodanlaste ja aadlike päid. Kuningal hakkas selleest kõhe. Seepärast saatis ta tulekambri 1.

oktoobril niisama ootamatult laiali, nagu ta oli selle kaheksateist kuud tagasi kokku kutsunud

See kohus aitas kahtlemata piiri panna mürgitamistele prantsusmaa kõrgkihtides. Kuid kompromissituks võitluseks aadli-kuritegevusega polnud tal siiski jõudu. Jäi ta ju ikkagi monarhi kohtuorganiks, mille too võis alati laiali saata. Kuid chambre ardente'i likvideerimisega ei lõpetatud uurimist kaugeltki kõikides asjades. Selleks ajaks oli Monvoisin ja 35 ülejäänud kohtualust juba süüdi mõistetud ja tuleriidal põletatud. Monvoisinile kui peasüüdlasele ei osutatud isegi seda armu, et ta oleks enne tuleriida süütamist salaja ära kägistatud.

Madam de Sévigné kirjutas, et Monvoisin keeldus taolistel juhtudel ettenähtud patukahetsusest ning tõi viimse hingetõmbeni kuuldavale hirmsaid sajatusi.

Lisaks surmamõistetuile oli vahi all veel 147 süüdistatavat, nende hulgas ka mõrvarist saatanapreester abee Guibourg. Arusaadavalt ei soovinud kuningas, et nad oleksid tavalise kriminaalkohtu ette astunud. Asi lahendati ilma protsessita — väiksemad vennad saadeti Prantsusmaalt välja, ülejäänud paigutati eluajaks vanglasse, toetudes ühe vana õigusakti, nn. lettres de cachet' üpris meelevaldsele tõlgendusele.1 Viimaste hulka kuulus ka abee Guibourg. Nii lihtne oligi absolutismiaegne õigusemõistmine.

Chambre ardente'i likvideerimisega sai otsa ka la Reynie ülem-kohtunikuroll. Seevastu jäi alles mitte küll nii uhke, kuid mitte vähem raske politseiülema amet. Just la Reynie ideed ja püsivus olid need, mis võimaldasid Prantsusmaal luua tollastes tingimustes moodsa ja kogu Euroopale eeskujuks saanud politseisüsteemi ning mis tõid Prantsusmaale politseiriigi hüüdnime. Tõsi, Louis XIV pidas seda muidugi enda teeneks.

Samal ajal ei ole la Reynie politseikarjääris midagi sensatsioonilist. Nagu enamik juriste juba XV sajandist peale, oli ka tema pärit suurkodanluse hulgast. 1661. aastal, seega samal aastal, mil suri Mazarini ning Louis XIV sai täielikuks isevalitsejaks, ostis la Reynie endale maître de requêtes"\ ehk teiste sõnadega palvekirjakirjutaja ametikoha. Nimelt ostis, sest ametikohtadega kauplemine oli tollasel Prantsusmaal tavaline. Mida hädisem oli sissetulek ja kogu riigi rahandusolukord, seda täiuslikumaks arendasid Päikesekuningas ja tema järglased riigiametitega kauplemise. Müüdi isegi selliseid ameteid, mida polnud kellelegi tarvis — lumemüüja, heinamõõtja, telliskivi-Tevident, parukakontrolör, soolavõi ja mageda või degusteerija ...

Tegelikult tasus ka neid ameteid osta. Võis ju omakorda mõne nipi välja mõelda, millega maksumaksja niigi kasinat ja raskelt

1 Tõlkes õieti «pitseeritud kiri», Louis XIV salajane korraldus kahjulike isikute vangistamiseks.

teenitud leivapalukest veelgi kergendada. Aadel oli muidugi maksuvaba ning suurkodanlus tundis juba tollal nõkse, kuidas oma sidemeid kasutades maksudest kõrvale hiilida.

Küllap teenis ka la Reynie oma palvekirjadega päris korralikult, sest kui kuus aastat hiljem tekkis seoses politseireformiga esmakordselt politsei pealeitnandi vakantne koht, ladus ta selle eest kuningakassasse 250 000 livri.

La Reynie lööb korra majja

Prantsusmaa kriminaalpolitsei algust loetakse XVI sajandist, mõned selle osad on veelgi vanemad. Näiteks immigratsiooni-politsei tegutses juba IX sajandil peaaegu kõigis suuremates linnades ning tema ülesanne oli takistada võõramaalastest kurjategijate sisseimbumist. Kombluspolitsei oli kohati olemas juba enne IX sajandit.

Kuid riigipolitseile pandi siiski alus XVII sajandil. Tollases Pariisis oli 500 000 elanikku, 100 000 hobust, 12 000 tõlda ja 20 000 lakeid. Hulkureid, kerjuseid, tänavaröövlite jouke ja vargaid polnud keegi kokku lugenud. Iga päev kadus inimesi, iga päev võis leida pussitatuid, mahalööduid, kägistatuid, uppunuid.

Pariisi eeslinnad seisid täielikult kurjategijate võimu all. Siit said alguse kallaletungid ja sissemurdmised, siin istusid varastatud kraami kokkuostjad ja siin hargnes musta turu võrk. Eeslinnades paiknesid palgamõrtsukate, teeröövlite, varaste ja kupeldajate peakorterid, siin plaanitseti röövimisi ja täiendati jõugu koosseisu. Politsei ei söandanud siia isegi päeval oma nina pista, eeslinnadeni politsei võimupiir ei ulatunud. Kaasaegne publitsist kirjutas 1664. aastal: «Pariisis varastatakse ja tapetakse iga päev. Me oleme sajandi põhjakihti ära uppunud.» Nii nägi välja toretseva absolutismi tagahoov. Kõik see oli rahva jõhkra ekspluateerimise ja laostamise loogiline tagajärg ning ühtlasi 1667. aasta 19. märtsi reformi alus. Reformi peapõhjuseks võib aga pidada talupoegade ja linnakehvikute üha ulatuslikumaid rahutusi ning vaesunud maa-aadli vastupanu tugevne-vale feodaalreaktsioonile. See kõik oli muidugi vahetult seotud absolutismi poliitilise ja sotsiaalse olemusega.

Sotsiaalsest tagapõhjast ei räägitud reformiediktis muidugi sõnakestki. Seal kõlab Louis XIV stiil: «Pidades silmas, et meie tubli Pariis on meie riigi pealinn ning peab kõigile kuningriigi linnadele eeskujuks olema, leidsime meie, et meile pole tähtsamat asja kui õigusemõistmise ja politsei asju korda seada.»

Politseist räägitakse: «Ta on nii edukas olnud, ja tema üksikud vead on nii õnnelikult heaks tehtud, et igaüks, innustatuna sellest tõusvast tulust, ligi astub ja oma kätt selle suure ürituse kordaminekuks pakub.» Edu all mõtles kuningas muidugi niinimetatud musta kabineti tegevust, mis oli alanud juba Richelieu'

valitsemisajal. Kabinet tegutses Pariisi peapostkontori juures ning seal loeti läbi kahtlaste isikute kirju. Louis XIV vaikis muidugi maha asjaolu, et 1667. a. reformiga moodustatud Haute Police — Ulempolitsei — polnud loodud mitte niivõrd igaühele tõusva tulu ja üldkuritegevusega peetava võitluse tarvis, kuivõrd eelkõige monarhi enda rahu ja tulu huvides. Haute Police oli eeskätt poliitiline politsei, esimene moodne poliitiline salapolitsei Euroopas. Ka tema toetus olemasolevatele traditsioonidele, seda eriti jälitusteenistuses. Juba Louis XIV eelkäijad ja nende ministrid pidasid ülal lugematut hulka agente ja informaatoreid, kes vastalistel silma peal hoidsid ja nende plaane välja nuuskisid. Haute Police'i peaülesanne oli kuninga- ja riigivastase elemendi väljaüürimine ja kahjutukstegemine ning ta kujundas jälitustee-nistuse kogu politseiteenistuse kehastuseks. Politseiargoos nimetati nuhki vigilant (valvas), rahvasuus põlastavalt robes grises (hallkuub) või mouchard (nuhk).

Haute Police loodi algul ainult Pariisis, kus moodustati Bureau de Confiance et de Sûreté (usaldus- ja julgeolekubüroo) eesotsas politsei pealeitnandiga (lieutenant général de police). Hiljem loodi need politseiteenistused ka provintsides.

Nii sai politsei pealeitnandist Pariisi politseipresident ja aja jooksul politseiminister. Selle tulemusena jäi prefekt ilma talle nii kaua kuulunud administratiiv- ja politseivõimust. Tema alluvad, tsiviil- ja kriminaalleitnant, hakkasid tegelema ainult kohtu-küsimustega. Esimeseks pealeitnandiks sai teatavasti la Reynie, kelle tõsistes kavatsustes polnud algusest peale kahtlust. Juba esimesel ametiaastal andis ta hoobi Pariisi urgastele, saatis suli-punkritesse oma agente, kahekordistas politseiaparaati ja vaht-konnateenistust (service de guet), värbas täiendavalt abipolitsei-nikke ning sai selle tulemusel välja panna 400 jala- ja 144 ratsa-politseinikku. Säärase politseiväega piiras ta ootamatult ja umbselt allilmakvartalid sisse. Oli alanud Prantsuse politsei esimene suurhaarang. Politseiülem teadis väga hästi, et kui tema mehed allilmategelastega sealsetes tänavarägastikes, kangialus-tes ja peiduurgastes õiendama hakkavad, võivad nad paremal juhul mõne väikese kala kinni püüda. Sellepärast oli talle praegu kõige tähtsam see inimrämps linnast välja ajada. Politseiülem esitas oma tööstiilile iseloomuliku ultimaatumi: kõik sulid (asja lihtsustamiseks loeti siia hulka kogu urgaste elanikkond) lastakse vabalt ära minna, kui nad kohe astuma hakkavad ja en'.m kunagi oma jalga linna piiridesse ei tõsta. Viimased kaksteist, kes teistest kauemaks kohmitsema jäävad, võetakse kinni ning nad peavad kõikide teiste pattude eest vastust andma. Ultimaatumiga mittenõustumise korral lubas ta jõudu kasutada.

Urkaelanikud võtsid ultimaatumi vastu. Algas kirjeldamatu kaos, politseiahelik murti läbi ning viimane kui üks elanik pani jooksu. Mida veel tosinast rääkida, la Reynie'le ei jäänud pihku mitte ühtegi patuoinast. Kuid see-eest sai ta kuulsaks kui mees, kes tegi Pariisi kurjategijatele tuule alla — vähemalt mõneks

ajaks, sest püsivat edu polnud selliste meetoditega muidugi võimalik' saavutada, rääkimata kuritegevuse täielikust väljajuurimisest.

Kuid la Reynie ei jäänudki sellistele trikkidele lootma ning alustas politsei põhjalikku ümberkujundamist. 1691. a. andis ta välja määrused politsei kompetentsist ning vahistamise ja ülekuulamise korrast. Politseiülem kandis hoolt ka tänavavalgustuse eest, tema politseiteenistusest lahkumise ajaks säras Euroopa paremini valgustatud pealinnaks peetud Pariisis ligikaudu 6000 tänavalaternat. Trahterites kehtestati kella 22-st alates politseitund. Nagu nii mõnedki ametimehed ja kuningad enne teda varem, asus temagi sõjakäigule prostitutsiooni vastu, saavutamata paraku nimetamisväärset edu. See ametiala kosus ja kasvas nagu lõbujanugi kogu tema ametiaja jooksul. La Rey-nie mõistis väga hästi, et kuritegevust võib leida igal pool, ka lossides, mis kujukalt oli ilmnenud Monvoisini süüasjas. Ometi pälvisid tema erilise tähelepanu just vaesemad rahvakihid. Ta lasi kõik mustlased Pariisist välja kihutada ning keelas neil alatiseks üle linna piiri astuda. Linnas tabatud mustlannad said ihunuhtlust ning nad aeti uuesti minema. Kes veel kord julges linna tulla, sattus tuleriidale, mehed aga saadeti galeerile.

Ega selles polnudki midagi uut. Juba Francois I 1539. aasta määrusega saadeti pagenduskeeldu rikkunud mustlased pikema uurimiseta galeerile.

Süümepiinad ja kaastunne ei paistnud la Reynie't eriti vaevavat. Vähimatki halastust polnud loota kuningavastastel, Kuningatruu politseiülem kahtlustas igal pool vandenõu. Ka Monvoisini asja arvas ta algul olevat poliitilise vandenõu.

Rohkem vedas tal kahe Pariisi publitsisti, raamatutrükkali ja kunstnikuga, keda kahtlustati Päikesekuninga ja tema prostitut-siooniasjanduse pihta käiva kõmurikka satiiri

levitamises naeruhimulise rahva hulgas. La Reynie pani kohe tööle Haute Police'i ja selle jälitusaparaadi, võttis trükkali tuttavaid pihtide vahele ning sai süütõendid kähku kokku. Kiire läbiotsimisega majas pandi uurimisele punkt. Trükkal ja kunstnik mõisteti surma ning tõmmati rattale. Kõige selle juures oli la Reynie mees, kes kogus kreeka käsikirju, tundis Voltaire'i, sõbrustas Saint-Simoniga ning keda peeti suureks kunsti- ja kirjandusearmastajaks.

Sellise kuninga- ja riigitruuduse juures on endastmõistetav, et la Reynie' Haute Police oli mehe eest väljas ka hugenottide tagakiusamise ajal. Tänulik kuningas nimetas la Reynie eluaegseks riiginõunikuks, mis muutis ta kõikides rahvakihtides veelgi vihatumaks.

1697. a. müüs la Reynie politsei pealeitnandi koha 150 000 livri eest markii d'Argensonile, kes pidas ametit 1718. aastani. Näeme, et vahepeal oli see ametikoht 100 000 livri odavamaks läinud.

24

Maailmaime iluvead

Just Haute Police ja tema hästiinformeeritud jälitusaparaat tõid imedega ärahellitatud XVII sajandil Prantsuse politseile maailmaime aupaiste. Tema iluvigadest vaadati hoolega mööda näiteks kas või sellistest vigadest, mis läksid maksma süütute inimeste varanduse, vabaduse ja tervise, vahel isegi nende elu. Sealjuures võib ainult väikest osa nendest möödalaskmistest seletada tolleaegse õigus- ja politseiteaduse madala tasemega. Vastutavate ametiisikute võhiklikkus, piiratus ja äraostetavus olid eelkõige süüdi ka selles, mis juhtus majahoidja le Bruniga.

Kui auväärt härra de SavonnieresM lesk madam Mazel pühapäeval, 27. novembril 1689 oma neljakorruselisest majast Müürseppade tänaval Pariisis väljus, et kirikusse minna, oli mõrvar juba tema voodi all peidus. Too oli juba reedel majja pugenud, kuid lese raha varastamise kavatsust polnud õnnestunud täide viia. Maja ja selle ümbrust tundis ta suurepäraselt. Lese kommet igal reedel ja esmaspäeval enda juurde lõbusat kaardimänguseltskonda koguda teadis ta niisama hästi kui tema raha-ahnustki. Saladus polnud seegi, et lese kuld on peidetud magamistoa riidekapi laekasse, laeka võti riietekappi, kapivõtit kandis lesk aga päeval endaga kaasas, öösel hoidis padja all. Nüüd oli vaja ainult kannatust ja head peidukohta. Kannatust tal jätkus, peiduurka leidis ta pööningul. Pühapäeval näis olevat tund tulnud. Ta hiilis teisele korrusele lese magamistuppa ning ootas voodi all redutades, kuni toatüdruk lõpetab koristamise. Seejärel lõhkus ta ära kellukese, millega proua Mazel sai voodist toatüdrukut kutsuda. Peegli tagant leitud salvrätikust sai müts. Ta soojendas end kamina ees ja kui proua tõld maja ette sõitis, puges ta jälle voodi alla ning ootas keskööni. Kui maja vaikseks jäi ning lesk rahus magas, püüdis ta kapivõtit padja alt välja õngitseda. Lesk ärkas üles ja tundis ta silmapilk ära.

«Madame, kui te karjuma hakkate, tapan ma teid,» ütles mees, ning nõudis raha. Kuid madam Mazel ei võtnud teda tõsiselt ja haaras kellanöörist. Mees võttis noa ja hakkas raevunult sellega lööma. Kirurgid tuvastasid hiljem viisteist noahaava, enamiku neist kätel. Mõrvari puss oli tabanud ka nägu, kaela ja õlgu. Kui lesk end enam ei liigutanud, võttis mõrvar rahumeeli padja alt võtme, avas kapi ja laeka ning hõivas 5000—6000 kuldmünti, kokku mitu kilogrammi kulda. Sealjuures oli ta veel mõõdukas, sest laekas leidus enam kui 10 000 livri ning 15 000 livri eest ehteid. Sulgenud laeka ning pannud

võtme vanasse kohta tagasi, ronis ta uuesti pööningule, peitis oma verise pluusi õlekubu alla ning lahkus majast. Ta ei unustanud vabaneda ka nöörredelist, mis oli valmis pandud juhuks, kui majast pidanuks akna kaudu põgenema.

Kõik oleks korda läinud, kui poleks juhtunud äpardust: teda nägi üks vana naine, kes Mazeli majas aeg-ajalt abiks käis. Ta tundis kurjategijat ning oleks selle kuriteo kiirele avastamisele

25

palju kaasa aidanud — kui kriminaalleitnant Defita poleks teda ignoreerinud.

See chätelet' kriminaalleitnant oli tuntud ja kardetud — korralike inimeste hulgas ehk rohkemgi kui sulide ringkondades. Oma teenistuslikus üliagaruses keeras ta tihti kokku sasipuntra, mille lahtiharutamisel süüdlaseks osutus enamasti süütu inimene. Kriminaalleitnandid kuulusid 1667. aastast peale justiitsteenistusse, seega ei peetud neid politseiametnikeks. Sellegipoolest otsisid ja fikseerisid nad kuriteojälgi, kuulasid üle tunnistajaid ja süüdistatavaid, tegid sündmuskoha vaatlust ning muid uurimistoiminguid. See oli tingitud asjaolust, et kogu menetlus kriminaalasjas, kaasa arvatud eeluurimine, kuulus kriminaalkohtu pädevusse. Selles mõttes võis Prantsuse kriminaalleitnanti võrrelda teiste Euroopa riikide kohtu-uurijaga.

Kohtu nõudmisel andis politsei talle abi. Eelkõige otsis ta taga end varjavaid kurjategijaid, püüdis neid n.-ö. värsketel jälgedel, korraldas vahistamist, jälgis kahtlustatavaid ning kontrollis politsei- ja haldusorganite korralduste täitmist. Alles hiljem, sedamööda, kuidas arenesid välja kriminaalpolitsei ja prokuratuur, läks eeluurimine nende kompetentsi.

Õndsa lese kolm poega kutsusid pärast mõrva ilmsikstulekut Defita Müürseppade tänavale välja. Leitnant võttis süüdistuse vastu. Teatavasti oli Prantsusmaa üle võtnud rooma õiguse kri-minaalkohtupidamise põhimõtted, erinevalt näiteks briti õigusest, mis jäi germaani õigusele omase protsessivormi juurde. Järelikult oli kriminaalasja algatamiseks vaja süüdistust konkreetse isiku vastu.

Kohtul ja õigusemõistmisel pole võimumehhanismis sugugi väiksem tähtsus kui politseil ja sõjaväel. Jõu, kavaluse, reetmise ja pettuse abil pidasid võimule ja tsentralisatsioonile pürgivad kuningad võitlust rivaalitsevate feodaalhärrade ja vasallriikidega. Kohus ja õigusemõistmine mängis siin mõlemale poolele olulist rolli.

Juba XIII sajandi lõpul, Louis Püha ajal, loodi vahetult kuninga juurde parlament — kriminaalasjade arutamiseks mõeldud organ. Kuningakohus, ühtlasi ka kõrgem apellatsioonikohus, võis tühistada mis tahes feoodikohtu otsuse — isegi nendes vasallriikides, mis kuningriigi koosseisu ei kuulunud. Mõnda liiki asjad, näiteks süütamised, naisteröövid, valerahategemine ning muidugi kuningale erilist huvi pakkuvad asjad allusid eranditult kuningakohtule.

Kohtunikuks võis olla ainult niisugune mees, kes oli õppinud rooma õigust. Eelkõige pärinesid sellised inimesed kodanluse hulgast, teenides üheaegselt nii kuningat kui ka oma klassi. Fr. Engels kirjutas, et nii leidsid kuningad ja kodanlased tekkiva juristide seisuse näol omale võimsa toe.

XVI sajandil, tsentralisatsiooni kõrgpunktis oli Prantsusmaa Lääne-Euroopa suurim riik. Tolleaegsed juristid kuulutasid, et ükski isik ega institutsioon ei saa piirata kuninga võimu.

26

1527. aastal teatas Pariisi parlamendi eesistuja, ülemkohtu esimees kuningas Francois I-le: «Sire, te seisate seadustest kõrgemal!» Vastuseks keelas kuningas parlamendil end riigiasjadesse segada ning andis mõista, et see tegelgu ainult kohtuasjadega. Sellegipoolest püüdis parlament ka hiljem, näiteks 1648. a. rahutuste ajal, rahvahulkade ja Mazarini maksupoliitikast nördinud kodanlaste toetusel kuninga vastu välja astuda.

Kuni 1789. a. kodanliku revolutsioonini oli Pariisi parlament Prantsusmaa kõrgeim kohus. Kuid ta polnud ainuke apellatsiooniaste. Provintsides oli prefekti, hiljem intendandi juures lisaks esimese astme kohtule, chätelefle ka apellatsioonikohus, mis võis chätelet otsuseid tühistada.

Mazeli juhtum kuulus seega Pariisi ringkonnakohtu, chätelet' kompetentsi, kellel sarnaselt Pariisi politseiga oli Prantsusmaa kohtuasjanduses eriline koht. Nimelt loeti tema otsuseid kehtiva üleriigilise õiguse ja kohalike administratiivaktide autentseks tõlgenduseks ja täiendusteks. See oli väga tähtis, sest tollal polnud veel kodifitseeritud kriminaalseadust, kriminaalkoodeksit. Alles 65 aastat hiljem, 1754. aastal koondati arvukad üksiksea-dused Code penaVx.

Niisiis polnud kriminaalleitnant Defita mõni reapolitseinik, ning see kohustas. Mõrvatu vanem poeg Renatus de Savonnieres oli Pariisi parlamendinõunik, seega Defita kolleeg ja kaudselt isegi ülemus.

Ükski mõrvatu haavadest ei oleks eraldi võetuna surma põhjustanud. Kõik kokku tekitasid nad aga suure verekaotuse, millesse lesk surigi. Defita otsis läbi üleni verise voodi ning leidis pitsivolangi ja salvrätiku, millest mõrvar oli endale mütsi teinud. Selle päritolu ja otstarvet polnud raske ära arvata. Pealegi leiti kannatanu küünte alt mõned juuksekarvad, mis ilmselt ei kuulunud talle. Defita järeldas siit, et lesega võideldes oli mõrvar oma mütsi pillanud ning võitluse käigus juuksekarvu kaotanud. Talle hakkas loomulikult silma ka katkirebitud kellanöör. Ja kui ta leidis veel kaminast tuha seest taskunoa — kuriteoriista, võis asja peaaegu lahendatuks lugeda. Teda ei häirinud sugugi, et riidekapi ja rahalaeka võtmed olid oma kohal. Teda ei häirinud isegi asjaolu, et ei parlamendinõunik, ta ise ega ka majahoidja le Brun suutnud laegast avada. Selle salalukk valmistas isegi lukksepale suuri raskusi. Eluajal ei lasknud madam Mazel kellelgi oma rahakotti piiluda. Et röövmõrvar oli jätnud enanrku rahast alles, siis järeldas kriminaalleitnant, et tegemist on kättemaksu või vihavaenuga. Kannatanu omaksed vihjasid küll vargusele ning väitsid hiljem, et kadunud olevat kogu raha, kuid see ei avaldanud Defitale mingit mõju. Ta varitses süsteemikindlalt kurjategijat. Maja ülevaatusel avastas ta tähelepanuväärse asjaolu. Tapetu voodi kõrval oli uks, mille taga algav salatrepp viis kolmandale korrusele. Üks tuba välja arvatud, oli korrus elaniketa. Selle toa elanik, teatud viisil vahetult majaproua voodiga seotud, oli vaimulik nimega Poulard. Ta elas madam de

27

Mazeli juures juba kuus aastat ning tema seisund majas ja suhted prouaga ei jätnud mingit kahtlust. Leitnant otsis toa läbi, kuid ei leidnud midagi. Pööningule heitis ta põgusa pilgu vaid kohusetunde pärast. Küsitleti teenijaskonda mõrvale eelnenud päeva kohta, ning selgus, et pärast lõunat olid le Bruni tütred proua Mazelile oma viisakusvisiidi teinud. Vastuvõtt oli sõbralik, kuid kestis lühikest aega, sest lesk pidi õhtusele jumalateenistusele minema. Le Brun viis ta kohale, saatis proua seejärel ühe tuttava poole ning sõitis ise koju.

Õhtust sõi proua nagu alati abee Poulard'i seltsis. Mees rõhutas korduvalt, et veedab öö väljas. Seda pani tähele ka toatüdruk.

Umbes kell 23 läks lesk magamistuppa. Mõlemad teenijatüdrukud olid veel tema juures, kui le Brun koputas garderoobi uksele. Ust ei avatud ning ta läks peaukse juurde. Proua oli algul pahane, kuid andis siis armulikult korraldusi järgmiseks päevaks, esmaspäevaks, mis oli teatavasti tema kaardimängu-päev. Le Brun tuli seejärel magamistoast koos tüdrukutega ära, läks kööki ja jäi seal ahju kõrval tukkuma. Ärganud öösel tornikella löökide peale, ruttas ta hooviväravat sulgema, ning läks siis oma konkusse magama. Niisugune jutt ei meeldinud krimi-naalleitnandile sugugi. Ta uuris le Bruni käsi, kuid ei leidnud sealt ei kriimustusi ega verejälgi. Et le Brun polnud jõudnud hommikul veel käsi pesta, lasi Defita tal käed vette panna ning siis rätikusse pühkida. Ilmaaegu! Ei mingeid verejälgi! Majahoidja taskust leiti taskunuga ja endavalitud võti. Sellest haaras Defita muidugi kohe kinni. Jah, selle võtme viilis le Brun juba tükk aega tagasi, sest õige võtme oli ta andnud abee Poulard'ile. Kui nüüd selgus, et võti avab tõepoolest, ehkki väga raskelt, magamistoa ukse, oli asi Defitale selge. Ta proovis mõr-vari salvrätikust mütsi majahoidjale pähe. Muidugi oli see talle paras, nii nagu see oleks olnud paras ka teistele teenritele, härra de Savonnieres'ile või Defitale endale... Kuid kriminaalleitnan-dile oli sellest küllalt, et müts le Brunile sobis. Ta vahistas majahoidja koos naisega ning kõik meesteenrid.

Järgmisel päeval kuulas Defita kümme tundi üle kammer-teenrit, köögitüdrukut ja kutsarit. Vanakesest, kes oli tõepoolest mõrvarit näinud, ei teinud ta väljagi. See-eest vaatas ta veel kord sündmuskoha üle ning leidis salatrepi alt nöörredeli. Milleks oli le Brunil, valevoti taskus ja võimalus kogu majas vabalt ringi käia, üldse seda nöörredelit vaja? Ju siis sellepärast, et kahtlust endalt kõrvale juhtida. Aga kriminaalleitnanti nii oda-vate nõksudega juba alt ei tõmba!

Selle vahva politseiniku kõigutamatus tuli ilmsiks juba kaks aastat varem, kui ta tabas varguselt ja saatis galeerile kellegi härra Anglade'i. Too Anglade eitas oma süüd piinamistel ning püüdis ka hiljem sõudeorjana tõestada oma süütust. Lõpuks kaebused lakkasid, sest 4. märtsil 1689 ta suri. Ainult proua Anglade kinnitas vanglas ikka veel, et ei tema ega mees pole seda

28

tegu toime pannud. Anglade'ide asjaga õnnelikult maha saanud asus kriminaalleitnant sama meetodiga le Brunide kallale. Ülejäänud teenrid tuli küll lahti lasta, kuid le Brunid jäid vahi alla

30. novembril otsis leitnant veel kord maja läbi ning leidis õlekubu alt verise pluusi. Samas oli ka pitskrae, millest ärarebitud tükk leiti mõrvatu voodist. Bruni korteris otsiti läbi tema pesu, et leida samasuguseid esemeid.

Kriminaalleitnant ei saanud kuidagi aru, mismoodi võis nii verine ja vihane võitlus ilma jälgedeta jääda. Le Bruni keha vaadati veel kord üle, kuid midagi ei avastatud. See oli imelik küll, aga ka Anglade'i asjas leiti varastatud kraam lõpuks mitte kurjategijate, vaid kammerteenri juurest, kelle eest kannatanu ise oli lubanud kas või pea anda. Niisamuti võis ka le Brun kuidagi reeturlikke verejälgi vältida ... Kuid kriminaalleitnandi käsutuses oli küllalt teisigi trumpe, kas või eksperdid, kes pidid asitõendeid uurima. Ehkki Defita ajal polnud teaduslikku kriminalistikat samahästi kui olemas ning kohtupraktikas võis rääkida ainult meditsiinialastest eriteadmistest, kasutas leitnant siiski kõiki võimalusi, mida XVII sajandi teadmiste tase asitõendite uurimiseks pakkus.

Kõigepealt lasti noaseppadel võrrelda kuriteoriista le Brunilt äravõetud taskunoaga. Nood pidid mõningaid sarnasusi tuvastama, millest saaks omakorda teha järelduse, et le Brunil oli kaks ühesugust nuga; nendest ühte ta kasutas kuriteo toimepanemisel. Kuid ainuke sarnasus, mille sepad kindlaks tegid, oli asjaolu, et mõlemad noad olid valmistatud Chatellerand'i manufaktuuris ning et neid on poleerinud üks ja sama käsi.

Defita teine lootus oli surnu küünte alt saadud juuksekarvad. Parukategijad said ülesande võrrelda neid le Bruni juustega — üsna kahtlane ettevõtmine ajal, mil mikroskoopia tegi alles oma esimesi samme. Selline võrdlemine oli võimalik palja silmaga, seega sai enam-vähem kindlalt tuvastada juuste pikkuse ja värvuse kokkulangemist, tugevuse võrdlemine oli juba kahtlane ning juuksekarva struktuuri uurimisest ei saanud juttugi olla. Paruka-tegijad ütlesid ka kohe ära, et mingite tõsiste järelduste tegemiseks on neil liiga vähe materjali.

Lõpliku hoobi andsid Defitale pesuõmblejad. Le Bruni pesu ja mõrvamaja pööningult leitud särgi võrdlemisel tegid nad kindlaks, et viimane on hoopis teise tegumoega ja palju väiksem kui le Bruni pesu. Pitskraega oli asi veel hullem. Majateenrid ütlesid, et nad pole sellist kraed le Brunil kunagi näinud, see-eest olevat aga üks endine Berry-nimeline teener just niisuguseid kandnud. Mingi Berry jaoks polnud kõrgeaulisel Defital aega, nagu tal polnud aega ka mõrvarit näinud vanamutikese jaoks. Samuti oli ta paraku mööda vaadanud kammerteenrist Anglade'i asjas. 1689. a. märtsis, seega kaheksa kuud enne mõrva, oli Berry kihutatud majast minema, sest ta oli proua Mazelilt 1500 livri Varastanud.

Selle asemel et niidiotsast kinni hakata, otsis leitnant uusi

eksperte. Le Bruni kambrist leidis ta nööri, sõlmed sees. Eksperdid pidid seda võrdlema kurjategija nöörredeliga ning järele uurima, kas materjal on sama ning sõlmed samamoodi tehtud. Aga ka köiemeistrid leidsid, et materjalis ja sõlmedes pole midagi sarnast.

Ka majahoidja eluloos polnud midagi kahtlast leida. Le Brun oli madame de Mazeli teenistuses juba kuueteistkümnendast eluaastast peale ning isegi mõrvatu pojad rääkisid tema laitmatust kahekümne üheksa aastasest teenistusest. Proua Mazel oli samuti le Bruni usaldanud ning talle koguni oma testamendis 6000 livri määranud. Kõik tunnistajad iseloomustasid le Bruni jumalakartliku, usaldusväärse ja ausa mehena. Ainult abee Poulard levitas kuuldust, nagu oleks le Brun koos minemaaetud teenri Berryga mõrva toime pannud.

Proua Mazeli surma võisid soovida õige mitmed inimesed. Kas või näiteks mõrvatu teine poeg Georg de Savonnieres, kes kurameeris ema suureks meelehärmiks lesknaise Chapelainiga, abee Poulard'i õega. Nad oleksid ilmselt ka abiellunud, kui proua Mazel poleks ähvardanud poega pärandist ilma jätta. Abee Poulard pani seda prouale väga pahaks, naise surm ei näinud teda sugugi masendavat, ühelt poolt oli vananev lesk ta ära tüüdanud, teiselt poolt oleks ta oma õe ja Georg de Savonnieres'i abielust kenakesti profiiti lõiganud. Nii et ka abee koht oleks olnud kahtlustatavate nimekirjas. Ning lõpuks, sinna võis lugeda ka mõrvatu noorema poja, Piemonte rügemendi majori Michael de Savonnieres'i, kellel oli samuti kaalukas põhjus oma ema peale tige olla. Kolmteist aastat tagasi oli too sundinud pojale peale leskmeheseisuse, saates tolle elurõõmsa naise Bourges' Püha Andrease kloostrisse. Tõsi, naine oli oma mehele sarved teinud, kuid see näis ämma häirivat rohkem kui meest ennast. Madame'i otsus oli kõigutamatu.

Elurõõmus minia pääses küll aeg-ajalt kloostriüksindusest tulema, kuid püüti alati jälle kinni. 1689. aasta märtsis oli ta taas Pariisis, kuid toimetati varsti kloostrisse tagasi. See oli samal ajal, mil teener Berry majast välja aeti. Viis kuud hiljem pani noorik jälle nunnade käest plehku, varjas end Saint-Germaini eeslinnas ning kuulutas ette, et kolme kuu pärast on nad oma mehega jälle koos. Täpselt kolm kuud hiljem tapeti proua Mazel.

Paraku oli kriminaalleitnant Defital juba oma kahtlusalune, le Brun. Selle loo muud küsimärgid ei avaldanud talle erilist mõju. Ta määras parema meelega uue ekspertiisi ning lasi mõnel lukksepal le Brunilt äravõetud võtit uurida. Nüüd tehti kindlaks, et le Bruni valmistatud võti avab majaukse, esikuukse ning kaks magamistoa ust, samal ajal kui teised võtmed sobivad igaüks vaid ühele lukule.

Kolm päeva hiljem esitas Renatus de Savonnieres pärijate nimel kriminaalleitnandile avalduse, millest paistis selgesti läbi parlamendinõuniku enda oskuslik stiil. Selles leiti, et «le Bruni süü madame de Mazeli mõrvamises ja viimase kui ühe poolluidoori

30

varguses on küllaldaselt tõendatud». Innukad pärijad nõudsid, et le Brun jäetaks ilma talle lahkunu testamendis ettenähtud pärandist ning teda kohustataks hüvitama vargusega tekitatud kahju ja kõik kohtukulud.

Tolleaegsete kohtumenetluseeskirjade järgi toimus kaitse ja süüdistamine kirjalikult. Protsess oli pikaleveniv ning sõltus paljus sellest, kuidas dokumentide stiil härrade kohtunike kasuistliku mõttelaadiga sobis. Muidugi valitses Renatus de Savonnieres kui asjatundja materjali täielikult. Ta toetas ühtlasi ka süüdistust, sest ametlik süüdistaja, hilisemas mõttes prokurör esines ainult kuningat või tema huve puudutavates asjades. Kohtuasjan-duses täieliku võhikuna usaldas le Brun enda kaitsmise kuulsale advokaadile J. B. Aucourile, kes lammutas oma kaitsekirjas süüdistuse argumendid maatasa ning pööras Defita poolt hoolega kokkukantud asitõendid le Bruni süütuse tõenditeks.

Üheteistkümnest kohtunikust koosnev kohus kuulutas juba 18. jaanuaril otsuse. Le Brun tunnistati kuriteos täielikult süüdi ning talle mõisteti «täiesti ärateenitud» karistus — elusalt rattale tõmbamine. Enne seda pidi ta aga läbi tegema korralised ja erakorralised piinamised. Tema vara konfiskeeriti kuninga nimele, 8000 livri sellest pidi aga minema Savonnieres'dele ning 100 livri proua de Mazeli hingepalveteks. Lisaks jättis kohtuotsus majahoidja ilma tema pärandiosast ning pani talle kõik kohtukulud.

Uurimine madam le Bruni asjas peatati kuni mehe hukkamiseni.

Prantsuse kriminaalprotsessi põhimõtete kohaselt võis süüdimõistetu kohtuotsuse peale parlamenti edasi kaevata. Parlamendi otsus oli lõplikA isegi kuningas ei saanud ametlikult seda tühistada, kuid ta võis alati kasutada oma armuandmisõigust.

Le Brun kaebas edasi. 22. veebruaril 1690 tuli tema asi parlamendis arutusele, kusjuures osalevate kohtunike arv oli kaks korda suurem. Kuusteist hääletas piinamiste poolt, neli pooldas täiendavat uurimist ning kaks oli chätelef otsuse poolt. Asi oli häälteenamusega otsustatud ning juba järgmisel päeval hakati le Bruni piinama.

Tollasel Prantsusmaal seisnes piinamine tavaliselt niinimetatud hispaania saabaste kasutamises (question des brodequins). Neli kitsast tammelauda seoti nööriga või naharibadega ümber säärte. Laudade vahele löödi kiilud, mis lõpuks muljusid puraks nii lihased kui ka luud. Korraline piinamine nägi ette neli, erakorraline aga kaheksa lauda.

Iga kiilu eel ja kahe haamrilöögi vahel nõuti, et le Brun oma süü üles tunnistaks. Kuid too kinnitas endiselt oma süütust ning ei öelnud isegi midagi halba proua Mazeli kohta. Kui näiteks piinamisi jälgiv kohtureferent nõudis andmeid proua Mazeli Voodi juures

oleva salatrepi kohta, keeldus le Brun rääkimast — et mitte anda ainet kurjadele keeltele tema perenaisest halba rääkida. Ta talus vapralt kõiki neid jubedaid piinamisi, kesk-aegseid

31

ülekuulamisvõtteid, mis küll vaevalt aitasid tõtt päevavalgele tuua. Mõnikord pidasid tõelised süüdlased ülekuulamisele vastu, veel sagedamini pressiti aga süü ülestunnistus välja süütult, kes seejärel hukati. Niisuguse tõendamismeetodi vastu astusid juba tollal välja humanistid ja edumeelsed juristid. Sellele vaatamata jäi piinamine kehtima veel sajaks aastaks.

Le Bruni asi näitab kujukalt, kui vähe tulemusi sellised piinamisvõtted XVII sajandi lõpul andsid. 27. veebruaril parlamendis tehtud lõppotsusega tühistati küll le Bruni surmaotsus, kuid algatati samas uus uurimine aastase tähtajaga. Le Brun jäi seniks vahi alla, tema naine aga vabastati. Protokollist nähtub, et üks kohtunikuhärra nõudis ka pärast piinamisi surmaotsuse kinnitamist.

1. märtsil 1690, seega kõigest kaks päeva pärast lõpliku kohtuotsuse tegemist suri le Brun — täies jõus neljakümne viie aastane mees. Suri ta peaaegu aasta pärast härra Anglade'i ning samal põhjusel — piinamisest.

Sellega oleks asi olnud lõpetatud, kui vaevalt kuu aega pärast le Bruni surma poleks üles leitud leskproua Mazeli tõeline mõrvar.

Le Bruni protsessi hoolega jälginud Sensi ratsapolitsei leitnandil Jessyl oli tekkinud asja kohta oma arvamus. Teda hakkas huvitama keegi Gerlat, keda kutsuti ka Berryks ning kes oli olnud proua Mazeli teenistuses. 27. märtsil 1690 otsis ta selle Gerlat' üles. Too osutus tõepoolest minemaaetud teenriks. Berry ehmatas külaskäigust nii ära, et leitnant otsustas ta viivitamatult vahistada. Kahtlusi suurendas ka Berry püüd end pungil rahakotiga vabaks osta.

Et parlament oli Mazeli mõrvalooga juba tegelnud, ei saanud tolleaegse protsessiõiguse järgi ükski teine madalam kohus seda asja enam oma menetlusse võtta.

Berry toimetati Pariisi. Ja nüüd, uue protsessi käigus kerkisid esile tunnistajad, kes olid teda näinud kuriteokohal ning mõrva-päeval Pariisis. Kas või toosama passijamutike, keda Defita oli nii põikpäiselt eiranud, ning isegi üks juuksur, kelle juures Berry käis pärast mõrva habet ajamas. Juuksurile olid torganud silma rohked kriimustused Berry kätel. Uuesti väljakutsutud õmblejad andsid seekord jaatava vastuse — verine särk pärines Berry pesu hulgast, samuti pitskrae, ning mõlemad vastasid tema suurus-numbrile.

21. juulil mõistis parlament Berry süüdi proua Mazeli röövmõrvas. Ka nüüd määrati piinamine, mille käigus ta andis oma kaasosalistena üles le Bruni ja proua Mazeli elurõõmsa minia.

Alles vahetult hukkamise eel ütles ta vabatahtlikult sellest lahti, tunnistas, et pani kuriteo toime üksi ning andis selle kohta ka üksikasjalisi seletusi.

Le Bruni süütus oli seega kindlalt tõendatud. Siiski mõistis parlament le Bruni ja tema naise alles neli aastat hiljem õigeks.

Kriminaalleitnant Defita oli nagu Anglade'i asjaski vale inirnese

32

süüpinki saatnud. Ka siin tuli pärast süüdimõistetu surma õige kurjategija päevavalgele. Anglade'i süütust tõendavad asjaolud tegi kindlaks Pariisi ratsapolitsei leitnant Desgrais, olles alustanud juurdlust ühe anonüümkirja põhjal.

Ning siingi selgus, et algusest peale osundasid olulised tõendid tegelikule kurjategijale, mida kriminaalleitnant ometi ignoreeris.

Käbi ei kuku kännust kaugele

Anglade'i ja le Bruni süüasjade taolised kohtuvead aina suurendasid rahva umbusku absolutismi õigusemõistmise vastu. Isegi aadli- ja vaimulikkonnaga sõbralikult koos eksisteeriva kodanluse hulgas kasvas rahulolematus ühiskonna arengut pidurdava feodaalkorraga. Sedamööda, kuidas absolutism lagunes ja oma Jõpu poole veeres, muutusid ka raskuspunktid politsei töös. La Reynie ajal oli politseitegevuses esikohal võitlus üldkuritegevu-sega ning kuritegude avastamine ja ärahoidmine. Nüüd langesid need ülesanded tagaplaanile.

Allamäge veereval feodaalühiskonnal ja võimule püüdleval kodanlusel oli muidki muresid kui Anglade'i ja le Bruni asjade lahendamine. Mõrvarite ja varaste tagaotsimise asemel oodati politseilt vajalikumaid asju.

Politseiülemale allusid inforikas Haute Police ning muud politseitalitused, see polnud järelikult mitte ainult tähtis võtme-positsioon, vaid ka tulutoov amet.

Kuni kodanliku revolutsioonini ei võetud ette mingeid nimetamisväärseid reforme või muudatusi, mis oleksid aidanud politseil paremini võidelda kiiresti kasvava kuritegevusega. Ainsa erandina võib nimetada viie eriosakonna loomist Pariisi politsei julgeolekubüroo juurde. Osakondade inspektoritel oli igaühel oma töövaldkond olenevalt kuriteoliigist. Osakondade kompetents laienes kogu riigile. See oli üks samm tänapäeva Police Judiciaire’i, kriminaalpolitsei loomisel, ehkki tollal polnud temast veel erilist kasu.

Politsei esimese pealeitnandi järglaste auahnus ja aktiivsus läksid küll hoopis teises suunas. Juba Fouche eelkäija dAxgenson näitas ennast jälitusteenistuse edasiarendajana, kasutades seda aparaati tähtsate isikute eraelus tuhnimiseks, õige pea oli tal täielik ülevaade kõikidest ülemkihi avalikest ja salajastest ettevõtmistest, kuningas kaasa arvatud. Oma patriootilist omakasupüüdlikkust suutis ta nii hästi rahuldada, et säilitas koha isegi pärast Louis XIV surma, mil jäme ots kuninga vastaste kätte läks.

Feodaalriigi moraalne allakäik laostas ka politseid. Alates 1725. aastast, kui politsei pealeitnandiks sai Herault, eriti aga Rene Berryer' ametiajal (1747—1757) mandus Prantsuse politsei tavalise nuhiorganisatsiooni tasemele. Tema peamiseks tegevus-

kohaks said magamistoad, lõbumajad ja mängupõrgud, peamisteks kaastöölisteks libud, kupeldajad ja õnnemängijad, igat masti salaettekanded adresseeriti peamiselt politseišefi soosijatele õukonnas. Pole siis midagi imestada, et väikesed vennad hakkasid suurematelt mõõtu võtma: nad ostsid teisi ära ja lasksid end ära osta. Paljud politseinikud ajasid asju koos kurjategijatega ning kasutasid oma huvides ära teenistuskanaleist hangitud informatsiooni. Kunagine imepolitsei uppus allilma porisse. Viimane mees Pariisi politsei pealeitnandi ametikohal oli kodanliku pärioluga Thiraux de Crosne. Revolutsioon kaotas aga selle ameti üldse ära ning jättis mehe tööta. Ent neli aastat varem oli tal olnud võimalus kaitsta kuninga huve ühes skandaalses kaelaehte-asjas.

Salakaval krahvinna la Motte ning tema mees kasutasid ära kardinal Rohani nõrkust kuninganna Marie Antoinette'i vastu ning petsid temalt välja kenakese varanduse, öukonnajuveliiri-delt Böhmerilt ja Bassange'ilt lõid nad üle poolteise miljoni livrise väärtusega kaelaehte. See Prantsusmaa kuritegevuse ajaloo üks suuremaid kelmustükke andis palju kõneainet ning tõi muidugi päevavalgele õukonna aukandjate tegeliku moraali.

Ära karda, timukas!

Kaelakee-afäär pani Prantsusmaa valitsusringkonnad kihama. Laiu rahvahulki see eriti ei huvitanud, sest aadli moraal ja pres-tiiž ei läinud neile korda.

Hoopis teine asi oli aga 20-aastase Jean Louis Louschart'i juhtumiga, mis leidis aset aasta enne revolutsiooni. 1788. aasta juulikuus esitati noormehele süüdistus, nagu oleks ta vastastikuse tüli käigus tapnud haamrihoopidega oma isa, õukonnasepa Mathurin Louschart'i.

Louschart'i juhtum oli rohkem kui tavaline perekonnatragöö-dia, teatud mõttes peegeldas see XVIII sajandi Prantsusmaa põlvkondade probleemi üldse.

Mathurin Louschart'il oli Versailles's Rue de Montreuil'1 sepikoda. Oma seisuse peale uhke ning üdini monarhist, pidas ta valgustusideid ning Voltaire'i, Rousseau' ja Montesquieu' kirjutisi ketserluseks ja põrgu sigitiseks. Talurahva ja linnakehvikute 1788. a. rahutusi, mis olid tingitud viljaikaldusest ja näljahädast, pidas ta mõttetuks mässamiseks ning lausa enda isiku vastu suunatuks. Monarhiat armastas meister Louschart eelkõige sellepärast, et see oli aidanud tal koguda 200 000 livri suuruse varanduse. Tänu sellele võis ta panna oma ainsa poja Jean Louis' õppima du Plessis' kolledžisse.

Poiss puutus aga kolledžis kokku tolleaegsete revolutsiooniideedega, ja oli isa suureks ehmatuseks neist ka kenakesti sisse võetud. Pärast õpinguid pidi noor Louschart isa käsu kohaselt põlle ette siduma ja perekonna sepapajas kuninglikke hobuseid

34

rautama hakkama. Meister Louschart arvas nimelt, et kuni püsib maailm, peab püsima ka Louscharfide sepikoda. Kui keegi nende suguvõsast peaks kaupmeheks või notariks saama, on maailma lõpp varsti käes.

Isa meelehärmiks jäi Jean Louis ka alasi juures oma revolutsioonilistele veendumustele truuks. Kuigi ta päeval askeldas hoolega vasara ja lõõtsa ümber, kasutas ta õhtuid õppimiseks ning leidis isegi hoolsa õpilase ühe kena neiu näol, kes koos oma emaga Louscharfide majas elas.

Kaua ei saanud niisugune asi kesta. Isa ei jätnud .ühtegi võimalust kasutamata, et revolutsionääride-ketserite kohta mõnd krõbedat sõna lendu lasta. Kord ütles ta tõsiselt: «Kui sa, jumala-salgaja, tõesti usud, et saad ilma taevase jumalata läbi, siis pean vähemalt mina sulle usu ja jumala eest olema!» Pikapeale läksid nende suhted nii teravaks, et omavahel peaaegu ühtegi sõna ei vahetatud. Jean Louis proovis siiski isaga suhteid ära klaarida.

Meister Louschart oli otsekohe valmis kodurahu jalule seadma, kui poeg tõotab: «Ma ütlen siinsamas lahti saatanast ja tema ahvatlustest, vabaduse ja võrdsuse põhimõtetest ja filosoofilistest vaadetest!» Jean Louis seevastu arvas, et isiklike veendumustega pole

perekonnatunnete juures midagi teha, ning ajas vanamehel jälle hinge täis. Jean Louis ei jõudnud oma juttu veel lõpetadagi, kui ta oli juba pärandist ilma jäetud ning «igaveseks ajaks» isamajast minema aetud.

Poeg leidis peavarju oma mõttekaaslaste juures, kes aitasid tal isegi tööd leida. Sellega oleks võinud lugu ka lõppeda, kui Jean Louis poleks äkki hakanud puudust tundma oma kunagisest usinast õpilasest Helene Verdier'st. Noor ja optimistlik Jean Louis läks neiu ema juurde ja palus tema tütre kätt. Madam Verdier oli paraku oma verinoore tütre juba teisele lubanud. Jean Louis pidi tühjade kätega tagasi tulema ning pealekauba veel isa ähvardusi kuulama.

Mõni päev hiljem sai ta teada, et tema armas Helene on varsti tema võõrasema. Noor ja vana Louschart olid nüüd mitte ainult poliitilised vastased, vaid rivaalid ka südameasjades.

Kõigele vaatamata oli noor Louschart selleks siiski liiga patriarhaalselt kasvatatud, et hakata isalt pruuti üle lööma. Ta otsustas saatusega leppida ning Versailles'st lahkuda, olgugi et Helene'i tundeid arvestades polnudki asi nii lootusetu.

Lahkumispäeva eelõhtul tahtis ta vähemalt kaugeltki neiuga hüvasti jätta ning tuli Rue de MontreuiTle. Heitnud isamajale veel viimase pilgu, tuli ta oma korterisse tagasi — ning leidis Helene'i oma maja ees kivil istudes külmetamas. Neiu oli kodunt jalga lasknud ja valmistus nüüd Jean Louis'ga kas või maailma otsa minema. Kuid noor Louschart jäi truuks oma tõotusele mitte isaga võistlema hakata. Ta vannutas koguni Helene'i jääma emale kuulekaks tütreks ning meister Louschart'iie mehele Minema, ehkki viimasele oleks sobinud rohkem mitte peigmehe,

35

vaid vanaisa roll. Ning et kuulekus täielik oleks, ei lubanud ta endale ega Helene'ile kõige vähematki osa neist rõõmudest, mis tema isa peatselt pidid ees ootama. Nad veetsid öö vabas õhus, manitsedes teineteist eneseohverdamisele.

Kui hommik koitis, saatis Jean Louis Helene'i koju ning jäi maja ette hetkeks neiuga hüvasti jätma. Ta oli juba ära minemas, kui kuulis Helene'i karjumas. Tütart maja juures varitsenud madam Verdier peksis armutult tüdrukut ning lohistas teda juukseidpidi mööda tänavat. Valgustatud majauksel seisis aga meister Louschart ning vaatas, käed rinnal risti, oma tulevase naise peksmist pealt.

See oli Jean Louis'le liig. Ta tahtis Helene'ile appi minna, kuid isa astus tee peale ette. Jean Louis palus, et isa teeks sellele metsikusele lõpu, ning kinnitas Helene'i täielikku süütust. Isa aga irvitas: «Mida armsam laps, seda valusam vits!», ähvardas ka oma jumalasalgajast pojale kere peale anda ning mõnitas nii tüdrukut kui ka Jean Louis' poliitilisi tõekspidamisi.

Madam Verdier peksis tütart edasi. Jean Louis neelas koik solvangud alla, lubas isegi oma filosoofiast lahti öelda, jäetagu ainult Helene rahule. Kuid see ärritas vana Louschart'i veel enam.

«Ah sa ei taha näha, kuidas sinu armukest karistatakse?» karjus ta, ning lõi oma raske rusikaga Jean Louis'le näkku.

Madam Verdier jättis Helene'i rahule, tuli oma tulevase väimehe juurde ning hakkas seda Jean Louis' kallale ässitama. Nüüd, mil vahetu oht Helene'i pealt oli möödunud, tundis ka noormees endas soovi vastu hakata. Ta vaatas riiakale vanamoorile otse silma ja nimetas teda rongaemaks.

Sealjuures keeras ta hetkeks isale selja. Helene'i hõige sundis teda ümber pöörama. Seal seisis meister Louschart, rauatükk käes ning käsi löögiks üles tõstetud.

Jean Louis põikas suurivaevu löögi eest kõrvale ning jooksis majauksest sisse, isa kannul. Noormees püüdis uuesti tänavale pääseda, kuid madam Verdier tõkestas tee. Vanamees hakkas märatsema, õnneks oli maja esik nii kitsas, et sepp tabas oma rauakolakaga vehkides vaid seinu. Jean Louis põgenes isa toa kaudu töötuppa ning üritas sealtkaudu tagauksest välja pääseda. Kuid uks oli riivis. Enne kui Jean Louis jõudis selle lahti teha, oli vanamees kohal, senise rauakolaka asemel sepahaamer käes. Esimene löök läks mööda ning raske vasar raksatas vastu uksepiita. Jean Louis haaras isal käest kinni, nad hakkasid teineteist murdma ning kukkusid põrandale. Noormehel õnnestus isa käest vasar ära kiskuda, püsti tõusta ning ukse juurde joosta. Ta tõmbas riivi eest, viskas haamri üle õla töötuppa tagasi, jooksis majast välja ning võttis esimese ettejuhtunud postitõlla.

Isa karjatust ta ei kuulnud. Vasar oli lennanud vanale sepale parema silma pihta ning mehe tapnud. Madam Verdier teatas juhtunust politseikomissarile ning see kuulutas otsekohe Jean Louis Louschart'i tagaotsitavaks. Veel samal päeval tabasid

ratsapolitseinikud ta postitõllaga Sévres'is ning võtsid vahi alla Ta ei teadnudki, et oli oma isa tapnud, ning väitis hiljem et ei teinud seda tahtlikult. Asi tuli arutamisele Pariisi châtelet's kes lükkas tagasi Louis Louschart'i väite, nagu oleks ta tegutsenud hädakaitseseisundis. Ta olevat korduvalt ja ettekavatsetult oma isa pähe löönud. Selline ettekujutus oli tekkinud madam Verdier' seletuste põhjal.

31. juulil 1788 mõistis châtelet Louis Louschart'i surma: käed, jalad ja selgroog tapalaval elusast peast rattaga puruks murda, siis süüdimõistetu rattal surmata ning lõpuks õlekuhjal põletada.

Prantsusmaa kriminaalõiguses oli kuni 1789. aasta revolutsioonini ette nähtud mitmesugused hukkamisviisid. Nagu teisedki karistused, lähtusid ka surmanuhtlused kättemaksupõhimõttest. Kuriteo raskusest tulenes ka karistuse julmus. Kurjategija hukkamine kujutas endast metsikut piinamist, millel polnud midagi ühist õiguse ja inimlikkusega. Kõik kehalised karistused ja surmanuhtlused viidi avalikult täide selleks spetsiaalselt ehitatud tapalaval. Seisusevahesid arvestati isegi surmanuhtluse täideviimisel. Näiteks mõõgaga pea maharaiumist kohaldati ainult aadlike suhtes. Seda tehti kaheteralise terasmõõgaga, mille ühele küljele oli graveeritud kiri Justitia, teisele surmanuhtluse sümbol — ratas. Süüdimõistetu pidi panema pea puupakule ning veripunases mantlis timukas lõi selle maha. Selliselt saadeti surma näiteks markiis de Brinvillier.

Poodi eelkõige vargaid, röövleid, valerahategijaid ja sala-kütte.

Raskete kuninga vastu suunatud kuritegude eest oli ette nähtud neljaks karistamine. Süüdimõistetu iga käsi ja jalg seoti eri hobuse külge ning timukas ajas need siis nelja ilmakaare poole laiali.

Näiteks 28. märtsil 1757 hukati Pariisis Grevé väljakul sellisel moel vaimuhaige Robert François Damiens, kes oli Louis XV sulenoaga kergelt haavanud. Neli noort, eraldi selleks valitud hobust ei suutnud tema jäsemeid puruks rebida, seepärast võeti veel kaks hobust appi. Kuid ka sellest ei aidanud. Kohalviibiv arstikolleegium hakkas arutama, kuidas siiski karistust täide viia. Lõpuks tegid tublid arstid ka otsuse: valust kisendaval

Damiensil lõigati õla- ja puusakõõlused läbi ning alles siis jaksasid hobused tema keha neljaks rebida.

Vähem julm ei olnud ka paavst Lucius III poolt 1183. aastal Lõuna-Prantsusmaale eksporditud ning hiljem inkvisitsiooni poolt kogu maailma kohtupraktikas kasutatud tulesurm. Haokubu külge seotud süüdimõistetu põletati elusalt. See karistus mõisteti peamiselt ketseritele, nõidadele ja mürgitajatele. La Reynie* aegne chambre ardente kasutas seda hukkamisviisi ka aadlike suhtes. Niisugune piinarikas surm tulenes katoliku kiriku nõudest ecclesia non stit sanguinem (kirik ei vala verd), mistõttu

kanoonilises kohtupraktikas olid keelatud kõik karistused, kus oleks valatud hukatava verd. Et elusalt põletatava süüdimõistetu veri aurustus, siis andsid preestrid tuleriitade suitsule oma õnnistuse.

Ratastamist kohaldati eelkõige mõrvaritele ja tänavaröövlitele, kuid mõnikord ka teistele kurjategijatele. See oli alandav ja neljakskäristamise kõrval kahtlemata üks julmemaid hukka-misviise. Prantsusmaal viidi see karistus täide järgmiselt. Süüdimõistetu seoti tapalava põrandal oleva suure ratta külge kinni ning timukas peksis raudkangi või väiksema rattaga tal kaeja jalaluud ning rinnakorvi puruks, õnnetu jäeti selliselt tapalavale lamama, kuni surm ta peale halastas. Sageli kulus selleks tunde. Timukas, rahvasuus chariot või bourreau (piinaja, nülgija), ning tema sulased jälgisid samal ajal, et vähimgi kaastunne rahva hulgast surija piinu ei vähendaks.

Niisugune saatus ootas nüüd ka noort Louschart'i. Kohtuotsuse täideviimiseks oli tehtud täiendav korraldus: «Kohus leiab, et kõnesolevat Louschart'i ei tule mitte löögiga surmata, vaid enne kui ratas esimest korda tema jäset puudutab, peab ta olema salaja ära kägistatud.» Selline armulikkus pidi vähendama üldsuse ärritust, mille kohtuotsus oli esile kutsunud. Täideviimine oli määratud 3. augustile, öigustavade kohaselt viidi kohtuotsus täide kuriteokohas, antud juhul siis Versailles's. Juba tapalava ehitamise ajal tuli ette mõningast käsikähmlust puuseppade ja erutatud rahvahulga vahel, kes püüdis ehitamist segada. Korra jaluleseadmiseks kutsuti appi mehi seppade tsunftist, kohtuametnikke ja politseinikke.

Ärritatud timukas (samuti Sansonide suguvõsast, nagu Monvoisini asjaski) teatas peaprokurör de Fleuryle juhtunust ning palus rakendada täiendavaid julgeolekuabinõusid. De Fleury lasi politseivalvet tugevdada ning hukkamise salaja varasemale ajale üle tuua. Sanson omalt poolt lasi ehitada ümber tapalava kividest ja laudadest müüri.

Aga ka noore Louschart'i sõbrad ei maganud. Terve öö pidasid nad tapalava juures valvet. Nii juhtuski, et surmamõistetu tõlda võttis hukkamisaja ületoomisest hoolimata vastu rahutu rahvahulk. Sanson kirjeldas olukorda nii: «Mehed, naised, raugad ja lapsed, kõik olid tänaval. Riietuse järgi võis ära tunda hulka maarahvast, kes oli linnainimestega ühinenud. Tavaliselt nii rahulik rahvas oli palavikulises liikumises. Timuka tõlda võttis vastu sõimusõnade vool, ning alles suurte jõupingutustega õnnestus meil sõidukile teed teha.» Tõld keeras Satory tänavasse. Saint-Louis' väljakuni, kus seisis tapalava, ei olnud sealt enam palju maad. Jean Louis istus saatusega leppinult tõllas ning näis, et ümberringi toimuv ei lähe talle enam korda. Äkki hüüdis Helene Verdier rahva hulgast tema nime. Noor Louschart tõstis pea, kuid ei suutnud tüdrukut leida, ning hüüdis rahva poole: «Ela hästi, Helene!» Samal hetkel hüppas keegi protsessiooniga kaasaskäinud hiiglakasvu sepasell tõllatiislile. «Ütle parem nägemiseni,

Jean Louis! Sinusuguseid ausaid mehi juba rattale ei tõmmata!»

Rahvamass läks liikvele ning tõlda saatvad ratsapolitseinikud suutsid suuri vaevu tee vabaks teha.

Lõpuks jõudis sünge rongkäik Saint-Louis' väljakule. Noor Louschart vabastati ahelatest ning seoti köiega kinni. Sel hetkel ronis toosama hiiglakasvu sepasell üle piirdetara ning tormas timukaabilisi kõrvale tõugates tapalavale. Rahva juubelduskisa saatel vabastas ta Jean Louisi köidikutest ning kandis sõprade juurde.

Rahvamass tungis tapalavale ning surus timuka koos oma abilistega nurka. «Ära karda, timukas,» karjuti, «meile pole vaja mitte sind, vaid sinu tööriistu!» Enne kui «monsieur Pariis» midagi taipama hakkas, olid tema tapa- ja piinariistad puruks pekstud, tapalava laiali lõhutud ning sellest kõigest üks suur lõke tehtud.

Jean Louis Louschart'i kohtuotsus oli viimane, millega Pariisi châtelet mõistis karistuseks ratastamise.

Vähem kui aasta pärast ründas rahvas Bastille'd. Algas revolutsioon, mis purustas vana kohtu- ja politseiaparaadi ning asendas politseiriigi omavoli kodanike isikuvabaduse ja võrdsusega. Likvideeriti politsei pealeitnandi, politseikomissari ja chevalier de guet' (valveohvitseri) ametikohad, nagu ka kogu feodaalne kohtusüsteem. Koos sellega kadusid piinavad karistused ja hukkamised. Juba 1780. aastal kirjutas Jean Paul Marat, revolutsiooni helgemaid päid, oma «Kriminaalseadusandluse kavas»: «Kui õigusemõistmine nõuab, et karistus vastaks kuriteole, siis inimlikkus nõuab, et karistus ei oleks kunagi julm.»

See, mida kuningas mässuks pidas,

kui ta Bastille' ründamisest teada sai, oli tegelikult revolutsioon, kodanliku revolutsiooni musternäide. See revolutsioon, nagu kirjutas V. I. Lenin, tegi «kodanluse jaoks, kodanliku demokraatia jaoks nii palju, et kogu tsiviliseeritud inimkonna kogu arenemine kogu XIX sajandil, — kõik see lähtub suurest Prantsuse revolutsioonist, kõik on temale tänu võlgu».'

Revolutsioon tegi vana režiimi Augeiase tallid lõplikult puhtaks. Aadli ja vaimulikkonna privileegid tühistati, kodanlik ühiskond sai arenguks rohelise tee. Kohus ja politsei kujutasid endast sealjuures relva selle või teise parajasti võimul oleva kodanliku rühmituse huvide kaitsel. Vahetult pärast Bastille' vallutamist '4. juulil '789 teenisid nad koostöös liberaalse aadelkonnaga võimule tulnud suurkodanluse huve, Pariisi kõrgem linnavalitsus bailli võttis enda kätte ka pealinna politseivõimu. Feodaalsete senjöörikohtute asemele loodi vandemeestekohtud.

' Lenin, V. I. Teosed. 28. kd. Lk. 394.

Revolutsiooni algjärgus suudeti kuningavõimu ainult piirata. Kohus ja politsei pidid ühelt poolt aitama kaasa aadli ja vaimulikkonna eesõiguste tühistamisele, teiselt poolt tuli aga neil hoolitseda selle eest, et talurahvas ja linnakehvikud ei võtaks lausa sõna-sõnalt 1789. aasta augustis avaldatud «Inim- ja kodanikuõiguste deklaratsiooni». Seal öeldi tõepoolest, et «loodus lõi inimesed vabade ja võrdsetena», kuid seal oli ka kirjas, et

«õigus omandile on puutumatu ja püha». 1789. aastal kuulutati kõik kodanikud küll seaduse ees võrdseks, kuid kaks aastat hiljem vastuvõetud konstitutsioon andis valimisõiguse ainult 4 miljonile kodanikule 25 miljonist.

Talurahvale, linnakehvikutele, töölistele ja revolutsioonilisele väikekodanlusele polnud selline võrdsus sugugi meelt mööda. Koos konstitutsiooniga eksisteeris ka kuningas oma vetoõigusega, lisaks veel liigkasuvõtmine, spekulatsioon ja nälg. Loodi kutseühinguid ja streigiti. Niisugune asjakäik ei klappinud aga suurkodanluse plaanidega, seepärast võeti kiiresti vastu kutseühingu- ja stregikeeluseadused.

Ja juba näemegi politseid koos suursugustest kodanikest moodustatud rahvuskaardiga ühinguid ja streike laiali ajamas. Uued suurkodanluse esindajatest ja nende teenritest moodustatud vandekohtud kohtlevad karmi käega aktiivseid streigivõitlejaid.

Tagaplaanil võib märgata konspireerivat kuningat, kes ei loobunud ka suurkodanluse võimu all olles oma õilsatest jahitavadest. Näiteks 4. augustil kirjutas ta oma päevikusse: «Metsas hirvejahil. Ühe saime kätte. Sinna ja tagasi hobusel.»

Alles kolme aasta pärast, kui rahvas 10. augustil 1792 ründas Tuileries'd ning Pariisi revolutsiooniline kommuun pani kuningliku hirve koos selle saatjaskonnaga trellide taha, ütles kuningas endale lõpuks: «Jaht on läbi.» Kuningas kukutati, suurkodanlus pidi võimu üle andma žirondiinidele. Kuivõrd nood esindasid vabariiklastest tööstus- ja kaubanduskodanluse huve, siis muutus ka kohus ja politsei vabariiklikuks. Justiitsministriks nimetati jakobiin ja revolutsiooniline advokaat Georges-Jacques Danton.

Pariisis oli kommuun kuninga vangi pannud. Peamiselt suur-kodanlastest koosneva Asutava Kogu otsused tühistati. Korraldati kaitset Preisi vägede vastu, kes olid jõudnud juba Verduni alla. Samal ajal tuli võidelda monarhistidega. Näiteks augustikuus organiseerisid kuningatruud elemendid vandenõu. Kavatseti vanglale tormi joosta, kuningas vabastada ning revolutsioon verre uputada. Politsei vahistas rohkesti vandenõulasi.

1792. aasta septembri algul ründasid vandenõust nördinud rahvahulgad vanglat ja tapsid tuhat vangi.

Jakobiinide ja kommuuni survel anti Louis XVI revolutsiooni-tribunali alla ja mõisteti surma. 21. jaanuaril 1793 ta giljotineeriti.

Ka revolutsiooni ajal hoidis tapakirvest Charles Henri Sanson, seesama timukas, kellel rahvas ei lasknud Versailles's noort Louscharfi ratastada.

Kuid rojalistid ei loobunud võitlusest ka pärast kuninga hukkamist. Vendees tõstis pead kontrrevolutsioon. Vaimulikud ja suurmaaomanikud viisid Briti raha ja relvade abil talupojad nit kaugele, et need revolutsiooni vastu üles tõusid. Rojalistide viha vabariigi vastu oli piiritu.

Näiteks Prantsuse ajaloolane J. Michelet kirjutab Vendeest, et 16. märtsil 1793 tungisid umbes 6000 vendeelast ootamatult La Roche-Bernard'i linna. Vastaste suure ülekaalu tõttu ei osutanud linn vastupanu. Kõigepealt kägistati ära 22 linnakodanikku. Seejärel tungisid mässajad linnavalitsuse hoonesse, tirisid linnapea Sauveuri turuplatsile ning nõudsid, et ta hüüaks: «Elagu kuningas!» Sauveur aga hüüdis «Elagu vabariik!» Järgnevat kirjeldab Michelet nii: «Raevunult topiti talle püssirohulaeng suhu ning hakati siis ringi vedama, nõudes avalikku andekspalumist. Ta hüüdis «Elagu rahvas!» Siis lasti tal revolvriga vasak silm välja. Lask paiskas ta pikali. Ta tõusis püsti ning suudles oma

ametiraha. Uus lask...» Lõpuks peksid rojalistid Sauveuri küll püssipäradega surnuks, kuid ta jäi vabariigile ustavaks.

Kontrrevolutsioon ja selle agendid tegutsesid igal pool. 1793. aasta mais reetis Põhjaarmee ülemjuhataja, žirondiinist kindral Dumouriez vabariigi ja põgenes Austriasse. 13. juulil 1793 tapeti Marat, pariislaste «rahvasõber».

Aegamööda suurenes kontrrevolutsionääride mõju sedavõrd, et riigi 83 departemangust jäi Konvendile ustavaks ainult 23.

Sisevaenlased said toetust ka väljast. Näiteks Briti peaminister Pitt andis noore Prantsuse vabariigi vastaseks spionaažiks ja õõnestustegevuseks viis miljonit naelsterlingit. Prantsusmaal tegutsevatele agentidele maksti kahjuriaktide toimepanemiseks kuni 2500 livri kuus. Reeturid panid põlema laskemoonavabriku Bayonne'is ning lasid õhku Chemille'i suurtükiväelaagri. Näljahäda süvendamiseks hävitati teraviljavarusid ja toiduaineladusid.

Vaesunud väikekodanlased, käsitöölised ja töölised, niinimetatud sankülotid nõudsid radikaalseid abinõusid rikaste ja spekulantide vastu, kes rahva häda ja viletsuse pealt profiiti lõikasid. Nende juht Jacques Roux küsis: «Kas on lurjuste varandus tõesti rohkem väärt kui inimeste elu?» Marat ja jakobiinid nõudsid kindlate toiduainehindade kehtestamist. Konvent võttis vastu nn. maksimumiseaduse, mis tähendas teraviljahinna ülemmäära kehtestamist.

Kuid žirondiinid ei mõelnud kodanlust pigistada rohkem kui hädapärast vaja. Pealegi suutis too ka sellest seadusest oma kasu välja pumbata. Kommuuni ümber koondunud vasakjõude püüti aga politsei ja kohtu abil piruka juurest üldse eemale tõrjuda. Konvent süüdistas Marafd žirondiinidevastases tegevuses ning lasi ta 12. aprillil 1793 vahistada ja kohtu alla anda. Kaksteist päeva hiljem vabastati Marat hulkade survel, kusjuures Pariislased kandsid oma sõbra kohtusaalist otse Konventi. Vihased žirondiinid valmistusid vastulöögiks, plaanitsedes kohtuprotsessi

kommuuni ja revolutsiooniliste sektsioonide vastu. Asja pidi arutama mitte revolutsioonitribunal, kes oli Marat' õigeks mõistnud, vaid selleks eraldi moodustatud kohus, nn. kaheteistkümne komisjon.

Aga žirondiinid kaotasid mängu veel enne, kui see alata sai. 31. mail tõusis Pariis relvile ja kihutas žirondiinid minema. Kehtestati kõige otsustavamate ja revolutsioonilisemate kodanlaste, jakobiinide diktatuur, kes võitles kõrvalekaldumatult ja karmikäeliselt vabariigi vaenlaste vastu. Selle võitluse põhirelvad olid politsei, kohus ja giljotiin.

Jakobiinide diktatuuri ajal koondus peaaegu kogu võim päästekomitee kätte, kelle kõrval seisid julgeolekukomitee ja revolut-sioonitribunal.

Nagu kõikide teiste komiteede puhul, muutus ka julgeolekukomitee isikkoosseis sõltuvalt poliitikajõudude vahekorrast. See komitee valmistas revolutsioonitribunalile ette riigivaenlaste kriminaalasju. Ta kogus tõendeid, informeeris uurimistulemustest Konventi ning korraldas kahtlustatavate kohta käivate otsuste elluviimist. Sisuliselt oli julgeolekukomitee vabariigi kõrgem politsei- ja julgeolekuorgan. Vähemalt teoreetiliselt kehtisid tema otsused ka kohalikes politseiorganites.

Pärast revolutsiooni oli politseivõim detsentraliseeritud ning kogukondade ja sektsioonide vahel ära jagatud. Jakobiinide diktatuur koondas politseivõimu jälle keskusse.

Lisaks julgeolekukomiteele, sektsioonide revolutsioonikomiteedele ja kogukonnapolitseile teostasid politseivõimu ka komissarid, keda Konvent saatis armeesse ja departemangudesse.

Tegelikult oli veel üks julgeolekuorgan — politseibüroo. Seda justiitskomiteele alluvat organit juhtis Saint-Just, Robespierre'i lähim kaastööline. Büroo operatiivset laadi tegevusse kuulus lisaks revolutsiooni kaitsmise eriülesannete veel üldisi politsei-ülesandeid. 1794. juulis ühendati ta julgeolekukomiteega. Teine tähtis revolutsioonipolitsei tugisammas oli 1790. aastal ratsa-politseist (marechausse) moodustatud sandarmeeria (gendarmerie), kes valvas Konventi ja vanglaid ning konvoeeris vahialu-seid.

Pariisi revolutsioonitribunal oli vabariigi kõrgem kohus. Selle kohtunikud ja vandemehed olid jaotatud nelja kolleegiumisse, kusjuures kohtu koosseis ei teadnud ette, millist asja nad arutama hakkavad.

Kuni 1794. aastani tegutsesid revolutsioonitribunalid ka mõnedes departemangudes, kus nad pidid hoolitsema revolutsioonilise õigusemõistmise eest. Hiljem hakkas kõiki poliitilisi asju arutama ainult Pariisi revolutsioonitribunal.

Lisaks revolutsioonitribunalidele jätkasid departemangudes töötamist ka kriminaalkohtud, nüüd juba vandekohtutena ning enamasti muudetud koosseisus.

42

Jakobiinide rusikas

Kõigele vaatamata ei olnud jakobiinide diktatuur siiski proletariaadi diktatuur, Robespierre töölisjuht ega tema politsei töö-lismiilits.

Jakobiinide juhtkonnas ei leidnud kõlapinda utoopiakommunistide ideed, Babeufi ja Roux' üleskutsed rikaste vara laiali jagada, samuti vasakjakobiinide, hebertistide vaated.

Robespierre, tema kaasvõitlejad ja teised revolutsioonikange-lased olid siiski oma klassi pojad, kodanlased, järelikult eraomandi kaitsjad. Seepärast ei tõstnud nad kätt mitte ainult rojalistide, žirondiinide ja parempoolsete vastu, vaid raiusid päid ka vasakpoolsetel, oma mõttekaaslastel ja kunagistel kaasvõitlejatel.

Giljotiin töötas 25. aprillist 1792 alates vahetpidamata. Näiteks 1794. aasta suvel viidi iga päev täide kuni viiskümmend surmanuhtlust. Pea pidid pakule panema mitte ainult Louis XVI, Marie Antoinette, kuningatruud aadlikud ja vaimulikud, vaid ka Danton, Desmoulin ja Hebert. Giljotiin oleks kahtlemata oodanud ka Jacques Roux'd, kui ta julgeolekukomitee poolt vahistatuna poleks eelistanud end ise pistodaga surmata. Jakobiinide lippudega ehitud giljotiin ootas juba vahistatud Babeufi, kuid 28. juulil 1794 giljotineeriti Robespierre ja Saint-Just ise. Tagurlike termidoorlaste riigipööre päästis Babeufi elu. Jakobiinide tapakirves ei säästnud isegi Pariisi kommuuni mõjukat liiget Jacques-Rene Hebert'i, kes ometi oli vahistanud kuninga, saavutanud Marat' õigeksmõistmise, kukutanud žirondiinid ning aidanud võimule jakobiinid endid.

Revolutsioonilise ning väga menuka ajalehe Le Pere Duch-esne väljaandjate ja poolehoidjate arvates ei olnud jakobiinide diktatuur siiski küllalt revolutsiooniline. Feodaalkorra jäägitult hävitanud ning kodanlusele rohkesti tulu toonud revolutsioon pidi ka vaesematele rahvakihtidele midagi andma. 4. märtsil 1794 katsid Hebert'i poolehoidjad protesti märgiks inimõiguste deklaratsiooni leinalooriga. Vaeste kaitseks välja astudes esitasid nad paraku ka äärmuslikke nõudeid, nagu näiteks revolutsiooniterrori tugevdamine, Prantsusmaa dekristianiseerimine ja mõistusekultuse

sisseseadmine. Leidmata toetust Robespierre'ilt ja päästekomiteest, üritasid nad kommuuni ja Pariisi sektsioone Robespierre'i vastu üles ässitada. Hebert süüdistas Konvendis Robes-pierre'i ja päästekomiteed ning kutsus relvastatud ülestõusule jakobiinide vastu. Kommuun ja sektsioonid keeldusid Hebert'i vasakäärmuslikust rünnakust osa võtmast.

Julgeolekukomitee korraldas viivitamatult vastulöögi. Hebert vahistati, anti revolutsioonitribunali alla ja hukati 24. märtsil.

Jakobiinide rusikas lõi ühetugevuselt nii kunagisi kaasvõitlejaid kui ka vabariigi vaenlasi. Niisugune ühetaolisus oligi jakobiinide revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri esimene ja kõige töökam hauakaevaja. Revolutsioonivastasel suurkodanlusel

õnnestus kasutada laiade rahvahulkade kasvavat rahuolematust jakobiinide valitsemisega ning Robespierre'i pooldavad politseinikud aeti minema või tapeti. Tagurlusel oli vaja oma mõõka.

1795. aastal loodi Direktooriumile alluv 7000 mehest koosnev Legion de Police Generale ning mõned kuud hiljem, 1796. aasta kevadel Politseiministeerium.

Uue politsei üks esimesi aktsioone oli niinimetatud võrdsete vandenõu purustamine. Selle eesotsas seisis 26-aastane revolutsionäär Frantjois Nõel Babeuf, teadusliku kommunismi eelkäija. Kehvast perekonnast Põhja-Prantsusmaalt pärit mehena oli ta vaesust omal nahal tunda saanud. Juba 1789. aastal nõudis ta suurmaaomandi kaotamist. Töötades 1792. aastal lühikest aega Somme'is valitsejana, püüdis ta söötis kogukonnamaid üles harida ja vaestele välja jagada. See kutsus esile suurtalunike ja maa-omanike meeletu viha. Kui tema vastu hakati kohtuprotsessi sepitsema, pages ta Pariisi ning hakkas aktiivselt tegutsema kommuunis.

1793. aasta kevadel, žirondiinide valitsusajal, nõudis Babeuf Konvendilt sankülottide täieliku võrdsuse seaduse vastuvõtmist. Kommuuni toitlusbüroo esimehena teadis ta liigagi hästi vaeste näljahäda ja toiduainespekulantide mahhinatsioone. Jakobiinidega ta ei ühinenud. Osavasti punutud intriigi abil seati ta jakobiinide juures kahtluse alla ning lõpuks vahistati.

Jakobiinide kukutamise järel lasti Babeuf vabaks. Ta jätkas Abbays oma revolutsioonilist tegevust, lõi Pantheon-klubi ning andis välja ajalehte «Rahvatribuun». Trükkali pealekaebuse alusel vahistati ta 25. oktoobril 1794 uuesti, kuid lasti taas vabaks. Direktooriumi politseiministeeriumil õnnestus sokutada Babeufi klubisse nuhk Grisel, kes informeeris oma šeffi regulaarselt ja põhjalikult seal toimuvast. Nii sai politseiülem Cochon teada, et Babeuf ja tema kaaslased ei kavatse midagi vähemat kui jakobiinide konstitutsiooni taaskehtestamist, suurkodanluse kukutamist ja rahvadiktatuuri sisseseadmist. Ning seda ajal_,_mil üks Direktooriumi esindaja väitis: «Rojalistidele piisab mooga näitamisest. Aga jakobiinid tuleb maha lüüa!»

Politseiministeerium andiski löögi. 10. mail 1796 Babeuf ja tema sõbrad vahistati. Nende protsess kestis aasta otsa, kuid lõpuks mõistis Direktooriumi tribunal Babeufi koos sõbra Dar-thega surma giljotiinil.

Jakobiinide rusikat suutis Babeuf vältida, kuid kontrrevolutsiooni tapalava mitte.

II SUNNITÖÖVANGLAST KRIMINAALPOLITSEISSE

Keisri vari

XIX sajand ei olnud mitte üksnes loodusteaduste ja tehnika, vaid ka politsei, eeskätt just kriminaalpolitsei kiire arengu sajand. Prantsusmaal algas see kõrgeima, poliitilise politsei reorganiseerimisest. Napoleon Bonaparte'i valitsemisajal hõivas poliitiline politsei positsiooni, mida tal ei olnud isegi la Reynie' ajal.

Kohe pärast 9. termidoori (1794. aasta 27. juuli) kontrrevolutsioonilist pööret kaotati revolutsiooni ajal detsentraliseeritud politsei ja kohtuaparaadi alluvus kommuunidele ja sektsioonidele, revolutsioonitribunalid aga likvideeriti ja asendati suurkodanluse kohtutega.

Pärast Napoleoni 18. brümääri (1799. aasta 9. novembri) riigipööret ei jäänud revolutsioonilisest politseist ja kohtust praktiliselt midagi alles.

Jakobiinid ja sankülotid, Robespierre, Roux, Hébert ja Babeuf olid aadlikke ja vaimulikkonda, aga ka suurkodanlust sedavõrd hirmutanud, et need püüdsid võimalikult kiiresti ja põhjalikult . likvideerida revolutsioonilisi võimu- ja valitsemisorganeid ning tühistada nende seadusi. Erandiks oli vaid La Chapelier' seadus, mis keelas sankülottidel poliitiliste liitude loomise ja streikimise, ja giljotiin — sisendamaks austust uute seaduste vastu.

1796. aasta kevadel loodud Politseiministeerium muutus Napoleoni ajal kõikvõimsaks politseikeskuseks, riigipolitsei aga kõiketeadvaks ja alati võitlusvalmis raudrusikaks, millega Napoleon allutas Prantsusmaa alamaid suurkodanluse huvidele. See, mis Louis XIV ja tema riiginõunikul la Reynie'1 õnnestus vaid poolenisti, mille poole nende järglased kõigiti, kuid oskamatult püüdlesid, läks Napoleon I ja tema politseiministril täielikult korda: Prantsusmaast sai esimese järgu politseinik, kõige politseilikum riik Euroopas. Samal ajal, kui Napoleoni sõdurid Euroopat vallutasid, jälgisid kodumaal neid ja nende kaasmaalasi nuhkide silmad ja kõrvad.

Mees, kes organiseeris Napoleoni politseiaparaadi ja lõi tiheda

nuhkide ning agentide võrgu nii Prantsusmaal kui ka tema poolt vallutatud aladel, oli Joseph Fouche. Prantsusmaa politseiajaloo areenile ilmus inimene, kes muutus kogu XIX sajandi poliitilise politsei võrdkujuks ja kelle põhilised omadused olid iseloomutus, enese mõõdutundetu ülehindamine ja võimuiha. Joseph Fouche, Napoleoni politseiminister ja poliitilise salapolitsei liikumapanev jõud, oli poliitiline avantürist. Sama avantüristlik oli ka tema karjäär. Ta konspireeris ja intrigeeris kõigiga ja kõigi vastu, kui see vaid talle kasuks tuli.

Noorena vireles Fouche viletsates tingimustes, olles jutlustaja ja matemaatikaõpetaja Nantes'is. Revolutsiooniliste ümberkorralduste ajal taipas ta ruttu, et nüüd võivad tal avaneda nii mõnedki šansid. 1792. aastal valiti Fouche isegi Konventi, kus ta otsis liitu jakobiinidega, tundes vaistlikult, et nende päralt on tulevik. 21. jaanuaril 1793 hääletas Fouche avalikult Louis XVI giljoti-neerimise poolt. Konvendi komissarina Lyonis käitus ta ultra-vasakpoolsena ning rakendas mitmeid mõttetuid ja julmi repressioone streikivate tööliste vastu. Kuid pseudorevolutsiooniline käitumine ei seganud tal põrmugi jakobiinide diktatuuri kriisi ajal kohe paremale pöördumast. Fouche toetas algul kontrrevolut-sioonilist termidoorlaste parteid. Kuna aga siin ei hinnatud teda küllaldaselt, läks ta üle Direktooriumi poolele. Ning Direktoorium määras Fouche lõpuks politseiülemaks. See andis Fouchele võimaluse halastamatult jälitada oma endisi

kaasvõitlejaid — jakobiine ja teisi revolutsionääre. Just Fouche andis korralduse jakobiinide klubi kohe laiali saata ja sulgeda. Kummatigi ei olnud ta kuigi kaua ustav ka Direktooriumile. Fouche reetis Direktoo-riumi Napoleonile, keda ta toetas 18. brümääri (1799. aasta 19. novembri) riigipöörde ajal. Bonaparte'ilt sai Fouche tänutäheks politseiministri koha, mida ta täitis mõningate vaheaegadega kuni 1815. aastani. Napoleon nimetas Fouche lõpuks isegi Otranto hertsogiks. Kuid Fouche ei kasutanud oma salapolitseid mitte üksnes Napoleoni vaenlaste, vaid ka keisri enese jälgimiseks. Just see asjaolu katkestas mõneks ajaks tema ministrikarjääri. Fouche püüdis sõlmida Napoleoni-vastast liitu Bourbonidega, kuid giljotiini alt pääsenud kuningaperekonna liikmed ei suutnud Fouchele andestada, et ta oli jakobiinide valitsusajal hääletanud Louis XVI hukkamise poolt. Saanud Bourbonide juures külma vastuvõtu osaliseks, lähenes Fouche jälle Bonaparte'ile. Too otsustaski panna Fouche uuesti proovile politseiministrina ja riigi-politsei ülemana. Kuid Fouche polnuks tema ise, kui ta mõne aja pärast jälle ei intrigeerinuks rojalistidega ega aidanuks neil keiser Napoleoni kukutada. Ja et Fouchiel oli võime ikka haista pärituult, siis oli mõistagi tema käsi mängus ka korsik-lase tagasipöördumises Elba saarelt ja kõigis neis segadustes, mis kaasnesid Napoleoni teistkordse, sajapäevase valitsemisega. Sellele järgneval perioodil püüdis Fouche riigijuhtimist täielikult enda peale võtta, kuid ei leidnud küllaldaselt poolehoidjaid. Restauratsiooniajal kõrvaldasid rojalistid Fouche lõplikult võimult.

46

Kuid oma taskuid õnnestus Fouchél ka edaspidi täita, sest pärast surma jäi temast järele 15 miljoni frangi suurune pärandus.

Aastatel 1799—1815 oli Fouché Prantsusmaa üks mõjukamaid inimesi. Ministrina korraldas ta ümber ja kujundas välja Prantsusmaa politsei, näidates end seejuures hiilgava organisaatorina. Napoleoni diktatuur kujutas endast jõuka kodanluse diktatuuri ja seda arvestas Fouché ka politseiaparaadi kujundamisel. See aparaat funktsioneeris peaaegu muutusteta Pariisi Kommuunini, tema põhijooned on aga äratuntavad ka kaasaegses Sûretés.

Räägitakse, et Napoleon põlgas töölisi, kuid väiksematki rahutust nende hulgas kartis ta rohkem kui kaotust lahingus. Libe kui angerjas, valmis igasugusteks salasepitsusteks, teadis Fouché väga hästi, mis keisrit kurvastab. Seetõttu kõlas tema põhimõte ja politseiteenistuse ülim printsiip järgmiselt: «Kui täna saab kolm inimest kokku, et rääkida poliitikast, siis homme peab sellest teadma politseiminister.» Oma memuaarides märgib Fouché rahulolevalt: «Mul õnnestus sisendada inimestesse veendumust, et kõikjal, kuhu koguneb neli inimest, on kohal ka minu mehed, valmis jälgima ja kuulama.» Fouchéle huvi pakkuvad ja talle olulisena näivad andmed kanti iga päev infokogumikku Bulletin du Ministère.

Need bülletäänid näitavad, et mitte ükski Prantsusmaa, aga ilmselt ka teiste riikide ühiskonnaelu, poliitika ja majanduse valdkond ei jäänud Fouché informaatorite tähelepanuta. Tema kootud spionaaživõrk ületas oma kvaliteedilt kõik varasemad. Isegi Richelieu'1, Mazarinil ja la Reynie'1 oleks olnud Fouchélt palju õppida. Napoleoni politseiülema agendid pugesid kõikjale: revolutsioonilistesse ja rojalistlikesse algorganisatsioonidesse, armeesse, vabrikutesse, bordellidesse ja mängupõrgutesse, riigi-aparaati, sekretariaati ja koguni keisri abieluvoodisse. Sest isegi keisrinna Josephine sai Fouchélt kuni 1000 franki päevas taskuraha. Nii muutus Fouché keisri varjuks.

Muide, naiste võlude ja seksi kasutamine luuretöös polnud Fouché idee. Selliseid meetodeid oli infoärisse juurutanud juba kardinal Richelieu ja seda ametit ei põlanud uhked oukonna-daamid ega kuningannad. Kuid Fouché eelkäijad jäid sellel alal siiski paremal juhul tühisteks jaekaupmeesteks, ja sedagi üksnes salaja. Fouché seevastu ajas oma asju en gros ja värbas nais-agente sadade kaupa. Selliste Kythereia kohortide* ülalpidamine läks aastas maksma 5,5 miljonit franki, kusjuures nad tööl asid vaid personaalselt Fouché heaks.

Enamasti sai politseiminister need summad spetsiaalsetest maksudest. Ainuüksi Pariisi mängupõrgute peavaldaja igapäevase panuse suurus oli 3000 franki. Ja kuna ka lõbumajadest saadavad annetused ei olnud väiksemad, tuli politseilitsentsiga lõbutüdrukutel palehigis töötada, et finantseerida oma salateenis-

Kythereia on armastusjumalanna Venuse lisanimi.

tusse kuuluvaid kolleege. Selles mõttes võis Fouchéd pidada kõrgema klassi sutenööriks. Preisimaal kehtis omal ajal tava, et lõ_bunaiste juurde määrati kaitseingliks timukas, kes ainukesena vois neilt nõuda nii väikest rahalist andamit kui ka meelelahutust. Fouché-aegsel Prantsusmaal pidi timukas endale ise elatist teenima.

Ministrile oli see äri kahekordselt kasulik. Esiteks maksustati bordellipidajad ja lõbutüdrukud võrdlemisi soolaselt, teiseks sidusid nad end nii või teisiti spionaaživõrguga. Seetõttu ei jäänud politseiministri eest varjatuks ükski hoolimatu või mürgine sõnake, ükskõik, kes selle ka ei pillanud, samuti suurkodan-laše vähegi suurem mängukaotus või kõlvatu «moodne haigus». Fouché salatoimikute abil teadis Napoleon iga oma lähikondlase eraelust rohkem delikaatseid üksikasju kui tolle õrnem pool. Osava intrigandina mõjustas Fouché märkamatult keisrit ühtede või teiste isikute määramisel kõrgetele riiklikele ametikohtadele.

Fouché ettevõtmised ei aidanud prantsuse kommete õilistamisele just eriti kaasa. Vastupidi, Fouché riigipolitsei pahedest ela-tuski ja teatavasti ei ole ükski ettevõtja, Fouchést rääkimata, nõus vabatahtlikult oma tuludest loobuma. Seetõttu tegeles Fouché isiklikult vähe nende politseiteenistuse harudega, millel polnud otseseid poliitilisi ülesandeid. Võrdlemisi tagasihoidlik oli tema isiklik osavõtt ka spetsialiseeritud kriminaalpolitsei väljaarendamisest. Vajadus sellise politsei järele oli aga juba ammu olemas ning see vajadus tugevnes pidevalt koos kapitalistliku tootmise arenguga.

Muidugi tuli Napoleoni politseiministril oma ameti tõttu tegelda ka nende politseivaldkondadega, mis ei seondunud poliitilise politsei tegevusega. Kuid siin piirdus Fouché politseiorganite üldise kontrolliga ja temale kasulike inimeste määramisega tähtsatele ametikohtadele.

Prantsuse politsei on Fouchéle tänu võlgu mitmete uuenduste eest, kuid peale valerahategijate vastu võitlemiseks loodud eriosakonna teenisid need kõik poliitilise salapolitsei huve. Näiteks loodi niinimetatud kuritegude topograafia ja Biographie Chouan-nique — öökullide elulood.

Kuritegude topograafias olid kirjas kõik poliitiliselt kahtlaste organisatsioonide, rühmituste ja üksikisikute peidupaigad, koh-tumiskohad ja konspiratiivkorterid üle kogu maa. Selle andmetele toetudes kavandas politsei oma aktsioone revolutsiooniliste ja muude organisatsioonide vastu.

Öökullide elulugudesse kanti kõik poliitilises mõttes huvipakkuvad või ka lihtsalt kahtlased isikud koos elulugude ja nende kombeid, kalduvusi ja välimust puudutavate üksikasjadega. Teatud mõttes oli see kurjategijate kartoteegi ja Vidocqi kuulsa arhiivi eelkäija.

Lisaks nendele kasutas politsei tööliste ja käsitööliste jälgimiseks 1803. aastal sisseseatud tööraamatuid. Neisse kanti kõik

48

raamatuomaniku senised töökohad, mistõttu politseil ja ettevõtjatel polnud raske sealt vajalikke andmeid saada.

Registreerimisele kuulusid ka sõltumatud ajalehed, mis küll 1800. aastal hoopis keelati, aga ka muud rangelt tsenseeritavad väljaanded ning nende kaastöölised. Iseenesestki mõista võeti Fouché ajal jälle laialdaselt kasutusele juba enne revolutsiooni juurutatud niinimetatud šifreeritud passid, mis teatasid tingmärkide kavala süsteemi tundjale passiomaniku kohta palju enam, kui see ise aimatagi võis.

Fouché oli teoinimene ja seetõttu ei piirdunud ta ainult poliitiliste vastaste vaatlemise ja jälitamisega. Inglastega tihedalt seotud rojalistidest emigrandid püüdsid ikka ja jälle Napoleoni kukutada ja Bourbonide monarhiat taastada. Kuningale ustavad aadlikud organiseerisid riigis ühe vandenõu teise järel. Seetõttu lõi Fouché politsei eriüksuse, miile mehed pidid tungima kuninga-truudesse rühmitustesse ja lämmatama seal vandenõu juba eos või likvideerima potentsiaalseid mässajaid muude kõikvõimalike vahenditega.

Esimese Keisririigi aegse Prantsuse politsei struktuur ja hierarhia vastas kõigiti Napoleoni haldussüsteemile. Maa oli jagatud provintsideks (départements), ringkondadeks (arrondissements), kantoniteks (cantons) ja kogukondadeks (communes). Politsei tegevussfääri kuulus kogu Prantsusmaa ning tema eesotsas oli politseiminister, kelle ministeerium koosnes tollal kuuest osakonnast. Esimene, salaosakond tegeles kõigi asjadega, mille lahendamise Fouché enda peale võttis. Seda osakonda juhtis tema salasekretär. Teine osakond — üldjulgeoleku ja salapolitsei osakond — kujutas endast tulevase Sûreté Générales eelkäijat. Kolmas osakond, mis samuti töötas poliitilise politsei huvides, valvas emigrantide järele, neljas tegeles vanglate ja ajakirjandusega, viies ja kuues — arhiivide, arvepidamise ja teatritega.

Provintsides allusid politseiministrile prefektid, neile omakorda ringkondades abiprefektid ning linnades ja kommuunides maire'id — linnapead ja kogukonnavanemad. Meeridele allusid politseikomissarid. Väikestesse linnadesse elanike arvuga kuni 5000 määrati üks politseikomissar, suuremates oli ette nähtud üks komissar 10 000 elaniku kohta. Linnadesse, kus elanikke oli üle 100 000, määrati lisaks veel peakomissar.

Kogu politsei koosnes seega:

riiklikust salapolitseist;

üldpolitseist, kelle pädevusse kuulus lisaks avaliku korra tagamisele ja administratiivsetele ülesannetele ka võitlus kuritegevusega;

sõjaväeliselt organiseeritud sandarmeeriast.

Selline politseiorganite struktuur säilis peaaegu muutusteta Teise Keisririigini, osaliselt ka meie ajani, kuigi politseiüksuste omavahelised proportsioond ja nende kompetents on aja jooksul märgatavalt muutunud.

Nimetatud kolme politseiharu kõrval eksisteeris veel neljas,

49

niinimetatud lossipolitsei, mis ei allunud mitte politseiministrile, vaid isiklikult Napoleonile. Lisaks mitmesuguse informatsiooni kogumisele pidi see organ tagama eeskätt keisri ja tema perekonna isikliku julgeoleku.

Politseiministeerium ise oli algul lihtsalt poliitiliste sündmuste mängukann. Ministeeriumi rajas Direktoorium 1796. aastal. 1802. aastal saatsid konsulid ta laiali, kuid juba kahe aasta pärast asutas Napoleon ministeeriumi uuesti Bourbonide restauratsioon likvideeris Politseiministeeriumi uuesti, kuid oli üsna pea sunnitud selle taastama. Siitpeale muutus ministeerium tugevaks politseikeskuseks. Eriti võimas oli ta poliitiliste rahutuste ja revolutsiooniliste situatsioonide ajal. See tõendab veel kord vaadeldava institutsiooni klassiiseloomu. öeldut tuleb rõhutada seetõttu, et enamikus Prantsuse politseid käsitlevates uurimustes püütakse klassiaspekti hoolikalt varjata. Vähimategi süümepiinadeta samastatakse vasakradikaalsete gruppide anarhistlikud rünnakud ja isegi organiseeritud tööliste revolutsiooniline tegevus röövlibandede kuritegudega, riigipolitsei ja Politseiministeeriumi arvele aga kirjutatakse olematuid teeneid võitluses kuritegevusega. Sealjuures olid Politseiministeeriumi teened suhteliselt tagasihoidlikud just kuritegevusevastases võitluses. See on ka mõistetav, sest teatavasti huvitas Fouched kuritegevus vaid niivõrd, kuivõrd see takistas või soodustas tema poliitiliste plaanide elluviimist.

Nagu juba öeldud, oli ainus kuriteoliik, mis Fouched tõsiselt huvitas, valerahategemine. Koos jakobiinide seaduste tühistamisega likvideeris kontrrevolutsiooniline termidoorlik valitsus ka niinimetatud maksimumiseaduse, mis oli määranud kindlaks toiduainehindade ülemmäärad. See tõi kohe kaasa kiire hindade tõusu ja tohutu hulga paberraha väljalaskmise. Viimasega kaasnes rahaühiku väärtuse langus, mis soodustas omakorda hindade tõusu. Tekkinud olukorda kiirustasid kasutama rojalistid. Prantsusmaa rahanduse õõnestamiseks lasid nad oma inglastest sõprade abiga käibele valeraha. Prantsuse valitsuse paberraha järeletegemine osutus suhteliselt lihtsaks ja sellega hakkas hoolega tegelema palju ettevõtlikke eratrükikodade omanikke. Prantsusmaa ujutati üle valekupüüridega. Ükski inimene ei usaldanud enam paberraha. Nii muutus valeraha juba poliitiliseks teguriks ja sattus nüüd paratamatult ka riigi politseijuhi huvisfääri. Fou-che püüdis vahelduva eduga peatada valerahauputust. Võitluseks valerahategemisega loodi eriosakond, mis töötas algul politseiministri enese juhtimisel ja allutati alles hiljem politseiorganitele.

Kui see erand välja arvata, siis veeretas Fouche kogu politseitöö, mis ei olnud seotud poliitiliste rühmitustetegevusega, oma neljale abilisele, koadjuutoritele. Need riiginouniku auastmes mehed juhtisid riigi nelja suuremat politseiringkonda.

Detektiivide keiser

Surete ei või (ja millise riigi politsei võikski) kannatada meeldetuletust, et tema esimene ülem oli ärakaranud vang. Ometi on see puhas tõde — nagu seegi, et peaaegu kõik esimesed Brigade de Surete kaastöölised, Prantsuse kaasaegse kriminaalpolitsei eelkäijad kandsid õlal timuka käega põletatud V-tähte (voleur — varas) ja keda seetõttu oma šefi järgi kutsuti «Vidocqi bandeks». Võrdlemisi delikaatne tiitel!

Vidocqi elu ja karjäär oli veelgi seiklusrikkam kui tema kaasaegsel Fouchel. Kuid tema bande osutus politseitöös palju paremaks, kui meeste reputatsiooni järgi otsustades võis oodata.

Prantsuse kriminaalpolitsei tekkeajal puudus veel kriminaalstatistika, sest see seati riigis sisse alles 1826. aastal. Tollaste ettekannete põhjal võib siiski väita, et Napoleoni-aegne Pariis oli tõeline eldoraado igat liiki sulidele. Kogu maal märatsesid röövlijõugud, mis koosnesid deserteerunud sõduritest ja hulkuritest, üha suurema ulatuse saavutas salakaubavedu Inglismaalt koos sellega kaasnevate muude kuritegudega. Nii paradoksaalne kui see ka pole, kuid salakaubaveo tegelikuks õhutajaks osutus Napoleon ise oma kontinentaalblokaadiga. Salakaubavedajaid, spekulante ja liigkasuvõtjaid tekkis nagu seeni pärast vihma. Tänaval varitsesid marodööridest sõdurid ja röövlid. Pariisi eeslinnades pesitsesid vargajõugud ja varastatud kraami kokkuostjad. Sellisel pinnal hakkas kasvama tolleaegne Prantsuse kriminaalpolitsei.

Nende aegade Pariisi politseiprefektuurile ajas külmavärinad peale nimi Watrin. See mees, ametilt trükkal, vedas juba mitu aastat politseid ninapidi. Paraku teati Pariisi politseiprefektuuri kuritegevusevastase võitluse (II) osakonnas temast üksnes seda, et ta valmistab ja laseb ringlusse valeraha. Nägupidi tundsid Watrini vaid mõned politseiametnikud, kuid nemadki võisid eksida ja eksisidki sageli. Kurjategijate pildistamist tollal ju veel ei eksisteerinud. Pealegi on inimese välimust lihtne muuta. Piisab, kui kasvatada või ajada habet, kohendada soengut, värvida juukseid, määrida nägu tahma või jahuga — ning äratundmine muutub raskeks, mõnikord koguni võimatuks.

Peale selle oli Watrin kaval nagu rebane, kel on kümmekond urgast ja varjupaika. Tema jälile ei olnud nuhid veel kordagi saanud. Tõsi, ükskord piirasid politseinikud ta Saint-Denis’ põik-tänavate rägastikus sisse. Kuid ei möödunud kümmet minutitki, kui Watrin neil käest kadus — ja kadunuks ta jäigi.

Valerahategemise eest oli karistusena ette nähtud surmanuhtlus. Kuid giljotiin ootas Watrini asjatult, sest politsei ei suutnud teda enam kuidagi leida.

1811. aastal sai just Watrini juhtum, politsei kirstunael, proovikiviks endisele ärakaranud sunnitöölisele Eugene Francois Vidocqile, kes oli juba kaks aastat Pariisi politseiprefektuuri informaator.

51

Käsk Watrini asukoht välja selgitada ja mees kinni võtta tuli monsieur Henrylt, Pariisi politseiprefektuuri II osakonna ülemalt. Vidocqi versioonis oli kahekõne umbes selline.

«Vidocq, te otsite selle lurjuse, valerahategija Watrini, üles ja annate meile üle!»

«Saab tehtud, monsieur,» vastas Vidocq külmavereliselt. Tema läbitungimatu ilmega, pikaajalisest vanglasistumisest kahvatus näos ei liikunud ükski lihas. Vidocq oli sel ajal 36-aastane, heledajuukseline, tugev ja toekas mees. Veel kolm nädalat tagasi olid teda ümbritsenud La Force'\ vangla sünged müürid.

«Watrin on halastamatu, kõikvõimalikke riukaid täis bandiit,» jätkas Henry. «Juba mitu aastat ajavad minu inspektorid teda tulemusteta taga.»

«Ma tean, monsieur.»

«Kord said nad ta peaaegu kätte, kuid Watrinil õnnestus siiski pääseda. Ta peab olema kuradi enesega mestis.»

Agendi sümpaatsele näole ilmus naeratus. «Monsieur, minu käest ta minema ei lipsa. Kuradit pole olemas.»

«Kuid meil pole vähimatki ettekujutust sellest, kus ta end praegu varjab.»

«Ja ikkagi leian ma ta üles!»

Henry vaatas agendile tähelepanelikult otsa. «Watrini ootab tapalava.»

Vidocq kõverdas põlglikult suunurki. «Ta on surma ära teeninud. Kõik inimesed on surelikud.»

Vidocqi enesekindlus oli põhjendatud: kes veel, kui mitte tema on võimeline tabama sellist jõmmi nagu Watrin. Tundis ju Vidocq hästi salaurkaid ning sulide mentaliteeti, ta oli ka ise pikka aega politseid ninapidi vedanud. Legendaarse vangla-põgeniku käsutuses olid hoopis paremad võimalused kui osakonnaülemal Henryl, ning Vidocq kasutas need võimalused ka ära.

Et vähem silma paista, otsustas Vidocq mitte kiirustada ja pärimistega tagasihoidlik olla. Tema nimi oli allilmas heas kirjas. Vidocq ilmus sageli eeslinnatrahteritesse, pummeldas seal oma tuttavatega ja päris üht-teist, ilmutades erilist huvi valerahategijate vastu. Sel moel õnnestus tal võrdlemisi kiiresti välja selgitada, et ühes Montparnasse'i bulvari majas on hoiul mõned Watrini isiklikud asjad. Sellega oli Vidocq raskema osa ülesandest lahendanud. Ta teadis väga hästi sulide kiindumust oma varasse ja oli kindel, et varem või hiljem tuleb Watrin oma asjadele järele. Vidocq üüris korteri, millest võis jälgida Watrini endist varjupaika, ja jäi ootama.

Kaks nädalat hiljem kuulis ta, et Watrini on nähtud kellegi vintis kingsepa seltsis ühes kõrvaltänava salaurkas. Vidocq kammis kohe terve kvartali läbi. Ta kohtas küll üksnes Watrini kaaslast, kuid ka sellest piisas. Soodsat võimalust kasutades viis Vidocq kingsepa sellisesse kohta, kust ükski inimene ei võinud appihüüdeid kuulda. Ametlikuks kinnipidamiseks ei olnud Vidocqil õigust. Ja mis kasu olekski sellest olnud? Politseis

räägiks Watrini sõber kindlasti mingeid muinasjutte, kurjategija jõuaks aga selle ajaga kaduda. Seetõttu otsustas Vidocq kingsepa ise käsile võtta. Muidugi polnud see päris seaduslik, kuid keda niisugune asi huvitas?

Napoleoni impeeriumi õitsengu ajal oli sõda ja vägivald riiklikud doktriinid. Kogu Lääne- ja Kesk-Euroopa sõdurisaabaste alla tallanud Napoleon käskis sadadel tuhandetel talle alluvatel prantslastel, flaamidel, sakslastel ja itaallastel tulistada, tappa, raiuda ja puua. Vidocq andis kingsepale korraliku keretäie ning mees pidi välja laduma, et ta elab Mauvaisgarçoni tänava majas number 4 ja on juba mitmendat päeva andnud Watrinile oma korteris peavarju. Rohkemat polnud Vidocqile vajagi. Ta tormas otsekohe antud aadressil ja põrkas pimedas koridoris kokku mehega, kelles tundis intuitiivselt ära Watrini. See oli tõepoolest Watrin, kuid temagi vaist ei olnud Vidocqi omast halvem. Too ei jõudnud veel suudki avada, kui Watrin ta tugeva jalahoobiga pikali paiskas ja ise kuhugi esimesele korrusele kadus.

Vidocq varus kannatust ja asus akende alla valvesse. Ta ootas seni, kuni Watrin pea aknast välja pistis. Välkkiire hüppega klammerdus Vidocq Watrini juustesse ning tiris mehe tänavale. Kõik ülejäänu oli juba lapsemäng, õige pea istus Watrin monsieur Henry suureks rõõmuks ja hädavarestest politseinike suureks pettumuseks luku taga.

Valerahategija Watrini kinnipüüdmine oli Vidocqi esimene politseitöö väljaspool vanglamüüre.

Kui väljamõeldud Sherlock Holmesi ja komissar Maigret'd mitte arvestada, siis ei tunne ajalugu Vidocqist kuulsamat detektiivi. Honoré de Balzac on Vautrini kujuga püstitanud talle kirjandusliku mälestusmärgi. Ka Victor Hugo romaanikangelane Jean Valjean sarnaneb kahtlemata Vidocqiga. Vidocqi elulugu ja memuaarid on inspireerinud Edgar Allan Poe, Charles Dic-kensi, Alexandre Dumas' ja Eugène Sue muusasid. Tema tormiline elu, seikluslik karjäär ja edusammud kriminalistikas tekitasid kirjanikes elavat huvi.

Vidocq sündis 24. juulil 1775 pagari perekonnas Arrasis — Robespierre'i sünnilinnas. Ka Vidocqi kohta kehtib vanasõna, et hundist ei saa õuekoera. Kolmeteistkümneaastaselt hakkas ta isa pagariäris õpilaseks. Kuid leivaküpsetamine tüütas poisi kiiresti ära, seda enam, et talle kui perekonnaliikmele palka ei makstud, piirduti üksnes napi taskurahaga. Noor jahuussike osutye juba siis küllalt leidlikuks. Isa rahakassa tühjendamiseks kasutas ta esialgu liimiga määritud vitsakest, seejärel võttis töö lihtsustamiseks kasutusele muukraua. Varastatud raha kulutas Vidocq kodulinna bordellis, õppides seal tarkusi, mida pagariäris ei õpetatud. Saanud nendele tegudele jälile, püüdis papa yidocq summutada võsukese iha selliste teadmiste järele kümnepäevase teraapiaga linnavangla trellide taga.

Asjata! Kui noor Vidocq võttis mõne aja möödudes jälle ette rünnaku isa kassale, puutus talle näppu tervelt 2000 franki. Nüüd

pani ta oma kompsud kokku ja tegi minekut, kuid jõudis siiski vaid Ostendeni Seal röövis üks teine kelm Vidocqi puupaljaks, mistõttu too pidi papa juuretiste manu tagasi tulema. Loomulikult mitte kauaks. Varsti lahkus ta taas isakodust, et proovida onne nukunaitleja, meremehe, näitleja ja näitlejanna armukekesena.

Juba 14 aastaselt oli ta duellil tapnud oma vehklemisõpetaja, 15-aastaselt sai temast sõdur. Ta kakles igaühega, kellega sai. Andnud kõrvakiilu ka oma kapralile, põgenes ta väeosast, et astuda kohe teise. Selline mäng kordus ikka ja jälle. Nii jõudis Vidocq tutvuda paljude väeosadega ja marssida nendega läbi peaaegu pool Euroopat.

Kui Prantsuse rügementides muutus olukord Vidocqi jaoks juba luga tuliseks, läks ta pikemalt mõtlemata üle austerlaste poolele, kellega koos võitles mõnda aega vapralt oma kaasmaalaste vastu. Kuid kaprali kepp ja kadalipp olid tollal kasutusel ka Austria armees. Vidocqile loomulikult see ei meeldinud, sest oma iseloomu tõttu oleks tal varem või hiljem tulnud nendega kokku puutuda. Ta leidis, et parem oleks Prantsuse armeesse tagasi pöörduda. Eelnevalt vahetas Vidocq aga igaks juhuks rahvust ja nime. Saabunud Prantsusmaale, otsustas ta lubada endale kõigepealt pikema puhkuse ja proovida õnne revolutsioonikeerises, kuid sattus hoopis desertöörina vanglasse. Seal tutvus Vidocq ühe mõjuka sanküloti õe mademoiselle Chevalier'ga. Naine polnud küll kuigi ilus, kuid Vidocq võttis ta siiski ära, kusjuures mehe sõnade kohaselt ei toimunud asi mitte päris vabatahtlikult. Vidocqi kui desertööri ootas giljotiin. Selles olukorras lubaski vanemapoolne mademoiselle kasutada oma sidemeid ja vahetada Vidocqi pea tema «jah»-sõna vastu. Vidocq leidis, et tekkinud situatsioonis on õigem abielluda ja ta valis abieluvoodi. Varsti pärasj seda saadetigi Vidocq otse vanglast oma abikaasa mitte just õitsval järjel pudupoodi. Kuid: «Chevalier' ike tundus mulle liiga raskena ja ma tõmbasin rõõmuga uuesti selga mundri, mille ma varem nii suure heameelga olin seljast võtnud,» kirjutab Vidocq oma memuaarides. Nii õnnestus tal lahingulipu all pääseda ka abieluvanglast. Kuid lipulegi jäi ta truuks üürikeseks ajaks. 1796. aastal, kaks aastat pärast jakobiinide diktatuuri langemist, leidis Vidocq oma kallima juurest Prantsuse armee ohvitseri ja peksis selle läbi. Ohvitser kutsus politsei ja Vidocqi karistati kolmekuuljse vanglakaristusega majarahu rikkumise pärast. Kahetsev sõbratar muretses aga talle varsti linnavalve ohvitseri mundri ning sellesse riietatuna õnnestus Vidocqil põgeneda.

Selle põgenemisega oli Vidocq avastanud enda jaoks uue seikluse, millest sai tema peamine tegevusala tervelt kolmeks aastaks. Vidocqi põgenemised ja sellega seotud

sündmused on läinud Prantsusmaa vanglate ajalukku. Ta oli oma aja kuulsamaid põgenejaid. Kord hiilis ta minema arstikitlis, kord hüppas kõrgest tornist kiirevoolulise jõe jääkülma vette. Peaaegu ilma

54

ühegi tööriistata kaevas ta vanglamüüride alla maa-aluse käigu, põgenes sealtkaudu ja varjas end mitu päeva nunnariietuses. Lille'i vanglas sattus Vidocq skandaalsesse võltsimisloosse ja ta mõisteti kaheksaks aastaks bagnosse.

Bagno kujutas endast Louis XIV valitsemisaja lõpul kaotatud galeeriorjuse modifikatsiooni. Bagnod olid sünged, massiivsed, paksude seintega sunnitöövanglad, kus hoiti raskeid kuritegusid toime pannud isikuid. Bagnod asusid sadamalinnades Brestis, Toulonis ja Rochefort'is, sinna karistust kandma mõistetuile kanti särgile traditsioonilised tähed GAL (galeer) ja põletati tulise rauaga õlale TF (travail forcé — sunnitöö). Kunagise galeeriorjuse ja moodsa sunnitöö erinevus seisnes üksnes töö iseloomus: bagnosse mõistetud ei sõudnud enam suurtel sõjalaevadel, vaid pidid karjäärides kive murdma, neid tassima ja tahuma või muud rasket tööd tegema. Vangitapid bagno j_aoks pandi kokku Pariisi vanglas Bicêtre'is. Vangidele sepistati kõigepealt raudvõru ümber kaela. Need, kes selle protseduuri üle elasid, aheldati 25 kaupa raske keti külge, mis eemaldati alles sihtpunktis. Bagnos võeti vangid kõigepealt ihualasti ja anti neile seejärel purjeriidest püksid, punane särk ja roheline villane müts. Et vältida põgenemiskatseid, aheldati sunnitöölised paarikaupa kokku ja varustati veel raske raudmunaga, mida kutsuti billes'ks, piljardikuuliks.

Vidocq pidi saadetama Bresti, kuid ta ei kavatsenudki seda ära oodata ning põgenes otse Bicêtre'ist. Seekord oli ta vabadus siiski lühiajaline. Nagu hiljem selgus, ei olnud ka Bresti bagno seinad talle küllalt paksud. Ta põgenes jälle, rändas mööda Belgiat, astus möödaminnes kontakti XVIII sajandi kõige kurikuulsamate röövlitega, oli piraat, ja sattus 1799. aastal jälle bagnosse. Seekord pandi Vidocq kahekordsetesse ahelatesse ja saadeti Touloni, kus bagno asus vanal laeval.

Ühtekokku põgenes Vidocq bagnost kolmel korral. Viimane kord, 1799. aasta lõpul oli põgenemine niivõrd edukas, et ta vois vabadust nautida tervelt 10 aastat.

Vidocq seadis end sisse Pariisi Saint-Denis' linnaosas ühe Anette'i nimelise neiu juures ning avas valmisriiete ja galanterii-kaupade äri.

Seekord ei leidnud Vidocqi üles mitte politsei, vaid ta endised sõbrad — sunnitöölised, kes ei pidanud patuks tema seadusevastasest eksistentsist endale mõningat kasu lõigata. Seetõttu ei piirdunud nad vaikimismaksuga, vaid nõudsid, et Vidocq neid ka varjaks. «Saatusele polnud meelt mööda minu aus elu,» ohkas Vidocq 19 aastat hiljem. «Selge pilt, nüüd on mul, ärakaranud vangil, vaid üks valik — kas saada reedetud voi hakata ise pealekaebajaks.»

Valikut ei olnud raske teha. 1809. aastal ilmus ta patukahetsejana Pariisi politseiprefektuuri II osakonna ülema monsieur Henry ette ja pakkus talle koostööd.

55

Henry kuulas Vidocqi loo viisakalt ja suure huviga ära ning lasi ta vabaks. Oma otsusest lubas ta varsti teatada.

Teade saabus terve rühma politseinike näol, kes piirasid maja Saint-Denis's ümber ja toimetasid Vidocqi pikema jututa Bicetre'i. Siin ei lasknud karistus end kaua oodata: inimkõntsaga pidevast kokkupuutest metsistunud valvurid valasid tabatud põgeniku peale oma viha suure õhinaga välja. Vidocqi ootas bagno, kuid põgenemise eest veel

täiendavalt avalik peksmine. Oma legendaarsele põgenemisoskusele vaatamata tundis Vidocq, et seekord pole tal mingeid šansse. Aga küllap ta polekski enam proovida saanud, sest avalik peksmine lõppes sageli surmaga.

Vidocqil polnud vähimatki tahtmist kadalipust läbi käia ning ta püüdis uuesti astuda kontakti Henryga, keda kurjategijate maailmas hüüti tigedaks ingliks. Tige ingel halastas ja käskis tuua vaese kuradi Bicetre'i vanglast ehk põrgu eesruumist politseiprefektuuri paradiisi. Seal sõlmitud tehing oli lühike ja selge: Vidocq annab tingimusteta politsei käsutusse kõik oma suhted ja tutvused allilmas, kurjategijate varjupaigad, harjumused ja hüüdnimed. Selle eest vabastatakse ta esialgu Bicetre'ist ja bagnost, hiljem kingitakse päriselt vabadus.

Vidocq ja teised kaasaegsed hindasid II osakonna ülemat kui suurepärast inimestetundjat. Küllap taipas Henry kohe, et koostöö Vidocqiga pakub talle häid võimalusi. Pole välistatud, et nii dramaatilise vahistamise ja sellele järgnenud põrgust pääsemise stsenaariumi töötas Henry välja vaid selleks, et muuta oma tulevast agenti number 1 järeleandlikumaks ja kuulekamaks. Fouche vaim ei valitsenud mitte üksnes poliitilises politseis. Identifitseerimisteenistus oli tollal veel küllalt primitiivne ja äratundmis-vahendid nii ebatäiuslikud, et ka üldpolitsei oli sunnitud lootma põhiliselt oma nuhkide võimetele. Kuid just siin tekkis tõsiseid raskusi: kaugeltki mitte igaüks neist, kes oli nõus politseiga koos töötama, ei olnud selleks tegelikult võimeline. Peaaegu iga päev tuli politseisse andmeid, et vabatahtlikult nuhiametisse astunu kadus hüvasti_ jätmata niipea, kui ta ees olid avanenud vanglaväravad. Kes võiks sellises olukorras härra Henry'd hukka mõista, et ta otsustas Vidocqiga mitte riskida ning nõuda, et uus agent tõestaks tegudega oma ustavust ja osavust? Viimane tähendas seda, et Vidocq pidi kõigepealt saatma giljotiini alla kindla arvu kurjategijaid. Ainult nii võis prefektuur temast teha oma usaldusväärse partneri, sest korraga oli välja käidud kaks trumpi: ähvardus bagnosse tagasi saata või, kui see ei mõju, ajakirjandusele andmete esitamine Vidocqi agenditööst kuritegeliku maailma vastu. Nii sel kui teisel juhul oleks lõpptulemus olnud üks — surm.

Vidocqi katseaeg kestis kaks aastat ja ta veetis selle La For-ce'i vanglas. Selle kahe aasta vältel võitis Vidocq täielikult oma uue šefi usalduse.

Kurjategijad, kes põikpäiselt valetasid, kuid kelle tunnistusi politsei hädasti vajas, pandi Vidocqi juurde kongi. Too võitis

56

nende usalduse ja sai õige pea teada kongikaaslase kõik saladused. Ja kõik see, mis teatati Vidocqile, sai järgmisel päeval teatavaks II osakonna ülemale. Usalduslik hing — kurjategija — saadeti tapalavale ja ta viis Vidocqi saladuse hauda kaasa. Juba järgmisel päeval astus tema asemel kongi uus surmakandidaat.

Lõpuks, 1811. aastal «põgenes» Vidocq Henry teadmisel ja politseiprefekt Pasquier' õnnistusel La Force'i vanglast. Algas tema politseinikukarjäär, tema tõus detektiivide šefiks.

Mahavaikitud sünd

Police Judiciaire, Prantsuse kriminaalpolitsei, sündis 1812. aastal ning tema häll asus Ile de la Cite tänaval Pariisis. Ämmaemandad olid eespool mainitud härra Henry ja politseiprefekt Pasquier. Selleks ajaks olid nad kandnud Vidocqi Pariisi politsei-personali

nimekirja ja andnud talle õiguse valida ja võtta palgale omal äranägemisel neli abilist. Vastloodud asutusele anti paljutähendav nimi — Brigade de Surete (Julgeolekubrigaad). Endisest sunnitöölisest oli saanud Prantsusmaa kriminaalpolitsei esimene šeff.

Seda kuulsusetut algust taheti küll rohkem maha vaikida kui tähistada, mistõttu asjast mingit juttu ei tehtud. Politseiprefektuurile oli see väga meelepärane, sest uue asutuse ja tema ülema taustal ei tuntud end just kõige mugavamalt. Asi oli selles, et Vidocqi abilisi ei arvatud politsei isikkoosseisu. Veel enam, ametlikult ei mainitud neid üldse kusagil, sest Prantsuse kriminaalpolitsei esimesed detektiivid olid eranditult endised murd- ja taskuvargad. Surete ülem Vidocq oli nimelt seisukohal, et «kurjategijail pole hullemat vaenlast kui vabanenud vangid, kes on kogunenud politsei lipu alla. Varas, kes on endale sellise hinnaga vabaduse ostnud, ei tunne halastust endiste kolleegide vastu.»

Üks sellistest oli näiteks Vidocqi asetäitja Coco Lacour, kes pärast Vidocqi lahkumist juhtis ise mõnda aega Julgeolekubri-gaadi. Tema Pariisi politseiarhiivis säilinud paberitest nähtub, et mehele oli mõistetud varguse ja deserteerimise eest viiel korral vabadusekaotus kahest kuust kuni nelja aastani. 22. jaanuaril 1812. aastal saadeti Lacour kui parandamatu varas Bicetre'i. Sealt Vidocq ta leidiski ja tõi 1816. aasta juulis oma Julgfoleku-brigaadi.

Lacour oli alustanud oma paljutõotavat karjääri varakult — juba üheteistkümneaastaselt. Teisedki Vidocqi abilised olid samast mastist. Taskuvarga tähtsaim töövahend on tema käed, osavad ja tundlikud sõrmed. Mitmetes suguvõsades anti varga-kunsti põlvest põlve edasi, nagu pärandati oma oskusi näiteks pagarite või lihunike perekondades. Nende suguvõsade lootustandvatele noortele õpetati juba varakult spetsiifilist käteosavust.

Vidocq teadis täpselt, et taskuvaras, kelle sõrmeotsad kaotavad

tundlikkuse, peab muutuma ausaks. Seepärast kohustas ta kõiki oma abilisi kandma teenistusülesannete täitmisel pakse nahkkindaid, mis muutsid märkamatu sukeldumise võõrasse taskusse praktiliselt võimatuks. Need kindad kujutasid endast nii Prantsusmaa kriminaalpolitsei vormiriietuse esimesi elemente kui ka endiste taskuvaraste ausa teenistuse sümboleid. v Kõigele vaatamata tekitasid Julgeolekubrigaadi liikmed oma sefile peavalu ja nii mõnelgi detektiivil tuli tagasi pöörduda sinna, kust ta oli tulnud. Kuid brigaadi hilisemad edusammud kaalusid kõik need üksikud arusaamatused nii ilmselgelt üle, et juba 1817. aastal otsustas prefektuur suurendada Brigade de Surete koosseisu 12-meheliseks. Ka uued mehed valis Vidocq endiste kurjategijate hulgast. Kuigi nende nimed ei sattunud endastmõistetavalt politsei palgalehele, ei olnudki see oluline kahel põhjusel. Esiteks ei kavatsenudki esimesed kriminaalpolitsei töötajad, nende ülem kaasa arvatud, elatuda üksnes politseiniku tagasihoidlikust sissetulekust. Oma kulutusi katsid nad põhiliselt tänulikelt klientidelt laekunud summadest, mida saadi hüvisena varastatu tagastamise eest. Kuna preemia kujutas endast varem kindlaksmääratud protsenti varastatu väärtusest, oli selle suurus sageli märkimisväärne. Teiseks ei oleks politsei palgalehele ja koosseisudesse kandmine nagunii toonud kaasa sotsiaalset tunnustust. Näiteks Vidocq oli küll Prantsuse politsei koosseisuliste töötajate nimekirjas juba alates 1812. aastast, kuid teda puudutavatele järelepärimistele ei antud kas üldse mingit vastust või äärmisel juhul vastati, et Vidocq kujutab endast mittekoosseisulist, vaba agenti. Politseiprefektuur häbenes oma kriminaalpolitsei ülemat. Juhtus sedagi, et prefektuuri

saabus käsk vahistada põgenenud sunnitööline Vidocq. Sellele tuli vastata, et antud asutuses ei tunta Vidocqi-nimelist isikut. See kolab nagu halb nali: isik, kes kriminaalpolitsei ülemana pidi otsima kurjategijaid, kuulus ise tagaotsitavate hulka.

Selline olukord lõppes alles 1828. aastal, mil Vidocqile anti ametlikult armu. Kuid siis oli ta juba kriminaalpolitseist lahkunud.

Esimesed kriminalistid töötasid üldse väga rasketes tingimustes. Neil polnud töötõendeid ega ametižetoone, neid tundis üksnes Vidocq, paremal juhul ka II osakonna ülem. Vahel tuli Vidocqil ja tema meestel abistada politseikomissare ja rahukoh-tunikke, kelle suhtumine neisse oli pehmelt öeldes tagasihoitud. Vidocqi bandel tuli võidelda kahel rindel: kurjategijate vastu ning oma kadedate ja eelarvamustega kolleegide vastu prefektuuris. Kummatigi töötas see väike grupp paremini ja mõjusamalt kui kõik politseikomissarid kokku. Nii näiteks korraldas Vidocq oma üheteistkümne mehega 1817. aastal 722 vahistamist ja 39 läbiotsimist. Vahistatute hulgas oli 15 mõrvarit, 6 relvastatud varast ja röövlit, 107 murdvarast, tasku- või muud varast, 17 väljapressijat, 38 kurjategijate varjajat, 46 petist ja kelmi, 14 põgenenud vangi ja 43 retsidivisti.

58

Üks vahistatutest oli eluks ajaks bagnosse mõistetud ja sealt põgenenud teemandiröövel Fossard. Pärast põgenemist varjas Fossard end armukese juures Pariisis ja jätkas oma endist tegevust. Ta oli kaval, jõhker ja südametu. Kahelt tabatud kurjategijalt oli politsei saanud ebamääraseid andmeid selle kohta, et Fossard varjab end kusagil Pariisis.

Vidocqi brigaadi selles loos algul ei kasutatud, sest Sûreté ülem oli tuttav nii Fossard'i kui ka tema armukesega. Kuid rahukohtunikele, kes pidid Fossard'i üles otsima ja kinni võtma, ei olnud see ülesanne jõukohane.

Fossard'i põgenemine ja tema jultunud röövkallaletungid olid üldsust sedavõrd ärritanud, et mängus oli juba kogu Pariisi politsei ja tema prefekti hea nimi. Seetõttu lastigi 1817. aasta detsembri keskel käiku salarelv number 1 — Vidocqi Julgeoleku-brigaad.

Kuid Fossard'i asi osutus ka Vidocqi jaoks kõvaks pähkliks. Kõik, mida politsei Fossard'i asukohast seni teadis, oli kokkuvõtlikult järgmine: ta varjab end kusagil la Comtesse d'Artois' ja Poissonière'i tänava kandis, tema toa akende ees on kollased tikandiga siidkardinad ja temaga ühes majas elab küürakas õmbleja.

Sûreté ülem lähtus kahest loogilisest kaalutlusest. Esiteks sellest, et ilmselt on lihtsam leida küürakat kui kardinaid, mis võisid olla vahepeal ka ära vahetatud. Teiseks, otsida tuli eelkõige kohtadest, kuhu tavaliselt koguneb naisi — kauplustest ja turgudelt. Edev Vidocq ei tahtnud mõeldagi sellest, et keegi peale tema võiks teemandiröövli leida. Tema ise pidi tabama Fossard'i.

Rue de la Comtesse d'Artois' kandis elasid põhiliselt kodanikud, kes tegelesid auväärse ja lubatud käsitööndusega. Tavaliselt ei olnud politseil seal midagi teha. Et saaki enneaegselt mitte hirmutada, otsustas Vidocq esineda soliidse, mõneti eluvõõra sarvekandja vanamehena, kes otsib oma truudusetut abikaasat. Elegantne kuldnupuga jalutuskepp käes, lonkis ta päevade viisi tänavail, otsides pilguga küürakat ja kollaseid kardinaid. Vidocq sondeeris pinda piima- ja juurviljapoodides, lihunike juures ja lihakarnides, koloniaalkauplustes, vürtspoodides ja õmblejate juures. Lõpuks märkas ta tänaval küürakat vanemapoolset naist, kes lobises muretult piimamehega. Vidocq järgnes küürakale mademoiselle'ile maitseainepoodi, seejärel k?~ni ja lõpuks majani, mis asus Petit-Carreau tänavas. Saanud teada, et daam on tõepoolest õmbleja, otsis Vidocq üles

tema korteri. Kurtes oma perekonnamuret, kirjeldas Vidocq Fossard'i armukest kui oma kergemeelset abikaasat, Fossard'i ennast aga kui alatut tüüpi, kes on ta naise võrgutanud. Auväärset daami liigutas Vidocqi jutt pisarateni. Ta tunnistas, et tunneb Fossard i armukest. Otsitavad olevat tõepoolest elanud selles majas Petit-Carreau tänavas, kuid praeguseks on nad siit kuhugi ara lainuü.

Vidocq külastas ka majaomanikku, kuid toda ei liigutanud

59

see lugu põrmugi. Tema jaoks oli alati korralikult üüri maksnud Fossard aus mees, ükskõik, mida peteteud abielumees ka ei rääkinud.

Nüüd otsustas Vidocq voorimeeste juures õnne katsuda. Ta leidiski mehe, kes oli Fossard'i ja tema naise uude korterisse sõidutanud. Kahe hõbedase viiefrangilise eest oli ta nõus meelde tuletama Fossard'i uue aadressi. Järgmisel päeval näitaski voorimees Surete ülemale Fossard'i uut korterit. See asus silmapaistmatus üürimajas Duponfi ja Saint-Honore tänava nurgal — jälle täiesti korralikus linnajaos.

Veinikaupmees, kelle pood asus samas majas, kinnitas, et Vidocqi poolt kirjeldatud mees elab oma naisega tõepoolest siin, kuid on parajasti kuhugi välja läinud.

Surete oli vajaliku mehe üles leidnud. Nüüd tuli rahulikult valmistuda vahistamiseks. Vidocq otsustas tegutseda kindla peale. Ta teadis, et vanglast põgenenud kurjategija on pigem nõus maha nottima kogu Pariisi politsei, kui tagasi pöörduma bagnosse. Surete meestel oli elu aga sama kallis nagu teistelgi inimestel. Vidocq võttis appi väikese kavaluse. Ta rääkis majaomanikule, et Fossard on äärmiselt ohtlik röövel ja mõrtsukas, kes kavatseb röövida paljaks ja tappa nii majaomaniku kui ka tema abikaasa. Loomulikult ajas selline jutt korralikule kodanlasele pöörase hirmu nahka, nii et ta oli sügavas tänutundes valmis tegema kõik, mida Vidocq soovis. Kõigepealt oli Vidocqil vaja tänavale avaneva aknaga tuba, kus ta võis oma meestega ööpäev läbi ümbrust silmas pidada.

Vana-aasta õhtul kella üheteistkümne paiku tuli Fossard rõõmsalt vilistades koju ja umbes 20 minuti pärast kustus tema toas valgus. Oli saabunud aeg tegutsemiseks. Kiiresti ja käratult saabusid kohale politseikomissar ja mõned sandarmid. Vidocq õpetas samal ajal majaomaniku kümneaastasele õepojale haleda abipaluja rolli.

Poiss, seljas vaid särk, helistas Fossard'i uksekella ja palus ukse tagant natuke kölni vett oma tädile, kel olevat äkki paha hakanud. Fossard'i armuke avas ukse. Kaks tursket sandarmit tormasid mitte midagi taipavale neiule kallale ja toppisid talle kibekähku taskurätiku suhu. Vidocq, riietatud üleni musta nagu söepõletaja, hüppas välkkiirelt tuppa. Fossard oli niivõrd jahmunud, et toibus alles siis, kui ta oli juba kinni seotud. Tema korteri läbiotsimisel leiti palju kalliskive ja teemante, samuti suur summa raha. Täpselt 1. jaanuaril 1818 istus Fossard Bicetre'is. Surete ülem oli täitnud oma lubaduse vahistada kurjategija uueks aastaks.

60

Sûreté muudab värvi

Härra Henry oli arvestanud õigesti: Vidocqi brigaad oli lühikese ajaga muutunud mobiilseks ja väga löögijõuliseks üksuseks, mille tegevuspiirkonda kuulus peagi kogu maa. Varsti hakkasid kurjategijad seda brigaadi kartma ja vihkama rohkem kui mis tahes muud politseiüksust. Sûreté oli vahistanud ka sellise kõrge isiku nagu näiteks lossipolitsei ülema ja Louis XVIII lemmiku krahv de Pontas de Saint-Heléne'i, kes tegelikult ei

olnudki krahv, vaid bagnost põgenenud jõugujuht nimega Coig-nard. Vidocqi käe raskust sai oma õlal tunda ka härra Ouvard, Napoleoni rahandusmänedžer ja pankur, kes Fouché teadmisel, kuid keisri seljataga korraldas salajast kaubavahetust Inglismaaga.

Kahjutuks tehti ka paljud banded, sealhulgas niinimetatud Amiens'i kütjad, kes kõrvetasid oma ohvrite jalataldu, et neilt raha välja pressida. Vidocq, maskeerinud end kohtlaseks teenriks, tuli selle bandega toime üksi.

Detektiivid maskeerivad tänapäeval end üksnes kriminaal-paroodiates, kuid Vidocqi ajal oli see kriminaalpolitsei töö oluline koostisosa. Vidocq ise oli maskeerimise alal tõeline meister.

Lisaks sellele vahendile oli detektiivide käsutuses veel vaid nende endi mälu ja äratundmisvõime ning põletusmärgid kord juba vahistatud kurjategija kehal. Seetõttu viis Vidocq oma brigaadis sisse kohustuslikud mälutreeningud — regulaarsed külaskäigud vanglatesse, eelkõige Bicêtre'i, kus õpiti tundma kurjategijate välimust, rühti, miimikat ja žeste. Mälu toetamiseks seadis Vidocq Fouché öökullide elulugude eeskujul sisse kartoteegi, kuhu kanti kõik Sûretéle teada kurjategijad. Kuid brigaad ei jälitanud mitte ainult juba tuntud kurjategijaid. Ta avastas ka uusi kuritegusid, tegi kindlaks kurjategijate isikuid ning tegeles esmakordselt Prantsuse politsei ajaloos ka kuritegevuse profülaktikaga. Enamasti kasutati siin poliitilisest politseist laenatud võtet, mis seisnes agent provocateur'ide sokutamises kurjategijate ringkondadesse, kust need siis informeerisid politseid kavandatava kuriteo ajast, kohast või plaanist. Ka Vidocq ise esines korduvalt ja ikka edukalt selles rollis.

Sûreté edusammud kasvasid nii kiiresti, et Vidocqi ja tema mehi hakati ära märkima isegi ajakirjanduses.

Juba 1818. aastal oli Sûreté kolinud omaenda ametr uumi-desse Petit Rue Saint-Anne nr. 6, otse Saint-Chapelle'i gooti kiriku kõrval. Tema olemasolu ei saanud enam maha vaîkida. Prantsusmaa kriminaalpolitsei leidis lõpuks tunnustust 1823. aastal suurendati tema töötajate arvu kahekümneni, aasta hiljem kahekümne kuue meheni. Veel kolm aastat hiljem, aastal 1827, vallandati Vidocq, seega aasta enne, kui talle armu anti. Ese, mille eest Vidocq pidi oma kohaga maksma, oli politseiprefekti naise mantel. Üks Sûreté töötaja oli mantlile jalad alla kasvatanud, aga Vidocq vastutas ka selle mehe eest.

61

Bourbonide valitsemisajal, 1832. aasta märtsis leidis aset Vidocqi corne back. Ta vahetas välja tolleaegse Sûreté ülema Hébert'i ja tema aastapalgaks määrati 6000 franki.

5. juunil 1832, rahva hulgas populaarse kindral Lamarque'i matuste ajal, puhkes Pariisis ülestõus «kodanluse kuninga» Louis Philippe'i vastu. Ülestõusu eesotsas olid algul väikekodanlastest vabariiklased, kuid barrikaadidele asusid ka Pariisi töölised. Nad heiskasid punase lipu ja võitlesid kangelaslikult kaks päeva mitmekordses ülekaalus olnud kuningaväega. Sellises olukorras pidi Vidocq uuesti tõestama oma ustavust Sûreté ülemana. Neli aastat varem oli ta oma memuaarides kinnitanud, et pole välja andnud ühtegi kehtiva režiimi poliitilist vastast. Nüüd aitas ta oma brigaadiga tappa ja vahistada ülestõusnuid.

Sellega siis tõestas Vidocqi noor Sûreté XIX sajandi esimese poole klassilahingutes, et ta on ka poliitilises mõttes kodanluse kuulekas tööriist. Niisuguse tegutsemise eest teenis Vidocq ära tolleaegse prefekti Gisquet' erilise kiituse. Too märkis 1832. aasta 26. juuni ettekandes siseministrile: «Oma alluvate hulgast, kes näitasid üles innukust, julgust ja

kõrget kohusetunnet 5. ja 6. juuli ülestõusu mahasurumisel, pean ma eriti esile tõstma Brigade de Sûreté ülemat härra Vidocqi.»

Sellele vaatamata ei kestnud Vidocqi uus tööperiood kaua. Ta oli teinud seda, mida temalt oodati, ning mõistis, et peab varsti taas lahkuma. Ennetamaks vallandamist, esitas Sûreté ülem 15. novembril 1832 lahkumisavalduse.

Kohe pärast lahkumist asutas Vidocq Cloche-Perce'i tänava majas nr. 12 Bureau des Renseignements"\ — majandusinformat-siooni büroo, mis sisuliselt kujutas endast maailma esimest eradetektiivbürood. Ärimehed võisid saada siit ammendavat teavet oma võimalike partnerite kohta. Vidocq tegeles ka mitmesuguste mahhinatsioonide eraviisilise uurimisega, jätkates selliselt oma detektiivikarjääri. Võimaluse korral uuris ta üht-teist välja ka politsei heaks.

Pärast^ Vidocqi lahkumist reformiti põhjalikult ka Brigade de Sûreté'd. Kõigepealt vallandati kõik endised kurjategijad. Reformidekreedi teine punkt kolas lühidalt ja selgelt: «Politseis ei tohi töötada inimene, keda on eelnevalt karistatud kuriteo toimepanemise eest.» Nüüd ja edaspidi võeti kriminaalpolitseisse tööle ainult puhta minevikuga inimesi, eeskätt niinimetatud mundris politsei teistest allüksustest. Brigade de Sûreté nimetati ümber Service de la Sûreté'ks ja tema uueks aadressiks sai Rue de Jérusalem 5.

Sageli väidetakse, et Vidocqi lahkumisega käis Sûreté alla. Toepoolest, mitte keegi Vidocqi järglastest ei tundnud detektiivide käsitööd nii hästi kui tema. Vidocq valdas täiuslikult ümberkehastumise ja teesklemise kunsti ning agent provocateur'ide kasutamise metoodikat. Ta tundis suurepäraselt kurjategijate psühholoogiat ja orienteerus hästi kuriteo motiiviga seotud

küsimustes. See oli tema edu pant. Järeltulijatel puudus Vidocqi rikkalik kogemus.

Ärgem aga unustagem, et jälitustöö ä la Vidocq oli efektiivne ja kasulik vaid seni, kuni kuritegevusevastases võitluses ja selle pahupoolel — kuritegevuses endas — ei kasutatud teaduse ja tehnika saavutusi. Loodusteaduste kiire edenemine XIX sajandil, sellega kaasnenud tehnikaprogress ning mõlemaga lahutamatult seotud täppisteaduste areng andis politsei käsutusse uusi vahendeid. Koos tehnika arenguga hakkas kriminalistika edu üha vähem sõltuma detektiivi intuitsioonist ning rohkem olenema asitõenditest. Täpsete identifitseerimismeetodite kasutuselevõtmine tõrjus tagaplaanile kriminalistide mälu. Maski asendas mikroskoop.

Teaduse ja tehnika areng andis endast märku juba Vidocqi ametiajal. 1806. aastal leiutas Daguerre fotoplaadi, mis sai 1839. aastal üldtuntuks ja võeti moni aeg hiljem ka politseis kasutusele. 1823. aastal — ajal, mil Vidocqi brigaad suurendati kaheteistkümnelt mehelt kahekümneni — avaldas tšehhi professor Jan Purkyne oma uurimuse sõrme papillaarjoontest. Aasta pärast Vidocqi surma, 1858. aastal, võttis William Herschel Hooghly ringkonnas Bengalis isiku identifitseerimiseks kasutusele sõrmejäljed.

1804. aastal, viis aastat enne seda, kui Vidocqist sai härra Henry agent, anti Prantsusmaal semafortelegraafi vahendusel edasi Napoleoni käsk vahistada Bourbonidele ustav Enghieni hertsog. Tõsi, see telegraaf töötas ainult ilusa ilmaga. Esimene kord tabati mõrvar telegraafi kasutades 1845. aastal Inglismaal.

Eugene Francois Vidocq läks kriminalistika ajalukku detektiivide keisrina. Ta tegutses ajal, mil oli lõplikult küpsenud vajadus uue politseiorgani — kriminaalpolitsei loomiseks.

Juba ammu enne Vidocqi sündi oli inglise kirjanik Henry Fielding asutanud Bowstreet-Runner’i näol Londonis esimese jälituskontori.

Saksamaa oli siin märgatavalt maha jäänud. Berliin sai esimesed kolm kriminaalkomissari alles 1822. aastal — kümme aastat pärast Brigade de Surete loomist Pariisis.

Ohvitseride kohus

1849. aasta veebruari alguspäevil kuulutas ühe Pariisi hotelli toas kolonel Cornemuse'i eesistumisel töötanud Prantsuse sõjakohus välja otsuse 24 kohtualusele, kes olid 1848. aasta juuniülestõusu ajal võidelnud barrikaadidel. See hotellituba oli varem olnud Tolouse'i krahvi magamistuba. Oma 96 ruutmeetriga oli tuba küll piisavalt suur krahvi ööeluks, mitte aga kohtuprotsessiks 24 süüdistatava üle. Kohtuasjast võttis osa 250 tunnistajat ja 24 advokaati, viimased küll rohkem vormitäiteks. Protsessi valgustas 25 valitsustruud ajakirjanikku. Kohtule endale jätkus ruumi siiski piisavalt, ja mis puutub otsusesse, siis selle sisu

teadsid härrased ohvitserid juba enne istungi algust. Viiele mehele mõisteti karistuseks surmanuhtlus. Need olid 40-aastane valitseja Henri Joseph Dain, 28-aastane tööline Nicolas Lahr, 23-aastane abitööline Charles Choppert, 33-aastane hobusekaup-mees Stanislas Veppreaux ja 16-aastane maaler Jean Nourry. Surmamõistetud pidi giljotineeritama Fontainebleau' vallil. Ülejäänud süüdimõistetutest läksid tööline Gautron, raamatuköitja Lebellegay ja kellassepp Nuens eluaegsele sunnitööle. Morny, Naudin, Dugat ja Goue said kümme aastat sunnitööd. Teemeister Lucile mõisteti 20-aastane türmikaristus. Bussieres, Boulley ja Louis Veppreaux said kümme, töölised Brassa, Paris ja Geru kaks ning Baude ja Massen ühe aasta vabadusekaotust. Süüdistatavad Guillaume, Contant ja Quintin olid andnud kohtule meelepäraseid ütlusi ning nad mõisteti õigeks.

Oma arvamuse juriidiliseks vormistamiseks vajas ohvitseride kohus üksteist tundi. Seda otsust, militaristliku ajuakrobaatika musternäidist, pidas kohus vajalikuks kuulutada kell 23.15 ilma kohtualuste osavõtuta. Neile loeti otsus ette mõni aeg hiljem vanglas — tõrvikute valgusel ja viieteistkümne laskevalmis sõduri juuresolekul.

Kuid härrade sõjaväekohtunike arvestused ei tabanud märki. Süüdimõistetud ei ilmutanud paanikat, mis oleks võinud olla tule avamise ajendiks, nende hulgast ei kostnud oigeid ega hammaste kiristamist. Surmamõistetu Nourry vastas hüüdega: «Elagu vabariik!» Naudin vastas naerdes: «Ainult kümme aastat? Siis jääb mul ju hiljem veel piisavalt aega võitluseks sotsiaaldemokraatliku vabariigi eest.» Paljude süüdimõistetute suust kostis: «Me oleme täitnud oma kohust. Me ei kahetse midagi!»

15 tulistamishimulisel sõduril, ühel kolonelil ja poolel tosinal tagurlikul ohvitseril ei jäänud muud üle kui minekut teha. Pool tundi pärast kohtuotsuse väljakuulutamist aheldati süüdimõistetud kahe- või kolmekaupa kokku nagu galeeriorjuse ajal, ühendati kõik ühise keti külge ja saadeti tugeva tragunieskordi valve all Fort Vanves' kõige süngematesse kasemattidesse.

Kolonel ja tema mehed ei olnud sellega täitnud mitte ainult käsku, vaid välja valanud ka isikliku viha: kõik neli barrikaadi-võitluse päeva Saint-Antoine'is olid nad värisenud mõtte juures, et võivad sattuda ülestõusnute kuuli ette.

Selle paremradikaalidest sõjaväelaste juriidiliselt dekoreeritud'kättemaksuakti põhjuseks oli brigaadikindral Brea ja tema adjutandi Mangini mahalaskmine Fontainebleau barrikaadil 26. juunil 1848. Tuleb tunnistada, et mahalaskmine polnud vajalik, sest kindral ja tema adjutant olid tagasihoidlikud isikud, pealegi oli see akt poliitiliselt mõttetu. Ülestõusnute käitumine on aga mõistetav ja vaadeldav hädakaitsena rahvuskaardi ja mobiilkaardiväe metsikuste ja halastamatu käitumise vastu. Liiatigi tingis selle akti kindrali ja tema kolme kaaslase provotseeriv käitumine barrikaadi taga.

64

Viimases ei mänginud just mitte kõige väiksemat osa ka Surete ja poliitiline salapolitsei, ehkki protsessi käigus oli sellest sama vähe juttu nagu ka süüdistatavate kasuks rääkivatest juriidilistest ja moraalsetest asjaoludest.

Surete läheb barrikaadidele

Kõik politseiüksused aktiviseerisid oma tegevust juba 1848. aasta veebruaris, mil Pariisi töölised, väikekodanlus ja üliõpilased nõudsid «kodanluse kuninga» Louis Philippe'i erruminekut, tirisid tänavale ja põletasid demonstratiivselt kuningatrooni ning kutsusid üles vabariigi kehtestamisele. Sûreté koosseisu kuulus sel ajal 90 ametnikku, lisaks veel laialdane informaatorite ja agentide võrk. Vormiliselt teenis kogu see aparaat pärast veebruarirevolutsiooni ajutist valitsust. Tegelikult oli olukord mõneti keerulisem, sest nagu üksikute kodanlike rühmituste poliitilised vaated, plaanid ja huvid, nii erinesid üksteisest ka politseinike maailmapildid. Juhtus näiteks, et kaks koos töötavat politseikomissari vaatasid poliitikale eri pilguga ja tegutsesid vastavalt sellele ka teenistuses. Niisugust olukorda arvestades pidas siseminister, radikaalse väikekodanluse esindaja Ledru-Rollin otstarbekaks luua Sûreté Générale'} kõrvale veel ühe salapolitsei. See loodigi ja ta kasutas oma tegevuses samu meetodeid, mis Sûretégi.

Ajutise valitsuse juht, mõõduka kodanluse esindaja Lamartine teatas avalikult, et politseiasutusi peab senisest palju rohkem olema. Nii saavad nad vastastikku üksteist kontrollida. Need kaalutlused osutusid õigeteks. Politseiohvitseride tegelik poliitiline meelsus ja ustavus konstitutsioonile ilmnes kolm aastat hiljem, 2. detsembril 1851, kui prints Louis Bonaparte pani toime riigipöörde.

Kui suhtumises erinevatesse kodanlikesse rühmitustesse oli politseinike vahel lahkarvamusi, siis ühes küsimuses oldi üksmeelsed — et proletariaadi vastupanupuhanguid tuleb karmima käega maha suruda.

Pärast 1848. aasta veebruarisündmusi ei ajanud Sûreté Générale jalule mitte üksnes kogu oma ametlikku ja mitteametlikku aparaati, vaid täiendas oluliselt oma ridu ka uute informaatorite ja agentidega. Isegi pikka aega erus olnud Vidocq, kelle sümpaatia oli 1848. aasta veebruaris kaldunud kiiresti rojalistidelt vabariiklaste poolele, leidis taas politseis tööd. Tõsi, mitte Sûreté ülemana, nagu 1832. aasta juunipäevadel, vaid vaba agendina.

Näiteks selgitas ta Lamartine'i enese salajasel käsul Londonis välja orleanistide plaane, jälgides samal ajal ka vabariigi-vaenulikku Napoleon I vennapoega Louis Bonaparte'i. Siseministeeriumi ja peaprokurör Londrini jaoks, kes oli varem kahes protsessis

advokaadina Vidocqi kaitsnud, nühkis viimane välja sotsialistide klubi asukoha Pariisis. Isegi Sûreté Générales ülem

65

andis Vidocqile salajasi ülesandeid, ja seda vaatamata nendevahelistes pikaajalistele vastuoludele. Mõistagi täitis Vidocq ka need ülesanded laitmatult. Kunagisest kardetud ja kuulsast detektiivide valitsejast oli saanud nuhk, kes teenis paljusid, tõsi küll, ühte klassi kuuluvaid härrasid.

Aprillis toimunud parlamendivalimistel said suurkodanluse esindajatest vabariiklased 500 kohta 880-st. Otsekohe asusid nad ründama tööliste ja väikekodanlaste poliitilisi vabadusi ja likvideerima riigistatud ettevõtteid. Ka Sûreté aktiviseeris oma sala-tegevust. Fouché surmast oli möödas juba 28 aastat, kuid tema vaim ja meetodid valitsesid politseis endiselt. Politseiagendid astusid revolutsioonilistesse klubidesse ja organisatsioonidesse, liitusid tööliste demonstratsioonidega ja läksid isegi barrikaadidele — kõik selleks, et vähehaaval urgitsedes sepitseda kodanluse võitu ja valmistada ette järgnevat arveteõiendamist revolutsionääridega.

Võimalusi õõnestustegevuseks leidus küllaga. Juuliülestõus oli proletariaadi esimene suur klassilahing kodanluse vastu. See oli spontaanne puhang, milles halvasti relvastatud ja nõrgalt organiseeritud töölised võisid loota vaid iseendale. Neil puudus keskne juhtimine ja selge programm, puudusid liitlased. Tööliste juhid Blanqui, Raspail', Barbes'i ja Albert'i oli politsei arreteerinud juba 1848. aasta mais. Seetõttu sattusid võitlevate tööliste ja üliõpilaste etteotsa revolutsiooniliste klubide liidrid, kes ei tundnud sõjaasjandust ja kelle vaated ning plaanid olid väga erinevad. Üksikute võitlussalkade ja barrikaadide vahel puudus side, barrikaadidel seisid kõrvuti klassiteadlike töölistega ka anarhistid, ähmaste ideaalidega üliõpilased ja teised poliitiliselt vastuolulised isikud.

Sobivate fraaside taha peitunud politseiagentidel ja nuhkidel ei olnud seetõttu kuigi raske poetada end barrikaadivõitlejate hulka.

Politseiagendid tegutsesid ka ühes tugevamat vastupanu osutavas Saint-Antoine'i bastionis. Nad astusid mängu siis, kui Fontainebleau' barrikaadidele sattus brigaadikindral Bréa, kelle sõjaväelased kuulutasid hiljem kangelaseks. Tööliste sõber ei olnud kindral kunagi. Ta teenis juba Napoleon I all ja võitles koos temaga Leipzigi ja Waterloo lahingus. Nantes'is sai temast kindralstaabi ülem ning Louis Philippe'i ajal lõpuks brigaadikindral.

1848. aasta juulis kuulus Bréa mobiilkaardiväe selle kolonni staapi, kes paremradikaalist kindral Damesme'i juhtimisel raius pärast Panteoni vallutamist Seine'i vasakul kaldal töölisi ja üliõpilasi. 25. juunil langes kindral Damesme lahingus ja vägede juhtimise võttis üle Bréa.

Mobiilkaardiväe moodustas ajutine valitsus 1848. aasta veebruaris, pidades silmas kodusõja puhkemise võimalust. See koosnes põhiliselt noorukitest, lumpenitest ja kurjategijatest, keda meelitas Rahvuskaardi omast suurem palk ja ilus vorm. Väe suurus

66

oli 24 000 meest ja teda juhtisid armee kõige tagurlikumad ohvitserid, peamiselt need, kes olid juba silma paistnud vabadusliikumise mahasurumisel Alžeerias. Tundes oma juhtkonna toetust, tegutsesid mobiilkaardiväe sõdurid äärmise julmuse ja igasuguse kaastundeta. Nende kätte sattunud barrikaadivõitlejail, sealhulgas ka tööliste naistel ja lastel, kes barrikaadidele sillutisekive toimetasid, ei olnud armu loota. Neid mundrisse

riietatud jätiseid paisati eelkõige sinna, kus töölised osutasid eriti ägedat vastupanu, seega siis ka Fontainebleau' barrikaadide vastu.

Ajutine valitsus andis «Pariisi timukale» kindral Cavaignacile kohe ülestõusu alguses piiramatud volitused. Too avaldas silmakirjaliku proklamatsiooni, milles lubas suhtuda töölistesse kui kahetsevatesse vendadesse ja andestada neile, kui nad kohe relvad maha panevad. Selle proklamatsiooniga käis kindral Bréa koos oma adjutandi kapten Mangini ja pataljonikomandöride Gobert'i ja Desmarest' saatel barrikaadilt barrikaadile. Lõpuks jõudsid ohvitserid ka Fontainebleau' kindlustusele, kus kindral luges samuti oma üleskutse ette. Seejärel olevat kutsutud Bréad barrikaadi taha. Kes kutsus, kas kutse oli tõsine või üksnes
proklamatsioonile vastuseks visatud nali, miks üldse Bréa ja tema saatjad selle vastu võtsid — kõik need, nagu ka paljud teised olulised küsimused jäidki protsessi käigus vastuseta. Nii või teisiti, neli relvastatud ja täies ordenisäras ohvitseri läks läbi barrikaadi ja ilmus ülestõusnute keskele. Lahinguolukorda
arvestades võis see ülestõusnutele igatahes provotseerivalt mõjuda.

Bréa ja adjutant vahistati kohe, kusjuures ülestõusnud ei jõudnud omavahel kokkuleppele, mida nendega peale hakata, ühed nõudsid vahistatute kohest mahalaskmist, teiste arvates oli õigem jätta nad vahi alla. Lõpuks jäi peale mahalaskmise vastaste seisukoht. Kindral ja tema adjutant viidi ühe maja viimasele korrusele, sealt teise majja ja siis uuesti esimesse majja tagasi. Ohvitserid kuulati põhjalikult üle, kuid barrikaadikaitsjate lahkhelide tõttu ei kulgenud see kuigi sujuvalt. Bréalt nõuti, et ta annaks oma vägedele kirjaliku taganemiskäsu.

Äkki tekkis majaesisel väljakul mingi segadus, mida saatsid raevukad hüüded ja sõim: ülestõusnud olid avastanud pataljonikomandörid Gobert'i ja Desmarest'. Hetkest, mil neli ohvitseri läbis barrikaadi, oli möödunud küllaltki palju aega ning keegi ei teadnud, mida tegid vahepeal need kaks pataljonikomandöri.

Kui Bréa ja tema kaaslased teisele poole barrikaadi läksid, oli tulistamine vaibunud. Mitu päeva pidevalt võitlustules olnud töölised tahtsid hetkekski hinge tõmmata. Barrikaadile jäid üksnes tunnimehed, kes pidid jälgima vastase liikumist. Kõik ülejäänud võitlejad ümbritsesid otsekohe ohvitsere, kes olid nende poolele ilmunud. Tõenäoliselt kasutasid Gobert ja Desmarest seda momenti ning kadusid kuhugi. Aga kuidas see võimalikuks osutus? Ja mida olid nad teinud seni, kuni nad avastati?

Gobert jutustas hiljem, et barrikaadi taga oli kindrali juurde tulnud keegi noormees, kes palus temalt mingit medalit või muud sarnast tõendamaks kindrali kuulumist mobiilkaardiväkke. Too olevatki andnud nõutud eseme. Kuid see kõik leidis aset alles pärast Gobert'i ja Desmarest' avastamist.

Ehk jõudsid nad juba varem rääkida selle noorukiga? See küsimus jäigi vastuseta. Võib siiski oletada, et Bréa ja tema kaaslased olid juba eelnevalt teadlikud oma agentidest barrikaadil, kellele nad vajaduse korral võisid toetuda. Selle oletuse kasuks viitab kaks asjaolu.

Bréa, kellelt kohe pärast vahistamist nõuti taganemiskäsu andmist oma vägedele, püüdis aega võita. Barrikaadikaitsjate täiesti selge nõude pani Bréa võrdlemisi segasesse vormi, kirjutades paberile järgmised read: «Asun Fontainebleau' vallil, ümbritsetuna vapratest vabariiklastest ja sotsiaaldemokraatidest.» See kiri tekitas palju uusi vaidlusi ning lahkarvamusi selles, mida ohvitseridega edasi teha. Mõned ägedamad kippusid juba

brigaadikindrali kõri kallale ja kainemalt kaalutlevatel ülestõusnutel tuli nende rahustamisega palju vaeva näha. Aeg aga läks. Kui oletatav agent, kes palus Bréalt mobiilkaardiväe eraldus-märki, oli kindrali medaliga juba lahkunud, andis viimane lõpuks järele ja kirjutas uue sedeli: «Käsin vägedel taganeda ja sama teed kasutada, mida mööda nad tulid.» See võis tähendada taga-nemiskäsku ja just nii mõistsid kirja teksti ka barrikaadikaits-jad. Kuid kirjutatut võis tõlgendada ka kui käsku veidi taanduda ja siis sama teed kasutades uuesti rünnata. Bréa ja tema kaaslased olid taas aega võitnud. Nad pandi tolliteenistuse hoonesse luku taha. Nagu protsessi käigus selgus, püüdsid vahistatud ohvitserid kasutada mõnede oma sõprade (täpsemalt öeldes — agentide) abi, et vanglamüüride vahelt välja murda ja mässajate laagrist põgeneda. Eelöeldu annab täieliku aluse oletada, et kindrali sõbrad olid paljuski süüdi ülestõusnutevahelistes lahk-arVamustes, aidates sel viisil kindralil aega võita ja juhtida barrikaadivõitlejate tähelepanu kõrvale mobiilkaardiväe edasiliikumiselt. Nii saab selgeks seegi, kuidas Gobert'il ja Desmarest'1 õnnestus pikka aega märkamatuks jääda.

Ohvitseride põgenemiskatse siiski avastati ja see kutsus ülestõusnute hulgas esile uue raevupuhangu. Rühm töölisi, kelle hulgas oli ka enamik hilisemaid kohtualuseid, tungis ruumi, kus asusid arreteeritud. Hüüded, needused ja ähvardused muutusid üha valjemaks. Sel hetkel puhkes lärm ka barrikaadidel. Kostis hüüe: «Reetmine! Mobiilkaardivägi läheneb!» Tollihoonest kõlas vastuseks: «Surm reetureile! Tuld!» Kõlasid lasud ning kindral Bréa ja adjutant Mängin langesid surnult maha. Gobert ja Desmarest, kes olid seisnud Bréa lähedal, jäid kummalisel kombel kuulidest puutumata. Gobert olevat pääsenud seetõttu, et olevat jõudnud pikali viskuda ja lähedalasuva voodi alla roomata. Desmarest oli aga jõudnud varjuda aknaluugi taha.

Nii vähemalt seletasid need kaks meest oma pääsemist, kui

meid protsessil tunnistajatena üle kuulati. Jääb siiski mõistatuseks, kuidas need trikid lagedas ruumis ja pealegi raevunud ülestõusnute silme all võimalikuks osutusid.

Varsti pärast Brea mahalaskmist vallutas mobiilkaardivägi barrikaadi. Kindrali ümber tekkinud segadust ära kasutanud kaardiväel oli õnnestunud barrikaadile lähedale hiilida.

Kindral ja tema adjutant olid surnud. Arstid tuvastasid hiljem nende laipadel mitmesuguseid vigastusi, mis kõik ilma igasuguste kahtlusteta kanti süüdistatavate arvele. Tuvastatud on aga see, et mobiilkaardiväe lähenemisest kuulda saades ruttasid aktiivsed võitlejad kohe barrikaadidele ja asusid võitlusse sõduritega. Kes oli sel juhul laipadel need vigastused tekitanud, laipu moonutanud? Gobert ja Desmarest, kes oma peidikutest nägid suurepäraselt kõike toimuvat, rääkisid ülestõusnutest üldiselt, suutmata osutada konkreetsetele isikutele. Kuid ülestõusnute hulgas oli barrikaadidel ka Surete agente, kes mõistetavalt ei kiirustanud sugugi mobiilkaardiväega võitlusse astuma. Gobert rääkis, et keegi ülestõusnu oli avastanud ta pärast Brea mahalaskmist1 voodi alt, kuid jätnud rahule. Pimedas raevus alles äsja laipadele hoope jaganud võitleja ei oleks küll kuidagi Gobert'ile halastanud.

Elus Brea oleks võinud teenida ülestõusnuid pantvangina, mahalastud Brea nende otsusekindluse tõendina. Moonutatud laibad võisid teenida aga üksnes kontrrevolutsiooni. Just revolutsioonivastased jõud vajasid viidet ülestõusnute metsikusele, et alustada verist kättemaksuoperatsiooni.

Fontainebleau' barrikaadidel viibinud agentidest ja nuhkidest õnnestus tuua avalikkuse ette üksnes kaks meest. Adolphe Nieli paljastas süüdistatav Choppert, teiselt nuhilt — Gerard Dumont'ilt — rebis kogemata maski pataljonikomandör Desmarest.

Niel kinnitas protsessil, et kõigepealt tulistas kindralit Choppert, seejärel aga Nourry. Choppert lükkas need väited ümber ja süüdistas ühtlasi Nieli selles, et just tema oli esinenud barrikaadil kõige radikaalsemate kõnedega, nõudnud kindrali surma ja lubanud isegi praadida kindrali südame. Choppert'i seletustest ilmnes, et see agent provocateur esines ka varem niivõrd ultra-radikaalsete avaldustega, et barrikaadi juhtkond pidi kaaluma tema vahistamist.

Mõistetavalt jättis kohus kõik need paljastused arvesse võtmata. Seda enam, et Desmarest' väite_kohaselt kuulusid just Niel ja Dumont nende sõprade hulka ülestõusnute leeris, kes abistasid ohvitsere põgenemiskatsel ja kellele nemad Gobert'iga võlgnesid elu.

Kes tulistas Bread ja tema adjutanti, kes lõi kindrali laipa kolm täägihaava, kes lömastas surnud Mangini pea kirvega — need küsimused jäidki vastuseta. Choppert kinnitas, et kindrali laipa oli mõnitanud provokaator Niel. Kohus sellega ei nõustunud.

69

Kahekümne neljast süüdistatavast tunnistasid üksnes Nourry ja Lebellegay, et nad olid kindralit tulistanud. Samas aga eitasid mõlemad otsustavalt oma osalemist laipade mõnitamises. Nourry ja kohtu eesistuja vahel, kes oli juba protsessi alguses nimetanud Nourryd alatuks tapjaks, tekkis järgmine kohtuistungi protokollis fikseeritud sõnavahetus.

Nourry: «Nimetage seda tapmiseks. Teile on kõik lubatud. Mina isiklikult ei käsita seda mitte tapmise, vaid sõjategevusena.»

Eesistuja: «Vaikige! Ma ütlen teile, et te olete mõrvar!» Nourry: «Jätke see väljend enda jaoks. Teile ja teie kohtule on see tunduvalt sobivam.» Eesistuja: «Olge vait!» Nourry: «Teie, vaid teie olete mõrvarid!»

Pärast neid sonu käskis kolonel Cornemuse oma sõduritel Nourry saalist välja viia ja võttis temalt õiguse edaspidi asja arutamisel osaleda.

Samal viisil suleti suu ka teistel süüdistatavatel, kes kuulutasid ebameeldivat tõtt või andsid mittesoovitud ütlusi.

Mahalastud kindral Bréa jäi ohvitseride silmis truuks sõduriks, puutumatuks parlamentääriks. Tema mahalaskmine oli järelikult «ajalooannaalides erilisel kohal seisev kuritegu», mobiil-kaardiväe kõrilõikajad «tublid rindesõdurid», oma vabaduse ja elu eest võitlevad töölised «arad räpased mõrvarid».

Nourry ja Lebellegay tunnistasid ise, et võtsid osa kindrali ja adjutandi mahalaskmisest. Kellegi teise osavõttu kohtus tõendada ei õnnestunud. Otsuse tegi kohus sellele vaatamata. Veel enam, noorest Veppreaux'st, aktiivsest barrikaadikaitsjast rääkisid paljud, et ta päris kindlasti ei võtnud mahalaskmisest osa. Teda polnud üldse tollihoones, kui Bréa siinpool barrikaadi viibis. Kuid sõjaväekohtunike silmis oli ta revolutsiooniline tööline, järelikult üks ninamehi, järelikult süüdi ja tuli järelikult giljotineerida.

Kuulus Napoleoni 1810. aasta kriminaalkoodeks Code pénal, kõikide Euroopa kodanlike kriminaalkoodeksite eeskuju, muutus reaktsioonilise Prantsuse kodanluse ja tema sõjaliste toetajate käes vahedaks relvaks võitluses töölisklassiga.

19. veebruaril 1849 lükkas sõjakohus kindral François' eesistumisel tagasi süüdimõistetute taotluse asi uuesti läbi vaadata. 9. märtsil jättis kaebuse rahuldamata ka kassatsioonikohus.

Kaks päeva hiljem, ööl vastu 12. märtsi jäid Fontainebleau' barrikaadi läheduses oma peast ilma Dain ja Lahr. Choppert'ile, Nourryle ja noorele Veppreaux'le anti armu ning surmanuhtlus asendati eluaegse sunnitööga koloonias, teiste sõnadega aeglase hukkamisega.

70

Komissaride vanne

Ööl vastu 2. detsembrit 1851 kutsus Pariisi politseiprefekt Charlemagne de Maupas kokku kõik 48 talle alluvat politseikomissari. Enne seda oli prefektil jutuajamine vabariigi presidendi prints Louis Bonaparte'iga. Viimane teatas, et kavatseb toi-Ime panna riigipöörde. Täitnud kaks aastat riigi presidendi kohus-itusi, otsustas «väike Napoleon» kõrvaldada mängust kodanlik-vabariikliku opositsiooni ja rajada uue prantslaste keisririigi. Printsile piiritult ustav politseiprefekt Maupas kiirustas teda toetama. Samas suunas tegutsesid ka 48 komissari. Teenistuses halliks läinud, konstitutsioonile ustavust tõotanud ja poliitilistes intriigides kogenud komissarid kogunesid täpselt kindlaksmääratud ajal prefektuuri. Käsk, mis neil tuli täita, oli üheaegselt nii lühike, selge kui ka konstitutsioonivastane — kõik presidendi vastased, kelle häält võib rahvas kuulda võtta, tuleb viivitamatult vahistada, iga vastuhakk likvideerida juba eos.

Ametlikud konstitutsioonikaitsjad ei vaevunud üldse mõtlema, et nad asuvad ründama seda, mida neil tuleks tegelikult hoopis kaitsta — vabariiki. De Maupas edastas käsu oma alluvatele, paljundas kahtlustatavate isikute nimekirjad ning kooskõlastas erinevate ametkondade tegevuse. Umbes tund aega hiljem veeres üle maa hiiglaslik vahistamiste laine.

Ainuüksi Pariisis leidis aset 2133 arreteerimist. Kui siin-seal hakati siiski barrikaade ehitama, lõid Napoleoni väed mobiil-kaardiväe meetodeid kasutades kiiresti korra majja. 26 000 erinevate poliitiliste vaadetega opositsioonitegelast anti kohtu alla.

Napoleon kõrvaldas oma vastased ühe hoobiga.

Kuid Maupas eksis rängalt, lootes mängida «väikese Napoleoni» ajal sama rolli, mida oli etendanud Fouché tema suure onu valitsemisajal.

ükskõik kui tühine poliitik Louis Bonaparte ka ei olnud ning kui suurt toetust konstitutsiooni reetnud politseikomissarid talle ka ei osutanud, ikkagi ei tahtnud ta sellisele «truule» politseile lootma jääda.

Napoleon I eeskujul organiseeris Louis Bonaparte otsekohe omaenda politsei, mille koosseisu lülitati ka salateenistus Service de Décachetage des Lettres. See teenistus jälgis Louis Bonaparte'i huvitavate isikute kirjavahetust, tegi vajalikest kirjadest isegi koopiaid ning kontrollis sel viisil ka riigipolitsei ohvitsere.

Maupas püüdis igati laiendada riigipolitsei kompetentsi, kuid Louis Bonaparte ei toetanud teda. Kummatigi arenes ka riiklik Sûreté Générale sel perioodil väga kiiresti.

1852. aastal sai Pariisi politseiprefektiks Napoleon I kaasmaalane ja äge bonapartist Joachim Piétri. Aasta hiljem allutati Pariisi prefektuurile kogu Prantsuse politsei, Napoleoni isiklik politsei välja arvatud.

71

1854. aastal liigendati politsei divisjonideks, loodi eriosakonnad. Provintsides moodustati komissariaadid, suurlinnades Lyonis ja Marseille's aga keskkomissariaadid.

Samal ajal hakkab kujunema ka täiesti uus politseiharu — raudteepolitsei, kuhu algul kuulus 30 meest.

2. detsembril 1852, riigipöörde esimesel aastapäeval, kuulutas Louis Bonaparte end Napoleon III nime all Prantsusmaa keisriks. Viis ja pool aastat hiljem korraldas itaallase Felice Orsini juhitud anarhistide grupp talle atentaadi. Pahvatusel hukkus kaheksa inimest, 152 sai vigastada. Tapetute hulgas oli ka üks Pariisi politseinik. Napoleon III ise pääses vaid oma kolmnurkse mütsi kaotusega.

Pietri nuuskuriagentuurile ja Napoleoni salateenistusele__ oli vandenõu täielik ootamatus. Kuigi atentaadist võttis osa vähemalt viis isikut ja kuigi Inglise võimud olid mitu päeva enne atentaati teatanud Prantsuse politseile nelja terroristi olemasolust, ei suudetud kallaletungi ära hoida. Ja see läks Pietrile maksma prefektikoha.

Järgneva kaheksa aasta jooksul oli selles ametis Edouard Boittelle. Prefektuuri vaim, töömeetodid ja aparaat jäid samaks.

Tugevdati sandarmeeriat. Pariisi politseiprefektuuri juures asus alalises võitlusvalmiduses 250-meheline sandarmite salk. Kõiki sissesõitnuid kontrolliti rangelt. Hotelliomanikud pidid saatma oma klientide sisseregistreerimislehed vastavatesse politseikomissariaatidesse, kus neid võrreldi kahtlustatavate kartoteegi andmetega.

Et kriminaalpolitsei oli üle koormatud poliitiliselt kahtlaste isikute tagaotsimise ja jälgimisega, teisitimõtlejate väljaselgitamise ning intriigidega, siis põhitööks — kuritegevusevastaseks võitluseks — tal peaaegu aega ei jäänudki.

Justiitsministeeriumi ametlikud statistikaandmed näitavad, et aastatel 1851 — 1861 vähenes kuritegevus 27 protsenti. Kuid see on vaid kohtustatistika, mis kajastab üksnes vandekohtutes arutatud kuritegusid. Tabamata kurjategijad — mõrvarid, murdvargad, võltsijad ja seksuaalkurjategijad — jäid muidugi statistiliselt arvele võtmata. Nende arv aga ei vähenenud sugugi. Vastupidi, kapitalivõimu poliitilised ja ühiskondlikud vahendid soodustasid kuritegevuse kasvu. Nälg, tööpuudus ja lugkasuvot-mine tõukasid sadu vaeseid vargile ja prostitutsiooniga tegelema. Ühiskond tõukas põlglikult kõik eksinud endast eemale ning neil polnud enam tagasiteed ausasse ellu. Kurjategija kaim-märgist ei saadud enam lahti. Seega ilmnes Teise Keisririigi ajal taas paradoksaalne olukord — politsei elas üle seninägematut õitsengut, tema salaaparaat muutus üha võimsamaks, kuid see kõik ei suutnud pärssida kuritegevuse kasvu.

Naistetapja Lyonist

See juhtus teisipäeval, 28. veebruaril 1855. Talv oli olnud suhteliselt pehme ja neppide lend algas tavalisest varem. Esimeses hommikuvalguses tõttas viis ootusärevat jahimeest läbi Montanverne'i metsa. Nad liikusid ahelikus, peletades siit-sealt lendu ärritatud linde. Kõlasid lasud, tabatud linde kukkus niiskele metsakulule. Üks neppidest kukkus tihedasse põõsastikku. Jahimees toetas oma püssi puu najale ja ronis tihnikusse Esimesed oksad ei jõudnud tema taga veel kokkugi lüüa, kui' jahikaaslased kuulsid hirmukarjatust. Nepi asemel lamas jahimehe jalge ees noore naise alasti laip. Tema peas oli kuus lahtist haava, väike valge tanu verine. Laiba kõrval lebas taskurätik, krae ja helesinine lint.

Jahimehed teatasid nähtust kohe politseisse. Laiba isik tehti õige pea kindlaks. See oli Marie Badey, teenijatüdruk, kes oli viimati töötanud Lyonis kellegi madam Aus-sandoni juures.

Kaks päeva enne laiba leidmist, 26. veebruaril, oli neiu ootamatult öelnud oma perenaisele lepingu üles, sest keegi mees pakkus talle Lyoni lähedal_ palju soodsamat tööotsa. Uude töökohta pidavat ta ilmuma võimalikult kiiresti. Madam Aussandon andiski lõpparve ning tüdruk asus teele. Pärast seda ei teatud temast enam midagi.

Jäljed olid kõigest kaks päeva vanad. Lyoni kriminaalpolitsei koos sandarmeeriaga alustas otsinguid Montanverne'i metsa lähedal asuvas Trannoye' külas. Selgus, et mõned selle küla elanikud olid pühapäeva õhtul kella seitsme paiku metsatukast möödunud ja tõepoolest kellegi karjumist kuulnud. «Paistis, nagu oleks keegi naine appi karjunud,» rääkis üks vana talumees. «Jah, just nii see oli.»

Sinnapaika esialgu kõik jäigi.

Kuue järgneva aasta jooksul, peaaegu kuni 1861. aasta mar alguseni pandi toime veel mitu samalaadilist kuritegu. Marie Badey kombel hüüdsid veel paljud teenijatüdrukud appi — ja vähemalt kahele neist jäi see elus viimaseks hüüdeks. Neil ei oleks tulnud karjuda, kui Surete ja sandarmid oleksid vähem tegelnud keisri poliitiliste vastastega ja enam mõrvarite ning röövlitega. Lyoni teenijatüdrukute tapja oleks siis tabatud fma nädal pärast Marie Badey mõrvamist.

Oli ju 4. märtsil õnnestunud järjekordsel ohvril, teenijanna Olympia Alaberfil kurjategija küüsist pääseda.

Nagu kuus aastat hiljem selgus (aga oleks võinud selguda ka juba 1855. aasta märtsis), oli tapja enne Marie Badey poole pöördumist pakkunud paljutõotavat kohta Lyoni lähedal Mont-luelis ühele teisele teenijannale, kelle nimi oli Marie Curt. Too ei vastanud algul midagi kindlat. 4. märtsil ilmus mees taas Marie Curti juurde, kuid seekord ütles neiu kindlalt ära ning

soovitas kohapakkujal pöörduda oma sõbranna Olympia Ala-bert'i poole.

Mõrvar leidis neiu ja sai temalt ka nõusoleku. Samal päeval lahkusid nad koos linnast. Hakkas_juba hämarduma, kui nad pärast pikka ja väsitavat teekonda jõudsid Trannoye' kanti. Vaevalt olid nad aga jõudnud metsani, kust mõne päeva eest oli leitud Badey laip, kui neiut haaras hirm. Ta pistis ummisjalu jooksu ja oli juba kaugel, kui kaaslane reageerida jõudis.

Sama aasta märtsist kuni novembrini tuli veel vähemalt kolmel tütarlapsel kokku puutuda mehega, kes pakkus lausa muinasjutulist teenistust Montlueli lähedal. Kõigil neidudel õnnestus pääseda ehmatusega, välja arvatud üks juhtum, kus kurjategija röövis oma ohvrilt 50 franki.

Seega oli tapjat näinud viis inimest, kes kõik võisid kirjeldada tema välimust, eriti aga silmatorkavalt moonutatud nägu.

Kuid politsei ei võtnud midagi otsustavat ette. Badey asja uurimine takerdus rutiini. Samal ajal oli Lyon muutumas riigi üheks suuremaks majandus- ja poliitikakeskuseks. Siin toimusid 1831. ja 1834. aastal esimesed tööliste ülestõusud. Seetõttu oli ka siinne jälitusaparaat eriti hästi organiseeritud. Politseiagendid istusid kõigis tähtsamates organisatsioonides ja klubides. Surete silmad ja kõrvad ulatusid kõikidesse elanikkonnakihti-desse, kõikidesse ettevõtetesse. Lyonis töötas ka hästikomplek-teeritud kriminaalkomissariaat ning tihe sandarmjpostide võrk. Lisaks sellele oli siin eeskujulik infoteenistus ja võimekas polit-seijuhtkond.

Ja ometi ei suutnud see võimas masinavärk tervelt kuue aasta jooksul leida primitiivset ja fantaasiavaest kurjategijat, kes tegutses ühe ja sama skeemi järgi ning kellel lisaks kõigele oli veel klassikaline kurjategija nägu. Mõrvar tabati 1861. aasta mais paari tunniga, kusjuures selleks kasutati andmeid, mis olid olemas juba 1855. aasta märtsis.

Kas siin oli tegemist üksnes Lyoni komissaride ja sandarmeeria oskamatusega? Kuidas siis samad ametnikud kuus aastat hiljem vägagi kompetentseks osutusid? Äkki oli see hoopis sama hoolimatus, mis torkas silma juba leitnant Defita juures le Bruni asjus? ükskõiksus, mida süvendas asjaolu, et Marie Curti, Olympia Alaberfi ja mitmete teiste tütarlastega ei juhtunud midagi tõsist ning seega polnud otsest alust vana asja üles võtta?

Kõigel sellel oli Surete saamatuses kahtlemata oma osa. Kuid peapõhjus, miks politsei Marie Badey asjaga nii kaua toime ei tulnud, seisnes muus. Juba enne 1789. aasta kodanlikku revolutsiooni, eriti aga Napoleon I ja Fouche politseiajastul pöörati peatähelepanu poliitilise politsei väljaarendamisele. Selle tagajärjel tõhustus küll nuuskuritöö Ja teisitimõtlejate jälitamine, kuid mitte kuritegevusevastane võitlus. Vastupidi, mida usinamalt politsei poliitiliste vastastega tegeles, seda enam mänguruumi jäi kurjategijatele.

See tuli kasuks ka teenijannade tapjale Lyonist.

Ta ei vajanud laternat

«Mademoiselle, teie väljanägemise järgi võib öelda, et olete teenijatüdruk?»

Marie Pichon piidles altkulmu võõrast, kes oli Guillotine'i sillal ootamatult tema poole pöördunud. Mehe karm nägu, mida ehtis arm ja pirakas muhk ülahuulel, ei äratanud just usaldust. Kuid tema vimmas kehas, töömehekätes ja tagasihoidlikus talu-meheriietuses oli samas midagi rahustavat. Neiu seisatas ja vaatas mehele küsivalt otsa.

«Söandasin teid tülitada üksnes seetõttu, et ei tunne siin kedagi,» ütles mees tagasihoidlikult. «Ma pean üles leidma tööbüroo ja värbama teenijatüdruku oma peremehele Montlueli lossi.»

Marie Pichon muutus uudishimulikuks. Ta otsis ka ise uut kohta, sest praegune peremees maksis suure töö eest liiga vähe. Pealegi — küsija suu peale ei lööda.

«Jah, mademoiselle,» jätkas mees kõhklevalt, «koht on tõepoolest hea. Aastas 250 franki palka pluss veel suurejoonelised jõulukingid. Ning töö ei ole üldse raske — tuleb hoolitseda kahe lehma ja vasika eest ning ka majas üht-teist koristada.»

Oo, see koht tundus olevat lausa loodud Marie jaoks!

Tundmatu kallutas kaaluvalt pead. «Ma ei tea, mademoiselle. Te vist sobite küll minu perenaisele, kuid ta ei taha üldse oodata. Te peaksite juba täna tööle asuma.»

önn tuleb otse koju kätte! Marie Pichon nõustus, jooksis koju ja võttis lõpparve. Siis pakkis ta asjad ning astus juba mone tunni pärast koos võõraga Montlueli suunas väljuvasse rongi.

Kui nad pärale jõudsid, oli juba päris pime. Sõnagi lausumata heitis mees neiu kohvri õlale ja hakkas astuma. Kuid tee, mille ta valis, oli üsna kummaline. Kitsas rajake lookles üle põldude ja aasade, eemale inimeste eluasemeist. Marie süda lõi üha ärevamalt. Ta hakkas oma otsust juba kahetsema ning otsustas olla igati ettevaatlik.

Ühe rapsipõllu keskel jäi võõras äkki seisma, pani kandami maha ja palus Mariel oodata. Ta tulevat kohe tagasi. Mees läks üle silla, ületas raudteetammi ja kadus metsa. Sealt ilmus ta ootamatult välja, jämedast köiest ling käes. Mariele tigedalt otsa vaadates

heitis ta silmuse tema poole. Suurivaevu jõudis neiu pea kõrvale tõmmata. Ta haaras ründajal kätest ning algas vihane võitlus. Tüdruk kukkus, veeretas end instinktiivselt kõrvale, kargas püsti ja pistis jooksu, hingeldav mees kannul. Nende vahemaa suurenes vähehaaval ja lõpuks jõudis neiu raudteeni. Siin tõkestas tema teed võre. Marie ronis sellest üle, märkas eemal tulekuma ja jooksis viimast jõudu kokku võttes sinnapoole. Valgus tuli Joly-nimelise talupoja aknast. Verine ja katki-käristatud kleidis Marie koputas uksele, rääkis juhtunust ja palus abi. Joly toimetas neiu Montlueli sandarmeeriapunkti.

«Vaevalt, et sellest midagi kasu on,» arvas talumees. «Siin on ka varem niisuguseid lugusid juhtunud, kuid politsei pole midagi ette võtnud. Aga teatada muidugi võib. Kunagi peavad nad seal ometi midagi ette võtma.»

«Nad seal», see tähendab sandarmid võtsid juhtunu teadmiseks, panid kiirustamata kõik asjaolud kirja ja informeerisid seejärel Siirete Lyoni komissariaati.

Mõistetavalt ei kutsunud uudis Lyonis esile erilist vaimustust. Juba kuus aastat saabus siia teateid kallaletungidest teenijatüdrukutele, kuid seni polnud ühtegi kuritegu suudetud avastada. Tõsi, mademoiselle'id Alabert, Charleby, Bourgeois, Parrin ja Nicolas, kellele juba 1855. aastal oli kallale tungitud, kirjeldasid võrdlemisi üksikasjalikult kurjategija välimust ning need andmed langesid täielikult kokku Marie Pichoni kirjeldustega. Ometi polnud uurimine siiani mingite tulemusteni jõudnud.

Asjaga tegelevad sandarmid ei leidnud ümbruskonna külades ühtegi isikut, kes oleks kirjeldatud tunnustele vastanud.

Küllap ka Pichoni asi jääb lahendamata, arvas Lyoni komissar ja luges südametunnistuse rahustamiseks veel kord ettekande läbi. Äkki ta virgus. Raportis oli märgitud, et Marie Pichon jättis oma kohvri rapsipõllule ja et võitluses kurjategijaga oli ta kaotanud vihmavarju ja käekoti. Kui õnnestuks leida need esemed, saaks ehk leiukoha järgi teha kindlaks kurjategija liikumistee-konna, aga vahest isegi tema peiduurka.

Tasub ilmselt proovida. Kas või tõendamaks, et politsei ei maga, vaid teeb kurjategija tabamiseks kõik võimaliku. Need kallaletungid on juba niigi palju tolmu üles keerutanud ja elanikkonda erutanud. Ja siis veel see ajakirjandus. Kehtib küll keisri enda keeld avaldada ajalehtedes teateid kuritegudest, sest Teine Keisririik on ju, pagan võtaks, rahulik ja kuritegudest puhas Prantsusmaa. Kuid need ajakirjanikest lurjused, eelkõige sotsialistid, oskavad ikka kuidagi seadusest mööda hiilida. Kõigepealt trükivad nad ära mingi loo, mille olevat ajakirjanik ise välja mõelnud. Hiljem avaldatakse toimetaja vabandus, et selle loo sündmused langesid täiesti juhuslikult kokku viimase kallaletungi üksikasjadega. Seda trikki teavad muidugi koik, seepärast pole kuigi kaua vaja oodata, kuni ülevaltpoolt peale kärataatakse. Ja see, kes lõpuks lolliks jääb, on ikka komissar. Ei, tuleb võtta voorimees, kutsuda kaks abilist kaasa ja kohale sõita.

Sandarmid ja nende kohalikest elanikest vabatahtlikud abilised uurisid Marie Pichoni näpunäidetel läbi kogu rapsipollu, metsa ja raudteetammi. Teenijatüdruku esemetest polnud jälgegi. Kurjategija oli jõudnud need üles korjata. Järelikult ei saanud Ttema peidupaik kaugel olla.

Politsei oli lõpuks leidnud jälje ja nüüd ei saanud teda enam miski pidurdada.

Komissarile torkas silma neli asja. Esiteks see, et ohvrid olid alati teenijatüdrukud. Teiseks, kõik kuriteole eelnev, alates

kontakti loomisest tulevase ohvriga ja kuni kallaletungini, võibolla koguni tapmiseni (komissar aimas seda, kui meenutas mitmeid ettekandeid teenijannade kadumise kohta) kordus alati ühtemoodi. Kolmandaks, kõik kannatanud, niipalju kui neid politseisse pöördunud oli, kirjeldasid kurjategijat ühtemoodi — arm näol, muhk ülahuulel, vimmas keha ja kehv talupojariietus. Ja neljandaks, kõik neiud läksid õnge Lyonis ning nad meelitati Montlueli piirkonda.

Kurjategija isikukirjeldusega varustatud sandarmid saadeti taas ümbruskonna küladesse. Seekord vedas neil paremini. Õnnestus kindlaks teha, et selle koha lähedal, kus oli kallale tungitud Marie Pichonile, elab Dumollard'ide abielupaar ning et Martin Dumollard'i välimus vastab tütarlaste kirjeldusele. Veelgi enam, teised külaelanikud, kelle poole politsei kummalisel kombel varem üldse polnud pöördunud, kinnitasid, et Dumollard'ide elamisega pole kõik korras.

Mees on öösiti sageli kodust ära. Naine kannab pidevalt uusi rõivaid, mis on aga talle kord liiga suured, siis jälle liiga väikesed. Keegi külaelanikest ei osanud öelda, millest see abielupaar õieti elatub.

Komissar laskis Dumollard'id viivitamatult ülekuulamisele kutsuda. Juba esimesele küsimusele — mida nad tegid ööl vastu 26. maid — ei suutnud nad rahuldavalt vastata.

Samal ajal otsisid sandarmid läbi maja ja selle lähema ümbruse ning leidsid rohkesti riietusesemeid ja muid asju, mille päritolu Dumollard'id ei suutnud usutavalt seletada.

Samal õhtul korraldati Martin Dumollard'i ja Marie Pichoni vastastamine.

«Jah, see on tema,» ütles teenijanna kindlalt.

Dumollard vahistati.

Kuid sellega komissari töö alles algas. Kõigepealt tuli üles otsida vanad ettekanded ja neid põhjalikult kontrollida. Seejärel oli vaja välja selgitada Dumollard'ilt konfiskeeritud esemete omanikud. 1056 ühikust koosnevasse «kollektsiooni» kuulusid eeskätt kleidid, seelikud, pluusid, tanud ja sukahoidjad. Muu hulgas oli seal ka 67 paari erinevas suuruses sukki, 38 kübarat, 10 mitmesugust korsetti, 71 taskurätikut.

Osa riideid ja pesu oli verega määrdunud. Paistis, et Dumollard'! äri õitses. Teiste asjade hulgast leiti ka Marie Pichoni esemeid.

Kahtlused asendusid veendumusega: Lyoni teenijatüdrukute mõrvar oli Martin Dumollard.

Kriminaalkomissariaat, sandarmid ja kohtu-uurija asusid koguma tõendeid tema lõplikuks paljastamiseks.

Dumollard'i pildistati ning tema fotodega varustatud sandarmid käisid läbi kogu Rhône'i departemangu, et leida teenijannade hulgast Dumollard'i seni teadmata ohvreid.

Sel viisil jõuti Montmaini ühe hotelli majapidajanna Marie Laborde'ini, kes tundis Dumollard'i foto järgi ja jutustas järgmist.

77

Ühel õhtul 1860. aasta jaanuarikuu algul ilmus Dumollard hotelli koos kellegi punapäise naisega, keda ta nimetas vennatütreks. Kui aga mees ütles, et ta vajab kahekohalist tuba, hüppas «vennatütar» äkki püsti ja pistis jooksu. Dumollard kiirustas talle järele. Tagasi nad enam ei tulnud.

Paar päeva hiljem astus Dumollard siiski korraks hotelli sisse ja teatas, et nad olid tol õhtul vennatütrega ära sõitnud ja seetõttu ei olnud neil vaja hotellis ööbida.

Hotelli majapidajannal oli imekspandavalt hea mälu. Ta kirjeldas üksikasjalikult «vennatütre» välimust ja riietust ning tundis Dumollard'i riietekogus ära neiu kleidi ja

korvi. Tütarlast ennast aga leida ei õnnestunud. Tõenäoliselt oli Dumollard ta tapnud ja kuhugi maha matnud. Selle oletuse kasuks räägivad proua Dumollard'i sõnad oma kongikaaslasele: «Ma tean, et nad otsivad punapead. Aga nad peavad teda küll kaua otsima.»

Proua Dumollard'ile — kinnisele, mornile, 20-aastase abielu jooksul kalestunud naisele võlgneb politsei tänu veel ühe vihje eest. Tal ei olnud oma mehega kerge koos elada, sest too oli laisk, jõhker ja liiderlik. Rahu sai ta ainult siis, kui mees ümbruskonnas oma röövretkedel viibis. Kuid mehest sõltuvana muutus ta kooselu jooksul külmaks ja tundetuks nagu tükk rauda ning araks nagu kana. Teda ei kohutanud enam see, et rõivad, mida mees talle koju tõi, olid sageli verised ja inimkehast veel soojad. Pikapeale hakkasid talle isegi meeldima mehe jutustused oma röövliretkedest.

Abikaasast veelgi primitiivsema hingelaadiga proua Dumollard oli kerge saak ülekuulajaile, kel õnnestus temalt ilma suurema vaevata kõik teada saada.

Juurdluse käigus jõudsid sandarmid ka Montlueli jaama kontrolörini, kes oli näinud 1858. aasta novembris või detsembris Dumollard'i jaamas ühe noore neiuga. Dumollard oli pagasikviitungiga neiu kohvri välja võtnud ja selle hiljem jaama hoiuruumi andnud. Kohver jäigi sinna, neiu nime ei õnnestunud välja selgitada ning ta jäi jäljetult kadunuks.

Uurija otsustas selle loo selgitamiseks proua Dumollard'ist peale hakata. Ta esitas asja nii, nagu oleks mees juba end selles kuriteos süüdi tunnistanud. Püünis hakkaski tööle.

Jaa, see oli tõepoolest ühel 1858. aasta novembri- või detsembrikuu öösel, kui mees pärast järjekordset käiku uksele koputas ja nõudis: «Tee lahti, ema!»

Kui mees oli sisenenud, viskas ta lauale sületäie rõivaid, asetas sinna kõrvale hõbedast kella ja ütles: «Natuke aega tagasi tapsin ma Montmaine'i lähedal metsas ühe tüdruku. Pean ta kähku maha matma. Pese senikaua need riided puhtaks.»

Järgmisel hommikul tahtis Dumollard minna jaama hoiuruumi jäetud kohvrit tooma, kuid naine vaidles kaua vastu: «Sind võetakse veel kinni, kui sa sinna lähed!»

Dumollard jättiski kohvri sinnapaika.

Uurija andis korralduse Montmaine'i mets läbi otsida. Täpselt

sellest kohast, mida Martin Dumollard oli naisele nimetanud ja millele viimane ülekuulamisel osutas, leiti madal auk ja sellest purustatud koljuga alasti tütarlapse skeletistunud laip. Luukere järgi võis oletada, et neiu oli umbes 25-aastane. Martin Dumollard, kellele esitati tapetu jäänused, ei väljendanud sel puhul mingit erutust ja eitas kategooriliselt oma süüd selle neiu tapmises, samuti nagu ta ei võtnud omaks ka Badey mõrvamist.

Jah, ta on asjast teadlik küll, ta oli isegi laiba maha matnud, kuid tappa? Ei, seda tegid hoopis teised inimesed! Seejärel kuulis hämmeldunud uurija uskumatut röövlilugu.

Tema, Martin Dumollard, üksnes toimetas saagi kahe habetunud elunautija kätte, kes olevat neiud vägistanud ja seejärel elajalikult tapnud. Dumollard pidi vaid matma laibad ja sai tasuks selle eest nende asjad. Lõbu aga, nagu ta ütles, olevat jäänud täielikult neile.

Aga need tüdrukud, kel õnnestus tema käest pääseda, näiteks Marie Pichon, ei jätnud uurija meest rahule. Jah, neil lasi ta põgeneda üksnes kaastundest. Niisuguse versiooni juurde jäi Dumollard ka kohtuistungil, ehkki selles polnud kübetki tõepära ja seda ei kinnitanud ka mingid tõendid. Kuid Dumollard kaitses oma seisukohta visalt.

Kui Marie Pichon andis kohtus tema vastu ütlusi, vangutas Dumollard etteheitvalt pead ja sõnas manitsevalt: «Teie, preili, peaksite rõõmustama, et ma teid minema lasin. Muidu oleksite ka teie langenud nende habemike kätte!»

Uurimine kestis kaheksa kuud, Dumollard'i vastu toodi päevavalgele üha uusi tõendeid.

Näiteks teenijanna Rosalie Nicolas' oli «härraste aednik» Dumollard endaga kaasa meelitanud 1859. aastal. Metsas tungis ta neiule kallale, otsis ta läbi ja röövis paljaks. Sama lugu juhtus ka erakordselt kauni naise Julie Farjot'ga, keda Dumollard püüdis veel ka vägistada. 1860. aasta aprillis õnnestus Neuville'i lähedal metsas Dumollard'i küüsist pääseda Luise Marie Michelil.

Kokku tehti kindlaks seitsekümmend kannatanut, kuid nad moodustasid kahtlemata vaid osa Dumollard'i ohvritest. Mitmed tütarlapsed, keda oli nähtud koos Dumollard'iga, kadusid jäljetult. Teisi jälle, kes olid tema käest pääsenud ja juhtunust külaelanikele rääkinud, ei õnnestunud leida.

1056 Dumollard'ide majast leitud esemest tunnistasid kannatanud omaks vaid 500. Samas oli Dumollard jõudnud palju asitõendeid ära põletada.

Lõpuks õnnestus politseil leida veel üks niidiots ja jõuda selle abil kolmanda laibani.

Ühest Dumollard'ilt konfiskeeritud ridikülist leiti Lyoni haigla tõend, mis oli välja antud kellelegi Eulalie Bussod le. Lootuses leida veel ühte kannatanut ja seega ka tunnistajat oina süüd eitava Dumollard'i vastu, pöörduti järelepärimisega naig-Jasse. Selgus, et Eulalie oli käinud haiglas aborti tegemas. Kus

ta praegu on, seda haiglas ei teatud. Kuid Eulalie Bussod'l oli õde, kes pidi elama ja töötama kusagil Lyoni lähedal. Mõne päeva pärast õnnestuski politseil õde üles leida. Dumollard'i vahistamisest ei teadnud naine midagi, kuid ta tundis foto järgi ära inimese, kellega Eulalie oli 25. veebruaril 1861 Lyonist ära sõitnud.

Eulalie Bussod oli Dumollard'iga tutvunud juba 13. veebruaril ja mees oli talle kohe pakkunud tööotsa Lyoni lähedal. Eulalie tõi Dumollard'i isegi õe juurde ja viimane oli teda kostitanud veini ja leivaga. Otsustati, et kaheksa päeva pärast tuleb Dumol-lard tagasi ja võtab siis Eulalie kaasa.

Mees hilines mõned päevad ja saabus alles 25. veebruaril. Ta lobises õega, kuni Eulalie oma asju kokku pani, jõi veini ja lubas hoolitseda selle eest, et õde saaks lähemal ajal Eulaliet külastada.

Dumollard'i saagi hulgast tundis õde ära Eulalie väikese kohvri, mõned kleidid ja tillukese tanu.

«Mida sa minu õega tegid?» hüüdis raevunud naine.

Dumollard vaikis, kuid see-eest õnnestus rääkima panna tema naine.

«Kas see oli 26. veebruaril või mitte, seda ma ei oska öelda. Kuid veebruari lõpus oli see kindlasti. Mees tuli koju verise kleidiga. Ta ütles, et see kleit on võetud tütarlapselt, kelle ta äsja tappis. Siis mees lahkus, et matta tapetu.»

Kuhu Bussod maetud on, seda naine ei teadnud või ei tahtnud öelda.

Dumollard kuulati uuesti üle. «Näidake mulle laipa ja siis ma ütlen, kas ma tunnen teda või mitte,» vastas Dumollard rahulikult kõigile ülekuulaja püüdlustele.

Taas pidid otsimiskomandod tööle asuma, et DumollardMde maja ümbruses metsa läbi otsida. Need olid rasked otsingud, sest puudus igasugune pidepunkt. Kuid tasu ei jäänud tulemata. Laip lamas taas madalas augus ja oli pealt kaetud vaid õhukese mullakorraga. Lagunemine oli alles algusjärgus, mistõttu oli võimalik tuvastada ka surmapõhjust.

Eulalie Bussod oli lämbunud. Vasemal oimul võis märgata kahte muljumishaava, mis polnud koljuluud kahjustanud. Kõrva-nibul leiti väike rebend. Rohkem vigastusi ei olnud. Surnu paremas käes leidus mulda, mis pärines hauasisemusest. Arstid arvasid, et Eulalie Bussod maeti maha teadvusetult, kuid elusana.

Kui kohtunik hiljem seda asjaolu Dumollard'ile eriti ette heitis, hüüatas too: «Vaat see on tõesti hirmus!»

Asja oleks võinud sellega ka lõpetatuks lugeda, kui Dumollard poleks ikka nii visalt eitanud oma osavõttu tapmisest ja nõudnud, et härrad politseinikud ja kohtunikud lõpuks ometi paljastaksid kaks habemikku mõrvarit.

29. jaanuaril 1862 algas Bourges'i vandekohtus mitu päeva kestnud protsess Dumollard'ide abielupaari üle.

Martin Dumollard võttis kohtus omaks vaid selle, et oli püüdnud Marie Pichoni linguga kägistada. Kõigis teistes episoodides olevat ta püüdnud tegutseda vaid habemike ülesandel, kelle nimesid ja aadresse ta kahjuks ei teadvat.

Kui talle protsessi käigus esitati mõrvatud Eulalie Bussod' tanu, uuris ta seda rahulikult igast küljest ja sõnas siis: «See võib tõepoolest tema tanu olla. Igal juhul tundub see mulle tuttav olevat.»

Surnu õe jaoks oli see liig. Ta hüppas püsti ja hakkas Dumol lard'i peale karjuma.

Viimane vangutas etteheitvalt pead ja ütles: «Proua ei käitu nii, nagu peab.» Pealtkuulajad, kohtunik, vandemehed ja tunnistajad ning isegi kaitsja olid sellisest hoolimatusest jahmunud. Ainult üks inimene ei lasknud end mingil moel tasakaalust välja viia. Ta vastas rahulikult küsimustele ning silmitses uudishimulikult iga uut tunnistajat. See oli Martin Dumollard.

Kui kohtunik Dumollard'ilt küsis, kas ta kasutas ka öösiti mõrvatute matmisel laternat, kergitas mees üllatunult kulme. «Milleks laternat? Mul polnud mingit laternat vaja, kuu paistis ju nii ilusasti ja heledalt.»

See mees oli tapnud vähemalt kolm, eeldatavasti aga kuus naist, röövinud paljaks tosin ohvrit. Tema käitumise selge primitivism ja tundevaesus annavad tänapäeval alust kahelda, kas ta üldse suutis mõista oma kuritegude tõelist koledust. Ka kaitse avaldas protsessi käigus arvamust, et Dumollard on hullumeelne. Ent tol ajal ei olnud veel psühhiaatrit, kes oleks suutnud Dumol-lard'i tapalavalt päästa.

Martin Dumollard mõisteti surma, tema naine aga kuritegude varjamise ja kaasaaitamise eest kahekümneks aastaks sunnitööle. 8. märtsil 1862 viidi surmanuhtlus Bourges'is suure pealt-vaatajaskonna silme all täide.

Sûreté tõmbub tagasi

1871. aasta 18. märtsi hommikul valitses Pariisis Sûreté ruumides ebatavaline ärevus. Koridorid olid inimestest tulvil, tugev-dati valvet. Kabinettides aga sorteeriti palavikuliselt toimikuid, põletati pabereid või köideti neid kimpu. See ei olnud enam soliidne asutus, vaid ülesärritatud sipelgapesa. Ja põhjust -.rutu-miseks oli kuhjaga.

Möödunud öösel olid Thiers'i valitsusväed kavatsenud hõivata Montmartre'il paiknevaid rahvuskaardi kahureid. Kuid nende plaan kukkus häbiväärselt läbi. Selle asemel et kaardivae-lastelt relvad ära võtta, olid sõdurid nendega vennastunud. Sõdurid ei allunud ka kindral Lecomte'i käsule tulistada lähenevaid' töölisi. Valitsus oli kaotanud

rahva hulgas autoriteedi. Pariisi revolutsioonilised töölised ei kavatsenudki relvi ära anda. Thiers'il ei jäänud muud üle, kui käskida regulaararmee riisme-

tel tõmbuda pealinnast Versailles'sse, kuhu ta oli ka ise koos oma ametnikega põgenenud. Nüüd kavatses ka Surete jalga lasta, sest pealinnas poliitilise võimu haaranud Rahvuskaardi Keskkomitee ei tunnistanud Süreted. Politseiülem Choppin nägi, et tal pole siin enam midagi teha. Senised tagaaetavad olid kogunenud punaste lippude alla ja tagaajajate pealikul seal kohta ei olnud.

Kuid Choppin ei kavatsenud niisama lihtsalt jalga lasta. Ei tähendanud ju valitsuse põgenemine Versailles'sse veel lõplikku loobumist poliitilisest võimust. Thiers ja tema pooldajad pöörduvad tagasi ja siis peavad nad teada saama, mis toimus Pariisis nende äraolekul.

Seetõttu otsustatigi, et samal ajal, kui Surete kolib üle Ver-sailles'sse, läheb osa tema aparaadist Pariisis põranda alla.

18. märtsi õhtul, mil Pariisi raekoja ning kaitseministeeriumi hoone kohal lõid lehvima punalipud ning Rahvuskaardi Keskkomitee alustas ettevalmistusi valimisteks Pariisi Kommuuni nõukogusse, asus politseiülem ja enamik tema kaastöötajaid juba Versailles's. Mõned kõige kogenumad nuhid ning ThiersM valitsuse spioonid olid jäänud Pariisi.

Juba esimesed päevad pärast 18. märtsi näitasid revolutsionääridele, et vanale rahvavaenulikule riigiaparaadile ei saa lootma jääda. Kui mõned riigiametnikud ei olnudki Thiers'ile Versailles'sse järgnenud, siis revolutsioonilist võimu saboteerisid nad jõudumööda ikkagi.

28. märtsil kuulutati välja Pariisi Kommuun. Päev hiljem moodustati seniste riigiasutuste asemel kümme komisjoni, sealhulgas ka justiitskomisjon eesotsas Protefga ning julgeoleku-komisjon Raoul Rigault' juhtimisel. Viimane täitis samal ajal ka Kommuuni prokuröri ülesandeid. Politseilt võeti kõik poliitilised funktsioonid ja volitused. Nüüdsest peale pidi politsei olema üksnes löögivalmis tööriist, kelle ainus ülesanne on avaliku korra ja julgeoleku tagamine.

Sel viisil tegi Pariisi Kommuun otsustava lõpu teisitimõtlejate politseilikule jälgimisele, Fouche-aegsele nuhkimisele ja salakabinettidele. Mitte Versailles'sse põgenenud Surete, vaid töölised ise valvasid nüüd linnas korra järele. Pariisis ei olnudki enam Süreted. Tema asemele astus rahvamiilits, mille tegevus oli palju mõjusam kui Surete oma.

Pariisis sündis neil päevil midagi väga kummalist: esmakordselt ajaloos oli linn kurjategijatest peaaegu puhas. Tõepoolest, 18. märtsile järgnenud nädalate jooksul ei pandud toime ühtegi tapmist, röövimist ega vägistamist. Väga vähe esines ka vargusi ja muid selliseid kuritegusid. Ja seda vaatamata asjaolule, et linnas valitsesid nälg ja puudus nagu varemgi, et poodides kaubeldi kassi- ja koeralihaga, et Kommuun ei jõudnud teoks teha kavandatud sotsiaalseid ümberkorraldusi. Proletariaadi kommuunis Pariisis ei olnud kohta kuritegevusele. Kurjategijatele olid saabunud rasked ajad!

See, mida la Reynie'1 õnnestus saavutada vaid suurte haarangute ja drakooniliste karistustega, realiseerus kakssada aastat hiljem Kommuuni lippude all otsekui iseenesest. Kurjategijad ja prostituudid ei tundnud end enam Pariisis mugavalt. Nad lahkusid kohast, kus proletariaat oli kehtestanud oma õiguse, oma korra ja loonud oma miilitsa, ning suundusid massiliselt sinna, kus nende eksistents oli ohutu — Versailles'sse, Thiers'i ja

tema Sûreté juurde. Nii tegutsesidki seal liigutavas üksmeeles pankurid ja vargad, ärimehed ja röövlid, parempoolsed poliitikud ja kurtisaanid. Kui Louis' viimaseid päevi mitte arvestada, siis polnud see paik näinud veel kunagi nii palju sulisid kui 1871. aasta märtsist maini.

Alles 28. mail, mil Rue Rampenaud'1 langes viimane barri-kaad ja algas verine arveteõiendamine kommunaaridega, pöördus kapital ja kontrrevolutsioon, politsei ja kuritegevus Pariisi tagasi.

Sûreté esimesed sammud olid nuhkide poolt nimetatud kommunaaride arreteerimine ja piinamine. Pariisi politsei etteotsa asus sõjaväelane, kindral Louis Valentin, kes polnud küll kodus kriminalistikas, kuid tundis see-eest suurepäraselt sõjaväelise terrori meetodeid.

III SURETE JA TEADUS

Kadunud kohtutäitur

27. juuli 1889 oli erakordselt soe ning politsei jaoks pealekauba pingutav päev, sest Pariisi maailmanäitus ei olnud ligi tõmmanud mitte üksnes kaupmehi ja turiste, vaid ka kõiksugu sulisid. Bonne-Neuville'i piirkonna politseijaoskonnas ootas val-vesolev komissar Brissaud vahetust ja ei olnud seetõttu just eriti vaimustatud, kui tuppa sisenes mees, kes nimetas end Landryks ning teatas komissarile: «Mu õemees, kohtutäitur Gouffe on eilsest saadik kadunud.»

«Eilsest saadik? Mon Dieu!» vangutas komissar Brissaud pead. «Ta lõbutseb kindlasti pisut kusagil, see teie härra Gouffe. Ja miks ka mitte?»

Landry noogutas. Ta uskus seda ju isegi, seda enam, et õemees oli selles mõttes tõepoolest... ehee! Brissaud' külaline andis silma pilgutades mõista, mismoodi seda «eheed» võtta tuli.

Gouffe oli ju lesk ning ta võis muidugi endale nii mõndagi lubada. Igale poole teda ka jätkus! No jah, teada puha, kuidas see asi oli. Ja raha tal oli ka. Kuidas muidu saakski nii palju armukesi pidada? «Kujutage endale vaid ette, korraga mitu, pealegi kõik sellised noored tüdrukud, nagu neid seal «Cafe Ang-lais's» kohata võib. Seejuures on ta ise juba neljakümne üheksa aastane. Just nimelt, neljakümne üheksane, niisiis peaaegu poolesaja aastane, ent edev!»

Komissar Brissaud ohkas, mõeldes omaenda kasinatele sissetulekutele ja võimalustele. Et külaline ei paistnud ka ise midagi päris hullu uskuvat, ei näinud ta esialgu mingit põhjust Gouffe looga edasi tegelda. Kes teab, vahest ei tahtnud «härra Kägu» üldse, et teda otsitakse ja koguni võõrast pesast leitakse.

Asi muutus aga kahtlaseks, kui Gouffe ka kolm päeva hiljem ei olnud veel koju jõudnud. Seepärast andis komissar Brissaud asja üle peainspektor Goronile, Pariisi Surete ülemale, ning kuna sellest oli nüüd juba saanud teadmata kadunud Gouffe asi, sekkus ka kohtu-uurija Dopffer.

Peainspektor Goron oli sel ajal juba väga tuntud kriminalist kelle kordaminekutest tehti kodu- ja välismaa ajakirjanduses pidevalt juttu. Tema tegelike ja väljamõeldud

kuriteoasjade pealt teenisid nii mõnedki žurnalistid ja sopakate autorid juba Goroni eluajal endale ülalpidamist.

Nende lood pidid olema väga põnevad. Nii põnevad, et neid lugesid isegi tulevased Saksa salanõunikud. Üks neist, Saksa salanõunik ja kriminalist dr. Robert Heindl, tunnistas igatahes peale üht kohtumist peainspektoriga: «Me oleme üllatunud, nähes silmast silma seda koolipõlve raamatukangelast, kelle pärast me vahetasime sageli öörahu kananaha vastu ja kes seisis meie kujutlustes kõrvuti Sherlock Holmesi, Nahksuka ja Nick Carteriga.»

See oli paksuvõitu astmahaige mees, tugevad näpitsprillid lühinägelike silme ees; ta tavatses edevalt oma vuntse lakiga piserdada. Tema edusammud olid seletatavad põhiliselt kolme asjaoluga: isegi kriminalistikaosakonna enda piires hästi väljaarendatud nuuskurite süsteem, Goroni mitte just peenutsevad ülekuulamismeetodid ning tema pikaajalise praktika jooksul omandatud intuitsioon ja visadus. Goron oli jõudnud pikaajalise ja ränga politseitööga tavalisest seersandist Surete ülemaks ning ta tundis paremini kui keegi teine kõiki tollaseid politsei töömeetodeid. Nagu kunagi Vidocq, käis temagi veel sageli vanglates ja tudeeris kurjategijate vaimulaadi. Kuid võrreldes Vidocq-iga oli tal see eelis, et tema ajal võis kriminaalpolitsei kasutada juba teaduslik-tehnilisi abivahendeid. Pariisis tegutses kriminaalteaduse laboratoorium, mistõttu võitlus kuritegevusega muutus oluliselt kergemaks. Goron ei õppinud kurjategijaid tundma mitte niivõrd sellepärast, et hiljem tagaotsitavaid ära tunda, kuivõrd oma ülekuulamismeetodite väljaarendamiseks. Tema viisi kohelda kahtlusaluseid hakati nimetama Goroni köögiks, seda tunti ja kardeti. Kes sinna sattus, seda küpsetati seni, kuni temalt kõik kätte saadi. Ja kui psüühilisest survest üksi ei piisanud, võeti kasutusele käegakatsutavamad vahendid, nagu näiteks täielik füüsiline väljakurnamine pidevate ülekuulamiste, pimedas kinnihoidmise, nälja ja januga, peibutamine isuäratavate söökide, hurmavate jookide ja seksiga.

Ka Gouffe juhtumi puhul pidi Goron saama lõpuks võimaluse oma köögis pottide ja pannidega askeldama hakata.

Kõigepealt tutvus ta teadmata kadunud kohtutäituri tfdrooga. Rahakapp oli kinni, selle ees põrandal vedeles kaheksateist põlenud tikku. Büroohoone uksehoidja teatas, et 26. juuli õhtul käis Gouffe büroos keegi mees, kes oli ukse korralikult võtmega lahti teinud ning mõneks ajaks sinna jäänud. Alles tema lahkumisel olevat naisele silma torganud, et mees ei ole Gouffe, vaid keegi võõras.

Peainspektor Goron oletas, et tundmatu käes oli Gouffe voti, mille abil ta proovis büroos rahakappi paljaks riisuda. Kohtutäituri reputatsioon oli laitmatu, tema põgenemine õigusemõistmise

eest oli niisama vähe tõenäoline kui enesetapp. Gouffega pidi olema järelikult midagi juhtunud. Goron lasi omaste tunnistuste põhjal koostada Gouffe portrait parle — isikukirjelduse. Selle järgi oli kohtutäitur 175 sentimeetrit pikk, tal olid paksud kastanpruunid juuksed ja hoolitsetud, neljanurgeline lühike täis-habe, ta riietus alati ä la mode.

Selle kirjeldusega varustatud, vaatasid Goroni inspektorid ringi Hausmanni bulvaril ja «Anglais'» kohvikus, kus kaunimad teenistusvalmid eevatütred müüsid oma armuteeneid. Pidevalt jälgiti kõikide ajalehtede, isegi tähtsusetute provintsilehtede teateid avastatud laipadest.

Kuid Gouffest ei leidunud ühtegi jälge, kuni 16. augustini kobas Surete veel täielikus pimeduses.

17. augustil esitati Goronile lõpuks üks ajalehesõnum «Quotidien Provincialist» ja teine üpris samasisuline «Laterne'ist», mis juhtisid ta tähelepanu Milleryle, ühele väikesele külale Rhone'! kaldal Lyoni lähedal. Seal oli nimelt leitud kott mehe laibaga. Goron haistis mingeid seoseid ja käis skeptilisele kohtu-uurijale seni peale, kuni too laskis viimaks kohalikule kohtu-uurijale Bastide'ile saata telegraafilise järelepärimise. Bastide vastas, et politsei lõpetab lähemal ajal laiba identifitseerimise, ning et surnu ei olevat mitte mingil juhul monsieur Gouffe. Dopf-fer jäi sellega rahule, ent peainspektor Goron mitte.

Ta tahtis teada üksikasju ja telegrafeeris seepärast omal käel «Laterne'i» toimetusele. Toimetaja kirjutas, et Millery elanikud olid juba mitu päeva kurtnud hirmsa haisu üle, mis hoovas põldmarjavõsast Rhõne'i kaldal. Kuid alles 13. augustil oli üks tänavapühkija võtnud südame rindu ja koha üle vaadanud. Sealt ta leidiski laiba, millest teatasid ajalehed. Surnu oli mässitud džuutkotti. Tänavapühkija informeeris sandarmeeriat.

14. augustil lahkas dr. Bernard Lyonist laiba. Ta tuvastas, et surnu oli 170 sentimeetrit pikk, kolmkümmend viis kuni nelikümmend viis aastat vana ning tal olid mustad juuksed ja must täis-habe. Goron sai veel teada, et surnu oli pea ees kotti topitud ja et ta oli riieteta. Kuna kõrisõlm oli kahest kohast katki muljutud, oletas arst, et surm saabus poomise tagajärjel.

Veel samal päeval oli üks talumees korjanud Rhõne'i kaldalt tigusid ning leidnud mõned puukohvri tükid, mis samuti levitasid laibalõhna. Puutükkidel oli veel säilinud kaks Prantsuse Riigiraudtee märgist pealdisega «Lähtejaam Pariis 1231, Pariis 27.7. 188..., ekspressrong 3 — sihtjaam Lyon — Perrache 1». Aastaarvu viimane number ei olnud loetav, ent komissar Remon-dencq Lyoni Süretest arvas, et kohver oli arvatavasti juba üle aasta ilma meelevallas olnud ning järelikult tuleks kuupäevaks pidada 27. 7. 1888.

16. augustil leidis tänavapühkija, kes oli laibagi avastanud, samast kohast veel võtme, mis sobis täpipealt kohvririismete 0 lukule.

Goron asus otsekohe asja kallale. Kuigi dr. Bernard'ilt saadud

andmed ei ühtinud sugugi Gouffe kirjeldusega, oli peainspektor veendunud, et surnu Milleryst ei olnud keegi muu kui otsitav Gouffe. Kuigi kohtu-uurija Dopffer pidas seda versiooni mõttetuseks, veenis Goron teda saata vähemalt Gouffe õemees Landry koos Surete inspektori Sousdais'ga Lyoni laipa üle vaatama.

Paraku pidi sellest asjast palju lootnud Goron rängalt pettuma. Landry närvid ütlesid üles, mida ei saanud talle Lyoni morgue'i (surnukambrit) silmas pidades ka mitte pahaks panna. Morgue asus vanas laevavrakis, millel ei olnud ühtegi külmutus-seadet, nii et kogu paat haises väljakannatamatult. Laibad, mida kuidagiviisi valgustasid tuhmid tattninad, lamasid kärbseparvedest ümbritsetuna ja tõukudega täiskülvatutena põrandal. Landry ei suutnud seda vaatepilti välja kannatada, ta surus endale kramplikult taskuräti näo ette, heitis ruumi põgusa pilgu ning jooksis sealt pead raputades välja.

Politseinik oli kõvema südamega. Ta vaatas kriitiliselt surnu juukseid ja tegi kindlaks, et need ei olnud kastanpruunid nagu Gouffel, vaid süsimustad. Pealegi ilmus politseisse keegi kutsar, kes teatas, et ta oli 6. juulil 1889 Lyoni raudteejaamast kolm meest suure raske kohvriga peale võtnud ja neid Millery kanti sõidutanud. Inspektor Sousdais kaotas

nüüd selle loo vastu üldse huvi, seda enam et kutsar tunnistas vahepeal taastatud kohvri nende reisijate omaks ja tundis kurjategijate albumi järgi oma reisijates ära kolm 9. juulist saadik röövmõrva eest vanglas istuvat meest. Surnu Milleryst ei saanud niisiis olla Gouffe.

Ja sellal kui Sousdais telegrafeeris oma uurimistulemustest Goronile, maeti Millerys surnukeha kogukonna surnuaiale. Peainspektor Goron oli esimese raundi Gouffe loos kaotanud, ent ta ei andnud alla.

Inspektor Goron lahendab oma asja

Niisiis langes ära hüpotees, et surnu Milleryst on Gouffe. Goron asus uuesti Pariisis jälgi otsima. Septembris teatas talle üks agent, et kaks päeva enne kohtutäituri kadumist, seega 25. juulil 1889, olevat teda nähtud kellegi Michel Eyraud' Ja Gabriele Bompard'i seltsis «Guttenbergi» õllebaaris. Gouffe näis ajavat Eyraud'ga mingit äri. Bompard, niisama nägus kui ohjeldamatu kahekümneaastane neiu, oli Eyraud'd saatnud. Eyraud ei olnud Süretele sugugi tundmatu, tema arvel seisid nii mõnedki kelmustükid. Goronile näis mingi kokkumänguna, et Eyraud oli tulnud armuhimura kohtutäituriga kokku saama just BompardM seltsis. Hea meelega oleks ta peainspektor Eyraud' ja Bompard'i oma kööki toimetanud, kuid õnnetuseks oli paarike samuti 27. juulist saadik jäljetult kadunud. Ei jäänud muud üle, kui hakata Gouffed, Eyraud'd ja Gabriele Bompard'i taga otsima. Ja ehkki see kulges täie pingega, tegid Goroni nuuskurid tühja tööd.

Oktoobris hakkas ajakirjandus oma kangelast Goroni teravate märkuste ja järelepärimistega ründama, mis seda enam tema hinge närisid, et juurdlus oli seni liiva jooksnud.

Äkki tuli Goron tagasi oma hüpoteesi juurde, et surnu Milleryst on Gouffe. Kohtu-uurija Dopffer pidas seda sulaselgeks hullumeelsuseks.

Ta tegi novembris Lyoni kolleegile järelepärimise kohvrilaiba asja tulemuste kohta, tegelikult küll ainult selleks, et eduga harjunud ja enesekindlale peainspektorile nina pihta anda.

Vahepeal oli juhtumi üle võtnud kohtu-uurija Vial, kes teatas, et kolm kutsari poolt äratuntud meest ikka veel kangekaelselt seda tegu eitasid. Kutsar oli vahepeal ise vahistatud, sest ta tunnistas, et kohver koos laibaga visati Rhône'i kalda põldmarja-võssa tema juuresolekul.

Kuid kohtu-uurija Vialil oli üks palve ka oma Pariisi kolleegile Dopfferile. See puudutas kohvri lipikut. Lyoni Surete andmetel anti kohver juba aasta tagasi, niisiis 1888, Pariisis pagasisse. Võib-olla saaks Pariisis selle kohta midagi teada? Via! saatis koos oma palvega ka etiketid ära. Nii sattusid need Goroni kätte.

Peainspektor otsis üles vastava käsipakkide hoiuruumi. Maailmanäituse tõttu tööga ülekoormatud raudteeametniku ilmest võis näha, et ta pidas kohvri tagaotsimist tobedaks ideeks. Aga Prantsusmaa Nick Carteriga polnud mõtet hakata kana kitkuma. Pealegi olid ekspressrongi pagasinimekirjad alles, nii et ta suvatses lõpuks siiski järele vaadata.

«Mis, kahekümne seitsmendal juulil tuhande kaheksasaja kaheksakümne kaheksandal aastal? Pole võimalik, monsieur. Sellel päeval ei antud number üks tuhat kakssada kolmekümmend ühte päris kindlasti välja,» seletas ta pärast lühikest otsimist.

«Vaadake siis kahekümne seitsmenda juuli tuhande kaheksasaja kaheksakümne üheksanda alt,» käskis Goron.

Ametnik lehitses oma žurnaali. «Mon Dieu, monsieur,-» hüüdis ta. «Siin see on!»

Tõepoolest, 27. juulil 1889 (ja mitte 1888, nagu oli arvatud Lyonis) anti kell 11.45 rongi number 3 pagasisse 105 kilogrammi kaaluv kohver. See sai numbri 1231 ja toimetati Lyon-Perrache'i.

Niisiis just samal päeval, mil kohtutäitur jäi kadunuks. Lõpuks kinnitas käegakatsutav pidepunkt Goroni versiooni õigsust. Kuid kohtu-uurija Dopffer kehitas skeptiliselt õlgu. «Laipa uurinud doktor Bernard ütles ju selge sõnaga, et surnu ei saa' olla Gouffe!»

Goron krimpsutas põlastavalt nina. Mida üks külatohter laipadest mõistiski! Ei, seekord ei lasknud peainspektor end jäljelt eemale peibutada ning kohtu-uurijal ei jäänud viimaks muud üle kui lubada tal endal Lyonis ringi vaadata.

Goron saabus Lyoni juba 11. novembril. Veel samal päeval võttis ta ette kutsari, kes olevat kohvrit vedanud. Õige pea tunnistas mees arglikult, et ta oli valetanud. Aga ta kinnitas siiralt,

88

et tahtis ju ainult politseile meelehead teha, muidu võetakse temalt veel ametiluba ära..

Asi muutus Lyoni ametnikele veelgi piinlikumaks, kui Goron nõudis laiba viivitamatut ekshumeerimist ja selle veelkordspt uurimist.

Kohtu-uurija Vial tõrkus, ja prokurör Berard'gi oleks surnu parema meelega rahule jätnud. Ent Goron ei võtnud ühtegi argumenti kuulda. s

12. novembril kaevati laip välja ja seekord lahkas selle 1880. aastal Lyoni ülikooli juures loodud kohtumeditsiini kateedri juhataja professor Lacassagne.

Lacassagne, muide üks prokurör Berard'i õemeestest, oli oma aja kogenumaid kohtuarste ja ta rikastas tolleaegse veel väga noore teaduse arsenali oluliste teadmistega. Esimene kord lahanud dr. Bernard, kes ka seekord juures viibis, töötas varem tema instituudis. Kui Lacassagne nüüd Millery surnu väljakaevatud jäänuseid nägi, kärkis ta kaunis tublisti'oma endise õpilasega. Milline tapamaja, see suur sisselõige kaelal! See brutaalne kolju ja rinnakorvi lahtikangutamine! Kus küll, pagan võtaks, olid doktor Bernard'i silmad ja kõrvad loengusaalis?

Pärast seda peapesu alustas professor Lacassagne oma tööd, kusjuures ta laskis assisteerida dr. Rollet'l.

Dr. Rollet oli Lacassagne'i ärgitusel spetsiaalselt uurinud inimese vanuse kindlaksmääramist skeleti põhjal ja avaldanud selle kohta ka teaduslikke artikleid. Nüüd asusid nad Lacassag-ne'iga skeletti vabaks prepareerima ja igat üksikut konti millimeetri täpsusega mõõtma. Nii jõudsid nad dr. Bernard'i esimese valediagnoosini. Too oli andnud surnu pikkuseks 170 sentimeetrit. Tegelikult oli tema pikkus 178,5 sentimeetrit.

Et aga Gouffe oli oma sugulaste andmetel 175 sentimeetrit pikk, ei olnud Goron sellega veel midagi võitnud. Gouffe oli teeninud sõjaväes, aga seal mõõdeti ka pikkust. Niisiis astus peainspektor Goron igaks juhuks ühendusse Pariisi sõjaväeadminist-ratsiooniga. Sealne vastus tegi Gouffe veidi pikemaks, Lyoni mehed aga pisut väiksemaks. Sõjaväe isikukaardi järgi oli Gouffe 178 sentimeetrit pikk!

Vahepeal oli professor Lacassagne tähelepanelikult uurinud laiba jalaluid ja avastanud parema põlvekedra ja parema kannaluu juures kaks deformatsiooni. Põlve juures oli tegemist tüüpiliste veekogumite järelnähtudega, arvatavasti kannatas surnu oma eluajal luutuberkuloosi all. Professor Lacassagne'i arvates oleks aga mees pidanud sel juhul

lonkama. Kannaluu vigastust võis seletada mingi õnnetusjuhtumiga. Jälle võttis Goron appi telegraafi. Ja ennäe, Gouffel oli juba lapsena tekkinud kukkumise tagajärjel kannaliigese põletik. Peale selle raviti teda mitmel korral põlve veekogumite pärast. Gouffe sugulased, samuti raviarst ja kingsepp kinnitasid, et kohtutäitur lonkas. Mõistagi ei tohtinud sellest tema edevuse tõttu kunagi rääkida.

See oli Goroni plusspunkt number kaks. Ja professor Lacassagne'il

oli neid varus veel kaks. Dr. Bernard oli surnu vanust hinnanud 35—45 aastale. Lacassagne uuris laiba hambaid ning jõudis järeldusele, et mees oli olnud viiekümne ringis. Gouffe aga oligi 49 aastat vana. Lõpuks võttis professor käsile laiba juuksed.

Goron lasi Pariisist viivitamatult kohale tuua Couffe juukseharja. Professor Lacassagne pesi surnu juuksetutte mitu korda seebilahuses. Ja etskae, nad muutusid kastanpruuniks! Siis mõõtis ta juuste läbimõõtu, võrdles neid Gouffe harjal olnud juustega ja leidis siingi kokkulangevusi.

Üheksa päeva pärast, 21. novembril 1889, jõuti uuringutega viimaks lõpule. Professor Lacassagne osutas viisakalt kummardades laibale ja ütles: «Mu härrad, ma annan teile üle monsieur Gouffe!»

Dr. Bernard'i diagnoosiga poomisest ei tahtnud professor Lacassagne samuti nõustuda. Tema arvates oli Gouffe kägistatud paljaste kätega. Ja siingi pidi talle õigus jääma.

Peainspektor Goron pöördus võidukalt Pariisi tagasi.

Prantsusmaa ajakirjandus tõstis ta jälle aujärjele, ka professor Lacassagne'ist tehti rahvuskangelane. «Petit Journal» kirjutas tolkorral niiviisi: «Millery surnu identifitseerimine on ajaloo verstapost.»

Goron teadis nüüd, mis Gouffega juhtus, kuid mõrvarit tal veel käes ei olnud. Otsustavat lüli süüdlase ja ohvri vahel, motiivi Gouffe asjas veel teada ei olnud. Kohtutäitur oli asjaolude järgi otsustades langenud röövmõrva ohvriks. Süüdlaseks võis osutuda kas või Eyraud, kellega Gouffed päev enne tema kadumist oli nähtud, kuid samahästi ka mõni teine. Ja isegi kui Goron oleks oma intuitsiooni järgides ainult Eyraud's ja tema armukeses süüdlast näinud, oleks seda olnud väga raske tõendada. Seepärast sai otsustavaks pidepunktiks kohver, millega laipa veeti. Peainspektor lasi valmistada tolle kohvri koopia ja pani selle välja Pariisi surnukambris. Eksponaadile lisati sedel küsimusega kohvri päritolu kohta. Ka ajakirjanduses avaldati kohvri pildid. Juba samal päeval, 26. novembril, teatas üks kohvrivalmistaja, et selle originaali näol peaks olema tegemist inglise tootega. Mees väitis, et Prantsusmaal mingil juhul taolisi asju ei valmistata.

Mõni päev pärast seda sai peainspektor kirja Londonist. Üks seal elutsev prantslane teatas, et koos oma tütrega mõni aeg tema juures elanud külaline Michel, samuti prantslane, oli juunis lasknud valmistada «Zwanzigeri» firmal Londonis täpipealt sama-suguse kohvri. Goron saatis ühe kaastöötaja vastavate fotodega Londonisse Ja jäljed läksid seal niivõrd tuliseks, et Surete ülem sõitis lõpuks isiklikult orginaalkohvri riismetega Inglismaale. Seal sai ta kelleltki madame Vespres'lt teada, et Michel, kes oli lasknud «Zwanzigeri» firmal selle kohvri valmistada, oli tegelikult Pariisist pärit Eyraud. Tema kaaslane ei olnud mitte sugugi Eyraud' tütar, vaid pigem armuke nimega Gabriele Bompard.

Jälle tagasi Pariisis, pani Goron oma nuuskuritearmee liikvele. Saadud andmed täiendasid küll pilti Michel Eyraud'st yc Gabriele Bompard'ist, kuid ei viidanud sugugi nende asukohale Mõlemad pidid olema veel välismaal Tagaotsimine jätkus, kõduja välismaised ajalehed avaldasid põhjalikke otsimiskuulutusi

Siis aga ei pidanud Eyraud' närvid ilmselt vastu ja ta kirjutas jaanuaris 1890 peainspektorile kahekümne leheküljelist kirja. Kiri oli tembeldatud New Yorgis ning selles kaevati Surete tagaotsimismeetodite peale, ühtlasi süüdistas Eyraud oma endisi kallimat Bompard'i, et too olevat koos ühega oma rohketest armukestest Gouffe tapnud. Hiljem kirjutas ta veel kaks taolist kirja.

Kuid ka Gabriele Bompard võttis ette meeleheitliku katse päästa oma pea tapakirve alt. 22. jaanuaril 1890 siirdus ta lõvikoopasse — lasi end Goroni juurde viia. Igatahes mitte üksinda, vaid koos ühe varaka ameeriklasega, kelle ta oli endale vahepeal jõudnud õngitseda. Roimarlik Eyraud olevat möödunud suvel teda alatult tüssanud ja ära kasutanud. Vähe sellest, et ta sundis teda pidevalt teiste meestega magama, ka Gouffe puhul kasutas ta teda teadmatult omaenda korteris Rue Tronson-Ducoundray's peibutisena. Kuidas ta oleks osanudki aimata, et Eyraud kohtutäituril kaela lihtsalt kahekorra käänab!

Peainspektor Goron noogutas liigutatult ja võttis ta kohapeal vahi alla. Tund aega hiljem higistas naine juba tema köögis, mis antud juhul tähendas näljutamist, katkematut ülekuulamist nii päeval kui öösel, nuuskuritest kambrikaaslasi ja närvesöövaid väljasõite kuriteopaika, kus ta seati silmitsi majaperenaisega ning näidati kohvrit, millesse oli topitud Gouffe laip.

Nii sai ka Gabriele Bompard lõpuks küpseks. Igal ülekuulamisel nihkus ta esialgsete tunnistustega võrreldes pisut edasi ja kirjeldas viimaks teokulgu järgmiselt. 26. juulil võttis ta Eyraud' korraldusel oma korteris Gouffe vastu. Tema välimus pidi röövima juba niigi kõrgepingega laetud kohtutäituril viimasegi raasu kainet mõistust. Mees nägi nüüd üksnes naist ja ahvatlevat voodit.

Konksu, mille Eyraud oli päev varem lakke kruvinud ja kus kõlkus konksuga varustatud köis, märkas ta sama vähe kui voodit ümbritsevat alkoovi, mille taga varitses Eyraud. Gouffe viskus Bompard'i peale ja koos temaga voodisse. Nain/ tegi oma mantlikese, ainsa riietuseseme keerdnöörid lahti, ja heitis need mänglevalt Gouffele kaela. Nüüd asus Eyraud asja kallale. Ta sidus nööriotsad kokku, kinnitas need köie otsas oleva konksu külge ning tõmbas kogu jõust. Ent tal oli ilmselt poomises liiga vähe vilumust. Gouffe hakkas karjuma. Seepärast haaras Eyraud tal mõlema käega kaelast ja kägistas ära.

Seejärel mässis paarike laiba vakstusse, nööris puntra kinni ja toppis kohvrisse. Selle rautisi oli Gabriele Bompard lasknud päev varem ettenägelikult ühel lukksepal tugevdada. Kui laibaga

olid asjad ühel pool ning kohver voodi ees seisis, andusid mõlemad mängule, mille pärast Gouffé oli pimesi surma läinud.

Järgmisel päeval toimetati kohver laibaga Lyoni, sealt viidi see Millerysse ja jäeti Rhône'i kaldale. Tugevdatud rautistele vaatamata tuli kohver siiski liitekohtadest lahti.

19. mail 1890 õnnestus Kuuba politseil Eyraud Havannas kinni võtta. Kaks Sûreté inspektorit toimetasid ta Pariisi.

Seitse kuud hiljem, 16. detsembril 1890, algas Seine'i departemangu vandekohtus Gouffé mõrvaprotsess. Eyraud mõisteti surma, Bompard kahekümneks aastaks sunnitööle.

2. veebruaril 1891 Eyraud hukati.

See protsess ei andnud pikka aega sensatsiooniainet mitte ainult ajakirjandusele, vaid ärgitas ka ühe ettevõtja kasumiiha. Protsessi ajal võis Pariisis osta erilist laadi suveniiri: kohvrikest, milles oli väike pliist laip. Kohver kandis pealkirja L'Affaire Gouffé.

Kõnelev pilt

Ajal, mil peainspektor Goron uuris Gouffé mõrvalugu, sai Sûreté seitsmekümne seitsme aastaseks. Ta oli toibunud Pariisi Kommuuni poolt antud löökidest. Järk-järgult viidi läbi reforme, mis pidid suurendama tema teovoimelisust. Juba veidi aja eest vahetas sõjaka Pariisi politseiprefekti Valentini välja Leon Renault, kes suutis oma eelkäijast paremini sisse elada kodanlust teenivasse politseitöösse. Tema käe all (novembrist 1871 kuni veebruarini 1876) hakkas Prantsuse politsei kasutama kuritegevuse vastu võitlemiseks traditsiooniliste nuuskurimeetodite kõrval moodsat tehnikat, eelkõige fotograafiat. Tollase kriminaalpolitsei töö peaprobleem oli ikka veel õiguserikkuja identifitseerimine. Kahekümnendatest aastatest saadik oli Vidocq oma kaastöötajate mälu toetamiseks hakanud tuntud kurjategijaid kartoteekidesse arvele võtma. Nüüd oli sellest kunagi nii tagasihoidlikust algatusest saanud juba ulatuslik kogu. Paraku ei olnud see midagi enamat kui alfabeetiline ladu, mis jäi praktiliselt kasutuks. Ei tuntud veel täpseid kriteeriume, mille järgi oleks võidud kord registreeritud kurjategijaid liigitada ja identifitseerida.

Jaanuaris 1874 lasi Renault Pariisi politseil sisse seada fotoateljee. Erinevalt varasemast hakati nüüd kõiki vahistatuid pildistama.

Nende fotodega tõsteti küll kartoteegi sisulist väärtust, kuid ei hõlbustatud tema praktilist käsitsemist. Varemkaristatu identifitseerimine oli ka nüüd üksnes siis võimalik, kui ta nimetas vahistamisel sama nime, millega ta oli sattunud süüdlaste kartoteeki. Ent kui paljud varemkaristatud seda siis tegid?

Kui esmasüüdlaste karistused olid tihtipeale karmid, siis varemkaristatute omad sageli lausa julmad. Missugune retsidivist

valis tapakirve või sundasumise, kui tal oli võimalus lihtsa vale abil odavamalt pääseda? Seepärast tuli päris sageli ette et üks ja sama varas oli kartoteegis erinevate isikunimede all, ilma et politsei oleks sellele jälile saanud.

Kui Gustave Macé, kes alustas oma karjääri samuti liht-politseinikuna, sai 1879. aasta veebruaris kriminaalosakonna ülemaks, muutus fotoateljee Surete kõige kulukamaks hobiks. Mõne aastaga kogunes rohkem kui 80 000 kriminaalkurjategijate ja poliitiliselt kahtlaste isikute fotot. Peainspektor Macé lasi pildistada igaüht, kes talle pihku sattus, pealegi niisugustes tingimustes, mis tunduvad tänapäeval grotesksete ja seikluslikena. Tollase fotomaterjali vähese tundlikkuse tõttu sai pildistada üksnes päikesepaistel. Kui päike paistis, tiriti vangid kähku Surete hoone katusele, seoti suure peegli ees tooli külge kinni ja pildistati. Kuna aga portreteeritavad arusaadavatel põhjustel võimalikult mittesarnaselt plaadile tahtsid sattuda, siplesid nad särita-mise ajal või tegid grimasse.

Protseduur toimus seetõttu tihtipeale mitu tundi. Kuid ka siis andsid pingutused vaid küsitava tulemuse.

Igivana kriminalistikaprobleem — isikute identifitseerimine — ei olnud seega ikka veel lahendatud, vaid üksnes uutmoodi ase-I tatud.

Lahenduse leidis üks Pariisi prefektuuri väike ja pahur abi-kirjutaja, kes nuputas välja tervikliku identifitseerimissüsteemi ja sai seega praktiliselt teadusliku kriminalistika vaderiks. See mees oli Alphonse Bertillon. Ta sündis 23. aprillil 1853 Pariisis arsti perekonnas. Kahekümne kuue aastasena töötas ta välja süsteemi, mida hakati hiljem tema nime järgi bertiljonaažiks või. ka antropomeetriliseks süsteemiks nimetama. Oma eluga oli ta jõudnud ummikusse sattuda. Tuntud laiskvorsti ja torisejana, kõrgkoolist enneaegselt välja heidetud, arstikarjääriks kõlbmatu, kroonilistest seedimishädadest, ninaverejooksudest ja migreeni-hoogudest vaevatud ning oma keskkonnast välja tõrjutud, tegi ta mitu tagajärjetut katset oma elu korraliku kodanlasena sisse seada. Tänu oma lugupeetud isa eestkostele võeti ta märtsis 1879 tööle Pariisi politseiprefektuuri kahekümnenda abikirjutajana. Siin oli tema igavusttekitavaks ülesandeks kanda Süreté inspektorite koostatud isikukirjeldus üle kartoteegikaartidele — nürimeelne - tegevus, mis oli pealegi veel küsitava väärtusega. Süreté inspek-I torid, kes kaartide vähest praktilist kasu kõige paremini teadsid, I suhtusid nõutud isikukirjeldustesse kui koormavasse kohustusse ning andsid mingeid standardisikukirjeldusi, mis sobisid iga teise prantslase kohta.

Bertillon pärines loodusteaduste vastu huvi tundvast perekonnast. Tema vanaisa oli põhjalikult tegelnud antropoloogiaga, isa pooldas Quételet'd (1796—1874), kes oli_uurinud inimese kehalise ja vaimse arengu vahelisi seoseid ja jõudnud huvitava järelduseni, et pole olemas kahte ühesuguste kehamõõtmetega inimest.

Sellise tröostitu kirjatöö juures pidi paratamatult tekkima

mulje, et kõik inimesed on sarnased. Nüüd meenuski Bertillonile Quetelet' õpetus. Ta hakkas mõtlema, kuidas saaks antropoloogia abil lahendada identifitseerimisküsimusi. Selleks läks tal aga vaja täpseid kehamõõtmeid. Niisiis hakkas ta oma kolleegide pilast hoolimata mõõtma sissetoimetatud vahialuseid, kandis mõõtmistulemused kartoteegikaartidele ja tegi arvutusi.

Idee identifitseerida isikuid nende kehamõõtmete järgi ei olnud uus. Enne Bertilloni oli üks teinegi prantslane, nimelt Louvaini vangla direktor Stevens sellele mõelnud. Juba 1860. aastal juhtis ta kohtuametnike tähelepanu Quetelet' töödele, eelkõige aga tema järeldustele täiskasvanud inimese individuaalsusest ja skeleti muutumatusest. Ta tegi ka ise mõõtmisi ning pani ette hakata registreerima kõiki täiskasvanud vahialuseid kehamõõdete järgi.

Kuid tema veidra ettepaneku üle vaid muiati ning see lükati tagasi. Ka Bertillonil ei olnud esialgu õnne. Augustis 1879 saatis ta tollasele politseiprefektile Louis Andreux'le sõnaohtra ja üksikasjaliku ettekande. Quetelet' töödele ja omaenda mõõtmistele toetudes väitis ta, et antropoloogiliste mõõtmiste abil on võimalik kurjategijaid nii täpselt identifitseerida, et eksitused on praktiliselt välistatud.

Oma väidete kinnituseks lisas ta hulga arvutusi, nii et juba iseenesest skeptilisel prefektil silme ees virvendama hakkas ja ta ettekande pikema jututa arhiivi saatis.

Kuid Bertillon ei andnud alla. 1. oktoobril 1879 saatis ta teise ettekande, millest nähtus, et võrreldavate kehamõõtmete arvu suurenedes vähenes tõenäosus kahte inimest

teineteisega segi ajada. Ta jõudis järelduseni, et üheteistkümne erineva kehapunkti arvestamisel on segiajamise tõenäosus ainult 191 304:1. Bertillon_pidas seetõttu 11 näitajat piisavaks ja pani ette järgmised moõtmis-punktid: keha pikkus, käevarre pikkus, istumiskõrgus, pea pikkus, pea laius, parema kõrva pikkus, parema kõrva laius (hiljem asendati see sarnaluu laiusega), vasaku jala pikkus, vasaku keskmise ja väikese sõrme pikkus ning vasaku küünarvarre pikkus.

Kui prefekt oli teist ettekannet lugenud, haaras teda raev. Selle kohtlase kirjutaja visadus ajas tal kopsu üle maksa. Kogu oma elu oli ta ühestainsast nuuskurist tuhat korda enam lugu pidanud kui kogu antropoloogiast. Ta käsutas Bertilloni enda juurde ja müristas talle näkku: «Kui ma ei eksi, siis te olete kahekümnenda astme kirjutaja ja alles kaheksandat kuud meie juures, eks? Ja teil on juba ideed?» Kogelevat Bertilloni veel mitmesuguste sama laadi armastusväärsustega kosutanud, laskis ta kirjutajal minna, ähvardades ta päevapealt vallandada, kui Bertillonil peaks veel mingeid ideid tekkima. Kuid Andrieux' viha ei olnud sellega veel lahtunud. Ta kirjutas Bertilloni isale mahlaka kirja, milles teatas, et lugupeetud isa eestkostest hoolimata teeb ta Alphonse'iga lühikese lõpu, kui taolised fantaseeringud korduma peaksid.

Isa Bertillon ärritus esialgu mitte vähem kui prefekt. Kuid pärast ettekande lugemist rahunes ta siiski kiiresti. Vastupidiselt

kitsarinnalisele politseiprefektile nägi ta kohe ära, millised või maiused peituvad tema poja ettepanekus. Idee hakkas talle meeldima ning ta pöördus oma parteisõprade poole, kes üksteise järel põikpäise politseiprefekti üles otsisid ja teda ümber veenda katsusid — kahjuks küll asjatult.

Alles siis, kui Andrieux pidi kaks aastat hiljem loovutama oma tooli prefektuuri esimese büroo titulaarkirjutajale Came-casse'ile, hakkas horisont Bertilloni jaoks pisut selginema. Loomulikult läks siis jälle vaja isa Bertilloni sõprade abi.

Novembri keskel 1882 andis Camecasse vahepeal kirjutajaks edutatud Alphonse Bertillonile loa proovida kolme kuu jooksul oma meetodit. Asja õigsuses polnud ta sugugi kindel, kuid milleks rikkuda vahekordi mojurikaste inimestega dr. Bertilloni tutvusringkonnast? Kui Bertillonil peaks õnnestuma sellel ajal ainuüksi oma süsteemi järgi identifitseerida üks varemkaristatu, siis annab Camecasse sellele uuendusele oma soosingu.

Bertillon sai ühe ruumi, kaks abikirjutajat ja rohelise tee veerandaastaks. Kriminaalpolitsei ülem Mace nimetas teda põlastavalt targutajaks, Surete ametnikud muigasid kaastundlikult. Ta õpetas suure vaevaga oma_ mõlemale tõrksale abilisele, kuidas vahialustelt täpseid kehamõõtmeid võtta ja korralikke kartoteegikaarte koostada. Ise täitis ta ühe tuttava naisterahva abil igal õhtul veel mitukümmend kaarti. Sel moel oli tal 1883. aasta jaanuari alguseks viissada, neljateistkümne päeva pärast tuhat ja veebruari keskpaigaks juba tuhat kaheksasada uut süüdlaste kaarti.

Kaardid sisaldasid iga vahialuse isikuandmeid, Bertilloni arvates vajalikud üksteist kehamoõtu, võimalike eritunnuste lühikirjeldused, vahistamispõhjuse ja registreerimiskuupäeva. Kaarte liigitati mitte nime, vaid kehamõõtude järgi põhi- ja alagruppideks, kusjuures gruppides ei olnud kuigi palju kaarte. Iga uue vahistatu kehamõõtmeid oli lihtne Bertilloni skeemi paigutada ning neid sai suhteliselt kiiresti võrrelda antud grupi teiste kaar-tidega_. Seejuures polnud mingit tähtsust, kas vahialune

nimetas oma oige või vale nime.Oli ta juba kord mõõdetud ja registreeritud, võis teda kehamõõtmete abil identifitseerida.

Veebruari lõpus pidi Camecasse'i määratud aeg täis saama. 1883. aasta 20. veebruari õhtul toimetati kohale keegi vahistatu. Kuna Bertilloni abikirjutajad olid juba büroost lahkunud, protokollis ta ise vangi isikuandmed ja mõõdud.

«Teie nimi?» küsis ta järsult.

«Dupont, monsieur,» vastas mees silma pilgutamata.

«Loomulikult Dupont!» torises Bertillon halvakspanevalt, sest ainuüksi sel päeval oli juba viis Duponfi Süretesse toimetatud. «Pea pikkus sada viiskümmend seitse millimeetrit, pea laius sada viiskümmend kuus millimeetrit,» pomises ta mõõtes.

See mees tuli talle kuidagi tuttav ette, ent midagi rohkem ei meenunud. Kui lõpuks kõik üksteist mõõtu koos olid, läks Bertillon kõrvalruumi, et neid kartoteegi andmetega võrrelda. Ta

95

vaatas kõne alla tuleva grupi kaardid läbi ja tardus äkitselt. Erutusest väriseva käega võttis ta välja ühe kartoteegilehe. Üha uuesti libisesid ta silmad üle mõlema kaardi. Mitte mingit kahtlust, seesama Dupont oli juba kord vahistatud, nimelt 15. detsembril mingi tühise varguse pärast, ning Bertillon oli teda mõõtnud ja registreerinud. Ainult et mees nimetas end tookord mitte Dupont'iks, vaid Martiniks.

Politseikirjutaja Bertillonil oli õnnestunud identifitseerida retsidivist tema kehamõõtude põhjal. Süsteem näis end õigustavat.

Ka prefekt oli imestunud, ta pikendas katseaega ja määras Bertillonile isegi kirjutajaid juurde. Juba märtsis võis Bertillon teatada uhkelt oma järgmisest edust. Aasta lõpuks oli tal õnnestunud juba 49 identifitseerimist 7336 kartoteegikaardi suuruse fondi juures.

Moodsa kriminalistika sünnitund oli löönud ja selle häll asus Sûretés Seine'i ääres!

Kuid Bertillon ei olnud oma tööga veel kaugeltki rahul. 1884. aasta keskpaiku hakkas ta täiendama oma kartoteegikaarte kaheosalise fotoga. Üks pool näitas süüdlase nägu eestvaates (en face), teine pool profiilis (en profil). Hiljem, kui daktüloskoopia maksvusele pääsema hakkas, kandis Bertillon kartoteeki ka sõrmejäljed. 1884. aasta lõpuni oli tema bürool õnnestunud juba 300 identifitseerimist. Edu jätkus. Liège'i maailmanäituse puhul võis Pariisi politseiprefektuur teatavaks teha, et 1905. aasta 1. jaanuariks oli Prantsusmaa pealinnas bertiljonaaži abil identifitseeritud 12 614 varemkaristatut.

Kolleegidest pilatud, veel mõni aasta enne seda konservatiivse politseiülema poolt hullumeelseks peetud abikirjutajast sai Prantsuse politsei paraadhobu number 1. Veel samal, 1884. aastal võttis Prantsusmaa vanglate direktor kõikide vangide registreerimiseks kasutusele Bertilloni süsteemi. Ja 1888. aasta 1. veebruaril nimetati Alphonse Bertillon lõpuks politsei identi-fitseerimisteenistuse direktoriks.

Nüüdsest peale ka Pariisi politsei fotoosakonna ülemana avas ta justiitshoone pööningukorrusel oma büroo. Tema kartoteek hõlmas selleks ajaks juba peaaegu pool miljonit kaarti. Antropo-meetriline mõõtmine sai tema kireks, bertiljonaaž tema pimesi hellitatud lemmiklapseks. Püüdes portrait parlé'â, õiguserikkuja sõnalist kirjeldust ikka enam individualiseerida, täiustas Bertillon oma süsteemi üha edasi. Fotode abil uuris ta inimese näo-vorme ja eristas ligikaudu 40 erinevat ninavormi. Ta oli väsimatu leiutama uusi nimetusi. Nõnda arendas ta lõpuks välja kirjeldussüsteemi, mis vallutas mitte üksnes

Prantsusmaa, vaid paljude maade politsei ja on säilinud mõningate elementidena tänapäevani kriminaalpolitsei identifitseerimisteenistustes.

Ent vaatamata neile kordaminekutele jäi enamik Sûreté ametnikke endiselt skeptiliseks. Esiteks oli antropomeetriline mõõtmismeetod tohutult keeruline, mille juures koik, toepoolest kõik sõltus mõõtva ametniku oskusest ja täpsusest. Teiseks andis

see vahetus jälitustöös väga vähe tulemusi, sest arvnäitajaid oli palju ja politseinikud ei suutnud neid kõiki meeles pidada. Kuid ka selle jaoks leidis Bertillon viimaks nõu. Ta töötas välja kriminalistika ajaloo esimese jälitaja käsiraamatu (DKV). See oli taskuraamatu formaadis kõhukas köide ligi 2000 tagaotsitava, kahtlustatava või maalt väljasaadetu foto ja lühikese isikukirjeldusega. Nii hea kui see idee ka oli, ei leidnud ta Surete konservatiivsete ametnike hulgas ka seekord erilist poolehoidu.

Seevastu vallutasid kaks teist Bertilloni uuendust politsei-praksise täielikult. Need olid kuriteopaiga foto ja eritool kurjategija pildistamiseks.

1889. aastal, samal ajal, mil peainspektor Goron otsis teadmata kadunud kohtutäiturit Gouffed, oli Bertilloni süsteem juba rahvusvaheliselt tuntud, tema büroo Pariisi justiitspalees sai paljude Euroopa politseiametnike palverännakupaigaks.

Süreted peeti tema ametniku saavutuse tõttu jälle maailmaimeks.

Surete ja pommid

Pariis, 9. detsember 1893. Bourboni palee ümber patrullisid politseinikud ja silmitsesid igatühte, kes sisenes hoonesse. Palee suures saalis, Rahvuskogu traditsioonilises istungipaigas arutasid saadikud juba mitu tundi seaduseelnõusid, mis, nagu räägiti, olid suunatud kurjategijate ja anarhistide vastu. Kuid igale saadikule oli selge, et neid seadusi ei saa kohaldada mitte ainult kurjategijate, anarhistidest pommiheitjate, vaid väga hästi ka radikaalsete demokraatide, sotsialistide ja ametiühingute vastu. Viimastest valimistest peale istus Saadikutekojas ka kaksteist töölispartei esindajat, kes tundsid prantsuse kodanluse õigussüsteemi liigagi hästi. Seetõttu ei olnud seaduseelnõude taga seisvatel konservatiivsetel jõududel sugugi kerge oma seisukohta läbi suruda.

Kell oli neli pärastlõunal, kui äkki üleval galeriis trügis keegi kehva väljanägemisega noormees rinnatise poole. Põlgliku pilguga silmitses ta all saalis ägedalt žestikuleerivat kõnelejat, omavahel sosistavaid ja vahelehõikavaid deputaate. Siis tõi ta lagedale mingi ümmarguse eseme ja paiskas selle alla. Järgnes tagasihoidlik plahvatus, levis püssirohulõhna, kostis karj/id ja sõimu. Noormees kuulatas nõrka plahvatust, tõmbus peitunult kössi ja sööstis siis välja.

Hotellis ootas teda juba politsei. Tema pomm ei olnud kuigi palju kahju teinud. Vaid vahetult pommi lähedal olnud depu-taadid said kergelt kriimustada, ülejäänud pääsesid palja ehmatusega. Juba veerand tunni pärast jätkati debatte.

Noormees, kes heitis Bourboni palees pommi, oli Auguste Vaillant, napilt kolmekümne kahe aastane anarhist.

Anarhismil, pseudorevolutsioonilisel väikekodanlikul suunal,

mis ei tunnista ühtegi riigikorda ja eitab proletariaadi organiseeritud poliitilist võitlust, oli eelmise sajandi kaheksakümnendate aastate Prantsusmaal suur mõju. Anarhistide

nimekad juhid Kropotkin, Bakunin ja Proudhon peatusid pikemat aega Pariisis, levitasid sõnas ja kirjas oma õpetust ning leidsid eelkõige üliõpilaste, radikaalsete väikekodanlaste ning intellektuaalide ringkondades arvukaid pooldajaid. Pariisis, Marseille's ja Lyonis ilmus pool tosinat anarhistlikku ajalehte nagu näiteks «L'Affamé» («Nälgiv»), «La Lutte sociale» («Sotsiaalne Võitlus») või «L'Action révolutionnaire» («Revolutsiooniline Tegevus»), mis otseselt või kaudselt propageerisid anarhistide eelistatud võitlusmeetodit, individuaalset terrorit. Nii võis näiteks 1884. aasta 27. juuli «L'Affamést» lugeda: «Väikesed teod viivad sageli suurte asjadeni. Seepärast kiidame kogu südamest heaks, kui siit ja sealt kuuldub, et üks pursui või ülemus vähkreb tolmus, nuga seljas.»

Anarhistide üks tähtsamaid juhte Bakunin nõudis 1892. aastal: «Purustada, võimalikult kähku ja võimalikult palju! Kõikide nüüdisaja kodanliku korra moodustavate usuliste, poliitiliste, majanduslike ja sotsiaalsete institutsioonide purustamine!»

Organiseeritud töölisliikumine lükkas juba tollal anarhismi ja tema võitlusmeetodid kategooriliselt tagasi. Juba 1872. aastal eemaldus Esimene Internatsionaal oma kongressil Haagis Marxi ja Engelsi mõjul Bakuninist ja tema anarhistlikest pooldajatest, sest nad meelitasid töölised valele teele. See oli tee, mis ei viinud vana ekspluataatorliku korra kukutamiseni ja töölisklassi poliitilisele võimule, vaid hoopis vastupidi, aitas kindlustada suurkodanluse ülemvõimu ning andis talle põhjust suurendada rõhumist ja terrorit tööliste ning nende poliitilise ja majandusliku võitluse vastu.

Ükskõik kui palju anarhist pursuisid ja ekspluateerijaid ei vihanud ning talle noa, revolvri või pommiga kallale ei tunginud, kui ausalt ta ka rõhutute vabaduse eest välja ei astunud ja isegi eneseohverduseks valmis ei olnud, — objektiivselt aitas ta kõige rohkem neid, kelle vastu oli suunatud tema viha: pankureid ja ettevõtjaid, poliitilisi demagooge ja kontrrevolutsionääre, kodanlikku õigusemõistmist ja poliitilist politseid.

Pariisi Kommuun ei hirmutanud mitte ainult Prantsuse kodanlust. Pärast Kommuuni kasvas Euroopas kiiresti töölisliikumine, proletariaat astus välja üha teadlikumate ja selgemate poliitiliste nõudmistega. See kõik tegi Euroopa valitsused valvsaks. 21. oktoobril 1878 jõustus Saksamaal «Seadus sotsiaaldemokraatia üldohtlike püüdluste vastu», kurikuulus sotsialistide-seadus. 1892. aastal suunas paavst Leo XIII sotsialistliku liikumise vastu oma entsüklika «Rerum novarum».

Kuid erakorralised seadused ja entsüklikad ei suutnud töölisliikumist peatada. Enamikus Euroopa maades eksisteerisid juba poliitilised töölisparteid ja ametiühingud, mõnedes Euroopa riikides olid sotsiaaldemokraadid esindatud parlamendis. Valitsev

klass täiustas seetõttu oma võitlusmeetodeid ja võttis traditsiooniliste rõhumisvõtete kõrval uuesti kasutusele ka demagoogia ja laimu. Nii moonutas näiteks Prantsusmaa ja teistegi maade kodanlik ajakirjandus teadlikult fakte, et varjata põhimõttelisi erinevusi anarhismi ja sotsialismi vahel. Anarhistlike võitlusmeetodite ja proletariaadi organiseeritud poliitilise võitluse vahele asetati ^võrdusmärk, et ässitada väikekodanlust ja talurahvast, teiste sõnadega valijate põhimassi sotsialistliku liikumise vastu! mustata seda rahva silmis ja teha sisepoliitiliste raskuste pärast patuoinaks. Mida verejanulisemad olid anarhistide loosungid, mida lärmakamalt nendega välja tuldi ja mida mõttetumad paistsid atendaadid, seda hõlpsamini võis loota poliitilist kasu. Juba seepärast pühendas Surete algusest peale anarhistlikele gruppidele ja üksikisikutele suurt tähelepanu. See ei tähendanud mitte ainult nuhkimist ja agenude sissesokutamist anarhistlikesse

ringkondadesse, vaid ka organiseeritud töölisliikumist laimava tegevuse rahalist toetamist.

Pariisi politseiprefekt Andrieux, seesama, kes oli põlglikult tagasi lükanud Bertilloni ettepaneku võtta kuritegevusevastases võitluses kasutusele teaduslik meetod, oli selle ala spetsialist. Fouche järeltulijana tema politseimeetoditega suurepäraselt kursis, oli ta juba aegsasti agente anarhistide ringkondadesse sokutanud. Nende käest kuulis ta anarhistide eesmärkidest ja nende vastasrindlusest organiseeritud töölisliikumisega. Ja siin, anarhistide propaganda ja nende võitluse hämaras džunglis, avastas ta võimaluse sepistada relvi nende vastu, keda ta pidas süsteemi kõige ohtlikumateks vaenlasteks: marksistlikult mõjustatud proletariaadi poliitilise liikumise vastu. Politseiülem ei tahtnud midagi juhuse hoolde jätta. Tema agent Serreaux hakkas kiiresti välja andma ja finatseerima anarhistlikku ajalehte «La Revolution sociale» («Sotsiaalne Revolutsioon»), mis oli üks esimesi omataolisi Pariisis. Ajaleht väljendas oma revolutsioonilisust halvas anarhistlikus politseižargoonis ning temast sai mitte ainult kõige tähtsam agentide keskus anarhistide seas, vaid ka politseile väärtuslik agent prouocateur. Oma mälestustes lobises Andrieux hiljem enesega rahulolevalt, et anarhistidele ajalehe andmine tähendas sama, mis telefonside loomist vandenõulaste pesa ja politseiprefekti kabineti vahel.

Esialgu piirdusid Prantsusmaa anarhistid siiski vaid sõjakate ähvarduste ja vasakäärmuslike fraasidega. Politsei ja valitsus vajasid aga reaalseid ja palju kõmu tekitavaid tõsiasju. Ja siingi aitas politsei. Andrieux tegi oma agendile Serreaux'ile ülesandeks kanda hoolt ühe toreda atentaadi eest, millest pidi saama üks esimesi anarhistlikke atentaate Pariisis.

Sürete-anarhist Serreaux tegi vastavalt Andrieux' korraldusele oma sõpradele ettepaneku lasta õhku Adolphe Thiers'i mälestussammas Saint-Germain-Laye's, mille tänulik kodanlus oli püstitanud Pariisi Kommuuni timukale kui maa vabastajale. Politseiülem Andrieux andis, loomulikult anonüümselt, selleks

99

abivalmilt pommi. «Ma ei kõhelnud ohverdada maa vabastajat, et päästa Bourboni palee,» kuulutas hiljem see sotsialismi vaenlane ja veendunud natsionalist. Ent Andrieux oli suur kooner, ta andis vaid väheväärtuslikku dünamiiti, nii et vabastajast Thiers'i kivist tooli all plahvatanud pommike jättis ainult tumeda pleki. Selle anorgaaniline päritolu välistas ka kogu loo tõlgendamise solvanguna.

Nii jooksis Andrieux' provokatsioon tühja. Ta jättis- kõik sinnapaika ja loobus kriminaalasja algatamisest. Mis ta olekski pommiheitjaile teha saanud? «...kõige enam oleksin ma võinud neile määrata viisteist franki rahatrahvi öörahu rikkumise eest,» kirjutas ta hiljem.

Andrieux' järeltulijad olid osavamad. Vahepeal ei olnud Surete kinni haaranud mitte ainult antropoloogia saavutustest, vaid tutvunud hoolega ka härra Nobeli avastusega ning õppinud pommidega paremini ümber käima. Ka Bourboni palee atentaadi juures 1893. aasta detsembris hoidis Surete oma kätt sütikul.

Tõsi küll, Vaillant ei olnud Surete mees ega agent provoca-teur nagu Serreaux, vaid veendunud anarhist, kelle mõõt oli hädast ja viletsusest lõpuks täis saanud. Anarhistide loosungite võrku sattunud, ei leidnud ta kunagi teed organiseeritud töölis-liikumisse. Ta oli veendunud, et mõned kõmulised vägivallaaktid viivad tervistava riigipöördeni, raputavad rõhutud rahvahulgad ärkvele ja panevad nad oma rõhujate vastu liikvele. Ta ei mõistnud ühiskondliku arengu seaduspärasusi ning elas oma irreaalsesse,

subjektivistlikusse maailma kapseldunult. 1893. aasta alguses pöördus ta Ameerikast Prantsusmaale tagasi, kuid sattus koos perekonnaga suurtesse ainelistesse raskustesse. Siis tekkiski tal idee korraldada mingi terroriaktsioon. üha rohkem hakkas temas juurduma mõte panna pomm plahvatama Bourboni palees. Kuid selle teokstegemist tuli ikka edasi lükata, sest Vaillanfil ei olnud raha dünamiidi ostmiseks. Aga just see oli punkt, kus Surete võis asjasse sekkuda.

Vaillant ei olnud selleks ajaks politseile kaugeltki enam tundmatu. Teda jälgiti juba enne Ameerikasse sõitu. Ka pärast tagasitulekut ei jäetud teda hetkekski järelevalveta.

Seetõttu ei jäänud Süretele ka Bourboni palee atentaadiplaan teadmata. Juba 17. märtsil 1893 oli Surete Generale'i direktsioon siseministeeriumis Pariisi politseiprefektuuri informeerinud, et valmistatakse ette kallaletungi Rahvuskogule. Moment selliseks atentaadiks oli erakordselt sobiv. See sündmus pidi Prantsusmaa ja ka välismaa tähelepanu endale tõmbama, sest 1892. aasta novembris puhkenud skandaal Panama ümber oli veel kõikjal jutuaineks. See ainulaadne parlamentaarne pistiseafäär paljastas kodanlike saadikute ja ministrite äraostetavuse ning jättis tuhanded väikeaktsiate omanikud ilma oma säästudest. Lugu lõppes viimaks kohtuprotsessiga, millesse oli mässitud 510 parlamendisaadikut ja valitsuse esindajat. Valijate usaldus valitsuse ja parlamendi vastu kahanes suuresti, seevastu sai väikekodanlik opo-

sitsioon hoogu juurde. Muidugi avaldas see opositsioon mõju ka seadusandlusele. Näitlik terroriakt parlamendi vastu võis antud olukorras valitsust kahekordselt aidata. Ühelt poolt oleks ta kahandanud tähelepanu mainitud pistiseskandaalile, teiselt poolt aidanuks tõsta lugupidamist valitsuse ja parlamendi vastu ning suurendada nende kontseptsioonide mõju, mis näiteks puudutasid kriminaalprotsessi huve. Milline kergeusklik valija ei respekteeriks mehi, kes isegi keset pommiplahvatusi jätkavad vaidlusi isamaa hüvanguks? ühte oli Vaillant oma pommiga igatahes saavutanud: vaieldavad seadused võeti kiiresti vastu. Kasu oli sellest niisiis üksnes konservatiivsetel, karmimat kurssi pooldavatel jõududel.

Auguste Vaillant väitis hiljem kohtus, et tal ei olnud ühtki kaasosalist. See on õige niivõrd, kuivõrd ta pani vahetu teo toime üksinda. Kuid tal oli kaasteadjaid ja vähemalt üks kaasaaitaja, ilma kelleta ei oleks seda atentaati ealeski toimunud. See oli mees, kes muretses talle pommi jaoks raha või isegi pommi osasid. Vaillant ise oli ju puupaljas. Vandekohtus tunnistas ta, et üks murdvaras, kelle nime ta ei tahtvat nimetada, olevat andnud vajalike pommiosade ostmiseks 100 franki.

Süüdistaja ja kohus jäid sellega rahule. Veel enam, Vaillant'i versioon osutus neile vägagi paslikuks, näidates, kui tihedad olid sidemed kurjategijate ja anarhistide — õigusemõistjate tõlgenduses muidugi kurjategijate ja sotsialistide vahel.

Ning taas oli tegemist politseinikuga, kes palju aastaid hiljem saladuse avaldas: politseikomissar Ernest Raynaud. Ta kirjutas oma Souvenirs de Police'is muretult ja Sûreté ülema suureks meelepahaks, et üks Vaillant'i usaldusalune anarhist, keda Sûretél õnnestus nuuskuriks värvata, tegi politseile atentaadi-plaani kõigi oma üksikasjadega teatavaks. Tema kaudu teadsidki Politseidirektsiooni mehed Vaillant'i ainelisest viletsusest ja tema kaudu sokutasid nad talle ka puuduvad pommiosad kätte. Andrieux määras kõhklematult, kuid kitsarinnaliselt pommi kõigest «maa vabastaja» mälestussambale, et päästa Bourboni paleed. Tema järeltulijad olid suurejoonelisemad. Nad sihtisid paleed ennast.

Taolised paljastused olid loomulikult piinlikud, seda enam et Sûreté oli enda arvates teinud kõik, et neid ennetada. Vahemees Jacot, kellelt Raynaud teateid sai ja kes afääris ka ise oma osa mängis, kuulutati hiljem oma hea mälu tõttu vaimuhaigeks ja paigutati psühhiaatriahaiglasse. Arstid ei teinud küll kindlaks midagi haiguslikku ning nõustusid tema vabakslaskmisega,_ ent ta pidi siiski nii kaua haiglas viibima, kuni asi oli unustusehõlma vajunud. Politseikomissar Raynaud'd ei olnud aga võimalik nõnda lihtsalt psühhiaatriahaiglasse saata, sedapuhku tuli paljastused ametlikult ümber lükata. Kuid vaevalt sai ümber lükata tõsiasja, et Vaillant'i pomm oli algusest saadik kõlbmatu tõsise ainelise kahju tekitamiseks või inimelu hävitamiseks.

Ent kibestunud Vaillant ei kavatsenud mitte ainult bluffida

101

ja ähvardada. Pealegi leidub võõraste silmade eest hoolega hoitud Sûreté toimikutes kaks tähtsat viidet, mis kinnitavad Raynaud' väite õigsust. Esiteks, veel 7. detsembril 1893, niisiis kaks päeva enne pommiatentaati teatas Sûreté Générales direktsioon Bourboni paleele plaanitud atentaadist Pariisi politseiprefektile, et «asjade praeguse seisu juures ei saa prokuratuur algatada mingit kohtulikku juurdlust, piirdutakse asjakohaste politseiabi-nõude tarvituselevõtmisega, et sellist katset takistada». Sûreté nuuskurite teadete järgi pidi atentaat aset leidma tegelikult juba 7. detsembril, niisiis samal päeval, mil prokuratuur ei pidanud võimalikuks kohtuasja algatada. Selle asemel, et teadaolevat atentaaditeostajat takistada, rahustas Sûreté Générales direktsioon Pariisi prefektuuri ja soovitas rakendada üleüldisi julge-olekuabinõusid.

Sûreté vähene huvi pommiatentaadi takistamise vastu paistab välja ka politsei järelevalvest Vaillanti üle. Viimane ettekanne kannab samuti 1893. aasta 7. detsembri daatumit. See on aeg, mil pomm oli ammu valmis ning kõik veeres oma rada.

Alles siis, kui pomm oli süüdatud, astus politsei vahele ja pistis kiituse kiire uurimistöö eest enda taskusse.

Selles pommikomöödias nägi politseirežii Vaillant'ile ette kavalusega ületrumbatud kurjategija rolli. Temaga tehti lühike lõpp. Juba mõni nädal hiljem, 5. veebruaril 1894, maksis Vaillant oma teo eest peaga.

Tema jälgedesse astusid teised anarhistid, Serreaux' ja Jacot' omadesse teised agendid, Sûreté ülemate ja prefektide jälgedesse teised politseinikud. Vaillant'i juhtum tõestab veel kord, et polit-seiteadus ja agent provocateur ei tarvitse tingimata teineteist välistada.

Püüe teaduse poole ei asendanud Fouché kabinetimeetodeid, see üksnes täiendas neid. Mõlemad on veel praegugi Sûreté tegevuse võrdõiguslikud koostisosad. Erinevus on ainult selles, et politseitehnika progress on kergendanud ka nuuskurite ja agentide tööd.

Eksimine on ebainimlik

Kui 1888. aasta veebruaris Bertillon politsei identifitseerimis-teenistuse ülemaks nimetati, juubeldas Pariisi ajakirjanik Brul-lard: «Tänu ühele prantsuse geeniusele ei ole varsti mitte ainult Prantsusmaal, vaid kogu maailmas ainsamatki identifitseerimis-eksimust ja seega ka mitte ühtki kohtueksitust, mis põhineb valel identifitseerimisel. Elagu bertiljonaaž! Elagu Alphonse Bertillon!»

Brullard oli halb prohvet. Sest juba 1894. aastal, niisiis vaid kuus aastat hiljem, eksis Prantsuse õigusemõistmine ja prantsuse geenius Bertillon nii ilmselt ja suurelt, et kogu Euroopa vangutas pead.

Jutt on suurtükiväekapten Alfred Dreyfusi üldtuntud spionaažiloost.

Alsace'ist pärit Dreyfus oli esimene juut, kellel õnnestus välja jõuda Prantsuse kindralstaapi. 19. detsembril 1894 mõistis Cherche-Midi conseil de guerre (sõjakohus) kolonel Maureli eesistumisel Dreyfusi eluaegsele sundasumisele ja ta pagendati Ile de Diable'ile, Kuradisaarele Prantsuse Guajaana ranniku lähedal. Dreyfusi süüdistati Saksamaa huvides spioneerimises.

Tõendid, mida süüdistuse kinnituseks esitati või pigemini ei esitatud, vaid üksnes salaja teatavaks võeti, olid nii lohakalt kokku klopsitud, Prantsuse kindralstaabi ja tema luureteenistuse eelarvamuslik režii nii diletantlik ja selle kohtuskandaali motiivid niivõrd ilmsed, et asi nägi välja rohkem halva kriminullina, mitte aga kriminaalprotsessina. Tõsi, selle kriminaalprotsessi ei olnud lavastanud mitte Prantsuse politsei, vaid sõjaväe luureteenistus, asja ei arutanud mitte vande-, vaid sõjakohus.

Kuid tsiviilpolitsei ja tsiviiljurisdiktsioon etendasid selles loos küllaltki suurt osa. Politseist oli asjaga seotud identifitsee-rimisteenistuse ülem Bertillon, õigusemõistmise poolt mõni aasta hiljem Pariisi ülemkohus.

Kogu afäär sai alguse ühest kriminaalsest loost. Madame Bastion, Prantsuse kindralstaabi Teise Büroo statistikaosakonna agent (Teine Büroo tegeles vastuluurega) näppas 1894. aasta novembris Saksamaa Pariisi sõjaväeatašee prügikorvist ühe kirja. Tundmatu informaator edastas selles sõjaväeatašeele von Schwartzkoppenile usaldusväärseid andmeid hüdraulilise piduri ja välisuurtüki nr. 120 tehnilise külje kohta ning teateid Prantsuse kaitseüksustest ja Madagaskarist. Samas pakkus ta ühte 1894. aasta 14. märtsiga dateeritud välisuurtükiväe laskmiseeskirja projekti.

Niisiis täiesti selge reetmisjuhtum, mis kuulus sõjaväe vastuluure pädevusse. Agent andis kirja, millel oli märge bordereau (kaaskiri), salaluuremajorile Hubert Henryle. Too rafineeritud, kuid mitte eriti intelligentne ohvitser oli karjääri teinud Saksa-Pjantsuse 1870/71. aasta sõjas ja ookeanitagustes koloniaal-' sõdades. Henry kuulus nende kindralstaabi ohvitseride hulka, kellele armee ja isamaa on identsed mõisted. Nad on valmis pigem kaotama kogu armeekorpuse kui ühe epoleti ning harjunud kõike taandama oma sõjaväelistele aumõistetele. Ta oli aga küllalt selgepilguline taipama, et sellise teemade mitmekesisuse juures pidi kirja kirjutaja kindralstaabis endas istuma. Seetõttu laskis ta paberist kõigepealt fotokoopia teha ja kõigile osakonnajuhatajatele toimetada, et need võrdleksid seda salaja oma alluvate käekirjaga.

Üks osakonnajuhataja reageeriski kohe. Tema arvates sarnanes käekiri mingil määral kapten Dreyfusi omaga.

Kindralstaabi ohvitseriks välja õppides oli Dreyfus tegutsenud teatud aja kõikides Prantsuse kindralstaabi osakondades, seega ka vastuluures, mis tegigi teda nüüd kahtlaseks. Et Drey-

fus oli lisaks veel juut, siis muutus ta Henry ja paljude teistegi silmis otsekohe spiooniks.

Pärast Ferdinand de Lessepsi asutatud Panama-ühingu pankrotti avalikuks tulnud pistiseid, millesse olid ka mõningad juudi ärimehed mässitud, tõusis Prantsusmaal antisemitism kiiresti laineharjale. Natsionalistlik ajakirjandus avaldas vihaseid tiraade juutide vastu, kes olevat Prantsusmaa Saksamaale maha müünud. Selliselt õhutatav

antisemitism valmistas ette pinna pogrommideks ning leidis pooldajaid kodanlikes ringkondades ja ohvitseride hulgas.

Major Henry jaoks oli juhtum selge juba sellest silmapilgust, kui Dreyfus kahtlustatavate ringi sattus. Ta informeeris otsekohe kindralstaabi ülemat Le Mouton de Boisdeffre'i, kaitseminister Auguste Mercier'd ja luureteenistuse ülemat Sandherji, ning nood määrasid kiiresti juurdluse.

Prantsuse Panga kirjaekspert monsieur Alfred Gobert sai ülesande võrrelda leitud kirja Dreyfusi kirjaprooviga. Goberfil tuli oma ameti tõttu tegemist teha paljude käekirjadega ning ta oli omal ajal üks kvalifitseeritumaid kirjaeksperte Euroopas; niisiis mees, kelle seisukohal pidi olema kaalu. Kuid Gobert valmistas Prantsuse kindralstaabile pettumuse. Ta jõudis oma uuringutes järelduseni, et uuritava kirja ja Dreyfusi käekirja vahel on küll väike sarnasus, ent Dreyfus kui reeturliku paberi koostaja on siiski välistatud. Kuid salateenistus ei andnud alla. Milleks oli siis lõpuks olemas Prantsusmaa kriminalistika iidol Bertillon?

Antropomeetrilist identifitseerimissüsteemi nii hoole ja armastusega arendav Alphonse Bertillon pühendus aeg-ajalt ka käekirja uurimisele, tehes seda, tõsi küll, pigem diletantlikul kui teaduslikul tasemel. Sealjuures kasutas ta praktiliselt samu meetodeid, mida ka isikute identifitseerimisel. Ta mõõtis kirjatähed sirkli ja joonlauaga ära, arvutas tõenäosusi ning tegi siis oma mõõtmistulemuste ja arvestuste põhjal järelduse identsuse kohta. Sealjuures tuli vahel ette, nagu hiljem kolm nimekat prantsuse teadlast märkisid, et ta tegi «valede eelduste põhjal valed järeldused».

Ka Alfred Dreyfus langes tema valejärelduste ohvriks.

13. oktoobril sai Bertillon kindralstaabi ülema asetäitjalt kindral Gonse'ilt lähteandmed ja veel samal päeval teatas ta kindralstaabile, et igasugune kahtlus olevat välistatud. Dreyfus on kirja autor. Vastupidiselt kiirusele, millega ta selle järelduseni jõudis, vajas Pariisi identifitseerimisteenistuse ülem igatahes veel tervelt kümme päeva, et oma väidet põhjendada.

Põhjenduses olid välja toodud üsna segased asjaolud. Üldiselt fantaasiavaesena tuntud kapten Dreyfus olevat püüdnud kirja koostamisel hoolega kasutada üheaegselt kahte erinevat käekirja — lisaks oma tavalisele veel moonutatud, kuid tavalisele sarnast käekirja. Miks Dreyfus seda tegi, võis Bertillon muidugi üksnes oletada: et osavalt endalt kahtlust eemale juhtida.

See veenis kindralstaapi. Ühest spioneerivast juudist võis lõppude lõpuks kõike uskuda. Kapten Dreyfus võeti kõigi vorminõuete kohaselt vahi alla.

Selle asja korraldas ära kiilaspäine, monoklit kandev ja enesega rahulolev pika nimega luuremajor Armand Auguste Charles Ferdinand Marie Mercier, markii du Paty de Clam. Ta pöördus mitte midagi aimava Dreyfusi poole segaste vihjetega ning luges talle tähendusrikkal ilmel ette kirja, milles oli tosin korda sona bordereau. Lõpuks andis ta kaptenile revolvri näol üle abinõu, millega teatud sõjaväelistes ringkondades tavatsetakse lahkuda piinlikest afääridest.

Dreyfus ei osutunud siiski ooberst Redliks13 ja tal jätkus du Paty de Clami aumõistete jaoks kujuteldamatut jultumust end mitte maha lasta, vaid oma süütusele osutada. See raskendas tunduvalt Prantsuse salaluure tegevust, sest tuli ju nüüd juudist kapteni vastu uusi süütõendeid kokku panna.

---

[13] AUSTRIA-UNGARI OOBERST, KES PALJASTATI SPIONAAŽIS TSAARI-VENEMAA KASUKS NING KES LASI END 1913. A. MAHA.

Siin andiski Surete lahkelt oma abi. Keegi politseinuuskur Guenee esitas turueitede, kutsarite ja tänavalibude lobajuttudest kokkuseatud õiendi, mille järgi Dreyfus osutus kulukate armusuhetega ulajaks.

Seega oli motiiv selgitatud. Dreyfus vajas oma amoraalse eluviisi jaoks raha, ja selle raha sai ta loomulikult Saksa sõja-väeatašeelt.

Vahepeal otsisid salaluure ja Surete spetsialistid ka Dreyfusi korteri läbi. Ei leitud midagi, mis oleks vihjanud kapteni spio-naažitegevusele. Ent see tegi teda salaluure silmis veelgi kahtlasemaks. «Ainult kogenud kurjategija jätab oma kodu nii laitmatult korda,» arvas du Platy de Clam. Kuna peale Guenee loba-jutuettekande midagi muud negatiivset Dreyfusi eraelust välja ei nuhitud, pidi «patriootiline instinkt» muretsema uut laskemoona.

Õige mees selle jaoks oli antisemiitliku ässituslehe «Libre Parole» toimetaja Edouard Drumont. Leht küttis juba pikemat aega üles pogrommimeelsust. Major Henry saatis vaikselt toimetusse teate rangelt salajas hoitud Dreyfusi loost. Juba järgmisel päeval tänitas «Libre Parole» riigireetmisest ja sõimas vasakpoolseid saadikuid, kes tahtvat asja summutada, sest reeturlik ohvitser on juut.

Need tiraadid põhjustasid kabinetis järelepärimise, millele sõjaminister Mercier vastas kergemeelse väitega, et' Dreyfus* on tõepoolest Saksa spioon. Tema väide toetus kolmele tootele sõjaväeluure värkstoast. Esimene oli algselt dateerimata kiri, mille Itaalia sõjaväeatašee Panizzardi kirjutas kahe aasta eest oma Saksa kolleegile von Schwartzkoppenile ja mille Prantsuse salaluure kinni püüdis. Selles kirjas teatas Panizzardi, et «petis D.» olevat talle Schwartzkoppeni jaoks edasi andnud kaksteist topo-graafilist

105

kaarti. Niisiis keegi D.! D. nagu Dreyfus! Teatavasti oli see kiri juba kaks aastat vana, kuid tal puudus kuupäev. See sobis major Henryle suurepäraselt. Ta lasi kähku täiendada Panizzardi kirja kuupäevaga «16. aprill 1894». Ja nüüd pidi ka kõige rumalamale sõjaväekohtunikule selge olema, et see «petis D.», kellest Panizzardi rääkis, ei saanud olla keegi muu kui Dreyfus. Tegelikult aga käis see Panizzardi kiri ühe Dubois'-nimelise kaitseministeeriumi kartograafiaosakonna töötaja kohta, kes oli müünud mitmele sõjaväeatašeele topograafilisi kaarte 10 franki tükk.

Järgmiseks süütõendiks sai üks Panizzardi šifreeritud telegramm, mille Prantsuse salaluure oli kinni püüdnud. Selle dešif-reerimine osutus siiski liiga raskeks, nii et tekstile võis anda mitu tähendust. Dešifreeritud osas kõlas see telegramm: «Kui kapten Dreyfusil ei olnud Teiega üldse tegemist, oleks soovitatav teha suursaadikule ülesandeks need kuuldused ametlikult ümber lükata, et vältida ajakirjanduse kommentaare.»

Ent salaluure töökojas sai sellest järgmine tekst: «Capitaine Dreyfus on kinni võetud. Sõjaministril on süütõend tema sidemete kohta Saksamaaga — ametlik ümberlükkamine — meie emissar teatab.»

Ja lõpuks fabritseeriti Dreyfusi oletatava spioonikarjääri kohta veel üks vaimusünnitis, milles oma osa mängis isegi Saksa keiser.

Kõik need fabritseeritud tõendid esitati 19. detsembril 1894 kokku tulnud kohtule salaaktis, millega Dreyfus ega tema kaitsja ei tohtinud tutvuda.

Protsess ise oli näotu kohtuparoodia, kus salaluure ausameelsed tunnistajad kinniste uste taga üksteisele kuule loopisid, millega Dreyfus tuli maha kõmmutada. Hea pildi annab sellest salaluuremajori Henry teatraalne esinemine tunnistajapuldis. Ta tunnistas, et

1894. aasta märtsis (tookord töötas Dreyfus ajutiselt salateenistuses) olevat talle keegi ülimalt usaldusväärne isik teatanud, et salaluures istub reetur.

Dreyfusi advokaat Demange segas end kohe vahele. «Nimetage selle isiku nimi, major!»

Henry raputas pead. «Kui ohvitseril on peas niisugused saladused, ei usalda ta neid isegi mitte oma mütsile!» Siis pöördus ta järsult ringi, näitas Dreyfusi peale ja karjus: «Ja seal see reetur seisab!»

Ühtegi nime Henrylt välja meelitada ei õnnestunud. Süüdistaja Brisset ja sõjaväekohtunik ei tundnud selle vastu ka mingit huvi. Pärast sõjaväe ja salaluure palgatud tunnistajaid jõudis järjekord käekirjaekspertide kätte.

Viiest kohalekutsutust kolm, nimelt eksperdid Gobert, Pelle-tier ja Charavay välistasid kategooriliselt Dreyfusi autorsuse. Vaid kaks, Teyssonieres ja politsei identifitseerimisteenistuse ülem Bertillon, nägid kapten Dreyfusis kirja koostajat. Neist kahest oli just Bertillon see, kes andis süüdistajale kõige tähtsa-

106

mad tugipunktid tema hävitavaks esinemiseks poolte vaidlusel ja kohtule argumendid, mis vastasid tema vaimsele tasemele.

Bertillon pidas kohtule pika loengu käekirja tähendusest ning seletas, kuidas tema, Bertillon, keeruliste geomeetriliste mõõtmiste ja raskete tõenäosusarvutustega uuris kirja iga suletõmmet. Lõpuks tegi ta kohtule teatavaks oma arvamuse, et käekiri on «omamoodi kindlus, milles Dreyfus end kohtu eest peita tahab. Siin kaitseb ta end M-i vastu, peidab end Q kaitsekraavis ja otsib varju bastionis B või blindaažis K»

Nüüd oli kõik selge. Härrased sõjaväekohtunikud ei taibanud grafoloogiast ja käekirjaekspertiisist, kõrvalekaldumistest inimese normaalses käekirjas ja moonutatud käekirja salakavalustest mitte midagi. Neile jäid Bertilloni keeruliselt arvutatud funktsioonid arusaamatuks, kusjuures seda ei saa vaadelda sugugi intelligentsi puudusena. Ent niisugused mõisted nagu «kindlus», «kaitse», «kaitsekraav», «varjend», «bastion» ja «blin-daaž» olid siiski asjad, millega ohvitser oli võimeline üht-teist peale hakkama.

Bertilloni arvamus kulus süüdistajale marjaks ära, sest vaatamata salaaktile, salaluure tunnistajatele ja tellitud nuuskurite ütlustele oli süüdistus Dreyfusi vastu hakanud tükkhaaval kokku , varisema. Dreyfusi spionaažitegevusele ei osutanud ainuski käegakatsutav fakt. Oma arvamuses pidi süüdistaja Brisset tunnistama, et kõikidest süüdistustest ei jäänud midagi muud järele , kui kiri, mille kohta viiest eksperdist kolm arvasid, et Dreyfus ei ole seda kirjutanud!

Kuid sõjaväekohus uskus Bertilloni ja ei kõhelnud hetkegi, ühel häälel langetati otsus: «Süüdi spionaažis ja riigireetmises.»

Dreyfus degradeeriti ja mõisteti eluaegsele sundasumisele.

Oleks muidugi väär arvata, et Bertillon andis tahtlikult valearvamuse. Ta oli kindlasti oma ekspertiisi õigsuses ja oma ot suse eksimatuses veendunud. Tema hinnangu groteskne stiil oli tüüpiline tema püüdlusele esitada kõik võimalikult tõepärase ja usutavana, ka siis, kui ta sellega pigem segadust kui selgust tekitas. Sama groteskne kui tema hinnang, oli ka tema trotslik visadus. Veel aastaid hiljem, kui salaluure tahtlikud võltsingud olid ammugi ametlikult tõestatud, kui kirja tegelik autor, vaesunud aadlisoost ohvitser Esterhazy paljastati ja oma südamesõpra Esterhazyt kõikvõimalike trikkide ja võltsingutega toetanud major Henry endal ise kõri läbi lõikas, jäi Bertillon ikly oma

arvamuse juurde. Ja kui Esterhazy tunnistas üles, et tema töötas Schwartzkoppeni heaks ja kirjutas selle kirja ning et Dreyfus oli täiesti süütu, ei suutnud ka see panna kangekaelset, iseendas ja oma otsuses veendunud politseiametnikku oma eksitust üles tunnistama! Ka asja teistkordsel arutamisel 1899. aasta augustis jäi Bertillon oma koletu teesi juurde, et kirja autor on Dreyfus. Ja nii uskumatuna kui see ka kõlab, kohtunikud võtsid teda jälle kuulda.

Alfred Dreyfus mõisteti õigeks alles järgmisel kohtuprotsessil,

12. juulil 1906. aastal. Kohus tegi lõpuks kindlaks, et süüdistus rajanes võltsitud dokumentidel ja tunnistajate valeütlustel. Dreyfus võeti uuesti armeesse ja ta sai isegi Auleegioni paela.

Pariisi politsei identifitseerimisteenistuse ülemale Bertillonile anti Auleegioni punane pael juba 1893. aastal, niisiis aasta enne saatuslikku valehinnangut. Kui ta 1914. aasta jaanuaris eluohtlikult haigestus ja surm juba silme ees seisis, tahtis Prantsuse siseministeerium teda kriminalistika arendamise eest austada Auleegioni paela rosetiga. Seda kõrget autasu oli Bert-illon alati Ihaldanud. Kuid selle määramine oli seotud ühe tingimusega: Bertillon pidi lõpuks tunnistama oma eksimust Dreyfusi asjas, niisiis nõustuma, et käekirja kohta antud arvamus, mis aitas oluliselt kaasa Dreyfusi süüdimõistmisele, oli paikapidamatu. Kuid enneaegselt vananenud ja peaaegu täielikult pimedaks jäänud identifitseerimisteenistuse ülem, kelle edusammud olid kord täitnud ajalehtede veerge, jäi nüüdki põikpäiseks ja lükkas häbematu nõudmise vihaselt tagasi.

Surnu tugitoolis

Saint-Honorés, Champs-Elysées' ja Montmartre'i vahel asub maja Rue du Faubourg nr. 7. Hambakirurg Alaux'1 oli seal hästiminev praksis, mis 17. oktoobril 1902 pidi saama ühe Sûreté ajaloo delikaatse loo sünnipaigaks. Sellel päeval leiti nimelt vastuvõtutoa eesruumist surnuna arsti kammerteener Joseph Rei-bel. Ta istus tugitoolis, jalad välja sirutatud, ning pakkus sinise punsunud näo, pooleldi avatud suu ja koobastest väljatunginud pungis silmadega kohutavat vaatepilti.

Dr. Alaux' ruumides pidi olema aset leidnud heitlus, kus Rei-bel paljaste kätega kägistati. Nii arvas kohtuarst.

Juurdlust juhtis mõrvakomisjoni ülem inspektor Cochefer. Muidu nii puhtas ja arsti jõukusest kõnelevas toas võis kohe märgata suurt segadust. Mööbel oli ümber paisatud, kappide klaasuksed, mille taga dr. Alaux hoidis oma mündikogu, puruks löödud, sahtlid välja tõmmatud ja mahutid tühjaks kummutatud. Kõik see jättis mulje, et sissemurdja oli püüdnud siin tasakaalustada oma varalisi puudujääke. Inspektor Cochefer arvas, et küllap sattus Reibel kurjategijatele peale, tekkis heitlus, kusjuures teener osutus kaotajaks pooleks. Niisiis tavaline röövmõrv, peaaegu liiga tavaline Sûreté mõrvaekspertide jaoks.

Ent nagu kiuste oli siin ka palju vastuolulist. Cochefer ei suutnud kuidagi taibata, mil moel mõrvar ruumi tungis. Uksel ei olnud näha vähimaidki murdmisjälgi. Kuidas siis võis roimar sisse tungida, kui mitte ukse kaudu? Valevõtme varianti pidas inspektor võimatuks. Selle jaoks oli lukk liialt keeruline. Ei olnud ka tõenäoline, et roimar lasi end luku taha panna, sest kabinetis ja ooteruumis puudusid vähimadki peidukohad. Nõnda

jäi veel võimalus, et mõrvatud teener Joseph Reibel laskis roimari ise sisse.

Sel moel omandas aga asi hoopis teise ilme. Kas Reibel oli varga kaasosaline? Kuid siis ei klappinud segadus kappides ja sahtlites. Inspektor tiirles ümber laiba, nagu laseks vastus end tema tardunud silmist välja lugeda.

Cochefer oli Surete ametnik ja Surete oli moodne politsei kes tänu Bertillonile kasutas moodsat identifitseerimissüsteemi Lisaks sellele oli olemas politseiprefekti selgesõnaline korraldus' kutsuda monsieur Bertillon ja tema meeskond sündmuskohale kui on vaja jälgi kindlaks teha.

Dr. Alaux' kabinetis oli neid küllalt. Seetõttu informeeris inspektor Cochefer oma kolleegi Bertilloni, kes ilmus kahe abilisega viivitamatult Rue du Faubourg'i, suurendades veelgi oma askeldamisega segadust sündmuskohal. Bertillon ja tema abilised pildistasid laipa, kappe, väljatõmmatud sahtleid, ühesõnaga igat detaili, mis näis neile oluline.

Inspektor jälgis muiates nende tegutsemist. Bertillon, kõrk ja veidi erutatud nagu alati, tatsas ringi ja irises pidevalt oma abiliste kallal. Muidugi ei suutnud keegi olla tema meele järgi. Lõpuks hakkas ta süngel ilmel ja närviliselt ise objektiivi tera-vustama. Varsti sähvis sinakas sisisev magneesiumileek, klõpsus kaamerakatik, esimene välkvalgusefoto oli tehtud.

Cochefer oli vahepeal mündikapiga tegelema hakanud. Ta uuris tähelepanelikult veretilku, mis olid põrandal, klaasikildudel ja kapiukse raamil. Kuna Reibelil ei olnud ühtki välist vigastust, pidi veri pärinema roimarilt, kes oli end arvatavasti kapiukse sisselöömisel vigastanud. Inspektor tahtis just kapiesisel põrandal olevaid klaasikilde lähemalt uurima hakata, kui Bertillon ligi astus.

«Palun, monsieur, neid mitte puutuda!» ütles ta rutakalt ja tõstis ettevaatlikult ühe klaasitüki üles. «Olulised jäljed. Saate aru?» pomises ta hajameelselt, silmitsedes andunult kildudel joonistunud nelja verist sõrmejälge.

Inspektor jäi keeletuks. Kas tõesti Bertillon huvitub sõrmejälgedest? Seesama Bertillon, kellest iga lapski teab, et ta ei hoolinud kõige vähematki daktüloskoopiast, sellest uut moodi identifitseerimismeetodist!

Cocheferi hämmastus oli õigustatud. Bertillon, Prantsusmaa iidol, kelle reputatsioon oli küll Dreyfusi-afäärist saadik tunduvalt kannatada saanud, sõdis tõepoolest kogu oma isiksuse mõjujõuga sõrmejäljemeetodi vastu. Prantsusmaa esimene identifit-seerimisekspert, kelle rahvusvahelised politseiringkonnad olid edusammude eest loorberitega pärjanud, lükkas tagasi ammugi oma kõlblikkust tõestanud meetodi.

Juba kuus aastat enne Cocheferi ja Bertilloni sisenemist Rue du Faubourg'i oli Argentinas sõrmejälgede abil paljastatud mõrvar. Terve maailm teadis, et vaevalt leidub maakeral kahte inimest,

kelle sõrmede papillaarkurrustik teineteisega täielikult sarnaneks.

Isegi konservatiivsel Inglismaal oli Scotland Yard kahe aasta eest asendanud bertiljonaaži daktüloskoopiaga. Ka Taani ja Ungari politsei järgis seda eeskuju, teistes maades oli selle kasutuselevõtt arutusel.

Üksnes traditsioonidealdis Sûreté jäi endiselt antropomeetrilise süsteemi juurde. Tema laboratooriumiülem Bertillon leidis, et papillaarkurrud «näitavad markeeritud varjundeid liiga puudulikult», pealegi olevat daktüloskopeerimisel kasutatavat trükimusta raske

sõrmedelt maha pesta (!). Mõistagi ei saanud isegi Sûreté ja Bertillon sõrmejälgedest täielikult mööda vaadata. Juba 1894. aastal hakkas identifitseerimisteenistus täiendama kurjategijate kartoteegiandmeid sõrmejälgedega. Vaatamata ebapiisavatele varjunditele ja trükimustale registreeriti sest ajast peale lisaks iga vahistatu kehamõõtudele ka parema pöidla, nimetis-, keskmise ja neljanda sõrme jäljed.

Ja sellega algab kurioosum Reibeli mõrvaloos. Verised sõrmejäljed klaasikillul Rue de Faubourg'il olid tekitatud just nimelt parema käe pöidla, nimetis-, keskmise ja neljanda sõrmega. Pole teada, mis ajendas Bertilloni seda objekti oma laborisse viima. Oli see ehk sõrmede kummaline kokkulangevus või kurrustiku-jälgede lausa klassikaline selgus, mis paelus tema fotografeeri-miskirge? Bertillon ei meenutanud hiljem Reibeli juhtumit kuigi meelsasti, eelistades ilmselt seda maha vaikida. Kindel oli igatahes see, et ta nende jälgedega hoolikalt tegeles. Kõigepealt pildistas ta neid külgvalguses. Siis tuli talle mõte vaadata läbi kartoteek, millega tõmbas endale ja oma büroole Sisyphose töö kaela. Teatavasti olid Sûretés kaardid paigutatud mitte papillaar-kurdude mustri, vaid kehamõõtude järgi. Kuidas siis teisiti, kui daktüloskoopia ju mitte millekski ei kõlvanud! Enne 1902. aasta oktoobrit ei oleks ükski Sûreté ametnik tulnud absurdsele mõttele otsida kartoteegist mingeid sõrmejälgi. Nüüd tuli see mõte pähe aga just laboratooriumiülemale endale. Kõik kaardid võeti ükshaaval läbi ja võrreldi sündmuskohal leitud sõrmejälgedega. Scotland Yardi daktüloskoopiaosakonnal oleks kulunud tollal niisuguse töö jaoks kõige rohkem tund, Sûreté aga vajas tervet nädalat.

Cochefer ei olnud identifitseerimisteenistusest niigi eriti vaimustatud. Ta jõudis vahepeal nagu kord ja kohus dr. Alaux' juures pinda sondeerida ja sealjuures kuulda ühest mehest, kes olevat olnud mõrvatu teenriga lähedastes suhetes. Hambaarsti arvates oli see keegi George'i-nimeline kauge sugulane. Ja kui inspektor kangekaelselt edasi päris, sai ta veel teada, et dr. Alaux ei uskunud eriti seda sugulust, pigem oli talle jäänud mulje, et tema teenrit ja seda George'i sidusid teised, palju soojemad sidemed. Kuid palun väga, inspektor, de mortuis nil nisi bene — surnutest ei tohi halba rääkida!

Cocheferil oli vähem pieteeditunnet, seda enam, et hambaarsti

vihje osutas täiesti uuele aspektile. Ja kui poitseinik veel kord kõik faktid üle kontrollis, tuli ta järeldusele, et sündmuskoha olustik kõigi oma jälgede ja vastuoludega sobis seksuaal-motiiviga kuriteole palju paremini kui röövmõrvale. Otsekohe saatis ta oma mehed George'i otsima.

Juba üsna varsti sai ta teada, et homoseksualistide ringkondades liikus tõepoolest keegi George ja et Reibelgi ei olevat seal tundmatu. Ei õnnestunud aga teada saada, kes end GeorgeM nime taga varjas. Peale selle oli George tõenäoliselt Marseille'sse jalga lasknud. Kõigele lisaks oli tollel George'il täiesti tavaline nägu, mille juures võisid parimal juhul Wilhelmi-aegsed vurrud silma torgata. Aga isegi niisuguseid vurrusid oli tosinate kaupa. Kuid siis sai inspektor Cochefer äkki abi sealt, kust ta seda kõige vähem oli oodanud: identifitseerimisteenistuselt!

Dr. Alaux' kabinetti neli verist sõrmejälge jätnud mees oli juba kaheksa aastat tagasi Pariisi politseiprefektuuris neljast selgest ja mustast sõrmejäljest lahti saanud. Oleks ta politseile sülle kukkunud aasta varem, kui identifitseerimisteenistus ei registreerinud veel sõrmejälgi, või oleks ta klaasikildu mitte parema, vaid vasaku käega puutunud, oleks inspektor Cochefer küll väga kaua otsima pidanud. Nüüd võis aga Bertillon uhkelt

teatada: «Mees, keda te otsite, on Henri Leon Scheffer ja ta sündis neljandal aprillil tuhande kaheksasaja seitsmekümne kuuendal aastal.»

Seega oli ka Euroopas mõrvar esmakordselt sõrmejälgede abil paljastatud ja seda tegi daktüloskoopia kõige väljapaistvam vastane!

Nüüd ei pidanud inspektor otsima enam mingit ebamäärast George'i-nimelist tüüpi, vaid ta võis kurjategija isikukirjelduse ja fotoga varustatuna sihikindlalt tööle hakata. Inspektor oli kurjategijal juba tihedalt kannul, kui Scheffer siiski lõpuks efekti ära rikkus ja ise Marseille' politseisse ilmus.

Bertilloni reputatsioonile ei teinud see aga mingit kahju — vastupidi! Ajakirjandus jagas talle innukalt kiitust ja mõtles koguni välja midagi sellist, mis talle sugugi ei meeldinud: nimelt muinasjutu, nagu oleks Alphonse Bertillon avastanud sõrmejäljemeetodi.

Oleks võinud arvata, et Schefferi juhtum ravis Surete labo-ratooriumiülema terveks tema vastumeelsusest sõrmejäljemeetodi vastu — kuid võta näpust! Surete ei mõelnud sugugi daktülos-koopiat üle võtta. Oli vaja veel hiigelblamaaži ja Bertilloni surma, enne kui selle kasuks suudeti otsustada.

«Mona Lisa» voodi all

Rahvuslikult iseteadlik prantslane oleks kuidagiviisi ehk uskunud, et Saksa keiser on riigi presidendi Poincaré kinni maksnud M et Sûreté on sotsialistlik võitlusliit. Kuid ta poleks kunagi

uskunud, et «Mona Lisat» võidaks millalgi riisuda! «See on sama, mis Louvre'ist varastada «Mona Lisa»,» ütleb vanasõna, kui millestki täiesti võimatust räägitakse.

21. augustil 1911 aga juhtus see tõesti. Ajalehed kuulutasid selle otsekohe rahvuslikuks katastroofiks. Kahtlus langes vaheldumisi Saksa keisrile, Ühendriikide multimiljonärile Morganile, Prantsusmaa valitsusele ja psühhiaatriahaiglate direktoritele. Saksa keiser võis haarata pildi oma valdusse kompensatsioonina Maroko-lüüasaamise eest; Morganile heideti ette, et ta peitis pildi oma vanade meistrite erakogusse; Prantsusmaa valitsus olevat selle loomulikult täiesti salaja maha hangeldanud; haigla-direktorid ei olevat küllalt hoolega valvanud patsiente, kellel oli Louvre'is «armuvahekord» naeratava daamiga.

Kakskümmend kaheksa kuud hiljem selgus, et selle kunsttükiga sai hakkama palju tähtsusetum isik, keegi tühine deko-ratsioonimaalija ja juhusuli Vincenzo Perruggia.

Ta pärines Itaaliast ja oli, nagu psühhiaater kohtuprotsessil arvas, «ohutu tobu», mispärast kohus arvestas tema puhul kergendavaid asjaolusid. Perruggiat, fantasti, vaevas kentsakas mõte, et ta peab «Mona Lisa» Itaalia-kodumaale tagasi viima. Ta arvas millegipärast, et Napoleon Bonaparte, see usurpaator ja riiukukk rekvireeris oma Itaalia-sõjakäigul «Mona Lisa» portree ja vedas selle Pariisi. Spetsialistid arvasid muidugi teisiti. Leo-nardo da Vinci oli nimelt oma ainulaadse meistriteose ise Prantsusmaale toonud, kus pärast tema surma, seega täpselt veerand aastatuhat enne Napoleoni sündi, Francois I selle ära ostis ja kuninglikku vannituppa riputas. 1804. aastal võisid lõpuks kõik imetleda «Mona Lisat» pärast rohkeid vahepeatusi ja ajutist viibimist Napoleoni magamistoas. Varustatuna Bourbonide liilia, kuningakrooni ja kataloogi-numbriga, kolis ta üle Louvre'i.

Seal, Carre salongis, saalis nr. 47, rippus ta ka 21. augustil 1911 kell seitse hommikul, kui sisenes üks veidrik suli, tõstis ta raudkonksudelt maha ja viis minema.

Vincenzo Perrugia oli seda ettevõtmist ammu kavatsenud. Tä teadis, et vaatamata kõikidele prognoosidele ei ole La Gioconda't kuigi raske varastada. Tarvitseb vaid valida õige hetk. Pisut peab muidugi ka õnne olema.

Õiget hetke teadis ta oma kogemuste järgi täpselt, sest ta oli paar nädalat Louvre'is töötanud ja tal oli seal ikka veel häid tuttavaid. Parim aeg oli esmaspäev, sest siis oli näitus suletud ja suures saalis võis kohata vaid napilt tosinat valvurit, lisaks veel koristajaid, restauraatoreid ja dekoraatoreid, samuti mõnda eriloaga fotograafi. Väravavaht Louvre-Quail luges hommikust ajalehte, pööramata vähimatki tähelepanu dekoraatoritele ja Per-ruggiale, kes oli nendega liitunud, et silmatorkamatult salongi pääseda.

Silma torgata Perruggia muidugi ei soovinud, sest tal oli Süretega juba sekeldusi olnud. Alles kahe aasta eest võeti temalt härra Bertilloni büroos kehamõõdud ja sõrmejäljed. Ka tookord

oli tegemist ühe naisolevusega, ehkki mitte maailmakuulsa daamiga Louvre'ist. Ta asus ettevaatlikult asja kallale. Valvurite ja koristajate sekkumist karta ei olnud, sest need asusid sel ajal galerii kõrvalsaalis. Uudishimulike fotograafide ja käsitööliste tarvis maskeeris th end klaasijaks.

Tema arvestus pidas paika. Ta tuli takistamatult saali number 47, tiris koos klaasitud kaitseraamiga oma nelikümmend kilogrammi kaaluva pildi läbi galerii ja teise saali kitsa perso-nalitrepi juurde. Alles siin vabastas ta papptahvlile maalitud pildi raamist.

Kuid hoovi viiv uks oli suletud. Ta kruvis oma taskunoaga ukselingi lahti, pistis selle taskusse ja tahtis siis vabastada lukukeelt, kui kuulis teiseltpoolt ust_ samme. Arglik hing oleks nüüd kindlasti treppi mööda üles tõtanud või vähemalt pildist

I lahti saanud. Perruggia aga palus meest, üht plekkseppa, uks lahti teha. Ta tänas viisakalt, toppis pildi oma töökitli alla ja jalutas südamerahuga välja sellestsamast väravast, mille kaudu ta oli tund aega tagasi Louvre'i sisenenud. Louvre-Quail kiirendas ta sammu, mistõttu hakkas silma büroosse suunduvale kassapidajale Bouquet'le. Bouquet vaatas talle järele ja märkas, et kiirelt eemalduv mees kandis kitli all mingit lamedat eset ning et ta viskas Point du Carrouseli lähedal midagi kraavi.

See oli ukselink, mille Perruggia kui tarbetu ära viskas. Ta tõttas umbes nelja kilomeetri kaugusel asuvasse itaalia linnaossa, kus ta elas ühes viletsas pugerikus L'Hôpital-Saint-Louis' tänavas nr. 5. Kohale jõudnud, mässis ta «Mona Lisa» auväärselt punasesse sametisse ja paigutas hoolikalt, oma voodi all olevasse topeltpõhjaga puukasti.

Sellesse pimedasse, haisvasse vaestekambrisse pidi see hinnaline varandus jääma nüüd mitmeks aastaks.

Sûreté kolm äpardust

Perruggia vahelesegamist Prantsuse riigiomandisse märgati alles teisipäeva lõuna paiku. Ühele valvurile oli küll juba varem silma torganud valge laik Carré salongis. Kuid ta ei mõelnud midagi paha, arvates, et fotograafid olid tassinud pildi reproduktsioonide tegemiseks oma ateljeesse. Aga kui «Mona Lisa» koht ka teisipäeval tühjaks jäi, lõi valvur lärmi. Louvre'i direktor pöördus ajakirjanduse ja politsei poole. Esimene hakkas

kohe sõimama ning kuriteo võimalikke poliitilisi ja muid telgitaguseid analüüsima, üks suur Pariisi pildiajakiri väljendas oma patriotismi eriti ilmekalt. Ta lubas veel teisipäeval süüdlase nime salajas hoida ja 55 000 franki pealekauba, kui too tagastab pildi enne 1. septembrit. Kui ta jääb tähtajaga hätta, pidid 50000 franki olema kindlustatud ka pärast 1. septembrit. Asjalikke teateid, mis oleksid kaasa aidanud pildi leidmisele ja süüdlase kinnivõtmisele, tahtis «L'Illustration» honoreerida 10 000 frangiga.

Ametimeestel seevastu ei olnud alguses kiiret. Nad ilmusid küll viivitamatult ja suures koosseisus kohale, et rõhutada teo erakordset nurjatust, kuid peagi sukelduti rutiinsesse juurdlusse, justkui tulnuks uurida sissemurdmist mingisse villasse. Sündmuskohale tulid politseipresident Lépine, Sûreté ülem Hamard ja identifitseerimisteenistuse ülem Bertillon. Paljastavaid jälgi sündmuskohal suurt ei olnud. Pildi kaitseraamil, mille Perruggia oli tervena personalitrepile maha jätnud, tegid Bertilloni mehed kindlaks kasutamiskõlbliku sõrmejälje. Kuid rohkem Sûreté otsima ei vaevunud. Kriminaaltehnikud märkasid muidugi ka ukselingi puudumist, kuid sellele asjaolule ei pööratud erilist tähelepanu.

Alles järgmisel päeval, kui kassapidaja Bouquet pani kaotsiläinud lingi imestunud Sûreté-inspektori lauale, läks Rue de Lutéce'il asuv kriminaalpolitsei veidi elavamaks. Bouquet oli hoolega lehti lugenud ning talle tuli meelde mees, kes esmaspäeva hommikul Point du Carrouseli juures midagi kraavi viskas. Bouquet läks Louvre-Quaile, otsis kraavi läbi ja leidis kohe Louvre'ist puuduva ukselingi.

Alles nüüd hakkas Sûreté taipama, et vargust ei pannud Louvre'is toime mitte organiseeritud bande, vaid keegi erak, oletatavasti mõni hullumeelne või ajakirjanik. See oli Sûreté jaoks esimene miinus. Bandele, olgu ta nii hästi organiseeritud kui tahes, saaks kiiresti jälile, sest Sûreté agendivõrgul olid suurepärased sidemed allilmaga. Kuid palju raskem oli otsida erakut, kellel ei tarvitsenud sõprugi olla.

Polnud midagi imestada, et Sûreté inspektorid ka ajakirjanike peale mõtlesid, sest nii mõnigi kord olid ajakirjanikud muuseumidest kunstiesemeid röövinud. Tõsi, ainult selleks, et avalikult nende puudulikule kaitsele tähelepanu juhtida.

«Mona Lisa» juhtumi puhul seda siiski järeldada ei saanud. Usinalt asus Sûreté psühhiaatriahaiglaid ja Louvre'i personali kontrollima. Lisaks jälgiti kõiki Prantsusmaa piire ja sadamaid, otsiti läbi postilaevu, kontrolliti raudteejaamu.

Tuli põhjalikult kontrollida ärevalt elanikkonnalt tulevaid teateid. Selleks otstarbeks koondati kõik jõud, olgu siis kas politseinikud või nuuskurid.

Möödus nädalaid. 257 Louvre'i teenistujat ja töölist tegi läbi identifitseerimiskontrolli. Bertilloni mehed märkisid üles nende ninade, kõrvade ja käte mõõdud ning võtsid neilt sõrmejälgi. Kõik otsad jooksid liiva. Sûreté pani oma lootused pöidlajäljele, mille varas oli jätnud pildi kaitseklaasile. Isegi Bertillon unistas daktüloskoopia järjekordsest võidust ja korjas agaralt sadade kahtlusaluste sõrmejälgi. Kuid Schefferi juhtum ei kordunud, selles seisnes Sûreté teine äpardus. Süüdlane oli kartoteegikastis, kuid millises? Perruggia sõrmejäljed olid teatavasti registreeritud. Uks pilk sündmuskohalt leitud jäljele ja teine daktüloskoopili-sele registrile, üks käeliigutus ja süüdlase isikuandmed ei oleks enam saladus, kui... jah, kui Sûretél oleks olnud niisugune regis-

ter! Nuud aga ei teadnud keegi, millisesse neist arvukatest kastidest tuh käsi pista. Üheksa aastat tagasi oli Schefferi juhtumi ' puhul veel aidanud kogu kartoteegi läbivaatamine. Kuid vahepeal oli liiga palju kaste kogunenud. Süreted ei saanud sel silmapilgul aidata ei agendid ega teadus. Tal ei jäänud muud kui tüütu I rutiin.

Visalt ja lootusetult ühtaegu sukeldusid inspektorid töösse Bouquet oli 21. augustil Perruggiat näinud, kuid tema kirjeldus oli ebatäpne, üks Louvre'i teenistuja teise järel langes kahtlusaluste ringist välja.

Siis tuli «Figaro» lugejaskonnalt vihje, et võib-olla on klaasijad vargusega seotud. Pikka aega enne «Mona Lisa» röövimist klaasiti Louvre'is hinnalisi maale, et kaitsta neid mitmesuguste kahjustuste vastu.

Surete võttis Louvre'i direktorilt neid töid teinud klaasijate nimekirja ning saatis selle kohalikele politseijaoskondadele.

Selles nimekirjas oli ka Vincenzo Perruggia nimi, nii et ühel päeval koputas politseiinspektor maja nr. 5 uksele Rue de L'Hõpi-tal-Saint-Louis's.

«Kas monsieur Perruggia?»

«Jah.»

«Vincenzo Perrugia Dumenzast?»

«Jah, monsieur,»

Inspektor sisenes kambrisse, vaatas põgusalt ringi ja küsis, kas Perruggia oli Louvre'is ametis ja kas tal on 21. augustiks alibi. Perruggia kinnitas esimest ja eitas teist. Mon Dieu, ta oli kodus, mis alibist seal veel rääkida? Kas ta teab midagi «Mona Lisa» vargusest, küsis inspektor rangelt ja lasi seejuures oma pilgul mööda viletsat tuba rännata. Perruggia nägi vaeva, et end vaos hoida ja mitte mõelda puukastile, mis seisis voodi all, päris inspektori jalge ees. Kuid too ei märganud midagi, küsis ühtteist ja jättis siis hüvasti.

Sellega oli politsei teinud oma kolmanda äparduse. Varastatud pilt oli juba käeulatuses, ent ta ei märganud seda. Niisiis ei tulnud Surete toime ka rutiiniga ja mängis sellega maha oma viimase šansi. Juurdlus kestis küll edasi, kontrolliti veel kümneid inimesi, ometi ei juhtinud need enam süüdlase või «Mona Lisa» jälgedele.

Politsei läbikukkumistest ei olnud keegi rohkem imestunud kui Vincenzo ise, kes ootas iga päev vahistamist ja ei julgenud seepärast oma vaikses kambrikeses isegi saagist rõõmu tunda. Alles siis, kui lained maali varguse ümber olid vaibunud, ajalehed vaikinud ja politseinikud kaugel, hakkas ta mõtlema, kuidas «Mona Lisat» kõige paremini rahaks teha. Ta jälgis ajakirjandust ning märkis üles antikvaaride ja kollektsionääride aadressid. Ja siingi jäi ta oma kentsakale mõttele truuks. Loomulikult tuli tema jaoks ostjana kõne alla ainult Itaalia antikvaar, veel parem Itaalia riik, sest La Gioconda pidi tulevikus oma naeratusega

soojendama mitte mingeid välismaalasi, vaid kaasmaalasi kodumaal.

Prantsuse ajalehed tõid ära teate, et 2. detsembril 1913 toimub Firenzes kunstioksjon, mida juhatab sealne tuntud antikvaar Alfredo Geri.

Firenze, «Mona Lisa» sünnilinn! Kas polnud see saatuse märk! Perruggia otsustas tegutseda.

Variaadressil «Vincenzo Leonardo, Pariis, Place de la Republique, nõudmiseni» kirjutas ta vahetult enne oksjonit Gerile ja pakkus talle «Mona Lisat» müüa.

Jahmunud antikvaarile teatas ta loomulikult, et temale on tähtis Napoleoni maaliröövi lunastamine ning «Mona Lisa» päästmine Itaalia jaoks.

Geri pidas kirjutist rumalaks naljaks ja ei kavatsenudki esialgu vastata, ammugi siis politseid informeerida. Oma sõbra Poggi soovitusel nõustus ta siiski näiliselt pakkumisega.

10. detsembril 1913 ilmus Perruggia Firenzes nähtavale ja leppis Geriga 500 000 frangi suuruses hinnas kokku. Ta arvas, et see pole sugugi liiga suur summa, kui mõelda, et Prantsusmaal oleks talle igal juhul poole rohkem pakutud. Kuid see ei tulnud loomulikult tema puhul kõne allagi, sest siis oleks ta võinud Gioconda ka Louvre'isse rippuma jätta.

Järgmisel päeval veendusid Geri ja Poggi hotellis «Tripoli-Italia», kus Perruggia peatus, maali ehtsuses ja leppisid 12. detsembriks ostu suhtes kokku.

Nüüd polnud enam mitte mingit kahtlust, et Perruggia valduses oli tõepoolest otsitud «Mona Lisa». Antikvaar informeeris politseid. Veel üks tilk tõrva Surete meepotti. Mitte temal, vaid Itaalia konkurendil oli lõpuks õnnestunud kunstiteos kindlaks teha ja varas kinni võtta.

31. detsembril tuli «Mona Lisa» pariislaste juubelduste saatel ning relvastatud valve all Itaaliast Louvre'isse tagasi, ümbritsetuna süngepilgulistest Sûreté ametnikest.

Peatus Perruggia voodi all ja rännak võõrale kodumaale ei olnud tema maailmakuulsat jumet kahjustanud.

Pool aastat hiljem seisis Vincenzo Perruggia Pariisis vandekohtu ees. Protsess oli väga lühike, juba vähem kui tunni aja pärast luges kohtunik ette otsuse: üks aasta ja viisteist päeva vanglakaristust.

Ent advokaat kaebas otsekohe edasi ja suutis lõpuks vähendada karistust seitsme kuu peale. Selle aja oli aga Perruggia juba eeluurimisvangistuses veetnud, nii et ta võis kohtusaalist lahkuda vaba mehena.

Sûreté tegi sellest loost veel ühe järelduse. Tema juhtkond ja avalikku arvamust silmas pidav Pariisi politseiülem Lépine kiirustasid pärast seda lüüasaamist taastama politsei kõikumalöönud reputatsiooni. Selleks tuli reformida identifitseerimistee-nistus.

1914. aasta kevadel toimus Monacos esimene rahvusvaheline

politseikongress, mille üks põhiküsimusi oli otstarbeka identifitseerimissüsteemi loomine. Vahepeal surnud Bertilloni asemel esitas ettekande tema järglane monsieur David, kes laulis kiidulaulu daktüloskoopiale.

Sûreté heitis seega üle parda bertiljonaaži, millest ta oli kaks aastakümmet nii lugu pidanud, ning võttis suure hilinemisega omaks moodsa edutõotava meetodi.

Argonnide ingel

Ühes välismaailmast kindlalt eraldatud ning päeval ja öösel valvatavas siseministeeriumi büroos jälgivad viis härrat tähelepanelikult ühe paksuvõitu suurtükiväekoloneli auastmes ohvitseri seletusi. Kaks härrat on erariides, ülejäänud vormis. Suurtüki-väekolonel tuli just selleks otstarbeks Argonnide rindelt Pariisi. See, millest ta räägib, tekitab nördimust, on lausa alandav, vähemalt nõnda tunnetab seda sõjaväeluure ülem kolonel Dupont, kes on korraldanud selle kokkusaamise Surete Generale'i juhtkonnaga. Härrastele 5. G.-st on see samuti muljet avaldanud, kuid nad

valitsevad end esialgu veel hästi. Muidugi arvavad ka nemad, et Prantsuse suurtükiväe ebaedu Argonnides ei ole juhuslik. Nad ei kahtle silmapilgukski, et raskesuurtükiväe staap saab andmeid vaenlase positsioonide kohta usaldusväärsetest allikatest. Nad ju ise koolitasid sõjaväeluure jaoks informante vaenlase poolele sokutamiseks või vähemalt kontrollisid neid põhjalikult. Paraku suudab vastane pidevalt, sageli iseg; viimasel minutil Prantsuse suurtükiväe tule alt välja libiseda või koguni nende enda hästimaskeeritud positsioonid tule alla võtta. Kõige selle jaoks võis tõepoolest olla vaid üks seletus: kusagil Argonnides istub hästiinformeeritud spioon, kes annab sakslastele teateid Prantsuse suurtükiväe positsioonide muutmisest ja lahingu-ettevalmistustest.

Selles osas valitses tookord sõjaväeluure ja Surete Generale'i härrade vahel täielik üksmeel.

Raskem oli aga kokku leppida meetodites, millega selle spiooni salasepitsusi paljastada. Kindralstaabi härrased kiirustasid ja oleksid ka selle juhtumi puhul eelistanud frontaalseid heidutavaid aktsioone, mille puhul igasugused arvessevõtmised ära jääksid. Sellele loole tuli teha kiire lõpp. Harrastel 5.G.-st ei olnud kõige vähimatki niisuguse tegutsemise vastu, mis peaaegu alati fjppes sellega, et kinnipüütu sai kuhjakese liiva jalge alla, noole selga või sideme silme ette ja mõne grammi seatina keresse. Kuid nad kahtlesid selliste aktsioonide edus, sest taolisi oli Vincennes'is, Argonnides ja mujalgi ette võetud, ilma et suurtükivägi oleks täpsemalt tulistama hakanud. Senini ei olnud ükski neist ekse-kutsioonidest toonud nähtavat edu. Ilmselt oli see informandist saatananahk kas liiga rafineeritud, et end tabada lasta, voi istus ta niivõrd kahtlusvabal kohal, et teda siiani ei märgatud.

117

Järelikult tuli kogu reedetud rindelõik kvadraatidesse jagada ning süstemaatiliselt läbi otsida — muidugi mõista täieliku saladuskatte all, et spiooni mitte eemale peletada. Loomulikult ei uurita mitte ainult seda rindelõiku, luubi alla tuleb võtta kõik need, kes sinna läksid või sealt tulid, kas või näiteks puhkusele sõitjad või sinna minejad, samuti kullerid.

Sellal kui härrased Pariisis plaane kavandasid ja sõjaväeluure oma abinõusid Sûreté Générale'iga koordineeris, kuivatas õde Denise Argonnide rinde välilaatsaretis ühel palavikus oleval suurtükiväeohvitseril ettevaatlikult pead. Saksa granaat oli purustanud mehe küünarvarre ja ainult asjaolu, et läheduses oli laatsaret ning kirurg, oli teda hoidnud verest tühjaks jooksmast. Nüüd lamas ta koos teiste suurtükiväelastega osakonnas, kus neid nii armastusväärselt hooldas haavatute kaitseingel krahvinna Denise.

Denise de M. oli tõeline krahvinna. Kaks venda võitlesid rindel sakslaste vastu, eesliini jaoks nõrgavõitu tervisega isa teenis vapralt tagalas.

Denise oli veel väga noor, vaevalt kahekümneaastane ja äranälginud rindemeeste silmis mitte ainult piltilus, vaid ka pehme loomuga ja ohvrimeelne.

Kõik, kes temaga eales kokku puutusid, kiitsid teda. Arstid ja kolleegid kiitsid tema ennastsalgavust, täieliku väsimusepiirini ulatuvat töökust, mis lasi ta päeval ja öösel püsida umbsetes, rooja, vere, uriini ja mäda järele lõhnavates laatsaretiruumides. Ikka lohutas ta meelt heitvaid haavatuid ja tööstis surijaid. Isegi sidumisruumis ja operatsioonilaua juures naeratas ta alati, mitte kunagi ei nähtud tema näol grimassi.

Haavatud kiitsid tema osavõtlikkust, kannatlikkust, mis ei tundnud seisusevahet, ja patriotismi, mis viis teda iga kord vaimustusse, kui Prantsuse armee oli saavutanud võidu.

Paranevad ohvitserid, kellele krahvinna Denise pühendas oma vähesed teenistusvabad tunnid, olid vaimustatud tema sõduri-taiplikkusest, millega ta jälgis rindel toimuvat. Ta sai aru nende rindejuttudest ning rikastas neid asjatundlike küsmustega. Ohvitserid naeratasid mõistvalt ja heatahtlikult õhina üle, millega ta tähistas oma toa seinal rippuval staabikaardil vihatud vaenlase taktikalisi positsioone ja oma vägede paiknemist. Ta rõõmustas iga kord, kui kaart mõne uue lipukesega rikastus. Missugusel ohvitseril ei läheks siis süda soojaks, nähes, kuidas see ilus ja noor prantslanna koos nendega ründab, vaenlasega kavaldab ning ta raua- ja tinarahega üle külvab või kurbade silmadega ja meelehärmi täis ilmel kaotusi vastu võtab? Ja missugune ohvitser oleks võinud mõelda spionaažile ja reetmisele, kui innukas amatöörstrateeg palub teda kaardi korrigeerimisel abiks olla? Kas see võis reetmise moodi välja näha? Milline külgetõmbav, ennastohverdav ja patriootlik inimene!

Pealegi pärines krahvinna Denise traditsioonirikkast ohvitseri-perekonnast, tema huvi sõjaasjanduse vastu ja asjatundlikkus ei

118

olnud imestamapanevad. Ei arstid ega õed, ohvitserid ega sõdurid lasknud oma krahvinna kohta midagi paha öelda. Ükskõik, millal ta ka abi ei palunud, igaüks tundis end õnnelikuna, kui ta tohtis aidata. Suurtükiväelased olid uhked, kui Denise just nende relvaliiki kõikidele teistele eelistas.

Kuid aeg-ajalt moondus ilusa krahvinna nägu valust. Teda ründas siis ränk hambavalu, mille vastu laatsareti arstid olid võimetud. Tuli ette võtta reis Pariisi ühe ameerika dentisti juurde, kellega ta oli mõne aja eest tutvunud. See hambapuuri-virtuoos tundis end tema hammaste eest niivõrd vastutavana, et krahvinna pidi talle teatama isegi laatsaretist oma igemete ja hammaste olukorrast ning nende tujudest. Et ükski neist tähtsatest stomatoloogilistest bülletäänidest kaduma ei läheks, saatis krahvinna neid mitte välipostiga, mis võis ka Saksa suurtükitule alla sattuda, vaid ohvitseride või sõduritega, kes sõitsid Pariisi haiguspuhkusele.

Surete Generale'i luureosakond tundis krahvinna Denise'i sama hästi kui tema hambahäda, sest luureohvitserid olid sageli tema graatsilise käekirjaga kaetud paberilehti käes hoidnud. Nad tundsid kaasa vaevatud naisele, kelle hea nimi oli jõudnud juba ka pealinna staapideni. Kuid kaastunne ja kohusetunne ei välista teineteist, seepärast antigi krahvinna Denise kirjad salakirja-spetsialist dr. Bayle'ile.

Dr. Bayle oli suurepärane asjatundja, kelle teadmised pealtnäha süütutes kirjades kasutatavast nähtamatust tindist olid nii mõnelegi agendile saatuslikuks saanud. Ka Denise'i kirju oli ta juba uurinud, kuid need jaki tema tinktuuride all alati puhtaks ja süütuks. Seal ei olnud tõesti juttu muust, kui igemete veritse-misest või hammaste heast seisukorrast.

Ent mitte ainult Denise'i kirjad ei osutunud süütuks. Näis, et salateateid ei tulnud enam üldse, kuigi vastuluure ja Surete Generale'i mehed arvasid vastupidist. Põhjalikult salakirjadega tegelnud dr. Bayle teadis pikaajalisest kogemusest, et salaluured nuputasid välja üha rafineeritumaid salatinte. Tuli ju kindel olla, et mitte ükski asjassepühendamatu ei loeks varjatud kirjamärke. Need olid salatindid, mille puhul tavalised keemilised ja füüsikalised avastusmeetodid ei töötanud. Ent oli päris selge, et iga nähtamatu kirja jaoks pidi olema vähemalt üks vahend, millega võis teda loetavaks teha, sest muidu oleks ju kogu asi kaotanud oma mõtte. Järelikult nägi dr. Bayle igas kättesaadud kirjas salakirja ning katsetas edasi.

Pärast nõupidamist siseministeeriumis tugevdati Argonnidest kojutulevate ohvitseride ja sõdurite kontrolli. Oige pea oligi dr. Bayle'i näpu vahel jälle üks krahvinna kiri. Sel ajal katsetas ta parajasti elektrolüüsiga.

Vahepeal hiilisid aga ka S. G. mehed oma ulukile lähemale. Kaks S. G. Pariisi direktsiooni erikomissari kammis suurtükiväe-lasteks maskeerituna läbi Argonnide rindelõigu. Nad otsisid üksuste staapides, kontrollisid komandopunkte, vaatasid ringi

külades, tuhnisid läbi varemeid, küüne ja kirikuid, kuivõrd need peidupaigana kõne alla tulid, ning ilmusid lõpuks lagedale ka kvadraadis Q A5, milles asus välilaatsaret.

Oma paksudes sidemetes ja kulunud, ordenitega kaunistatud mundrites kutsusid nad loomulikult kohe esile krahvinna armastusväärse tähelepanu. Nad olid temast küll juba palju kuulnud, kuid silmast silma näis ta veel hurmavana. Krahvinna ei lasknud silmist kumbagi ohvitseri, kes näisid olevat tulnud kaugest rindelõigust. Igal soodsal juhul vestlesid nad oma relvavendadega erialasse puutuvatest asjadest. Loomulikult juhatati nad õige pea Denise'i spartalikku kambrisse kaardi ette ja loomulikult pidid nemadki oma rindelõigust põhjalikult kõnelema.

Mõlemad komissarid leidsid, et krahvinna kiindumus suur-tükiväkke on väga kummaline. Nad kasutasid esimest ettejuhtunud võimalust, et tema korteris põhjalikumalt ringi vaadata. Paraku ei leidnud nad seda, mida otsisid. Kaart lipukestega võis olla ühe hasartse ohvitseritütre süütu mänguke, ent peale kaardi ei äratanud seal miski vähimatki kahtlust. Kõiki esemeid toas võis hõlpsasti pilguga haarata. Korralikult ülestehtud voodi, pesemisalus, lihtne kitsas kapp, milles rippus vaid mõni riietusese, tühi kirjapaber, suled, isegi üks vanamoodne teritatud rooga hanesulg. Ainus luksusese oli lõhnaõlipudelike, mis ei rikkunud kuidagi spartalikku üldmuljet.

Ei olnud ka põhjust, miks just krahvinna pidi Prantsusmaa vaenlaste heaks spioneerima. Raha, reetmise sagedaim motiiv? Tal oli seda rohkem kui vajas, palju rohkem kui Saksa salaluure tavatses maksta. Poliitilised motiivid ei tulnud üldse kõne alla. Tema perekond oli korralik, vanemad ja õed-vennad tublid patrioodid, ka tema oli vanematekodus saanud rangelt patriootilise ja kloostris jumalakartliku kasvatuse. Ei olnud ühtegi pahet, mida talle võinuks ette heita, mitte vähimatki liiderlikkust. Peale hambaarsti ei olnud ühtegi meest, kelle kohta võinuks öelda, et ta suutis naisele mõju avaldada. Lühidalt, neiu oli Surete meelest usaldatavuse musternäidis.

Komissarid valmistusid juba laatsaretist lahkuma, kui Pariisist tuli direktsiooni käsk, mis tegi nad lausa keeletuks.

Dr. Bayle'i katsed elektrolüüsiga andsid rabava tulemuse, ühe hambaarstile saadetud kirja ridade vahelt tuli nähtavale primitiivselt šifreeritud teade üksuste liikumisest Argonnide rindelõigus. Salateate kirjutamisel kasutatud amalgaamilahus oli niivõrd lahjendatud, et kõik senised meetodid salakirja nähtavaks muutmisel pidid paratamatult nurjuma. Alles dr. Bayle'i elektrolüütiline ekspertiis suutis nähtamatu kirja ja sellega ka vapra Denise'i äraandlikkuse päevavalgele tuua.

Ilus krahvinna vahistati viivitamatult, kuid tema hambaarstist kaasosaline jõudis õigeaegselt minekut teha. Kohtu-uurija ees kannatas Denise algul mälukaotuse all, siis tuli talle hüstee-riahoog peale ja lõpuks oli tal äge peavalu. Tema taktikaliselt nii hästi kaalutletud ja segasest jutust pidi isegi diletant järeldama,

et keegi südametunnistuseta kaabakas oli seda inglit kõige alatumalt hüpnotiseerinud. Kuid teatavasti kestab hüpnoos üksnes seni, kuni hüpnotiseerija oma ohvrit silmas peab. Nii taganeski lõpuks deemonlik lummus kiiresti ja veetlev krahvinna tegi järgmisel päeval kahetseva ülestunnistuse.

Denise jutustas imestunud kohtu-uurijale, et väljaõppe ajal Pariisis olevat ta närvesööva hambavalu tõttu üles otsinud hambaarst K-, kes pani ta kõigepealt endasse armuma ja andis talle siis ülesande teatada üksikasjaliselt Prantsuse positsioonidest ja vägede liikumisest Argonnide rindelõigus. Andmeid olevat ta saanud suurtükiväe- ja staabiohvitseridelt, märkinud oma kaardil ning kirjutanud hanesule ja lõhnaõlipudelis oleva vedelikuga kirjaridade vahele. Põhjalikumalt ei suutvat ta momendil siiski midagi meenutada, sest arsti poolt pealesunnitud mälunõr-kus ei olevat veel päriselt taandunud.

Kui sanitar tahtis krahvinnale järgmisel päeval hommikusööki kongi viia, oli Denise surnud. Ametlikult teatati, et ta oli liiga palju veronaalitablette neelanud.

Asja võis seega lõpetatuks lugeda. Nii välditi ka piinlikke paljastusi, lugupeetud perekond pääses häbist ja mahalaskmis-komando süümepiinadest.

Hoopis vähem salapäraselt ja mitte nii vaikselt lõppes ühe teise iluduse elu, kes sai kuulsaks imperialistliku salastrateegia džunglivõitluses. See oli lõbumajalibu, alastitantsija ja topeltagent Marguerite Cambell.

Hommikusilm

1905. aasta oktoobris näitas meelelahutuskunsti muusa Pariisis erilist laadi etendust. End Oriendi õrnas keeles Mata Hariks — Hommikusilmaks — nimetav naine kutsus tuntud impressaa-riod, orientalistid, ajakirjanikud, literaadid ja rahakad elumehed Musée Guimefsse, hommikumaalaste templisse etendusele. Kutsetes teatati india templitantsude esitamisest, ja see, mida valitud seltskond näha sai, rahuldas tõepoolest nende kõige pikantsemad nõudmised.

Idamaiselt dekoreeritud laval näitas Buddha pronkskuju ees oma oskusi võluv tantsijatar, katteks üksnes peotäis tülli ja pär-linööpe. Tema ilu, eksootiline graatsia ja meelierutav sensuaalsus vaimustasid nii spetsialiste kui ka elumehi. Sellest hetkest peale oli mrs. Cambellil kindlustatud karjäär ja sissetulek — kuid ka vägivaldne lõpp. Teated selle naise elust ja kujunemisest on niisama vastuokslikud kui arvukad. Salaluure kroonikakirju-tajad vaidlevad veel tänapäevalgi, mis sellest on õige ja mis väljamõeldis. Enamiku allikate järgi oli Marguerite Cambell Jaaval elanud ja seal pärismaalasega abiellunud hollandi_ farmeri Zelle ainuke tütar. Teda kasvatati euroopalikult, kuni isa suri. Siis peletasid kitsarinnalised kolonialistid jaavatari Zelle

ja tema tütre, segaverelise Marguerite oma ringkonnast eemale. Tüdruk sattus budistlike munkade juurde ja tast sai templitantsi-jatar. Tõsi küll, ainult seniks, kuni šoti kapten Cambell McLeod ta pea segi ajas ja ta koos sellega putket tegi. Vaevalt viieteist-kümneaastasena sai ta 1895. aastal Amsterdamis proua Cambel-liks ja reisis siitpeale mehega ühest paigast teise, vastavalt sellele, kuhu kaptenit karistuseks üle viidi. Ta sünnitas kaks last ja lõi end vahvalt koos härra Cambell McLeodiga elust läbi. Joodikust mees saigi tema esimeseks sutenööriks. Kui too oli ühel päeval lõpuks ka korterisisustuse viski vastu vahetanud, kraapis Marguerite viimased sendid kokku ja sõitis salaja Pariisi.

Seal müüs ta end ühte teisejärgulisse bordelli. Kogunud piisavalt raha, korraldas ta mainitud etenduse ja näitas oma oskusi Mata Harina.

Peagi saadi jagu ka moraalset laadi vastuväidetest, millega tulid välja range kõlblusega Pariisi politseiprefekt ja üks vinge naisteliiga. Nii sai Mata Hari Euroopa suurlinnades kiiresti imp-ressaariode ihaldatud staariks. Seal unustas ta sassiläinud abielu vintsutused ja vahepeatuse lõbumajas. Ta laostas mõned elumehed, ajas poliitikutel ja ohvitseridel päid segi ning leidis üha uusi rikkaid ja mõjukaid armukesi.

Pole võimalik täpselt kindlaks teha, millal ta Pariisi elumehele Pierre de Montessacile esimest korda silma torkas. Kuid on teada, et too mees, kelle kohta keegi ei teadnud, millega ta oma kuluka eluviisi eest maksis, sai juba varakult üheks tantsijatari eelistatud armukeseks. Markii de Montessac tavatses esineda ka vene kapten Marzavina, majateenijana või saksa aadlimehena. Pärast õpinguid Bonnis elas ta mõnda aega aferisti ja hotellivarga elu, mida hiljem hoolega varjas. Lõpuks sai temast Saksa sõjaväeluure agent. Ta valdas perfektselt mitut keelt, oli vaimukas vestleja, edukas seelikukütt ja paljude ohvitseride lähedane sõber.

Tema huvi ülistatud tantsijatari vastu ei seisnenud kaugeltki mitte ainult erootikas. Marguerite ilu kõrval huvitasid teda rohkem need mehed, kes viibisid sagedasti naise luksusvillas Neuil-lys — välisministeeriumi diplomaadid, kindralstaabi ja mitmesuguste väeliikide ohvitserid, suurtöösturid ja härrased välisriikide esindustest.

Mitte üheski teises paigas Pariisis ei võinud kohata nii mitmekülgset ja ühe agendi jaoks huvitavat seltskonda kui Neuilly villas. Kellelgi teisel aga ei saanud olla ka nii häid võimalusi nende isikute usutlemiseks kui Mata Haril. Tema austajate hulka kuulus isegi sõjaväeluure ülem, kes oleks meelsasti naise armukeseks ja agenditöö juhendajaks hakanud. Mõlemas rollis olevat teda de Montessac (teiste allikate järgi krahv Mirbach) ennetanud. Kuid Montessac viibis enamasti vaid lühikest aega Neuilly villas. Markii rahutu veri viis teda risti-rästi läbi Euroopa ning temaga koos kadus vahetevahel ka tantsijatar. Juulis 1914, kui Montessac oli parajasti naasnud järjekordselt

välisreisilt, müüs Mata Hari äkitselt oma villa kogu sisustusega maha ja kadus Pariisist.

Juba mõni päev hiljem seisis tema nimi Berliini suuremate varieteede programmides. Kuid õige pea sõitis ta Amsterdami, aeg-ajalt käis Londonis. Berliinis viibis pidevalt tema läheduses keegi lihtsalt riietatud silmapaistmatu härra, kes teda üksnes siis sinatas, kui seda ükski võõras pealt ei kuulnud. Mees, kes näis tema eest nii väga hoolitsevat, oli ilmselt mänedžer. Ühel päeval ta aga kadus.

See-eest ilmus Pariisis taas lagedale markii de Montessac. Ta oli juba ammu lennuasjanduse vastu huvi tundnud ning nüüd, pärast sõja puhkemist, pani ta end kirja Prantsusmaa õhu-jõududesse. Pärast lühiajalist väljaõpet sai temast siiski ainult haldusohvitser ja ta jäi Pariisi.

Mõni kuu hiljem tuli sinna tagasi ka Mata Hari. Temast sai Prantsuse välisministeeriumi ühe kõrge ametniku armuke ja ta pühitses Pariisi varieteedes templitantsijatarina uuesti oma triumfi.

Ent 1916. aasta suvel riputas ta tülli ja tantsukingad varna ning taotles ametivõimudelt luba sõita ühte Vitteli lähedal asuvasse sõjalisse kompleksi. Ta olevat hakanud järsku tundma sügavat kiindumust haavatute vastu, keda ta tahtis hooldajana laatsaretis aidata. Nõnda rõõmustas ta päeval haavatuid, öösel kasiinos oma ilu, tantsu ja armuga lennuväeohvitsere.

Ent sellesse patriootilisse ja erootilisse idülli sekkus äkki Surete.

S.G. otsib H 21-te

Vastuluurega tegelesid Prantsumaal tol ajal peamiselt kaks asutust: kindralstaabile alluva Deuxime Bureau (Teise Büroo) nime all tegutsev sõjaväeluure ning Surete Generale (Üldjulgeolek), kelle direktsioon allus siseministeeriumile. Kumbki organisatsioon ei orienteerunud mitte ainult vastuluurele: koos teiste luureteenistustega tegeldi ka spionaaži korraldamisega.

Kindralstaabi Teine Büroo mängis oma osa juba Dreyfusi afääris.

Surete Generale'ist oli juba küll juttu, kuid see vajab veel täiendamist. Kõnesolev riikliku julgeolekusüsteemi haru šä La Reynie' Haute Police'i ja Fouche' politseiministeeriumi, seega riigipolitsei järeltulija. Hiljem nimetati ta ümber Surete Natio-nale'iks ning tema ülesanded muutusid peaaegu piiramatuteks. Nii sai S. G.-st omamoodi koordineerimiskeskus, kes sekkus isegi sõjaväe asjadesse, kuigi armeel ja mereväel olid omad salateenistused. Igatahes piirdus Surete seal peamiselt vastuluurega metropolis ja Prantsusmaa mõjupiirkonnas ning sõjalise salaluure toetamisega. Kuid tsiviilvaldkonnas oli ta kõikvõimas erivolitustega julgeolekuorgan, kes hankis kõikidele ministeeriumr

dele ja valitsusringkonnad teateid. Tema võimkonda kuulusid kõik sisejulgeoleku küsimused, tal oli mõju maa kõikidele julgeolekuorganitele ja luureteenistustele. Ta valvas riigi parteide ja organisatsioonide järele, värbas agente ja informaatoreid ning organiseeris spionaaži. Kui majandusministeerium vajas näiteks mingit salajast informatsiooni teise maa majandusest, läks siseministeeriumi kaudu vastav ülesanne Sûreté direktsioonile. Ainevaldkondade ja tööpiirkondade järgi liigendatud Sûreté kasutas moodsaid tehnikavahendeid, tal oli tähelepanuväärne kindel koosseis teadus-, tehnika- ja muid spetsialiste ning laialiulatuv haruosakondade võrk. Keskaparaadi eriinspektorite ja komissaride kõrval peab ta tänapäeval ja pidas ka tollal välismaal täielikult või osaliselt kinnimakstud agente, niinimetatud recruteurs või indicateurs, kellel on üksainus ülesanne — värvata agente ja informaatoreid ning anda need vastava osakonna käsutusse. Kodumaises tegevuses toetub Sûreté Vidocqi Julgeolekubrigaadi järeltulijaile Police Judiciaire'ile, kriminaalpolitseile ja Pariisi politseiprefektuurile.

Krahvinna Denise'i asjas tegutses Sûreté Üldine Luureteenistus (Service des renseignements généraux) koos Teise Bürooga.

Ka Mata Haril tuli selle osakonnaga pistmist, sest Sûreté Générale oli pikemat aega kahtlustava pilguga jälginud ilusa tantsijatari reise ja käitumist. Seni ei leitud aga küll midagi, mis oleks spionaažile osundanud. Lõpuks sai kapten La Doux'1 asjatust luuramisest kõrini ning ühel hommikul leidis Mata Hari oma postkastist sõnaselge kutse ilmuda Sûreté büroosse.

Sûreté oli just sel ajal saanud rahutusttekitava teate, et agent H 21 edastab juba pikemat aega Saksa salaluurele Prantsusmaa usaldusväärseid sõjalisi andmeid. Koik Sûreté ja sõjaväeluure katsed seda spiooni kindlaks teha olid seni jäänud tulemusteta.

Kapten La Doux ei seostanud Mata Harit saladusliku H 21-ga, see mõte näis talle absurdsena. Kuid ta uskus olevat leidnud tee, kuidas kauaotsitud ulukile lähedale hiilida. Ta ei kahelnud hetkegi, et tantsijatar spioneeris; küsitav oli üksnes, kelle ülesannet ta täitis. Ta ei uskunud hästi, et see võis olla liitlasriik Inglismaa. Alles hiljuti oli Scotland Yardi vastuluure-osakond La Doux' juures pinda sondeerinud, kusjuures ta oli küllalt tark, et oma sõpru sealtpoolt kanalit mittemidagiütlevate oletustega toita. Juba enne sõda proovis ta ükskord muuta Hommikusilma Sûreté silmaks, ent see katse oli armetult nurjunud. Alles nüüd näisid tal relvad käes olevat, millega Mata Harit ümber häälestada.

Sûreté saab teada kõik või peaaegu kõik, mida ta peab_tead-misväärseks. Nii jõudiski tema kõrvu, et Mata Hari on tõsiselt armunud ühte haavatud ohvitserisse ja ei taha seepärast mitte mingil juhul Prantsusmaalt lahkuda. Just selles ornas kohas tahtis La Doux asjaga pihta hakata. Ta tegi kohkunud Mata Harile avameelselt teatavaks: «Madame, mul on lõpmata kahju teile teatada, et te peate Prantsumaalt viivitamatult lahkuma. Te

lähete juba homme Amsterdami tagasi ja ei tohi kogu sõja jooksul enam Prantsusmaa pinnale astuda.»

Tantsijatar uskus esialgu, et kuulis valesti. Ent La Doux'1 oli tõsi taga. «Te mõistate, madame, kui ma teile ütlen, et kõik meie sobrad kahtlustavad teid spionaažis.»

Mata Hari muidugi eitas kõike ja nõudis tõendeid. Kapten andis siis mõista, et tema kui välismaalane ei saa üleüldse midagi nõuda. Tantsijatari arvukad tutvused Prantsuse armee ohvitseridega on juba küllaldane põhjus tema väljasaatmiseks. Õieti peaks ta olema tänulik Prantsuse ametivõimudele, kes jätavad talle niisuguse väljapääsutee, selle asemel et teda vahistada ja kohtu alla anda. Kui Mata Hari ja La Doux tunni aja pärast lahku läksid, oli naine kohustunud töötama Prantsuse salaluure heaks.

Mõni päev hiljem pärast külaskäiku La Doux' juurde lahkus Mata Hari teadmata põhjusel Pariisist. Enne seda oli tal aga veel usalduslik vestlus markii de Montessaciga. Pärast seda nähti teda Amsterdamis, kus asus Saksa salaluure üks haruosa-kondi. Siis kadus naine täielikult avalikkuse silmist.

Ent mõni nädal hiljem saabus ta taas Pariisi. Esimene käik oli kapten La Doux' juurde, kes kuulas tema teate tähelepanelikult ära, uuris siis Vahemere kaarti ja võttis lõpuks telefonitoru.

Juba mõni tund hiljem sai ühe Vahemerel ristleva Prantsuse flotilli komandör raadiogrammi, milles kästi teda võtta viivitamatult kurss Maroko rannikule. Veel samal õhtul, hetkel, mil Mata Hari puhkas oma armsama käte vahel reisiväsimust välja, vajus Maroko rannikul Prantsuse miiniristlejate kahuritule all põhja kaks Saksa allveelaeva.

Sellega oli Mata Hari tasunud esimese osamaksu oma ajutise elamisloa eest.

Kuid ka Saksa salaluure ei saanud millegi üle kurta. H 21 saatis endiselt ülihuvitavaid teateid Prantsusmaalt ja Sûreté Générale ei nihkunud sammugi edasi. Paljud keskriikide agen-'did langesid tema lõksu, ent H 21 nende hulgas ei olnud. Vahepeal õnnestus küll Prantsuse vastuluurel saada kätte Saksa salakood, mistõttu sakslaste raadiogrammide dešifreerimine ei valmistanud enam mingit raskust.

Sûreté keskus korraldas keerulisi mänge kaartidega ja ajavõrdlusi, mis viis selleni, et mõningad seni H 21-ks peetud agendid lülitati kahtlusaluste ringist välja. Kuid midagi enamat paraku ei selgunud.

Siis tulid kapten La Doux'le appi juhus ja Hänna Wittig. Šveitsi kodanik Hänna Wittig, noor neiu, oli tihedalt seotud ühe prantsuse ohvitseriga, kes seisis Sûreté teenistuses ning oli valli mis töötama Prantsuse salaluure heaks. Tegelikult sai La Doux j ülesande kontrollida Mata Hari ausust, sest vaatamata allvee-laeva-kingitusele ei usaldanud kogenud kapten mitte eriti oma uut agenti. Seepärast tuli talle pähe üks kena mänguke.

Ta tegi tantsijatarile ülesandeks toimetada salaja viis tähtsat

kirja Saksa vägede poolt okupeeritud Belgia territooriumile ja anda need edasi Prantsuse agentidele, üksnes La Doux teadis, et peale ühe erandi oli Saksa vastuluure kõik adressaadid ümber pööranud, nad töötasid niisiis keiserliku Saksamaa heaks. Sûreté varustas neid veel üksnes mängumaterjaliga. Nüüd pidi selguma, kas tabatakse reetmiselt ka viies, Saksa luurele veel tundmatu agent. Kapten La Doux oli valmis seda agenti ohverdama, et panna proovile tantsijatari usaldusväärsus. Niisugust peent mängu pidi Hänna Wittig sellega täiendama, et otsis Mata Hari sõprust, mis tal ka üllatavalt kiiresti õnnestus. Hänna Wittig tabas esimese ropsuga tantsijatari kõige õrnemat kohta: tema edevust. Ta luiskas Mata Harile, et tahab ülistatud, legendide ja saladustega ümbritsetud ning oma erootilise külgetõmbejõu poolest kuulsalt templitantsijatarilt omandada pisut armastuse kõrget kunsti. Sellest oli küllalt, et teda Mata Harile sümpaatseks teha. Hänna Wittig, hilisematel aastatel tuntud filminäitleja, mängis naiivset süütukest nii veenvalt, et vedas kogenud avantüristi puhtalt alt. Sveitslanna puistati üle soosingu- ja usaldus-avaldustega. Lõpuks tunnistas Mata Hari talle koguni üles, et spioneerib varjunime H 21 all Saksamaa heaks.

Kapten La Doux sai otsekui puuga pähe, kuuldes oma agen-dilt sellist juttu. Kuid ta jäi esialgu skeptiliseks. Ent kuna üks tema eriagent jälgis pidevalt pahaaimamatult ringireisivat Mata Harit, õnnestus varsti hankida kaks tähtsat süütõendit.

Kapteni eriagent jälgis, kuidas tantsijatar astus Madridis sisse Saksa konsulaati; ta läks koos temaga aurikule «Hollandia»; lahkus pardalt, kui Inglise torpeedopaat tuli naisele «Hollandiale» vastu ja viis ta Londonisse; jälgis tantsijatari edasi, kui see laevaga taas Hispaaniasse sõitis. Naise äraolekul ostis agent tema pagasi läbi ja tegi kindlaks, et kuigi too Belgias ei käinud, ei olnud enam alles La Doux'lt saadud viit kirja.

Madridis elas Mata Hari «Grand Hoteli» ühes parimas toas Saksa mereväeatašee naabruses. Agent teatas sellest ka La Doux'le. Mata Hari ilmselt ei kavatsenudki Hispaaniast lahkuda. Ta veetis oma aega Saksa atašeega ja elas üldse mõnusat elu.

Siis saabus La Doux'le teade, et Saksa sõjaväepolitsei vahistas tema Belgia agendi, viienda adressaadi. Mõne aja pärast püüdis Sûreté kinni Hispaanias viibiva Saksa mereväeatašee šifreeritud telegrammi Saksa salaluurele Amsterdamis. Selles oli korraldus Amsterdami luureresidendile kanda Pariisis asuva «Comptoir d'Esconte'i» kaudu H 21-le üle 15 000 peseetat. Ata-šee teatas, et too võtab tšeki Pariisis ise vastu.

Samal päeval jõudis La Doux'ni ka tema eriagendi telegramm Madridist: tantsijatar on teel Pariisi.

Ööl vastu 14. veebruari 1917 saabus Mata Hari «Palace Hoteli». Hommikuhämaruses piirasid Sûreté kaastöötajad kriminaalkomissar Priollet' juhtimisel hotelli ümber. Täpselt kell seitse sisenesid kolm kriminalisti vestibüüli, küsisid tantsijatari tuba ja ruttasid teise korruse treppi mööda üles. Priollet koputas

uksele. Ei mingit vastust. Ta koputas veel kaks korda ja ähvardas siis: «Avage, või ma murran ukse maha!»

Siis tuli lõpuks kutse: «Astuge ometi sisse, või te häbenete?»

Uks ei olnud lukustatud, see tõugati lahti ning kolm tulest ja veest läbi käinud kriminalisti ei teadnud, kuhu oma silmi peita. Mata Hari pakkus end neile alasti, lamades graatsilises poosis voodis.

Juurdlus tema asjas kestis viis kuud. 21. juulil 1917 mõistis Pariisi kolmas sõjakohus tantsijatari Marguerite Cambelli alias Mata Hari surma.

15. oktoobril lasti ta Vincennes'i lasketiirus maha. Räägitakse, et tantsijatari pihta lastud kogupaugust tabas teda ainult üksainus kuul, see igatahes otse südamesse.

Rohelise ristiga surm

1899. aastal ühines Saksamaa Haagi maasõja konventsiooniga ja 1907. aastal võttis ta endale kohustuse mitte kasutada sõjas keemiarelva.

Kõigest hoolimata alustas imperialistlik Saksamaa 22. aprillil 1915. aastal läänerindel Ypres'i all gaasisõda. Kuue kilomeetri ulatuses lasid Saksa armeekorpuse väed kindralleitnant von Glucki juhatusel Inglise positsioonide ees spetsiaalsetest terasanumatest välja voolata suure hulga kloori. Selle rahvusvahelise õiguse salakavala murdmise eest maksis oma eluga viis tuhat inglise sõdurit. Ülejäänud kümme tuhat sai raskeid tervisekahjustusi. Prantsusmaa kaotas Saksa gaasirünnakute tagajärjel Esimeses maailmasõjas kaheksa tuhat meest. Ent prantslastest gaasiohvrite osa jäi oma 2,8 protsendiga kogukaotusest siiski suhteliselt madalaks ning see oli suures osas Surete Gene-rale’i teene.

1915. aasta sügisel kohtus üks saksa insener oma tagasihoidlikus vanapoisikorteris välismaa kolleegiga, kes töötas Šveitsi firma heaks ja viibis parajasti äriasjus Saksamaal. Muidugi otsis ta üles oma vana sõbra ja nõnda lobisesid nad ammustest aegadest, meenutasid Pariisi ja mõningaid sealseid meeste öölokaale ning rääkisid ka tuttavate noormeeste saatusest. Niiviisi jõudsid nad ootamatult sõja ja Saksa gaasirünnaku juurde Ypres'^ all. See aga meenutas välimaalasele tema ärireisi tõelist põhjusi ja ülesannet, mida ta pidi oma saksa kolleegile andma. Šveitsi firmagrupp, keda ta esindab, teadvat, et Saksamaa kiirendab praegu keemiarelva tootmist, et anda lähemal ajal Entente’ile otsustav löök. Samuti olevat teada, et Saksa keemiatööstus on vahepeal välja töötanud klooril ja fosgeenil põhinevaid lahingu-gaase, mille vastu senised kaitseabinõud on võimetud. Ent temagi volitajad Svetsist tegelevad uute gaasirelvade arendamisega ja tunneksid seetõttu huvi kogemuste vastu, mida saksa

kolleegid on oma katsetega omandanud. Sel moel saaks võib-olla Šveitsi säästa aeganõudvatest ja kulukatest eksperimentidest.

Saksa insener lükkas muidugi sügavat meelepaha tundes otsekohe selle ettepaneku tagasi. Kuidas külaline seda küll endale ette kujutas? Loomulikult ei oleks see üldse arutamist väärt, aga isegi kui ta niisugust alatut reetmist silmas peaks, ei saaks ta soovitud informatsiooni anda, sest Griesheim-ElektrorCi firma insenerina ei ole tal keemiatööstusega mingit pistmist. Peale selle oleks mõistlik, kui tema külaline nüüd lahkuks.

Ent välismaalane naeratas ja seadis end vaid mugavamalt istuma. Tema saksa sõbrast on inetu nõnda valetada, sest mõistagi on ta põhjalikult informeeritud ning kursis mitte üksnes fataalse poolehoiuga noorukite vastu, vaid ka kolleegi kohustustega keemiatööstuses Mannheimis. Tema volitajatele ei ole ka mingi saladus, et just tema, endine elektriinsener, töötab praegu keemiarelva tehnilise väljaarendamise kallal.

Just sellepärast ei mõtlegi ta reetmisele, vastas sakslane järsult.

Välismaalane kehitas kahetsevalt õlgu. Siis peab ta muidugi arusaadavamalt väljenduma ja meenutama oma saksa kolleegile mõningaid piinlikke ja nilbeid kohtumisi Pariisis ja_ mujal. Jumala eest, seal ei räägitud mitte ainult 1'amour'ist, vaid teatavasti ka mõningatest tootmistehnilistest asjadest, mis pakkusid Prantsuse luurele suurt huvi. Oleks siiski kohutavalt kahju, kui Saksa politsei saaks sellest midagi teada või kui talle saadetaks koguni paar pildikest, mis tema saksa sõpra hepikute kroonu-ametnike silmis paratamatult kompromiteeriksid. Nii tähtis mees ta aga ka ei ole, et talle tema homoseksuaalsed külaskäigud andestataks. Nende ja taoliste argumentidega vasardas Surete eriagent Charles Lucieto saksa inseneri nii kaua, kuni hoidis oma käes nelja uue lahingugaasi valemit.

Lucietol olid taskus suurepärased dokumendid. Tema pass sisaldas ehtsaid sissesõiduviisasid Hollandisse, Norrasse ja Šveitsi. Isegi Saksa templid olid seal olemas. Mitte ainsamgi keeleekspert ei oleks tema häälduses itaalia või prantsuse aktsenti leidnud.

Saanud Mannheimis veel teada, et keemiavabrikutes toodetav gaas transporditi Krupp'i firmasse Essenis, sõitis ta Ruhrimaale.

Järgmisel päeval saabus hotelli «Essener Hof» keegi insener Düsseldorfist, kes esindas ühte Šveitsi firmat. Ta astus ühendusse mitme Saksa firmaga ja pakkus neile suures valikus kaupu. Pakkumised olid kohati niivõrd soodsad, et ärimehed olid otsekohe valmis kaaluma koostööd šveitslastega. Peale selle osutus esindaja äärmiselt viisakaks ja vastutulelikuks. Arusaadavalt on tema volitajad Saksa turust tõsiselt huvitatud ja ta mõistab ka, et tema pakkumisi tahetakse hoolikalt kontrollida. Paar päeva rohkem või vähem, sellest ei olene nagunii mitte midagi. Ta jääks seniks Essenisse, kuni härrased on selgusele jõudnud.

128

Sel moel sai Lucieto usutava alibi ja tal oli küllalt aega, et Essenis ja, selle ümbruskonnas põhjalikult ringi vaadata.

Düsseldorfi insenerist sai peagi mitmete lokaalide alaline külastaja. Esmajoones käis ta sellistes, mida eelistasid Krupp'[tehaste töölised ja teenistujad. Kuna ta tõelise reinimaalasena oli muhe poiss, polnud ennast täis ega ihne, siis lõi ta ka kiiresti kontakti paljude inimestega. Peateemaks olid muidugi sõda ja sodivate poolte võidulootused, aga ka mure igapäevase leiva pärast. Iialgi ei tulnud insenerile pähe esitada pealetükkivaid küsimusi voi rääkida koguni tootmisasjadest. Vastupidi, kui tema vestluskaaslased hakkasid lobisema Krupp'i toodetest, pani ta sageli sõrme suule ja osutas kõikidel kuulutusetulpadel ning loomulikult ka toitlustusasutustes uhkeldavale plakatile, millel võis näha hiiglasliku kõrvadega Prantsuse sõdurit ja hoiatavat pealkirja: «Ettevaatust, vaenlane kuulab pealt!»

Enamasti vastati talle vaid heatahtliku naeratusega. Igaüks ju teadis, et Krupp ei valmista keedupotte. Keegi sandarm, kellega insener oli nii mõnigi kord Saksa võidu

auks joonud, patsutas talle heasüdamlikult õlale: «Jäta see, varsti on Prantsusmaaga nagunii kõik läbi.»

«Kunagi ei saa liiga ettevaatlik olla,» ütles insener.

«Ka see ei aita neid enam,» arvas sandarm. «Kui Krupp lõpuks uued mürsud valmis saab, on sõda läbi!» Ainuüksi mürskudega ei saa ühtki sõda võita, vaidles insener vastu. Lõppude lõpuks on ka vaenlasel mürske, ja mitte kõige halvemaid. Sandarm naeratas üleolevalt. Kuid mitte niisuguseid, nagu Krupp'i omad, sest kus need kord lõhkevad, seal ei jää saja meetri ulatuses kärbestki ellu.

Insener avaldas viisakalt kahtlust. Nii võimsad mürsud on talle tundmatud, kogenud spetsialistina kahtleb ta selles, et ühte suhteliselt väikesesse mürsku saab mahutada niisuguse hävitava toimega energiat. See ei olegi energia, vaid gaas, ütles sandarm.

Ent just see kutsuski esile kahtlusi. Gaas mürsus? Taevas hoidku, kes küll rääkis vestluskaaslasele niisugust muinasjuttu? Võimatu! Siis võiks ju ka linnupuuris õhku konserveerida. Ei, ei, kamraad on hakanud midagi võimatut uskuma. Lahingugaasi kasutatakse mitte mürsus, vaid lastakse välja spetsiaalselt selleks konstrueeritud metallanumatest. Siin ongi ju selle relva nõrk koht, sest sõltutakse liiga palju tuule suunast.

Nüüd sai sandarm peaaegu kurjaks. Kas insener peab teda idioodiks? Ta nägi oma silmaga, kuidas masinad mürske gaasiga täitsid. Gaas jääb seniks mürsku, kuni see lõhkeb. Et aga umbusklik härra insener teda valetajaks ei peaks, on ta valmis tuhande marga peale kihla vedama.

Kuid insener pidas asja võimatuks, ta pani hoopis ise tuhat marka sandarmi kümne vastu välja.

Sandarm ulatas talle muheldes käe: «Hästi, veame kihla! Lööme selle peale käed, kamraad!»

129

Eriagent Lucieto oli kihlveoga üliväga rahul.

Mõni päev hiljem vestles hotellis «Essener Hof» kaks Krupp'i tehaste osakonnainseneri tehaste eelseisvast ülevaatusest. Nad ei rääkinud kuigi vaikselt, nõnda et kõrvallauas hommikueinet sööv Düsseldorfi insener kuulis peaaegu iga sõna. Jutt oli kõrgest külalisest, kes pidi lähematel päevadel saabuma, et viibida tehase õppeplatsil korraldatavatel laskeharjutustel.

Insener lõpetas oma hommikusöögi kiiremini kui tavaliselt, lahkus hotellist ja lonkis Krupp'i tehaste ümbruses mööda tänavaid. Ta külastas mitmeid lokaale, vestles tuttavatega ja kohtas lõpuks ka oma sõpra sandarmit. Kuidas siis õieti jääb tema kümne margaga, küsis ta en passant[14], või tahab kamraad siiski veel järele mõelda?

Ent sellega tabas ta märki. Kas härra insener ei ole veel kuulnud, et ülehomme tuleb Krupp'i juurde Essenisse keiser isiklikult. Ja mitte ainult keiser, vaid ka kindralid Hindenburg ja Ludendorff ning suur Austria—Türgi komisjon? Ega ta ometi arva, et need kõrged härrased vaevuvad mingi tühiasja pärast siia tulema? Loomulikult on asi uues gaasimürsus. Kamraad insener võib juba aegsasti tuhat marka oma arvelt välja võtta. Reedel on tal võimalus selles veenduda, et üks Preisi sandarm mõistab ka midagi sõjatehnikast.

---

[14] MÖÖDAMINNES, MUUSEAS (prantsuse k.).

Reede hommik oli päikesepaisteline. Kerge tuuleõhk liigutas katseplatsi kehva muru rohuliblesid. Sandarm tuli oma kihlveo-partnerile juba varakult hotelli järele ning viis ta mööda siiru-viirulisi jalgradu laskeplatsile. Nüüd kükitasid nad laskekaevikus.

Keset välja sõi rahulikult rohtu sajapealine lambakari. Äkki võis tee ääres märgata liikumist. Uks 7,7-tolline välikahur paigutati positsioonile, tükk maad eemal seati üles raske laeva-haubits. Siis sõitis väljale sõidukiterivi, millest väljusid sõjaväe-mundris iskud. ühest kõrgete ohvitseride grupist eraldus keiser, sammus auvalve eest mööda ja siirdus siis tema jaoks ettenähtud platsile.

Õige pea kõmises üle põllu kaks kahurilasku. Mõlemad mürsud lõhkesid lambakarja lähedal. Kollakasroheline plahvatuspilv liikus karja suunas ja kui see oli hajunud, lamasid loomad krampis kehade ja ülessirutatud jalgadega rohul.

Ükski loom ei jäänud ellu, rohelise ristiga gaas oli purustanud nende kopsud. Ohvitseride asukohast kaikus kõmisev hurraa, mis katkestas sünge vaikuse.

Mehed kaevikus jälgisid hinge kinni pidades julma vaatemängu. Insener pühkis närviliselt oma kahvatult laubalt külma higi. Sandarm võidutses: «Noh, kamraad, mis ma ütlesin!»

Sõnatult pistis insener käe taskusse ja tõi sealt välja pataka rahatähti. «Teie võitsite!»

Tuhat marka vahetasid omanikku. Sellal kui sandarm heatujuliselt

kergestiteenitud raha luges, esitas insener arglikult ühe palve. Tal oleks hea meel, kui võiks kas või üheainsa mürsu-killu sellest päevast mälestuseks kaasa võtta ... Ainult ühe killu? Ja mitte midagi rohkemat? Sandarm noogutas üleolevalt. Hiljem, kui kõik on lahkunud, läheb ta sinna ja muretseb oma sõbrale ühe tüki mälestuseks.

Veel sama päeva õhtul lahkus eriagent Charles Lucieto Essenist. Juba laupäeval andis ta Pariisis Surete Generale'is oma ülemustele aru ja pani lauale peopesasuuruse mürsukillu.

Kild rändas viivitamatult laborisse, kus eksperdid tegid kindlaks, et mürsk oli laetud spetsiaalse fosgeen-klooriühendiga. See gaas tõi endaga halastamatult kaasa piinarikka lämbumissurma. Ainsaks kaitseks selle vastu võis olla erifiltriga gaasimask.

Veidi hiljem tegi Pariisi sõjaministeerium ühele firmale ülesandeks hakata tootma uudset gaasimaskifiltrit. Sel ajal olid Lucieto ja sajad teised Surete kaastöötajad juba kusagil mujal tööle asunud.

Fouche järeltulijad

Oma minevikuvigadest õppust võtnud ja tublisti edasi arenenud Süreted võis pidada Esimese maailmasõja puhkemise aegu üheks kõige paremini organiseeritud politseiks maailmas. Aastakümnete jooksul oli tekkinud palju üksteisest sõltumatuid kitsapiiriliste ülesannetega politseiharusid. Sageli töötasid need üksteisele vastu, nagu näiteks Fouche salapolitsei Napoleoni lossi-politsei vastu või Vidocqi Julgeolekubrigaad ringkonna politseikomissaride vastu. Nüüdseks oli sellest välja kujunenud kõikehõlmav, rangelt juhitav julgeolekusüsteem, mille üksiklülid olid tihedalt üksteisega seotud ja mis kaitses kõikide vahenditega valitseva klassi huve. Formaalselt jäi kehtima kodanliku demokraatia põhimõte, et politseiasjad kuuluvad omavalitsuse pädevusse. Seetõttu ei olnud Prantsusmaal riiklikku politseimonopoli nagu Preisimaal, kuid võimukandjad hoidusid

loomulikult ka pehmendamast politseid kui oma tähtsaimat sisepoliitilist relva üleliigse detsentralisatsiooniga.

Pärast Pariisi Kommuuni pääses Prantsusmaa politseiasjan-duses maksvusele püüdlus ühtsete juhtmõtete ja kogu riikliku julgeolekusüsteemi sujuvale koordineerimisele. Hiiglaslik agentide võrk, mida täiesti fušeelikus mõttes üha tihedamaks punuti, ning teaduslike meetodite ja tehniliste vahendite kiire areng ei oleks siiski mõjule pääsenud, kui üksikute politseiasutuste ja julgeolekuorganite töös-oleks säilinud parallelism. Üheksakümnendatel aastatel sai mõrvar Vacheri või ka teenijatüdrukute mõrvari Dumollard'i tegevus üksnes sellepärast võimalikuks, et politsei lõhestatus ja kitsarinnalisus ning politseiorganisatsiooni lüngad muutsid jälitustöö raskeks. Ega muidu poleks Vacher saanud mõrvata neliteistkümmend naist. Kriisirohke sisepoliitiline

olukord ja kapitali ekspordile ning koloniaalekspansioonile suunatud Prantsuse suurkodanluse välispoliitika nõudsid stabiilset julgeolekusüsteemi, mis kindlustanuks korra mitte üksnes emamaal, vaid ka kolooniates. Omavolitsuse kommunaalpolitsei ja kuvalt endi huve kaitsvad politseiülemad ei sobinud uute nõudmistega kuidagi kokku. Seepärast ei jõudnud Prantsusmaa politsei nõnda suure killustatuseni kui Inglismaal või USA-s. Pealegi eksisteeris suurtes poliitilistes ja majanduslikes keskustes Pariisis, Lyonis, Marseille's, Toulonis, Nizzas ja Saint-Ëtienne'is oma tähtsuse kaotanud kogukonnapolitsei kõrval kommuunist sõltumatu riigipoütsei. Juhtivateks asutusteks selles julgeoleku-süseemis olid ja jäid ikka Sûreté ja Pariisi politseiprefektuur. Siseministeeriumi tähtsaima direktsioonina valvas esimene neist kogu politseiteenistust Prantsusmaal, samuti kolooniaid. Teise tegevuspiirkonna moodustab ainult Seine'i departemang. Mõlema asutuse ülemad alluvad vahetult siseministeeriumile. Kummalgi institutsioonil on aga mitte üksnes administratiivsed, vaid ka täidesaatvad kohustused ja omaenda täidesaatev aparaat.

Sûreté direktsioon kontrollib peale Seine'i departemangu kogu halduspolitseid ja kõiki Prantsuse organeid välismaal, seega ka kommunaalpolitseid ja riigipoütsei kohalikke organeid. Temale allub Üldine Luureteenistus, niinimetatud välismaalaste politsei — eripolitsei, kes tegeleb peaasjalikult poliitiliste küsimustega ja kontrollib näiteks ka piiri- ja rannateenistust ning raudteid. Edasi tuleb Keskjälitusteenistus oma mobiilpolitsei kuueteistkümne brigaadiga, kellele allub kriminaalpolitsei agentuur ja hasartmängude osakond.

Büroodesse, osakondadesse^ ja erialaosakondadesse jagunenud Sûreté tegeleb praktiliselt kõigega, alates kohalemääramistest, üleviimistest ja muudest kaadriküsimustest ning lõpetades välismaalaste kontrollimise, hulkurite järele valvamise ja välismaal tehtava spionaažitööga.

Sûretéga sarnaselt on organiseeritud Pariisi politseiprefektuur. Tema eriseisund pärineb juba 1667. aasta politseireformist ning teda ei ole kunagi nimetamisväärselt kitsendatud. Seine'i departemangu piirkond ei allu isegi mitte Sûretéle. Pariisi politsei teeb küll 5. G.-ga tihedat koostööd, kuid viimane ei kontrolli teda. Kui Sûreté võib igas suvalises Prantsusmaa linnas tähtsana näivad kriminaalasjad või politseiafäärid oma menetlusse võtta, siis Pariisis vajab ta selleks politseiprefekti selgesõnalist luba.

Pariisi politseiprefektile allus juba pärast Esimest maailmasõda muu hulgas 3000-meheline Garde républicaine, Pariisi sandarmeeria leegion oma 105 brigaadiga, nn. mundris politsei 8 piirkonna- ja ringkonnakomissariga, 5 liikluspolitsei kompaniid,

kriminaalpolitsei koos 850 agendiga, kahe poliitilise osakonna salaluure, mänguriteosakonnad ja välismaalaste politsei. Nimetatud komissaride ametikohad on tekkinud varasematest officiers

132

de paix'dest, nüüd allub igaühele neist 350—400-meheline politseikompanii ja 104 politseijaoskonda.

Ühtekokku koosnes Pariisi politseiprefektuur 3 direktsioonist, 18 osakonnast ning umbes 100 erialaosakonnast ja referentuurisi Sinna hulka tuleb arvata veelkaks keemialaboratooriumi, arhiivi vanglad ja oma hea tosin muid asutusi.

See struktuur on põhiliselt säilinud tänini. Kuid ametnikkond on tugevasti muutunud. Prantsuse politseinike teenistuskäiku ja karjääri hakkas reguleerima rangem kaadrivalik, mis oleks Vidocqi või Coco Latouri taolistele erakutele vaevalt veel mingeid võimalusi jätnud. Kõik politseinikud peale kriminalistide värvati armee ridadest ja nad pidid lõpetama kolmekuulise kursuse politseikoolis. Enne tänavateenistuses rakendamist käisid nad läbi spetsiaalse õppekompanii, kus õpetati vajalikku käitumist. Sandarmitena võeti teenistusse ainult vähemalt viieaastase teenistusajaga allohvitsere, kuid ka nemad said erikoolides tubli drilli. Sandarm jäi seejuures sõduriks kõigi oma õiguste ja kohustustega. Ta paigutati kasarmusse ja ta kandis vormi ka väljaspool teenistusaega. Sandarmeeria eskadroniüle-matena tulid kõne alla vaid ohvitserid kaptenist kõrgemas aukraadis. Üksnes kriminaalteenistus võis rakendada endiste mundris politseinike kõrval ka lõpetatud kutseharidusega tsiviilisikuid. Kes aga ei tahtnud sekretäriks või inspektoriks jääda ning püüdles komissarikoha poole, pidi ette näitama juristidiplomi või vähemalt gümnaasiumi küpsustunnistuse.

Peale endiste sõdurite ei kippunud politseiteenistusse eriti keegi, sest selle eest tasuti viletsalt. Ajad, mil politsei pealeit-nant teenis veel 35 000 livri, olid juba ammu möödas. Politseinikel ei olnud suurem palk kui haldusasutuste ametnikel. Pealegi ofid nad sõltuvad isiklikust edupreemiast, niisiis elanikkonna rahalisest toetusest.

Valitsuse nõuded politseinikule sõnastas peaminister Clemenceau kord järgnevalt: «Politseinikul peab olema kannatlikkust, sallivust, rahulikkust, külmaverelisust, kindlameelsust ja mõõdukust. Teisest küljest peab ta olema suuteline näitama iga hetk üles erakordset energiat, uljust, otsustusvõimet ja ohvrimeelsust. Lühidalt, tal peavad olema kõrgeimad omadused, milleks inimene üldse on võimeline.» See oli nõue, mis jäi antud ühiskondlikes tingimustes muidugi utoopiaks.

IV SÛRETÉ JA MÕRVARID

Surete moraal

Sõda, suur mõrv ja käsukorras suremine, oli möödas. Koju tulid tagasi need politseinikud, kes jäid ellu lahingutes Verduni ja Somme'i all või Argonne'i metsas. Rindemeestest poi/u'dest said jälle ontlikud politseinikud — flic'id. Kui tervis vähegi lubas, tuli uuesti hakata liiklust korraldama, jalgrattapedaale tallama või politseinuiaga vehkima.

Ka Surete kriminaalosakonnas Quai des Orfevre'il leidis iga kirjutuslauatool oma istuja. Siiagi tuli argipäev tagasi, mitte küll korraga, vaid vähehaaval, isegi aeglaselt. Kaua aega ei jätkunud inimesi, nõudis ju vasthÕivatud Reinimaa politseinikke ja salateenistuse töötajaid. Pariisi, Marseille', Bordeaux', Lyoni ja teiste linnade politseibüroodest ning tänavatelt puudus palju flic'e, kes jätsid oma elu või tervise Rothschildi, Thysseni, Kruppi ja Creuzot' kasumite nimel või sini-valge-punase ja must-valge-punase võimuvõitluses.

Muidugi oli ka sulisid vähemaks jäänud, eriti väiksemaid vendi, kes tihti jäid sõjaväljale politseinikega ühte ja samasse vennashauda või pommilehtrisse. Kuid nende asemele tulid uued. Kurjategijate juurdekasvu eest hoolitses sõda ja sõjajärgne aeg oma moraali ja tavadega. Pigalle'i väljakul ja Vieux Port'il ei ole küll kunagi juurdekasvumurede üle kurdetud. Suliks võis ka palju kergemini saada kui politseinikuks, elugi oli neil etem ja võimalusterohkem. Üks kena nädalalõpp koos kõige juurdekuulu-vaga maksis tollal oma 5000 franki. Mis olid selle kõrval viletsad 1800 franki, mida algaja mobiilpolitsei inspektor palgana koju tõi. Et üldse inspektoriks saada, tuli aastaid tööd rügada, koolis käia, eksamid ära teha ja ülemuste norimist taluda. Vastutasuks ei saadud ju midagi rohkemat, kui õigus seaduse nimel teisi kiusata või taga ajada. Pole siis midagi imestada, et politseil oli tõsiseid kaadrimuresid ning et nii mõnigi tool politsei-büroos lühemaks või pikemaks ajaks tühjaks jäi.

Maailmasõda oma lahinguväljade ja selge rindejoonega sai

otsa, rindejooneta võitlus riigis käis aga edasi. Võideldi vihaselt nii üksteise kõrval kui ka üksteise vastu, nii õilsate eesmärkide kui ka sulaselge demagoogia, nii igapäevase leiva kui ka suurte kasumite nimel. Ühed teadsid täpselt, mida nad tahtsid, teised ei teadnud seda mitte, ühtedel oli sõjast kõrini, teised olid alles selle maitse suhu saanud, ühed juhindusid mõistusest ja südametunnistusest, teiste moraali määras ära mammona. Suurlinnadesse kogunes sõjakeerisest pinnale kerkinud saasta," suurendades seal niigi pesitsevat allilmategelaste armeed.

Flic'idel tuli sellest palju tööd juurde, valitsus pani tähele kuritegevuse kasvu kriminaalstatistikas. Sõjast läks mööda kuus pikka aastat, enne kui kuritegude arv langes lõpuks viimase sõjaeelse aasta tasemele. Kohtutel tuli ainult ülepäeviti arutada tapmisasju ning ainult iga kahe nädala tagant surmanuhtlus mõista. Kahekümnendate aastate keskpaigaks oli röövmõrva ohvriks langemise oht küll vähenenud, kuid jäi siiski suuremaks kui enne sõda. Neil aastail lubas valitsus siseministeeriumile pidevalt uusi kohti juurde, politsei eelarve kasvas kiiresti. Esimesel sõja-aastal tuli Pariisi iga 336 elaniku kohta üks politseinik ning iga prantslane maksis politsei eelarvesse 10 marka. Kümme aastat hiljem tuli üks politseinik vähem kui 300 pariislase kohta ning vastavalt oli kasvanud ka politseieelarve.

Politseil ja kohtutel oli õnestunud mõrvade ja varguste arvu vähendada. Kui nad olid võimetud ühe asja vastu, mida valitsus pidas palju hullemaks ja ohtlikumaks: lugupidamine sõduriameti vastu oli nii hirmsasti langenud, et politseil jätkus tööd ülepea. Iga päev lahkus salaja väeosast 72 sõdurit, 255 ei ilmunud käsust hoolimata end politseisse registreerima.

Deserteerimised ei jätnud puudutamata ka sandarmeeriat. Flic'id jooksid omal jalad rakku, komissarid ja inspektorid rääkisid hääle kähedaks, mouchard'id (nuhid) ei jõudnud küllalt kõrvu kikitada ja ringi vaadata. Kuni politsei püüdis desertööre ja teenistusest

kõrvalehoidjaid, tõmbas allilm kergemalt hinge ning hakkas vähehaaval jälle kosuma. Neil aegadel alustasid1 oma karjääri paljud tumedad tegelased, kes müüsid hiljem oma hinge pruunis särgis massimõrvaritele või nende sabarakkudele. Allilm punus oma võrku ka valitsus- ja kohtuasutustes ning ei säästnud isegi politseid, mistõttu niigi afääriderikka Kolmanda Vabariigi kaks viimast aastakümmet muutusid veelgi skandaalsemateks. Poliitilised seiklejad ja kriminaalkurjategijad elasid liigutavas üksmeeles üle oma hiilgeaegu. Politseis ja salaluures õitses selline muinasjutuline konjunktuur, kus laiutas korruptsioon ning loodi ideaalsed tingimused fašistlike elementide sisseimbumiseks julgeolekuorganitesse.

Sûreté Générale polnud kunagi peenekoeliste töövõtetega silma paistnud. Nüüd muutus tema tööstiil veelgi häbematumaks — sedamööda, kuidas jõhkardid ja uljaspead esiplaanile tõusid.

Poliitilistest seiklejatest võib nimetada Lavali, Doumergue'i

135

või Flandini, kelmidest Sarret'd või Staviskyt, Sûreté enda gangstereid iseloomustavad kõige paremini Chiappe või Bonny. Näiteks Chautemp'i valitsus kuulutas Kolmanda Vabariigi ajal Bonny pidulikult Prantsusmaa detektiiviks number üks, Neljanda Vabariigi esimene valitsus oli aga sunnitud ta surma mõistma kui põlastusväärse kollaboratsionisti, kusjuures koostöö fašisti-dega ja isamaa reetmine polnud tema esimene ega viimane kuritegu. Aastaid tagasi oli see auväärt härra paistnud julgeolekuteenistuses silma väljapressimiste, tõendite võltsimise ja muude ametikuritegudega.

Tema ülemusel politseiprefekt Chiappe'il oli kombeks vintsutada petetuid ja soosida pettureid. Ka Sûreté niisugustel allüksustel nagu mobiilkaardivägi ja eriteenistus oli komme kurjategijatega asju ajada. Sealjuures võisid nad olla pimedad ja kurdid nagu marmorsammas ning lüüa nagu vana kakleja. Kui Sûreté pidas vajalikuks, sunniti ka mõni tüütu tunnistaja igaveseks vaikima. Armukadetsejat, kes tulistab oma armastatut, võib pidada narriks, röövmõrvar on vaieldamatult kurjategija, kuid politseinik, kes tapab ettekavatsetult, on koletis. Sûretés on alati olnud selliseid koletisi. Neid asju paistis päris hästi teadvat Sûreté Nationale'i salateenistuse juht politseidirektor Duc-loux. Oma mälestustes nimetab ta tubli tosina isikuid, keda Sûreté mehed olid teadlikult teelt koristanud kui mõnele kõrgel-seisvale ametimehele ebamugavaid või ohtlikke. Sûreté moraal oli kahekordse põhjaga, see politseiorganisatsioon ei ole kunagi suutnud vabaneda omaaegsete ülemuste Vidocqi, Fouché ja Hérault' või ka Bonny tunnusmärkidest ja pärandist. Kui Vidocq lahkus, kehtestati kord, et varem karistatud isikuid ei võeta enam kunagi politseisse. Seda keeldu järgiti täpselt. Aga võrreldes varem karistamata Bonny voi mone teise härraga, kellega me edaspidi veel kohtume, oli endine sunnitööline Vidocq süütu lambuke. Muidugi tuleb alati müts maha võtta nende politseinike ees, kes ausalt ja kohusetundlikult oma rasket tööd teevad; kahtlemata on Sûretés palju võimekaid töötajaid, kes paistavad silma kõrgete tööalaste ja inimlike omaduste poolest. Kindlasti on see alati nii olnud. Miks ei võiks siin või seal nende hulgas isegi mõni Maigret olla? Paraku torkab silma, et just nemad ei tee kunagi karjääri.

Kaksikmõrv L'Ermitage'is

11. aprillil 1934 võis mõnedest Prantsusmaa ajalehtedest lugeda järgmist teadet: «Eile hukati möödunud aasta 21. oktoobril Bouches-du-Rhône'i vandekohtu poolt mõrva eest

süüdi mõistetud Alexandre Sarret (55 aastat vana). Vabariigi president lükkas tema armuandmispalve tagasi. Hukkamine moodus vahejuhtumiteta.»

Vahejuhtumeid ei olnud tõepoolest. Nagu ette nähtud, kukkus

Sarret pea saepuruga täidetud korvi. Giljotiin tasus arve, mille kohus oli esitanud mehele, kes omal ajal tundis end kohtusaaalis nagu kodus. Alexandre Sarret, kreeklane, sündis Triestis 1879. aastal ning ta oli võrdlemisi tuntud advokaat. Ta paistis silma mõnede vähemate ja suuremate sulide vabaduse kaitsmisega. Sealjuures teenis Sarret hästi, sest oskas asjatundlikult seaduse lünki ja möödalaskmisi enda kasuks pöörata. See, et ta lõpuks end nii sügavale sisse mässis ja härra Deibleri mõõga alla pidi minema, on seletatav tema saamahimuga, mis muidugi oli aasta-aastalt kasvanud. Kes teab, millega asi oleks lõppenud kui politsei poleks 1925. aastal Marseille's monsieur Clamotte’ist valesti aru saanud.

Clamotte oli Marseille' ja Aix-en-Provence'i vahel asuva üksiku L'Ermitage'iks kutsutud villa omanik. Villa oli välja üürida ning 1925. aasta kevadel asus sinna elama Marseille advokaat Sarret, et vahetevahel vanade puude all puhata suurlinnakärast ja kohtusaalide saginast.

Maître Sarret'd, kelle nimi enne naturaliseerumist oli veel Alessandro Sarrajani, peeti kodanlikes ringkondades heaks partiiks. Tema kombed olid sama siledad ja siidpehmed nagu sinkjasmustad juuksedki, klientidele koostatud dokumendid sama väljendusrikkad nagu tema näojooned, eluviis sama nõudlik kui honoraridki. Pole siis midagi imestada, et unistav koduõpetaja Käthe Schmidt Baierist sellesse provintsikavalerisse ara Käthe (või Catherine, nagu ta ennast Prantsusmaal kutsus) koos seitse aastat vanema õe Philomenega veidi enne maailmasõda Marseille'sse tulnud. Noored ja naiivsed tüdrukud jätsid oma Baieri koduküla maha ja läksid Prantsusmaalt suurt õnne otsima, õnn oli nende jaoks luksuslik elu, uhked riided, palju ehteid ning ilus galantne mees, kellel on selle kõige jaoks raha. Aga sellised eksemplarid olid isegi Prantsusmaal haruldased ning ei jalutanud ühtigi mööda Marseille' tänavaid ringi. See tõdemus tegi õdedele palju meelepaha, eriti kui nad avastasid, et nende käsutuses olevad napid vahendid piiravad ka ooteaga. Nii ei jäänudki tüdrukutel esialgu muud üle kui ise endale elatist teenima hakata.

Ümarake tumedajuukseline Philomene oli Saksamaal vähemalt õpetajaeksami ära teinud, nii et ta võis kasvatajana tööle hakata. Valgejuukseline, sinisilmne ja sale Käthe ei jõudnud eksamit teha ning tal ei olnud tegelikult midagi peale kena välimuse. Kuid saatus oli Käthele siiski armuline, saâtes talle avansina kohaliku ajalehetoimetaja, kes avaldas tööotsimiskuulutuse ning aitas seega lapsehoidja kohta leida.

Aastad läksid, muinasjutuprintsi ei olnud kusagilt tulemas. Õdede soovunelmad jäid üha tagasihoidlikemaks, kuni leppisid lõpuks advokaadiga. Too liikus perekonnas, kus Käthe Schmidt parajasti lastele muinasjutuprintsidest rääkis. Kui juba kord printsist kodanlaseni oli jõutud, ei kulunud palju aega ka sinnamaale, mil õed villa Ermitage'is lausa elasid ning Käthe Schmidt

harjutas salaja allkirja Catherine Sarret. Ega Philomenel polnud ka midagi selle vastu, et Sarret' naiseõeks hakata, seda enam, et advokaat heitis tallegi vahel mõne pilgu. Tagasihoidlik ja teenijateta villa oli siiski parem kui üldse mitte midagi. Kuid õekesed eksisid, arvates, et advokaadil on rohkem raha, kui nemad kunagi teenida suudaksid.

Ühel õhtul šampanja ja kaaviari juures viskas lahke võõrustaja esimese kivi õdede kapsaaeda — nende muretule laisklemisele tulevat varsti lõpp. Temal on rohkem võlgu kui juukseid peas ning kahjuks ka rohkem võlausaldajaid kui kliente. Äri läheb viimasel ajal allamäge, sest suurtel haidel on enamasti omad alalised advokaadid, väikesed kilud ei suuda aga jälle korralikult maksta, nii on tema elustandard tõsiselt ohus. Kõigepealt tuleb villast loobuda ning end ka muidu piirata. Ka õdedel peaks algama uus tööelu. Neile oli see tõesti raske löök. Sünge perspektiiv minna jälle tagasi võõraste inimeste lastetuppa näis olevat enam kui kindel. Meie tubli advokaat oligi sellist reaktsiooni ette näinud. Kui õed enam pisaraojade tagant kaaviarigi ei näinud, lasi ta teise kassi kotist välja. Mõtlikult, nagu oleks see talle just praegu pähe tulnud, pakkus ta lahenduse. Muidugi, päris õige asi see just ei ole, kuid juhtub hullemaidki lugusid... La Joliette'i sadamakvartali ühes räpases ja haisvas tänavas elab ju see meremees Deltreuil, surmhaige inimene, kes just hiljuti parandamatu tuberkuloosiga haiglast välja kirjutati. Vaene saatanahing, ilma omasteta, pole elus kohtugi õieti täis saanud. Sarret oli talle kunagi ühes tähtsusetus asjas õigusnõu andnud ning teadis, et haiglaarstide arvates jääb tal vaevalt pool aastat elada, kuni tbc lõpliku hoobi annab. Kui nüüd Käthe abielluks temaga, pro forma muidugi, võiks ta selle poolsurnud mehe elu näiteks 100 000 frangi peale ära kindlustada. Siis tuleb paar sissemaksu teha ning jumala rahus mõni kuu mehe surma oodata. Käthe kui lesk ja pärija kasseerib siis kindlustushüvise sisse ning on pikaks ajaks tüütutest rahamuredest prii.

See oli palsam õdede haavadele ning neile tuli jälle elu sisse. Käthe algul muidugi pirtsutas: kas Sarret kavatseb niikaua oodata, kuni tema selle poolsurnud mehega äkki midagi ette võtab ning koguni oma abielukohustusi täidab?

Sarret teadis, kuidas teda rahustada. Deltreuil on maisest elust juba nii kaugel, et ei tunne niisugustest asjadest enam mingit rõõmu. Ta oleks palju õnnelikum, kui saaks kergema vaevaga mõne frangi igapäevase leiva jaoks, perekonnaseisuametis «jah» öelda ja rahus olla. Rohkem kui see üks kord perekonnaseisuametis pole Käthel teda vaja enda kõrval taluda.

Sellega oli asi vähemalt Käthe osas lahendatud. Philomene jaoks polnud aga sugugi kõik veel selge. Kas kindlustus on üldse nõus nii haiget meest ja nii kõrgelt kindlustama? Niipalju kui tema teab, määrab kindlustuskompanii sellistel juhtudel enne lepingu sõlmimist arstliku läbivaatuse. .

Sarret muigas nii üleolevalt, nagu oskab muiata ainult advokaat,

kes selliseid asju läbi ja lõhki tunneb. Loomulikult ei saadeta haiget Deltreuili arsti juurde, selleks leitakse teine, terve Deltreuil. Tegelikult polegi teda vaja otsida, keegi Chambon on tagasihoidliku honorari eest valmis asja ära ajama. Too Chambon pole küll mingi džentelmen, kuid käib sellise äri jaoks küll, mõtles Sarret. Rohkem õdedel vastuväiteid polnud ning asjaga võis algust teha.

Nädala pärast leidiski laulatus aset ning Käthe Schmidtist sai Catherine Deltreuil.

Täpselt kuus kuud hiljem suri kospuhaige madrus Deltreuil tiisikusse ning mõne päeva pärast maksis kindlustus lohutamatule lesele pikemalt rääkimata kindlustushüvise välja.

Villa Ermitage pidas mitu päeva lõbusaid peiesid. Kuid siis, Käthe lesepolve neljateistkümnendal päeval, ilmus majja ootamatu külaline. Chambon, vale-Deltreuil, ilma kelleta afäär poleks teoks saanud, otsustas kokkuleppe vastaselt end uuesti meelde tuletada. Võrreldes kolmikule osaks langenud lihapottidega näis tema noos talle häbematult vilets.

Kunagine preester Chambon oli pidanud oma rüü maha ajama, sest armastas rohkem kasta veiniga keelt kui püha veega laupa. Ta oli otsustanud mitte mingil juhul leppida sellise viletsa almusega. Oma liiderlikuks eluks punase laternaga majades ning kellegi Noemie Ballandroux' jaoks vajas ta veidi rohkem franke kui sai Sarreflt. Tol Noemie'l oli lausa kurat seeliku all ning ta oli selle poolest tuntud, et lasi igal rõõmumaitsjal end mõõduka tasu eest osta. Tulutult püüdis advokaat nende varasemat kokkulepet meelde tuletada ning Chamboni lepingu rikkumise eest hurjutada, ilmaasjata heietas ta pettusest ja väljapressimisest. Ekspreester jäi kaljukindlalt oma nõudmiste juurde ning andis kolmikule selgelt mõista, et kavatseb noosi kuni viimase so«'ni nendega koos jagada. Sarret oskas väga hästi arvutada ning sai aru, et nii muutub «aktsioon Deltreuil» ühel päeval kahjumiga töötavaks äriks. Ning kui Chambon reedel teatas, et tuleb esmaspäeval koos oma Noemie'ga villa Ermitage^ rahalisi suhteid korralikult ära klaarima, oli trio lootust kaotamas. Sarret näis olevat nõuks võtnud Chamboni mitte ärritada ning ta mõtiskles lakkamatult, kuidas sellest pealetükkivast parasiidist ükskord ometi lahti saaks.

Ning siis tuli tal äkki üks mõte. «Esmaspäeval, ütlesite te, monsieur Chambon? No kena, selleks ajaks jõuame me veel ühtteist ette valmistada!»

Chambon, kes oli oodanud palju suuremat vastupunnimist, piidles umbusklikult advokaadi läbitungimatut nägu. Kuid ta ei märganud jälgegi mingist riukast, mis võinuks Sarrefle pähe tulla. Mees rahunes ja rõõmustas, et kõik nii libedalt kulges.

Ta noogutas kolmikule armulikult. «Me ei tee teile kuigi palju tüli. Oleme ühe toaga täiesti rahul. Muidugi peab see olema päikese poole, vaatega aeda ning mulle ja Noemie'le piisavalt suur. Noemie armastab üle kõige päikest.»

«Püüame kõik teha, et te rahule jääksite,» vastas Sarret.

«Ma tulen juba esmaspäeva hommikupoole, nii et me jõuaksime toa ümber vahetada, kui see meile ei sobi. Noemie tuleb lõunase rongiga järele,» sõnas Chambon, nautides täielikku võitu oma vastase üle.

Sel hetkel, oma oletatava triumfi ajal, ei kirjutanud endine preester mitte ainult alla oma surmaotsusele, vaid määras kindlaks ka selle tähtaja. Paha aimamata ilmus ta esmaspäeva hommikul L'Ermitage'i, lobises heatujuliselt maja ees mootorratta kallal nokitseva Philomenega ning tegi kahtlasevõitu komplimendi blondile Käthele, kes oli talle pitsi viina ulatanud. Sarret puudumine ei paistnud teda kuigivõrd häirivat. Ka ei tundunud talle kahtlasena, kui külalisega teisele korrusele suunduv Käthe andis õele märku, mispeale too pani mootorratta käima. Sellest sündinud põrgulärm summutas kõik muud helid. Otsekui juhuslikult viis Käthe Chamboni kamina kõrval oleva kolmeosalise sirmi juurde. Selle taga passis Sarret, laskevalmis püstol käes. Kui Käthe oli mehe tähelepanu hetkeks kõrvale juhtinud, astus advokaat sirmi tagant välja ning tulistas Chambonile kuuli pähe. Lask tabas pead parema kõrva juures, kuul tungis ajju ja tõi kaasa silmapilkse surma. Käthe jõudis vaaruma löönud ohvrile välkkiirelt teki pähe visata, et verd põrandale ei satuks. Koos tassisid nad surnud Chamboni vannituppa, kus oli juba kõik valmis pandud. Vannis, hoolikalt kahe paksu klaasiga kinni kaetud, auras kontsentreeritud väävelhape. Vahepeal oli ka Philo-mene üles tulnud ning kolm mõrvarit alustasid ettevaatlikult Chamboni juhtumi viimast vaatust. Kaitseks happeaurude eest pandi vatitopid ninasse, seoti rätik suu ette ning kaeti silmad prillidega. Alles siis asuti laiba kallale. Kingapaelad lõigati katki ja kingad võeti jalast ära. Sarret otsis surnu taskud läbi ning võttis ära raha ja

kella, siis tõsteti laip vanni. Silmapilk hakkas hape sööma riideid ja lihaseid. Vann kaeti uuesti klaasiga, vannituba lukustati.

Mõni tund hiljem, umbes kella 14 paiku tuli villasse Noemie Ballandroux. Jälle nokitses Philomene maja ees mootorratta kallal ning jälle summutas mootorimürin püstolipaugu. Ainult et seekord ei vaevunud Käthe külalist kostitama. Noemie ei jõudnud isegi külalistetuppa. Sarret ja Käthe varitsesid teda juba välisukse juures ning vaevalt jõudis Chamboni kallike jala üle läve tõsta, kui kõlas lask.

Mõni minut hiljem oli ka tema laip happevannis.

Kasina nädala pärast maeti aeda maha kõik see, mis neist oli üle jäänud.

Ei Chambonil ega Noemie Ballandroux'l olnud sugulasi või tuttavaid, kes oleksid neid otsima hakanud. Politsei tegi hiljem kindlaks, et ükski inimene ei teadnud, kuhu nad esmaspäeval läksid. Muidugi ei osanud ka keegi arvata, et nad on mõrvatud, veel vähem kedagi kahtlustada.

Suvi läks mööda, Aixi puud hakkasid lehti langetama ning

kolm villaelanikku otsustasid Marseille'sse tagasi pöörduda. Seal oli kergem talve mööda saata ja rahavarusid täiendada!

Kriminalistid teavad hästi seda kummalist tõsiasja, et kurjategija kasutab sageli uuesti võtet, mis korda läks. Kujuneb sedavõrd iseloomulik käekiri, et kogu maailma kriminaalpolitseis registreeritakse mitte ainult isikuid ja neisse puutuvaid andmeid, vaid ka kurjategijate töövõtteid.

Ka Sarret' petistetrio otsustas oma meetodi juurde jääda ning veel kord kindlustuskompaniil aadrit lasta.

Enne andsid nad villa võtmed omanikule härra Clamotte'ile tagasi ning veel terve kuu üüri pealekauba. Clamotte pani seda väga imeks, ning suutmata kuu aega oodata, nagu Sarret oli siiski lootnud, jaks juba järgmisel päeval villat vaatama. Omanik leidis, et kõik on korras ning midagi ei puudu. Ainult vannitoast ja torustikust hoovas mingit teravat lõhna. Uurinud lähemalt põrandat, leidis ta trepil, aeda viivas koridoris, söögitoas ja isegi köögis valamu juurest hulga plekke, mille näis olevat jätnud kange hape. See tegi mehe juba rahutuks. Kähku vaatas ta ka aia üle ning avastas mõned kohad, kus oli kahtlemata äsja kaevatud ning mis sama vastikult haisesid nagu vannituba. Töö-riistakuurist leidis härra Clamotte paari katkilõigatud paeltega meestekingi ning ühe naistekinga, millel oli pannal ära lõigatud. See kõik tegi ta heldekäelise üürniku vastu juba ülimalt umbusklikuks ning ta teatas asjast viivitamata prokurörile. See saatis mehe politseisse ning varsti ilmusid villa Ermitage'l inspektor ja paar sandarmit.

Politseinikud silmitsesid õlgu kehitades kingi, nuusutasid nägu krimpsutades mulda aias ja valamutorusid — ning inspektor tõstis lõpuks kahetsevalt käed üles. «Meil pole siin midagi teha, monsieur Clamotte! Kui te tahate kahjutasu nõuda, peate juba ise oma üürniku poole pöörduma. Selle juures ei saa me teid küll kuidagi aidata.»

Politseinikud lahkusid. Monsieur Clamotte'i avaldusele kirjutati resolutsioon, et avaldaja on lähtunud ainult oma isiklikest rahalistest huvidest ning et villa Ermitage'ist ei leitud vähimatki märki kuriteost. Järelikult ei ole politseil ka mingit alust selle asjaga enam tegelda. Ei peetud vajalikuks isegi Sarret'd haisu päritolu kohta küsitleda. Meie kolmikul polnud politsei külaskäigust villasse aimugi ning nad töötasid hoolega oma järgmise ettevõtmise kallal.

Ühes Marseille' haiglas avastasid õed tuberkuloosihaige madam Lorenzi, üksiku naise, keda keegi vaatamas ei käinud ning keda nagu omal ajal Deltrieuli kindel surm ees ootas. Vaene daam ei osanud midagi arvata, kui tal äkki kaks kena neidu voodi ees seisid ja tema saatuse vastu huvi tundsid. Kuid eks vajanud temagi inimlikku kaastunnet, eriti sellises ümbruses, kus kannatused, haigused ja surm tundeid nüristasid ning igaüks ainult enda eest hoolitses. Tal oli hea meel korraparastest külastustest ning väikestest tähelepanuavaldustest. Proua Lorenzil

polnud enam midagi oodata ning ta oli juba eluga lõpparve teinud, kui äkki nood armsad õekesed välja ilmusid. Elu ei ole sugugi veel läbi, teda võib päästa mõni moodne Šveitsi sanatoorium, ning selle ime eest ei pea vaene naine ühtegi sou'd maksma.

Eks usu just kõige lootusetumas olukorras olevad inimesed eriti meelsasti imedesse. Nii oli ka proua Lorenziga. Ta andis lahkelt kõik oma dokumendid Käthe kätte, et too saaks Sveitsi-sõidu korralikult ette valmistada.

Seekord saatis Sarret kindlustuskompanii arsti juurde oma köögitüdruku. Kindlustusleping sai teoks ning õdedel ei jäänud muud üle kui lasta proua Lorenzil testament teha, millega too oma kasina vara armsatele sõbrataridele Catherine Deltrieulile ja Philomene Schmidtile pärandas. Muidugi ei teadnud proua midagi kallist elukindlustuspoliisist.

Siis läks aga asi viltu. Madame Lorenzi suri liiga vara, nimelt kümme päeva pärast seda, kui Sarret oli esimese kindlustusmaksu ära maksnud.

Kindlustusametnikud olid nii mõndagi näinud. Aga et usaldusväärse arstliku komisjoni poolt täiesti terveks tunnistatud naine kümme päeva hiljem tiisikusse sureb, oli siiski imelik. Kompanii peatas kindlustushüvise maksmise ning algatas juurdluse.

Sarret teadis väga hästi, mida tähendavad need ranged ülekuulamised, politsei järelepärimised teistesse kindlustuskompaniidesse ja muud taolised ettevõtmised. Ta teatas kompaniile kiiresti, et sõbratarid loobuvad kindlustuspreemiast. Leinavad õed ei tahaks mingil juhul oma kalli sõbratari Lorenzi surmast varalist kasu saada. Kindlustuskompanii võib rahumeeli hüvise ja sissemaksu endale jätta.

Sellega oli asi lõpetatud ning kelmid jälle terve nahaga pääsenud. Küll pääsenud, aga mitte õppust võtnud, sest kohe hakati uut kandidaati otsima.

Järgmine ohver oli Magali Herbin, 24-aastane üksik neiu. Ta viibis Marseille' tuberkuloosihaiglas ning võis arstide arvates elada veel umbes pool aastat, õed mängisid sama mängu, mida proua Lorenzigagi.

Kuid seekord läks Sarret kindla peale välja. Käthe pidi ise kindlustuskompanii arsti juures käima. Ka kindlustusleping sõlmiti tema nimele ja nii suure summa peale, et Sarret'1 tuli sissemaksu tegemiseks võlgu võtta.

Magali Herbin kolis haiglast kolmiku korterisse. Tema eest hakkas hoolitsema Sarret' koduarst doktor Guy. Raske öelda, kas eksisid haiglaarstid või oli doktor Guy neist parem, kuid Magali Herbin ei kavatsenudki siit ilmast lahkuda. Vastupidi, tema tervis läks iga päevaga paremaks ning mõne nädala pärast oli ta juba nii paranenud, et võis koos õdedega jalutama minna. Niisiis Sarret' järjekordne valearvestus. Kuid seekord ei kavatsenud ta kaotusega leppida. Tema ülesandel vedasid Käthe ja Philoinene

Magalit ühelt peolt teisele, lootes haiguse ägenemisele. Aga mida rohkem nad öösiti ringi hulkusid, seda paremini Magali end tundis. Omakasupüüdmatuid sõbratare ei jõudnud ta kuidagi ära kiita.

Mis sellest kasu oli, et advokaat arste ja nende ebaõiget diagnoosi kirus — Magali Herbin kosus jõudsalt ning Sarret mõtles õudusega järgmisele kindlustusmaksule, mille jaoks tal enam raha ei jätkunud. Niisiis tuli tegutseda ning omaenese kätega arstide diagnoosi õigsust tõestada. Püstolist ei saanud seekord muidugi juttugi olla, liiga palju jääb jälgi. Aga milleks on maailmas mürk? Ohel õhtul tilgutatigi üht-teist Magali Herbini klaasi ning järgmisel hommikul oli neiu oma voodis surnud.

Doktor Guy kirjutas viivitamatult surmatunnistusele alla, jättes nimekoha täitmata. Lünga pidi täitma Sarret, kelle ülesandeks jäi ka matusedokumentide koostamine. See sobis advokaadile suurepäraselt. Ta kirjutas surmatunnistusele Catherine Deltrieuli nime ning kolm päeva hiljem maeti Magali Herbin tasahilju Catherine Deltrieuli nimelisena maha. Philomenele maksti kindlustuspreemia välja, saak jagati kolme peale ära ning Käthe sõitis Magali Herbini nime all kiiresti Nizzasse.

Seal tutvus ta varsti ärimees Gregoire'iga. Kuni Käthe temaga Nizzas aega veetis, asus Philomene Marseille's Sarret' juures õe kohale.

Vägagi tõenäoliselt oleks Käthe varsti jälle oma nime muutnud ning madame Gregoire'iks saanud, kui asjasse poleks sekkunud «komissar Juhus». See ilmutas end haiglaõe kujul, kes oli Marseille' haiglas Magali Herbini hooldanud ning seal ka tema sõbratari Käthega tutvunud. Nagu kiuste juhtus toosama haiglaõde selles restoranis istuma, kuhu vale-Magali oma austajaga einetama tuli. Ehk oleks kõik veel hästigi läinud, kui parajasti poleks olnud Sarret' telefonikõnet Käthele ning kelner poleks üle terve restorani Magali Herbini hõiganud.

Magali Herbin on aga nii haruldane nimi, et õele tuli otsekohe meelde tema kunagine patsient. Kas toosama Magali Herbin, kes lausa imekombel terveks sai ning pärast oma sõbratari Catherine Deltrieuli surma nii ootamatult Marseille'st kadus? Teda on rõõm näha. Uudishimust elevil, tuli ta lähemale. Raske oleks aga kirjeldada naise kohkumist, kui ta tervenenud Magali Herbini asemel nägi Marseille' surnuaiale maetud Catherine Deltrieuli. Ka Käthe tundis haiglaõe kohe ära ning ehmata^ veel hullemini.

Öde taipas olukorda välkkiirelt, hiilis lahkunud Käthele järele ning lasi politseinikul ta kinni võtta.

Käthe Schmidtil, alias Catherine Deltrieulil, alias Magali Herbinil ei jätkunud närvi vastu punnida. Ta tunnistas kohe kõik üles, ladudes jahmunud politseinikele välja kõik Sarret' trio kuriteod. Ta vandus ekspreester Chamboni kontide nimel, et nemad õega olid kõigest rumalad Baieri lambakesed, kurjategi-

jast advokaat oli neist aga vastu nende tahtmist teinud oma käsilased.

Käthe toimetati Marseille'sse. Ning siis tuli politseiinspektorile äkki meelde monsieur Clamotte'i kaheksa aastat tagasi kirjutatud avaldus koos inspektori enda äärmiselt nõmeda resolutsiooniga. Seda ei saanud küll enam olematuks teha, kuid miski ei takistanud teda kahekordse energiaga nüüd asja kallale asumast.

Midagi erilist ei olnud villast kaheksa aastat hiljem enam saada. Palju tulemusrikkam oli aga Magali Herbini laiba eks-humeerimine. Igatahes said kriminaalpolitsei ja kohtuuurija lisaks süüdistatavate ülestunnistustele veel küllalt tõendeid, et äsja kohtusse saata.

Kohus võttis arvesse õdede puhtsüdamliku ülestunnistuse ja muud kergendavad asjaolud ning mõistis kummalegi kümme aastat vanglakaristust.

Alexandre Sarrefle muidugi hinnaalandust ei tehtud. Suures ajakirjanduses ei leidnud Sarref asi vastukaja. Tegemist oli tähtsusetu mõrvari ja teisejärgulise petturiga, väikese kalaga, kes ei paistnud omasuguste hulgas kuidagi välja.

Surete ja finantshaid

1932. aasta 12. märtsi hommikul kella üheksa ja üheteistkümne vahel kostis Pariisis Victor Emanuel III avenüül number 5 asuvast luksuskorterist revolvrilask, mis tabas lähedalt 52-aas-tast meest ja põhjustas ta surma.

See mees oli maailma rikkaim vanapoiss, tuletikukuningas Ivar Kreuger. Oletati, et ta lasi ise end maha.

Surete päevaülevaates pole teist versiooni esitatudki, kuid samal ajal pole Kreugerit kantud ka Pariisi enesetapjate registrisse, nagu näeb ette vastav eeskiri. Selleks on kahtlemata ka põhjus, näiteks seegi, et millegipärast ei võetud relvalt sõrmejälgi. Küllap teab keegi ka seda, miks politsei kohe pärast ülesleidmist hävitas lahkunu päeviku ja muud isiklikud märkmed, näitamata neid sugulastele ja sõpradele. Kõik need asjaolud on jäänud tänase päevani Surete enda teada, kusjuures selles müstilises enesetapuloos on niisama palju lahtisi otsi nagu Ivar Kreugeri enda eluloos.

See mees, kelle elu ühel ilusal päeval lõpetas revolvrikuul ning kes malbe pretensioonikusega laia avalikkust vältis, oli rahvusvahelise rahandusmaailma suuremaid haisid. Ta kuulus nende hulka, kes einestavad koos valitsusjuhtidega ning on sina peal rahandusministritega, kes vähimagi kõhkluseta neelavad alla oma nõrgemaid konkurente ning vaatavad põlgusega selliste tüüpide peale nagu Sarret või Stavisky. Hõre juus alati laitmatult kammitud, püksid hoolega pressitud, kikilips täpselt seotud, särk valge ja puhas — vähemalt niikaua, kuni seal polnud

hakanud laiali valguma suur vereplekk, mis tõi esile veel palju teisigi tumedaid plekke kunagi nii laitmatul rinnaesisel.

Mees, kes suudab kahekümne aastaga muuta oma sajadollarise sularahanatukese miljonitesse ulatuvaks varanduseks ning saada ise tähtsusetust insenerist kõikvõimsaks rahandustegelaseks, peab küll suur õnnemängija ja osav suli olema, sest ausa tööga pole ka kõige usinamatel rügajatel sellised ümbersünnid õnnestunud.

Ivar Kreugeris oli mõlemat. Oli juba siis, kui tal sai kõrini isa väikesest tuletikuvabrikust Kalmaris ning ta kahekümneaastaselt, sada dollarit taskus, Rootsist lahkus, et teisel pool suurt lompi paikneval tuhande võimaluse maal oma kullaauku otsida. Nagu paljusid teisigi seiklejaid, meelitas ka teda vanast Euroopast Uude Maailma see muinasjutuline tulu, mida osavad ärimehed Ameerika kapitalismi arengust ja soodsast majanduskonjunktuurist lõikasid. Vastupidiselt paljudele õnneotsijatele oli noor Ivar Kreuger üsna kõvast puust ning sihikindel, jäämata ka leidlikkuse poolest kellelegi naljalt alla. Tal õnnestus teha kiiresti karjääri teraskonstruktsioonide asjatundjana. Ettevõtmine tõi nii palju sisse, et juba 1907. aastal asutati koos äripartneriga ehitusfirma Kreuger & Toll. Neli aastat hiljem muudeti see miljoni krooni suuruse põhikapitaliga aktsiaseltsiks. Arvatakse, et Ivar Kreugerile kuulus sellest küll ainult pool, kuid ikkagi tuleb rääkida

pöörasest tõusust — poole miljoni kokkukorjamiseks üheteistkümne aastaga tuleb iga tund, ööd kaasa arvatud, vähemalt viis krooni kõrvale panna. Ent nii tähelepanuväärne kui see tõus ka polnud, oli see siiski ainult tagasihoidlik sissejuhatus. Oige karjäär algas alles kaks aastat hiljem.

Ivar Kreuger avastas seninägematuid võimalusi väikestes puutükikestes ning asus sellise energiaga asja kallale, et suutis mõne aasta jooksul välja kujundada hiiglasliku tuletikukont-serni, kuhu kuulus sada viiskümmend kokku kuuekümne tuhande töölisega tikuvabrikut kolmekümnes riigis.

Tõeline tähetund saabus aga Esimese maailmasõja ajal, mil paljud majanduslikult kurnatud ja sotsiaalsetest kriisidest vapustatud riigid jõudsid krahhi äärele. Ivar Kreugeri jaoks ei eksisteerinud sõbralikke ega vaenulikke riike. Rahal ei ole poliitilisi veendumusi ega patriootilist meelt. Suurtel rahahüäänidel ka mitte. Nii ajaski Kreuger äri kõikide sõdivate riikidega, kelle pealt sai teenida, ning andis pärast sõda laenu kõigile neile, kel oli vastutasuks anda kõrgeid protsente ja tikumonopol. Järk-järgult sai Kreugeri kontsernist ülemaailmne tikumonopol, mis andis vähemalt kuuskümmend protsenti, teistel andmetel koguni üheksakümmend protsenti maailma tikutoodangust. Tikukuningas võis igal pool, kus valitsus polnud kindlat tikuhinda kehtestanud, dikteerida hinna oma äranägemise järgi. Näiteks Peruus võttis ta ühe topsi eest viiskümmend penni, kusjuures vähemalt nelikümmend viis penni sellest oli puhaskasu.

145

Kuid tuletikud polnud tema ainuke tuluallikas. Kontsern oli soliidse aktsiapakiga esindatud ka mäe-, paberi-, tselluloosi- ja kuullaagritööstuses, masinaehituses, energiatootmises. Talle kuulusid raudteed ja laevakompaniid, hiiglasuured maatükid üle kogu maailma ning isegi kullakaevandused Boliivias.

Pööraselt rikas inimene ei pea muidugi tingimata pöörast elu elama, kuid ta peab olema kasutanud pööraseid võtteid, et rikkaks saada. Ivar Kreuger näiteks armastas tagasihoidlikult käituda, teda tuli alati kõnetada kui inseneri, aga mitte kui peadirektorit. Ta ei hoolinud ordenitest ja aumärkidest, ei paistnud kunagi millegi ebameeldivaga silma. Kuid ta ei olnud siiski aumees. Tõsi, see tuli välja alles pärast tema surma, seni oli ta üks selle maailma vägevaid.

Prantsusmaal tunti teda sama hästi kui mujalgi maailmas. Ta armastas Pariisi ning pidas seal nagu muudeski pealinnades alalist korterit ja ärikontorit. Sellises korteris ta ka suri. Prantsusmaa valitsus oli talle tänu võlgu, sest 1927. aastal pani ta 75 miljoni dollari suuruse rahasüstiga surmahaige frangi jälle jalule. Nagu muudki laenud, tõi ka see talle sisse kena protsendi. Prantsusmaa suur- ja keskmised pangad pidasid Kreugerist lugu, sest tema kontsern ajas nendega korralikku äri. Kapitalistlikus Euroopas polnud valitsust, kes ei oleks teda usaldanud — aastatel 1927—1931 võtsid neliteist riiki temalt võlgu kokku poolteist miljardit marka. Nende hulka kuulus oma viiesaja miljoni margaga ka Weimari vabariik.

Kreugeri mõju ulatus Lõuna-Ameerikasse ja Mehhikosse, Hiinasse ja Jaapanisse. Ajakirjandus nimetas teda maailmamajanduse Napoleoniks, kuid Waterlood ei osanud talle küll keegi ette ennustada.

Pärast 1929. aasta 24. oktoobri niinimetatud musta laupäeva New Yorgis lõid ka Kreugeri aktsiad kõikuma. Otsekohe sööstsid Ühendriikide pankurid talle appi. Sealsetest pankadest olid tal kõige tihedamad sidemed Lee Higginsoni suurpangaga, mis oli omakorda ühenduses Rockefelleri rühmaga. Nii sai ta üsna valusalt Morgani klikile jala

peale astuda. Euroopas koopereerus ta poole tosina suurema või väiksema pangaga ning tikkus võimsate Wallenbergide ja Rotschildide jahimaadele.

Haid söövad ka üksteist ning iga kasum toob paratamatult kaasa iha veel suurema kasumi järele. Lõpuks otsitakse kasumit iga hinna eest, aga selle hinna maksavad kinni juba teised. Kreugeri asjas võis leida palju väikepanku ja aktsionäre, keda 1932. aasta 12. märtsi revolvrilask põrmu paiskas.

Ei saa öelda, et Pariisi Sûreté mobiilbrigaadi komissar Man-gaud oleks oma ülesandest vaimustusse sattunud. Ükski väike mees ei topi heameelega oma nina suurte meeste asjadesse, sellest ei tule midagi head. Ivar Kreugeri kaliibriga mootes on ka hirmuäratav kriminaalkomissar tilluke mehike, kellel on targem

suurtele mitte tee peale ette jääda. Iga läbimõtlemata sõna või ülemustega kooskõlastamata samm võib tähendada karjääri lõppu, üks ülearune küsimus või uudishimulik pilk keelatud kohta teeb paljukiidetud sulidepüüdjast välkkiirelt tulise kastani, mille Surete šeff otsekohe käest maha pillab.

Perekonnaisa Mangaud oleks meeleldi sellist riisikot vältinud, kuid komissar Mangaud ei saanud seda teha, sest just talle anti ülesanne hakata uurima Victor Emanuel III avenüül number 5 asetleidnud juhtumit.

Pariisis, New Yorgis ega maailma mis tahes muus kohas ei teadnud keegi veel sellest saatuslikust lasust.

Pariis oli veel hõivatud austusavaldustest 7. märtsil surnud poliitikule Aristide Briand'ile. Ajakirjandus tegeles matusetalituse kirjeldusega ning analüüsis eelseisvaid Reichspräsidenfi valimisi Saksamaal. Järelikult polnud Mangaud'l vähemalt karta ajakirjanikekarja ja nende ninatarku küsimusi. See hõlbustas ka ülemuse käsu täitmist — hoida Kreugeri surma nii kaua saladuses kui võimalik.

Komissar vaatas aupaklikult ringi mehe korteris, kes kulutas ühe aastaga ära rohkem taskuraha, kui teenisid kaks Surete komissari kogu elu jooksul. Seejärel asus ta asja kallale. Surnu lamas rahulikult oma voodil, pea veidi kõrvale kallutatud ning parem käsi üle voodiääre rippu. Tuhmilt läikiv püstol voodi kõrval põrandal, otse rippuva käe all. Lahtinööbitud vest laskis paista kunagi lumivalget, nüüd verest läbiimbunud särki ja tumedast tahmarõngast ümbritsetud kuuliauku otse südame juures.

Mangaud fikseeris täpselt selle enesetapupildi ning tõstis siis relva ettevaatlikult päästikukaitsest kinni hoides üles. Ta uuris tähelepanelikult elegantsel lauakesel lebavate hüvastijätukirjade-aadresse, heitis pilgu pungil paberimappi ja lahkunu päevikusse ning helistas siis oma ülemusele. Komissar kandis ette, mida ta oli leidnud, sai seepeale uusi napisõnalisi juhiseid, mis panid ta hämmastunult kulmu kortsutama, ning riputas toru hargile. Jaganud sündmuskohal viibivatele politseiametnikele korraldusi, hakkas ta kokku korjama surnu pabereid.

Kõik näis olevat päevaselge. Arst nentis surma, Ivar Kreugeri Pariisi-sekretär Karin Bockmann tundis surnus ära oma šefi ning Kreugeri kontserni asepresident Littorin kinnitas tema sõnu. Direktor Littorinile adresseeritud hüvastijätukirjast fimnes, et keegi ameerika arst oli Kreugerile tungivalt soovitanud oma tervise huvides äritegevusest tagasi tõmbuda. Tema, Ivar Kreuger, tunneb end lõpmata väsinuna, ei suuda kriisist tingitud ras-kustega enam toime tulla ja otsustab elust lahkuda.

Mangaud leidis, et see on peaaegu klassikaline enesetapp, nii nagu sellest räägitakse politseikoolis ning nagu seda ka elus kaunis tihti ette tuleb. Kahtlemata täidab ta ülemuse korralduse tuletikukuninga surnukeha kiiresti matuseks ette valmistada. Kuid mõned detailid selles loos häirisid teda siiski. Näiteks oli

147

enesetapp mõistatuslikus vastuolus Kreugeri optimistliku käitumisega enne saatuslikku lasku.

Komissar Mangaud teadis, kui ohtlikuks võivad sellised ebamäärased kahtlused saada, ning püüdis seepärast igasuguseid targutusi vältida. Ometi ei saanud mõningaid selle loo vastuoksusi kuidagi kahe silma vahele jätta. Nii oli Ivar Kreuger kõigest päev enne enesetappu, seega reede hommikul reisilaevaga «Iie de France* Ühendriikidest Pariisi saabunud. Kõik rääkis selle poolt, et ta kavatses Prantsusmaa pealinnas mitu päeva veeta. Veel reede õhtul helistas ta Stockholmi oma vennale Thorstenile, rääkis talle lühidalt USA-sõidu tulemustest ja ütles, et tal seisavad ees läbirääkimised Pariisi pankuritega. Ühestki sõnast ei paistnud välja, et tal on eluisu otsas. Hiljem, kui Kreugeri aktsiad börsidel üha enam uperkuuti lendasid ja tuletiku-kuninga räbal rahandusseis ilmsiks tuli, leiti koguni, et jutuajamises vennaga oli Ivar Kreuger erakordselt optimistlik olnud ja mõista andnud, et kõikidest raskustest saadakse üle. Sellel optimismil võis ka oma tagamõte olla, seda enam, et Ivar Kreuger oli niigi oma optimismi poolest tuntud. Kui pokkerimäng käib kõrgetele panustele, tuleb ka vastavalt bluffida, ja Ivar Kreuger oli ju kogu elu mänginud. Tõsi küll, kui hiljem Kreugeri kontserni fassaad tükkhaaval maha pudenes ja selgus, et tema firma koosneb finantsmajanduslikust kruusast, loobus komissar Mangaud tagamõttega optimismi versioonist. Kreugeri ainus vend oli kätest ja jalust seotud Kreugeri kontserniga. Milleks oli Ivaril vaja oma viimases telefonikõnes seda kahtlast optimismi? Targem olnuks anda vennale juhtnööre teatud tülikate asjaolude kõrvaldamiseks. Tema masti mehele oleks see paremini sobinud. Võib-olla ei pidanudki tuletikukuningas seda telefonikõnet oma viimaseks jutuajamiseks vennaga? Kuid kuni neid võimalusi arutati, kutsus Surete juba oma Komissari tagasi ja sulges Kreugeri toimiku salaarhiivi.

Juba 12. märtsil, kui Mangaud vastavalt korraldusele asja kallale asus, sai teatavaks, kui märkimisväärne enesetapja tuletikukuningas oli. Enne kui endale kuul südamesse lasta, jõudis ta määrata mitmeid ärinõupidamisi, millest tal polnud kuidagi võimalik osa võtta. Üks neist pidi algama 12. märtsi hommikul kell 11 «Hotel du Rhinis», kuhu firma asepresident Littorin spetsiaalselt Stockholmist välja kutsuti. Nõupidamisest pidi osa võtma ka Kreugeri sekretär Karin Bockmann. Pärast temaga kokkuleppimist ei öelnud Ivar Kreuger sugugi mitte «Hüvasti», «Adieu» või «Elage hästi», vaid oma tavalise «Nägemiseni». See oli kõigest mõni tund enne enesetappu. Tavaliselt enesetapjad nii suhtlemisaldilt hüvasti ei jäta, kui nad just ei usu ülestõusmisse hauataguses elus. Ivar Kreugeri taoline Ameerikas kujunenud ja kahekümnendatel aastatel ka Euroopas karjääri teinud ärimees ei uskunud mitte hauataguse elu pühapaistesse, vaid maise ilma kullasärasse. Nende jumalakartlikkus on vaid harjumuspärane käitumine. Tõelise usklikuna oleks ta ilmselt leidnud aega pihtimiseks,

148

enne kui püstol kaitsevinnast vabastada. Pihtimise pole aga mingeid märke. Pealegi poleks ta kõikide oma pattuc ülestunnistamisega jõudnud kuidagi kella üheksaks valmis, hommikust süüa. Komissar Mangaud tegi aga ametlikult kindlaks, et Kreuger jõudis

rikkalikult ja mõnuga einestada. Sel paadunud mõrtsukal jääb viimane söök enne hukkamist kurku kinni ning enamik enesetapjaid mõtleb enne oma viimast sammu rohkem lõuatäie viina kui hea söögi peale. Kreuger seevastu sõi kõhu korralikult täis nagu iga teinegi, keda ootab ees pingeline päev. Komissar Mangaud võis fakte ja tunnistusi nii või teisiti tolgendada, ikka tuli välja, et tuletikukuningas oli kõige kummalisem enesetapja, kellega tal eales oli tulnud kokku puutuda. Kuid ometi oli küllalt võimalusi, et sellesse müstilisse loosse selgust tuua. Näiteks kas või relv, millel pidid olema sõrmejäljed -Ivar Kreugeri sõrmejäljed, sest kindaid ta käes ei olnud. Või hüvastijätukirjad, mida oleks saanud võrrelda tema käekirjag nagu ka päevik või muud isiklikud märkmed oleksid tõenäolise mingeid niidiotsi pakkunud. Tuletikukuninga sekretär ja rohked ärisõbrad Pariisis? Kindlasti tulnuks ka surnu võimalikud vaenlased ja kadestajad välja otsida ning tema eraelu vastu huvi tunda. Tavaliselt kasutab politsei selliseid infoallikaid meelsasti. Ning lõpuks kerkib kindlasti üles küsimus: kellele tõi Ivar Kreugeri surm kasu, kellele kahju? Muidugi sai komissar suurepäraselt aru, et niisuguste asjade uurimisel tuleb paratamatult kellelegi jala peale astuda, sest vaikselt ja vagusi sellist tööd teha ei saa.

Läheks pikale loetleda kõiki neid ebameeldivusi, kuhu komissar Mangaud oleks võinud sattuda. Tegelikult polnud tal küll selleks võimalustki. Asjaolud ülemusele ette kandnud ning tollega ka oma kahtlusi ja kavatsusi jaganud, sai ta valju käsu Kreugeri asjus töö sedamaid lõpetada. Komissar Mangaud tahtis küll vastu vaielda, kuid šeff raputas vaid mornilt pead. Eg tedagi kõikidest kaalutlustest informeeritud. Süretél oli üldise hea nina igasuguste segaste asjade peale, kuid komissari ülemuse ülemused teadsid ilmselt liigagi hästi, kelle rahakappi Mangaud oma nina võis toppida.

Ja ikkagi ujus üht-teist päevavalgele, ehkki mitte Surete kaasabil. Tikukuninga surma õnnestus siiski õhtuni saladuses hoida, täpsemini — kuni New Yorki börsi uksed veel avanud olid. See viivitus kulus teatud rahandusringkondadele marjaks ära. Kui Stockholmis teatati Ivar Kreugeri ootamatust surmast alles 12. märtsi õhtul. Kreugeri kontserni aktsionärid ja kreeditorid lootsid niiviisi takistada seda, ms varem või hiljem nagunii pidi juhtuma — Kreugeri aktsiate langemist.

Seepärast püüdsid Kreugeri inimesed, USA Higginsoni pank ja teised asjast huvitatud isikud igati ümber lükata kuuldusi, nagu oleks Kreugeri kontsern majandusliku kokkuvarisemise äärel. Osundati Kreuger & Toll'i möödunudaastasele lõppbilansile.

Selle järgi oli Wall Streetil levivate kuulujuttude kiuste Kreugeri kontsernil 1931. aastal positiivne bilanss 100 miljonit krooni.

Aga siis tuli täielik krahh. Hiiobi sõnumid jõudsid avalikkuseni algul piiskhaaval, hiljem lausa paduvihmana. Paljuräägitud positiivne bilanss osutus bluffiks — Kreugeri kontserni ei olnud enam võimalik päästa.

Rothschildid, Morganid, Lazardid, Wallenbergid ja teised nendetaolised rahandushaid haistsid saaki. Tuletikukuninga afäärid ja pettused tulid üksteise järel ilmsiks, üks fantastilisem kui teine.

22. märtsil 1932 tuhastati Stockholmis Ivar Kreugeri surnukeha. Kümme päeva hiljem teatas ajakirjandus, et Kreuger & Toll'i 1930. aasta äriaruanne oli vale. Londoni vahendusfirmale Prise & Waterhouse oli antud ülesandeks uurida kontserni äri-pabereid. Tehti kindlaks, et mitmed võltsingud ja varjamised said teoks Ivar Kreugeri enda korraldusel. Oli suurendatud aktivat, tehtud fiktiivseid sissekandeid ning passivat

vähendatud. See pidi näitama majanduslikku võimsust seal, kus tegelikult olid vaid kriis, maksuvõimetus ja pankrot.

Kuid see polnud veel kõik. Vähehaaval sai selgeks, et taevani kiidetud «maailmamajanduse Napoleon» oli tegelikult suuremat sorti pettur, kes võttis endale suuri võlakohustusi, omamata üldse sularahaks muudetavaid vahendeid. Näiteks ei olnud tal üldse raha võla tasumiseks Poolale, ehkki tähtaeg saabus märtsis ja aprillis. 1. aprilliks 1932 jõudis kätte 6,5 miljoni naela suuruse pangaavansi tagasimaksmise tähtaeg Inglismaal, USA-s jäi pankadele maksmata 9 miljoni dollari suurune võlg. Ilmnes muidki asjaolusid, mis sundisid juba tegevusse astuma Rootsi kriminaalpolitseid. Kreuger & TolVi aktivakanded osutusid lähemal uurimisel võltsinguteks, mille eest oli vastutav Ivar Kreuger isiklikult. Näiteks leiti tuletikutrusti seifis 42 Itaalia valitsuse võlakohustust, igaüks enam kui 100 000 Inglise naela ulatuses. Need olid trükitud inglise keeles, tagatud Itaalia valitsuse poolt ning kandsid Itaalia rahandusministri allkirja. Tõeline varandus — kui paberid oleksid olnud ehtsad! Kontserni õnnetuseks ei teadnud Itaalia valitsus nendest võlakohustustest midagi ja ei võinudki teada, sest paberid ilmusid siia maailma ühes Stockholmi trükikojas ning polnud iialgi Itaaliasse sattunud. Tellimus trükikojale pärines Ivar Kreugerilt eneselt, tema käega oli kirjutatud ka Itaalia rahandusministri allkiri. Samas seifis leidus veel kaks Itaalia valitsuse võlakohustust, kumbki 1 533 700 naelsterlingi suuruses summas. Ka need olid võltsitud.

Vaevalt jõudis jahmunud üldsus need palad alla neelata, kui järgnesid uued paljastused. Tuli välja, et 1925. aasta esimene kokkulepe Poola valitsusega tuletikumonopoli küsimuses oli võltsitud nii, et kontsernile kanti raamatusse sisse palju suurem kasum, kui ta tegelikult sai. Veel sai selgeks, et Kreugeri kontsern oli variisikute kaudu iseenda aktsiaid ostnud, et soodsat kurssi üleval hoida.

Kreugeri kontserni direktorid tunnistasid lõpuks üles, et nad olid oma šefi näpunäidete järgi bilanssi võltsinud. Samal ajal paljastas revisjon kaks kunagist Kreuger & Toll’i juhtivat ametnikku, kes olid omal ajal 165 000 krooni kõrvale toimetanud ning selle rahaga 1931. aastal oma vahendusfirma asutanud.

Sellise tempoga veeres paljastuste laviin aina edasi. Jäi niisugune mulje, et Kreugeri kontsern oli juba ammu pankrotis ning suutis eksisteerida ainult tänu oma šefi kelmustükkidele. Ka Ivar Kreugeri viimane sõit USA-sse ning kavandatud läbirääkimised Pariisis olid mõeldud ühel eesmärgil — hankida laostuvale kontsernile raha. Ometi läks tema USA-reis tühja, sest Morgani pank pani käiku kõik oma kaugeleulatuvad sidemed Ining saavutas selle, et tuletikukuningas pidi tühjade kätega tagasi tulema.

Kuid kõigest sellest sai komissar Mangaud teada alles hiljem ajakirjandusest. Siiski oli veel üks šanss sellest võltsingute ja pettuste džunglist läbi murda. 1932. aasta aprilli algul rääkis Stockholmi pankur Hoegmann Sûretés üht-teist huvitavat oma Pariisi kolleegi Barrault' vastu. 1931 aasta sügisel deponeerinud Hoegmann Barrault' juures oma 15 miljoni margase laenu tagatisena 30 miljoni marga ulatuses Kreugeri obligatsioone. Lepingu järgi pidi Barrault neid enda käes hoidma. Kellegi salapärasel I soovitusel lasi ta need paberid aga kähku New Yorgi börsil käiku ning lavastas sellega Kreugeri aktsiate järsu languse.

Sûreté kogus Barrault' kohta andmeid. Rootsi pankuri ütlustes polnud nagu põhjust kahelda, kuid ometi jäi asi sinnapaika. Kreugeri juhtum ei avanenud ikkagi. Sûreté otsustas lõplikult vaikida ning vaikib tänapäevani. Niisugune diskreetsus sunnib

kahtlema, kas ei peitu selle taga väga kaalukaid huvisid, mis ulatuvad sõjasaladuse hämarikesse. 1935. aastal tekitas keegi monsieur Lemoine ise seda soovimata suurt kõmu. Härra Lemoine kuulus Prantsusmaa kindralstaabi 2. büroosse, seega siis sõjaväeluuresse. Ta juhatas aastatel 1930—1935 osakonda, mis tegeles võltsdokumentide muretsemise ja valmistamisega. Kõrgekvaliteedilised võltsingud eeldavad alati originaali täpset tundmist, vastavaid tööriistu ja kvalifitseeritud eksperte. Sellepärast koguvad salateenistused kõikvõimalikke originaaldokumente ja -allkirju, et neist vajaduse korral koopia valmistada. Nende käsutuses on ka piisavalt vahendeid vajalike ekspertide ja töövahendite muretsemiseks.

Monsieur Lemoine jäi vahele sellega, et püüdis omakasu huvides niisuguseid võltspabereid kahtlastele kundedele maha sahkerdada.

Kuid kas polnud Ivar Kreugeri valduses meisterlikult võltsitud riiklikke dokumente, mille valmistamiseks ilmselt tema enda käteosavusest ja väikese Rootsi trükikoja võimalustest vaheks jäi? Kas ei olnud ka tuletikukuningas härra Lemoine'i erakunde, nagu oletab Prantsuse ajaloolane Bergier?

Komissar Mangaud, kellele see lugu ülimalt kahtlane tundus,

vaikis aastaid. Kaua aega pärast Kreugeri juhtumi mahamat-mist hakkas üks Rootsi ajakirjanik selles loos uuesti urgitsema.» ning talle ütles Mangaud välja, et tema arvates ei lasknud Ivar Kreuger end ise maha.

Ka tikukuninga vend Thorsten Kreuger on samal arvamusel. Omal ajal pidi tema selle supi ära sööma, mida vend oli kontserni aktsionäridele keetnud. 1936. aastal mõistis Rootsi ülemkohus talle võltspankroti eest üheaastase vanglakaristuse ning kohustas teda hüvitama miljon krooni suuruse kahju. Peaaegu kaks aastakümmet püüdis ta ajakirjanduses meeleheitlikult tõestada, et tema vend Ivar polnud enesetapja ega pettur. Kuid ta ei suutnud leida piisavalt kaalukaid tõendeid, et veenda Rootsi ülemkohut asja uuesti läbi vaatama, olgu siis esimeses või teises punktis.

Jääb üle mainida veel seda, et kaks suurt rahvusvahelist finantsühendust lõikasid Kreugeri kontserni allakäigust kõige rohkem kasu ja jagasid omavahel ka järelejäänud pärandi. Need olid Rockefelleri ja Rothschildi grupiga tihedalt seotud Prantsuse—Briti—USA Lazard Bank ning Rootsi Rothschildiks kutsutud Wallenbergi grupp.

Mees Sûreté tõendiga

«Selle tõendi omanik Stavisky, alias Serge Alexandre, on volitatud minu nimel ametlike võimuesindajatega suhtlema ning vajaduse korral neilt abi paluma.

Sûreté Générale, Pariis, alla kirjutanud Bayard, politseikomissar»

Mees, kelle soovitusele Sûreté kõrge ametnik nii lahkelt alla kirjutas, oli võimekas agent, julgeolekuteenistuse hõbekannuste omanik. Kuid ta oli ka rafineeritumaid sulisid, keda Pariisi allilm on kunagi ilmale toonud, tuntud kurjategija, kes isegi hauast lõi uppi kaks valitsust, kaks politseiülemat ja ühe prokuröri ning põhjustas suurima kelmiskandaali pärast Panama afääri.

Staviskyl, alias Serge Alexandre'il oli kõigi asjaosaliste arvates erakordselt hea välimus, filmitähe ripsmetega väledad silmad ning terane mõistus. Ta polnud mingi tühine pealekaebaja, kes tagasihoidliku tasu eest oma agenditööd teeb ning rahulikust

äraolemisest unistab. Ta ei olnud ka nurgaadvokaat nagu Sarret, kes tegi tiisikusehaigete surmakandidaatidega väikesi kelmusi kindlustuskompaniide vastu ning lõpetas kõige rumalama vahendi — mõrvaga. Muidugi ei saavutanud Stavisky ka Ivar Kreugeri taset, ehkki ei jäänud sellest eriti kaugele maha. Küllap sellepärast õnnestuski tal vältida giljotiini, kuid paraku mitte revolvrikuuli. Muide, nagu tuletikukuninga puhulgi, ei ole teada,

kes selle välja tulistas. Nagu enamikul suurt masti kelmidel oli ka tema elu üsnagi tormiline. Kord suples ta kullas, kord ukerdas allilmaporis; üks päev loopis tuhandelisi, teine päev kraapis suure vaevaga kokku lõunasöögiraha. Kuid alati oli tal käeulatuses terve trobikond nõuandjaid, kes ikka oskasid oma krutskitega ta õigusemõistmise eest kõrvale toimetada.

Ta sündis hambaarsti pojana 1886. aastal Kiievi lähedal. Siirdunud hiljem koos vanematega Prantsusmaale, naturaliseerus ta seal ning lõpetas ühe soliidsema Pariisi gümnaasiumi. Auväärt vanemad hoolitsesid selle eest, et järeltulijal millestki puudus ei oleks. Tagasihoidliku käitumise ja range moraaliga lisa ei suutnud hiljem ülekäte läinud poja käitumist taluda ning võttis endalt elu. Seevastu Stavisky vanaisa oli hoopis vabamate vaadetega. Ta lasi, end lapselapse kahtlasevõitu optimismist ära petta ning üüris koos temaga 1909. aastal Champs Elyseel teatri Marigny. Vanaisa ja lapselaps otsustasid show-bisnessiga raha teha. Kogu nali seisnes selles, et teatritegemisest oli neil sama vähe aimu kui rahagi. Kõigest hoolimata asuti energiliselt asja kallale. Otsiti välja sobivad kaastöölised, nõuti neilt soliidne kautsjon ning prassiti see siis maha, Niisugune tegevus tõi kaasa tubli tosina süüdistusi kelmuses. Stavisky palkas sellesama väljapetetud raha eest advokaat Albert Clemenceau, tuntud poliitiku venna, ning saavutas asja edasilükkamise kolme aasta võrra. (Kiindumus nimekate ja kallite advokaatide vastu oli talle omane kogu elu jooksul.) Tänu advokaadi pingutusele võttis kohus Stavisky asja ette alles 1912. aasta veebruaris, näidates sealjuures üles erakordset leebust. Teda karistati ainult 15-päevase vangistusega tingimisi ja 25-frangise rahatrahviga ning hoiatati, et edaspidi tuleb oma äri korralikumalt ajada. Kuid Stavisky oli teatriafääriga teeninud 12 000 franki ning ta ei mõelnudki vähemalt esialgu sellistest meetoditest loobuda. Koos teise petisega asutasid nad vahendusbüroo, kus hakkasid kergeusklikele võlausaldajatele kaela määrima ammuilma pankrotti läinud tööstusettevõtete aktsiaid. Ka see lugu lõppes kriminaalasjaga. Kuid nüüdki ei jäänud tema advokaadid käed rüpes istuma ning leidsid hoova, millega õigusemõistmine seisma panna.

Esimese maailmasõja ajal teenis Stavisky nagu tõeline patrioot... mõni kuu abivägedes. Ta õppis hoolega tundma sõjaväe varustusteenistust, et üsna varsti ise selle pealt teenima hakata. Tal õnnestus viia Itaalia valitsus nii kaugele, et too tellis temalt 20 000 pommi. Tegelikult polnud Stavisky käsutuses paarikümmet paukhernestki. Kuidas see tal korda läks, jääb saladuseks. Igatahes teenis «ilus Alexander» selle operatsiooniga peaaegu pool miljonit franki.

Prantsusmaa ülemkihile nii sissetulekurohkel sõjajärgsel ajal ei jäänud ka Stavisky pealtvaatajaks. Ta avas asutuse, kus kahtlasevõitu programmi kõrval oli põhiline sissetulekuallikas keelatud õnnemängud. Oleks kasutu püüda jälgida selle kõrgete ametimeeste ja politseiülemate lemmiklapse karjääri kõiki keerdkäike.

Kindel on vaid see, et petturlikes ettevõtmistes orienteerus ta niisama hästi kui uimastiäris, valitsusametnike äraostmine läks sama osavalt nagu võltsitud väärtpaberitega äritsemine. Stavisky oli oma ühiskonna tõeline produkt. Kolmanda Vabariigi valitsuste võimetus ja äraostetavus, imperialistliku arengutee lahutamatu koostisosa, oli see soodne pinnas, kust sellised kelmid paratamatult võrsuvad.

Hiljemalt 1924. aastal võisid Staviskyt soosivad politseiülem Chiappe ja Sûreté komissar Bayard ühest politseiettekandest lugeda, et too on sõnadetegija, laiskvorst ja kahtlase moraaliga inimene, kes ei jäta kunagi kasutamata juhust, et teiste seljas liugu lasta. Aasta hiljem oli Chiappe asutus koguni sunnitud Stavisky käsile võtma, sest ta tegi ühel tšekil 6000 dollarist 46 000. Võltsimine tuvastati sedamaid ning Stavisky vahistati. Kuid kaitseinglid Quai des Orfevre'il ja Palais de Justice'is ei jätnud teda ka seekord hätta. Stavisky lasti peagi tingimisi vabadusse ning vahepeal jõudis keegi tema sõpradest politseis või kohtus selle eest hoolitseda, et tülikas asitõend, võltsitud tšekk toimikust kaoks. Jäigi teadmata, kes nimelt selle heateo ilusale Alexanderile tegi. Oli see ehk komissar Bayard, kes andis talle ka Sûreté tõendi? Või inspektor Bonny Pariisi kriminaal-osakonnast, kellega Stavisky sõbrustas? Seisab ehk selle taga mõni teine kelmi poolehoidjatest? Kindel on vaid see, et Staviskyl olid Pariisi politseiga head suhted ning et ta sai aegsasti teada igast sammust, mis tema vastu astuda kavatseti.

Kord püüdis üks tema kaasosaline mängust välja astuda ning kirjutas Pariisi kriminaalpolitseile kaebuse. Juba järgmisel päeval võis Stavisky sellele renegaadile tema enda kaebuse ette lugeda ning sellega vaest mehikest kõvasti pigistama hakata. See pole kaugeltki ainuke tõend ilusa Alexanderi lähedastest suhetest politseiga. Võltsitud tšeki kadumine muutis Stavisky kriminaalasja mõttetuks, sest ilma asitõendita ei saa olla kohtumenetlust, ilma menetluseta ei saa aga teha kohtuotsust. Selles asjas tuli Prantsusmaa kohtumeestele kiiresti meelde fundamentaalne õigus-põhimõte in dubio pro reo — kahtlused süüdistatava kasuks. Lõpuks ei olnud Stavisky ju mõni juudist kapten Dreyfus, kes kuidagi ei meeldinud luureteenistusele. Stavisky oli pigem kena mees, kes elas ise hästi ning lasi ka politseiametnikel ja kohtu-nõunikel hästi elada.

Kergest pääsemisest rõõmu tundes otsustas Stavisky oma kuritegeliku mitmekülgsusega uuesti proovi teha. 1926. aastal paljastas politsei kaks börsimaaklerit paraja paki väärtpaberite varguselt. Sealjuures tuli juhuslikult välja, et varastatud paberid oli Londoni börsil 5 miljoni frangi eest maha müünud Stavisky.. Uskumatu, kuid siiski tõsi: ka seekord jäi õigusemõistmine võimetuks. Aga kuidas saigi sellele nooblile kavalerile jala peale astuda, kui tal oli Pariisi uhkes lääneosas mitmekorruseline maja, teises linnaosas villa, kaks autot, hobusetall ja ministrite eestkoste, kes oli oma inimene Deauville'i, Cannes'i ja Biarritzi

kallimates lokaalides ning kes võis Monte Carlos iga mängu-panga lõhki ajada. Algul läks Staviskyl siiski halvasti, sest selle asjaga tegelev uurija Prince ei tundnud Staviskyt ning andis korralduse ta vahistada. Stavisky pidas kõige targemaks esialgu Marly-le-Roy' villasse kaduda ning püüda sealt kunagise justiitsministri senaator Renoulfga ühendusse astuda. Renoult proovis uurijalt Staviskyt 50000 frangi eest vabaks kaubelda, kuid Prince ei teinud seda mängu kaasa. Vastupidi, saanud 1926. aasta juulikuus ühelt deputaadilt teada Stavisky asukoha, saatis ta otsekohe operatiivgrupi Marly villasse. Kui Pariisi politseimehed kohale jõudsid, tuli neil imestusest silmad pärani ajada. Uhketes õhtukleitides daamid ja laitmatutes frakkides härrad tervitasid neid valju hallooga. Kuid

majaperemeest nende hulgas ei olnud. Jälitajad leidsid ta poolalasti ja purujoobnuna vannist.

Esimest korda kõigi nende aastate jooksul, mil Stavisky nimi politseiettekannetes figureeris, otsis politsei teda sealt, kus ta Ika tegelikult oli. Seni oli politsei ilmunud alati sinna, kus Staviskyt mingil juhul olla ei saanud. Seekord paigutati ta eeluurimiseks vahi alla kurikuulsasse La Sante vanglasse, kus petturmaakleritest sõbrad juba ees ootasid. Kuid ka nüüd leidus lõpuks soosija, kelle abiga Stavisky veel enne protsessi algust ning vanglaarstide kategoorilisest protestist hoolimata «tervislikel põhjustel» vabaks lasti.

Ja ikkagi oli vangivalvuritel 16 kuu jooksul õnn ja rõõm monsieur Staviskyt luku taga hoida. Selle trellide taga veedetud sundpuhkuse jooksul sai temast lõplikult kriminaalne tõusik. Kehv lobi, sünged vanglariided, primitiivsed naabrid ja lõputud rõõmutud ööd viisid ta arusaamisele, et püsivat edu võivad saavutada ainult need, kes teevad petturlusest suure äri. Seniste asjadega oli ta alati liiga suure riski peale välja läinud ning alati ka vahele jäänud. Nii ei tohtinud see edasi kesta.

Stavisky otsustas nüüdsest peale ainult miljonilist äri ajada. Parem oleks seda muidugi teha sellise nimega, mida politsei-kartoteekides ei ole. Nii sündiski maailma Serge Alexandre.

Monsieur Alexandre’i äri

La Sante ebasõbralike müüride vahelt vaevalt välja pääsenud, hakkas Stavisky, alias härra Alexandre virgalt tegutsema. Vähese raha, kuid seda suuremate sidemetega asutas ta ühe ettevõtte teise järel, et oma suure kelmustüki jaoks algkapitali koguda. Orleans'is, nagu teisteski Prantsusmaa linnades tegutses kohalik pandi- ja laenuühisus, Credit Municipal. Pariisi ajalehtedes juba pikemat aega eduka ärimehena üleskiidetud, suuri summasid vastuvõttudeks ja rikkalikeks lõunasöökideks väljaandval ning Surete komissari Bayard'i usaldusalusena tuntud härra Alexandre'il polnud sugugi raske Orleans'i Credit Municipal’i direktori härra Debrosses'ga sõbruneda ja temast lõpuks oma äripartner teha. Stavisky pantis krediidiühistusse suure

summa eest vääriskive. Kivid olid muidugi võltsitud, nende kohta käivad dokumendid aga ehtsad. Viimaste eest hoolitses ametlik spetsialist nimega Cohon.

Debrosses sai ka ise õige pea selliste trikkide maitse suhu. Kui pettus avalikuks tuli, olid Staviskyl juba uued rauad tules ja nii palju raha taskus, et laenuühistule tekitatud kahju hüvitada ning sellega suuremat lärmi vältida. Raha tuli sedapuhku Bayonne'i Credit MunicipaVist. Prantsusmaa lääneranniku1, Hispaania piirist kiviviske kaugusel asuval väikesel provintsilinnal Bayonne'il oli pisike pandimaja ning väga auahne linnapea nimega Garat. Kolmekümnendate aastate alguses elas Bayonne'is nagu teisteski Louna-Prantsusmaa linnades palju Hispaania emigrante. Need olid enamasti aadlikud, kes polnud võõrale maale suurt midagi peale ehteasjade kaasa toonud. Staviskyl oli teatavasti hea nina igasuguse kerge teenistuse peale. Ta rääkis linnapea , Garafle augu pähe muuta Bayonne'i Credit Municipal suureks krediidiühisuseks, ning pani ise alustamiseks lahkelt välja 200 000 franki. Ta hoolitses ka selle eest, et uue ettevõtte direktoriks sai keegi Charles Tissier ning rahandus-nõunikuks juba Orleans'ist tuntud Debrosses. Kõik ülejäänu oli lausa lapsemäng. Prantsuse seaduste järgi võib pandimaja võtta pantijalt

kaheksa protsenti. Ise peab ta aga pangale või muule laenuandjale maksma ainult kuus protsenti, omades samal ajal ka õigust lasta välja boone panditud vara väärtuses. Staviskyl ei jäänud üle muud, kui hoolitseda selle eest, et piisavalt ehtsaid või võltsjuveele pandile antaks ning et jätkuks asjast huvitatud isikuid, kes oma kapitali soodsalt ja kindlalt sooviksid paigutada. Siinjuures aitas teda palju minister Dali-miri soovituskiri, mis kutsus ametiasutusi üles ostma Bayonne'i Credit Municipal'i boone.

Oli 1933. aasta detsembri keskpaik. Alexander Stavisky oli veetnud meediva suve Euroopa kuurortides ja Monte Carlos ning elas koos perekonnaga hotellis «Claridge» Champs-Eliseel Pariisis. Bayonne'ist voolas raha nagu ennegi, ehkki olulise osa sellest pidi ta kulutama kingitustele ja muudele taolistele asjadele, mida polnud kuidagi võimalik vältida. Raha oli tal rohkem kui kunagi varem, kuid ka vajadused kasvasid ikka suuremaks. Tõsi, hakkamas oli juba uus äri, sedapuhku Ungari optantidega. Soliidset tasu võis eeldada Bulgaariale antava laenu vahendamise eest. Kuid ikkagi jäi tema rahaline olukord ebakindlaks.

Peamine tuluallikas Bayonne'i Credit Municipal oli boone ringlusse lasknud juba rohkem, kui sellel asutusel oli üldse vara. Varem või hiljem pidi sellest pahandusi tulema, seda enam, et juba praegu avaldasid mõned ajalehed imestust nii arvukalt ringlusse lastud boonide üle. Mitmed sõbrad muutusid kannatamatuks ning tuletasid meelde tema kunagisi lubadusi. Kas või näiteks härra Charles Wurtz, Prantsusmaa Kõrgema Halduskohtu esimees. Ta oli saanud järelevalvenõukogu esimeheks ühes neist kahekümnest kelmifirmast, mis võlgnesid oma olemasolu eest tänu

156

Stavisky initsiatiivile. Suur seadusemees tuletas pikaldasele Alexanderile meelde, et oli nõustunud riskantse järelevalvenõuniku kohaga ainult soovist säilitada oma luksuslikku eluviisi. Stavisky oli ju lõpuks lubanud Wurtzile luksuskorteri Pariisis, maamaja, auto ja iga-aastase terviseparandamise moodsates kuurortides lõunas. Viimati väljamakstud summa oli aga nii kesine, et härra halduskohtu esimees hakkas kahtlema, kas ta üldse edaspidi selles äris kaasa teeb.

Esialgu ei olnud vähemalt Bayonne'i ametimeestelt mingeid ebameeldivusi oodata. Linnapea Garat oli hoolega asja juures, niisiis võis selle kandi pealt rahulik olla. Rohked revisjonid, mida rahandusorganid vastavalt kehtivale korrale Bayonne'i Credit MunicipaVis ette võtsid, ei avastanud vähimaidki puudusi. Polnud ka midagi imestada, sest katteta boone ei kandnud Sta-l visky ja tema abilised lihtsalt raamatusse sisse. Direktor TissierT olid kahesugused boonid. Ühed vastasid olemasolevatele väärtesemetele ning need vormistati seaduslikult. Teised anti välja väärtusega mitte alla 200 000 frangi ning need ei olnud millegagi tagatud (ostjad seda muidugi ei teadnud). Loomulikult ei kantud teist liiki boone äriraamatutest läbi. Neid käsutas ainuüksi Stavisky, keda just madalas lennus süüdistada ei saa. Tissier ja Debrosses said täpseid juhiseid, milliste summadega boone välja anda.

Valitsusega sai ilus Alexander hästi läbi ja ka õigusemõistmise poolt polnud esialgu midagi karta. Prokurör Pressard, peaministri kohusetäitja Chautemps'i sugulane, polnud talle kunagi liiga teinud ning ilma kohtu-uurija Prince'ita poleks ta omal ajal kindlasti La Santesse sattunud. Vahepeal oli aga Prince kassatsioonikohtusse üle viidud ning seega polnud ta enam ohtlik.

Stavisky ei kartnud eriti ka politseid. Kui mõni üliagar ametnik peakski tema vastu huvi tundma, võis talle alati Surete tõendi nina alla pista. Kui teda üldse mingi hädaoht

ähvardas, siis pantijate poolt. Kuni need aga haisu ninna pole saanud ning boone väljamaksmiseks ei esita, võib ta rahulikult magada.

Ent 1933. aasta detsembri keskel juhtus just see, mida ta oli kartnud. Uks Bayonne'i Credit MunicipaVi ümber levivatest kuulujuttudest häiritud kindlustuskompanii esitas väljamaksmiseks kuuekohalise numbriga booni. Direktor Tissier'1 polnud sellist summat sularaha muidugi kusagilt võtta. Ta külvas kindlustuskompanii sõnaohtrate lubadustega üle, mis paraku aga ainult suurendas booniomaniku kahtlusi. Kompanii pöördus rahandusameti poole, kes hakkas otsekohe pandimaja arvepidamist kontrollima. Revidendid tuhnisid raamatutes, puhastasid vahepeal prille, tuhnisid siis edasi, kuid ei suutnud ikkagi leida pandimaja registritest kindlustusele väljaantud booni kviitungit. Täielikus nõutuses teatasid nad asjast kohtu-uurijale. Veel enne, kui uurija jõudis Bayonne'i Credit MunicipaVi direktori Tissier' vahis-tamiskäsu välja anda, ilmus too ise kohale.

Eluaeg vaikselt raha kokku kraapinud Tissier tõttas oma

südant kergendama ja tunnistas kõik üles Seni ainult provintslikke kriminaallugusid lahendanud uurijal läks sellest kõigest silme ees kirjuks. Tissier rääkis ära kõik, mida ta teadis, ning, jumala eest, ta teadis palju.

Juttu oli nii kahekordsest boonimajandusest kui ka võltskividest. Armastusväärse eksperdi Cohoni roll tuli välja niisama selgelt nagu selle petistekamba pealiku nimigi: Stavisky.

Kuni härra Tissier uurija silmi avas, tõttas tema armuke telefoni juurde ning ootas kannatamatult ühendust Pariisi hotelliga «Claridge».

Ilusa Alexanderi surm

Sellest päevast, 23. detsembrist peale pööras õnn ilusale Alexanderile selja. Crédit MunicipaVi afäär tuli täielikult päevavalgele ning Bayonne'i kohtu-uurija andis ühe vahistamiskäsu teise järel. Linnapea Garat, rahandusnõunik Debrosses ja paljud teised isikud läksid oma kaasosalise Tissier' järel eeluurimisvanglasse.

Ka Stavisky vahistamiskäsk oli olemas, kuid nagu alati, otsis politsei teda tulutult. Mees oli end kiirustamata ja põhjalikult ära peitnud. Bayonne'ist tulnud Hiiobi sõnumi kätte saanud ning sellele ka Pariisist kinnitust leidnud, otsustas ta mõneks ajaks kaduda. Kutsunud enda juurde vanad semud Hayotte'i ja Ramog-nino, andis ta neile müümiseks oma väärtesemeid kümne miljoni frangi väärtuses. Need ehtsad vääriskivid oli Tissier jõudnud õigel ajal Bayonne'i pandimaja varadest Stavisky korraldusel kõrvale toimetada. Nüüd pidid nad katma ilusa Alexanderi reisi-kulud. Lahti polnud neist enne jõule muidugi kerge saada. Lõpuks leiti siiski üks juveliir, kes oli nõus kivid ära ostma, kuid ei riskinud anda rohkem kui 80 000 franki avanssi.

Poole sellest summast andis Stavisky naisele, kes jäi esialgu Pariisi. Ise sõitis ta koos sõbra Pigaglioga ära. Parlamendisaadiku Bonmaurega tihedalt seotud Pigaglio oli üldiselt tume tüüp. Ise nimetas ta end ajakirjanikuks, tegelikult oli ta aga sellesama inspektor Bonny nuhk, keda valitsus nimetas Prantsusmaa detektiiviks number üks ning keda Stavisky hästi tundis.

Kui aastaid Sûreté ja kohtute soosingus olnud mees hakkab allamäge libisema, võib ta ka teisi kaasa tirida. Nagu uppuja õlekõrrest, nii haarab ka kelm kinni oma ametimeestest päästeinglitest. Seda teab iga kriminalist omaenda praktikast, seda teadsid ka Bonny, Bayard, Chiappe ja Pressard. Fortuuna armulikkusest ilma jäänud kurjategija võib osutuda oma soosijatele ohtlikumaks kui hambunirelvastatud bande. Seepärast oleks väga rumal teda silmist kaotada: ei ole välistatud igasugused ebameeldivad üllatused. Ka seda teadsid Bonny ja teised väga hästi.

Stavisky ja Pigaglio sõitsid rahumeeli rongiga Servorzi, kus nendega ühines algul keegi kahtlane tegelane, retsidivist Henry

Voix, hiljem aga veel Lucette Alberas, üks Stavisky arvukatest armukestest.

Uus aasta seisis ukse ees ning seda ei saanud ometi tähistamata jätta. Stavisky saatis Pigaglio 28. detsembril uuesti Pariisi, et see tooks juveliiri käest ära ülejäänud raha. Sõber tõi ainult 6000 franki, kuid see-eest rohkesti halbu uudiseid. Stavisky ei tundnud end enam Servorzis sugugi kindlana ning sõitis Chamonix'sse, neil aastail veel tähtsusetusse külasse Prantsuse Alpides. Tema ülesandel üüris Henry Voix seal väikese Villa Vieux, mis oli sellel aastaajal harilikult tühi. Seal veetiski ilus Alexander oma aega koos retsidivisti, politseinuhi ja armukesega. Samal ajal otsis politsei teda ajakirjanduse teadetel tagajärjetult kogu maalt.

Vahepeal võttis Crédit Municipal’i ümber puhkenud skandaal valitsuse jaoks üha ohtlikuma kuju. Afäärikeerisesse olid tõmmatud tuntud isikud. Avalikkus ootas kannatamatult Stavisky vahistamist, sest poliitikud ja ametnikud kinnitasid nagu ühest suust oma süütust, Stavisky teadis aga kõige paremini, kes neist oli oma käe sellele asjale külge pannud. Seni polnud aga veel kõik sugugi kadunud. Kuni Stavisky vabaduses viibis ja suu pidas, võis asja vaka all hoida. Aga alates sellest hetkest, mil ta vahistatakse ja rääkima hakkab, muutub ta valitsusele ja selle juhile ülimalt tülikaks. Ning kuna Pariisi politseis oli Bonnyde kõrval ka palju tõelisi inspektoreid, oli Stavisky vahistamine päevade küsimus.

7. jaanuaril 1934 leidsidki Pariisi politsei detektiivid Vieux’ villa Chamonix's üles. Retsidivist Henry Voix'd jälitades jõudsid nad algul Servorzi ja siis Chamonix'sse. Otsinguid juhtinud ülemkomissar Charpentier'le tundus villa elanike käitumine kummalisena. Maja oli küll asustatud, kuid üürnikke polnud kusagil näha.

Charpentier' mehed käisid villa omaniku juures, nägid seal Voix' allkirjaga üürilepingut ning mõistsid, et on sattunud õige mehe peale.

«Ajakirjanik» Pigagliot muidugi sel ajal Chamonix's enam ei olnud. Ta istus Pariisi politseiprefektuuri kriminaalosakonnas ja ootas rahulikult uudiseid Vieux’ villast.

8. jaanuaril 1934 tuli Pariisis kokku valitsus, et arutada suletud uste taga viimaste nädalate sündmusi. Kõne all oli kabineti reorganiseerimine, millega loodeti summutada viimasel ajal üha laienevat umbusaldust. Samal ajal valmistus Chamonix's ülemkomissar Charpentier Staviskyle käppa peale panema.

Pärastlõunal lasi ta politseinikel Villa Vieux ümber piirata. Majaomanik pidi eesaia kaudu verandale minema ja selle uksele koputama. Samal ajal tuli kahel politseinikul peauksest sisse tungida.

Järgnevatel sekunditel majas juhtunut võib ainult oletada. Algusest peale kahtluse alla seatud politseiettekandes öeldakse, et hetkel, mil inspektorid ukse avasid, kostis villa sisemusest lask.

159

Sel ajal verandal olnud villaomanik ei näinud majas toimuvat, kuid oma hilisema tunnistuse kohaselt olevat ta kuulnud vahetult enne lasku kedagi hüüdvat: «Ärge laske, ärge laske!»

Oli see Stavisky? Voix? Või ehk keegi politseinikest? Kas püüti üldse selgitada, kes oli karjunud? Politseiettekandes pole sellest sõnagi. Seal öeldakse ainult, et majja tunginud politseinikud leidsid eest sureva Stavisky. Revolvrikuul oli purustanud tal koljuluu, surija parema käe juures lebava revolvri toru oli veel soe.

Stavisky elas veel mõne tunni ning suri järgmisel hommikul Chamonix' haiglas. 10. jaanuaril 1934 maeti ta samasse küla-kalmistule. Kohtuarst andis arvamuse, et Stavisky võttis ise endalt elu.

Suri mees, kes teadis kõike. Tema käes olid olnud Prantsuse kuritegevuse ajaloo suurima kelmuse niidid, ta teadis kõigi oma kaasosaliste nimesid, kes olid suurtel ja kõrgetel kohtadel. Vana rebane, kes oli kogu oma seiklusrikka elu jooksul osanud õiguse-mõistmisega toime tulla, ei saanud oma tunnistustega enam kellelegi kahju teha. Ametliku versiooni järgi pani Stavisky toime enesetapu, kuid avalikkus hakkas selles kohe kahtlema. Mõned ajalehed süüdistasid peaminister Chautemps'i ja tema valitsust avalikult selles, et enesetapp oli Süretelt tellitud.

Suurpetturi äkksurm ei kergendanud valitsuse olukorda. Vastupidi, see andis Chautemps'ile ja tema kabinetile lõpliku hoobi.

Demagoogide mäss

9. jaanuaril 1934 läks erru asumaade minister Dalimir — mees, kes oli andnud Staviskyle soovituskirja. Rojalistide Action Française kutsus oma poolehoidjaid üles sõjakäigule vabariigi vastu. Demagoogiliste loosungite «Maha vargad! Maha mõrvarid!» all püüdis kaks tuhat parlamentaarse demokraatia vastast rünnata Bourbonide paleed. Stavisky surm aktiviseeris Seine'i kaldal ka neid jõude, kes imetlesid oma fašistlikku eeskuju Spree ääres.

Politsei viidi küll kiiresti häireolukorda, kuid tema tegevus oli vasturääkivatest käskudest ja sisemisest lõhestatusest halvatud. Põhjuseks oli vastuolu konstitutsioonitruuduse ja politseiprefekt Chiappe'i meelsuse vahel. Politsei sai vaevaliselt olukorra peremeheks. Kahe tuhande meeleavaldus aeti laiali. Kaks päeva hiljem teatas ajakirjandus järjekordselt Stavisky korgel-seisvate kaasosaliste vahistamisest. Rojalistidele tuli appi Jeunesses Patriotes, profašistlik noorsoo- ja üliõpilasorganisatsioon. Vabariigi, demokraatia ja inimõiguste verivaenlased arvasid oma tunni tulnud olevat. Rahvas oli nördinud, nördinud valitsuse korruptsioonist ja moraalsest laostumisest, sellest, et valitsus-süsteem soodustab Stavisky ja tema kompanjonide tekkimist. Ükski aus inimene, ükski valija ei saanud silmi sulgeda selle ees,

kuidas lurjused igal pool oma tahtmist saavad ja rahva vaenlased olukorda ära kasutavad. Hulkade nördimusel osavalt mängides ja end demokraatlike loosungitega maskeerides kutsusid demagoogid tegelikult rünnakule demokraatia vastu. Paremäärmuslik ajakirjandus õhutas putšileeki ning puhus suureks iga Stavisky afääriga seotud paljastuse. Muidugi polnud nende peavaenlane mitte korruptiivne valitsus, vaid hoopis vasakparteid, eelkõige Prantsuse Kommunistlik Partei, sest just nemad kutsusid üles võitlusele fašismiohu vastu.

27. jaanuaril pidi petturlusse segatud justiitsminister erru minema, kuid juba järgmisel päeval oli kogu Chautemps'i valitsus sunnitud tagasi astuma.

Parempoolse ajakirjanduse lemmiklaps politseiprefekt Chiap-pe jäi esialgu oma kohale ning toetas päris avalikult oma fašis-tidest sõpru. (Hiljem, Vichy-Prantsusmaal sai ta fašistliku politseiohvitserina surma.) Nende seaduserikkumisele vaatas ta läbi sõrmede, nagu veidi varem ka Stavisky kelmustükkidele.

Chautemps'i järglaseks valitsusjuhina sai Edouard Daladier, radikaalsotsialistist parlamendisaadik, kes püüdis rahutustelai-net vaigistada kiirete ümberkorraldustega haldus- ja kohtuapa-raadis. Ta lubas isikuid arvestamata kõik Stavisky afääri süüdlased vastutusele võtta. Näis, nagu oleks selle asjaga tõsi taga, sest rahvale pidi lõhkikiskumiseks antama kolm kõrget ametimeest — Pressard, Chiappe ja Sûreté Générales direktor Thomé. Kuid niisugune asjakäik ei meeldinud üldse neile, kes kõige rohkem korruptsioonist ja vargustest kisasid.

Daladier' valitsus tagandas Chiappe'i Pariisi politseiülema kohalt ning pakkus talle selle asemel Marokos valitsusvoliniku ametit. Kuid too keeldus, et vältida Pariisist lahkumist ja mõju-kaotust politseis. Ka Pariisi ülemlinnapea kuulutas end Chiappe'iga solidaarseks ning astus oma kohalt tagasi.

Sûreté Générale'i direktori Thomé ja riigiprokurör Pres-sard'iga läks asi lihtsamalt. Nemadki tagandati oma ametikohtadelt, ilma et nende prestiiž ja palk oleks aga eriti kannatanud. Thomé sai Comédie Française haldusdirektori hästitasutava koha ning Pressard määrati kassatsioonikohtu kolmandaks kohtunikuks.

Thomé, Chiappe'i ja Pressard'i tagandamine tõi muidugi kaasa ka mõningaid ümberpaigutusi allpool. Sealjuures läks lahti suureks vaidluseks julgeolekuorganite ülesannete ja võimupiiride üle. See kõik toimus aga viisakuse piires.

6. veebruaril üritas peaminister Daladier esitleda parlamendile oma uut valitsust. Algul ei lastud tal õieti suudki lahti teha, kuid lõpuks avaldati kabinetile siiski usaldust.

Ajal, mil Daladier valitsus parlamendis esimest korda üles astus, kogunesid tuhanded Action Française', Jeunesses Patriotes'i ja Croix de Feu (Tulirist) ässitustest ülesköetud meeleavaldajad raekoja ette, Saint-Micheli ja Saint-Germaini bulvarile ning Ghamps-Ëlyséele. Kommunistide ja sotsialistide üleskutsel kor-

raldasid töölised vastudemonstratsiooni loosungite «Maha vargad! Maha fašism!» all.

Politsei viidi jälle lahinguvalmidusse, varustati teraskiivrite ja veepritsidega ning tugevdati mitmesaja ratsasandarmi, tuletõrje ja rahvuskaardiga. Ometi surus rahvahulk politsei tagasi ning hakkas teda Concorde'i väljakul jalge alla tallama. Samal hetkel avas mobiilkaardivägi tule. Mass reageeris raevupuhanguga. Bussid keerati kummuli, ajalehekioskid pandi põlema, politseinikke tabasid kivid, pudelid ja muud esemed. Läks lahti tänavalahinguks, millist Pariis polnud enam kaua näinud. Alles hilisõhtuks sai

politsei vähehaaval olukorra oma kontrolli alla. Selle fašistliku putšikatse ohvritena jäi maha 17 surnut ja 2319 haavatut.

Järgmisel päeval tunnistas Daladier' valitsus, et ta pole võimeline olukorraga toime tulema, ning läks erru.

Stavisky afäär polnud aga sugugi veel lõppenud. Omal ajal Staviskyle valusalt kanna peale astunud ning hiljem kassatsioo-nikohtusse üle viidud kohtu-uurija Prince jälgis hoolega Crédit Municipal’i looga seotud paljastusi. Prince tundis Staviskyt, tundis ka prokurör Pressard'i ning neid politseiohvitsere, kes Stavisky petturlusele olid läbi sõrmede vaadanud. Kahtlemata oleks ta võinud sellesse afääri palju selgust tuua. Kuid ei Sûreté komissar ega prokurör tulnud selle peale, et oma hästiinformeeritud kolleegi üle kuulata, ükski kohus ei pakkunud talle õigust avaldada ametialaseid andmeid ega nõudnud temalt seletusi. Siis otsustaski uurija, nüüd küll juba ise kohtunik, asja omapead käsile võtta. Pärast lühikest kaalumist otsustas ta loo oma ülemusele, kassatsioonikohtu esimehele ära rääkida.

Esimees, kunagise prokuröri Pressard'i praegune ülemus, ei saanud seda palvet täitmata jätta, sest ta pidi huvi tundma ka oma alluvate kohtunike südamerahu vastu. Lepiti kokku kohtuda 21. veebruaril. Mõni päev siia-sinna, sellel ei olnud ju mingit tähtsust.

Kohtunik Prince oli rahul. 21. veebruaril kavatses ta rääkida esimehele selliseid asju, mis oleksid isegi selle kogenud juristi hämmingusse viinud. Prince ei teinud oma kavatsustest saladust. Sellest teadsid tema sõbrad, teadis ka Sûreté ja politseiprefektuur, kelle kõrvad ulatuvad igale poole. 20. veebruaril, päev enne vestlust helistati proua Prince'ile ning paluti mehele edasi öelda, et ta kiiresti Dijoni sõidaks. Tema ema tundvat end väga halvasti, ees ootab eluohtlik operatsioon. Madam Prince teatas asjast kohe oma mehele ning too sõitis esimese rongiga Dijoni.

Proua Prince ei saanud mehega_ kaasa sõita ning oli tema pärast väga mures. Juba õhtuse rongiga pidi härra Prince Pariisi tagasi tulema ning ükski vägi ja võim siin maailmas ei tohtinud teda takistada kassatsioonikohtu esimehega rääkimast.

Need olid viimased sõnad, mida proua Prince oma mehe suust kuulis. Öösel kella ühe paiku leiti Dijoni raudteejaama lähedalt rööbastelt kohtuniku purustatud laip.

Kus ta Dijonis käis ja mida tegi, mis juhtus ööl vastu 21. veebruari Dijoni—Pariisi rongis, kes sõitsid kohtunikega ühes kupees, kas Prince üldse selle rongiga sõitis — kõigile neile küsimustele võisid vastata ainult mõrvarid, kuid nemad arusaadavalt vaikisid.

Kohtuarstid leidisid, et Prince mõrvati. Erinevalt Stavisky asjast välistasid arstid siin täielikult enesetapu. Kuid tänase päevani jääb teadmata, millistel asjaoludel kohtunik Prince tapeti.

Kindel on aga üks: mõni tund enne Prantsusmaa ülemkohtu esimehega kohtumist toimepandud mõrv oli nii mõnelegi mehele väga kasulik, näiteks Prince'i endisele ülemusele Pressard'ile, samuti mitmele politseiametnikule. Üks Surete kõrge ametiisik avaldaski kohe kohtuarstide arvamuse õigsuses kahtlust ning püstitas versiooni, nagu oleks Prince toime pannud enesetapu.

Paljud ajaloolased, näiteks Prantsuse Akadeemia liige Jacques Castenet, samuti üldsus ei pea seda tõenäoliseks ning panevad vastutuse mõrva eest Süretele endale.

Kohtuniku surmateade põhjustas avalikkuses uue nördimuse-laine. Kuid vähehaaval hakkas Stavisky afäärist tekitatud kõmu vaibuma. Tähelepanu kandus uutele kuritegudele.

4. novembril 1935 algas lõpuks ühes Pariisi vandekohtus Stavisky kaasosaliste protsess. Kahekümnest kohtualusest üksteist mõisteti õigeks. Tissier'le, Debrosses'le, Cohonile, Garafle ja veel viiele mõisteti vabadusekaotus ühest kuni seitsme aastani. Stavisky võimsaid kaitseingleid kohtusüsteemis ja politseis ei puudutanud keegi.

Surete kaotas Stavisky afääriga viletsa direktori ja soetas oma mundrile veel ühe tumeda pleki. Rohkem ei muutunud midagi. Daladier' valitsuse püüdlustest politseid reorganiseerida läksid läbi ainult tähtsusetud ümberpaigutused isikkoosseisus. Siiski, muutus ka nimi — Süreted ei nimetatud enam mitte Generale, vaid palju patriootilisemalt: Nationale. See oli kõik.

Bandiitide ühing

Pärast fäšistide võimuletulekut Saksamaal püüdsid Inglismaa ja Prantsusmaa itaallaste ja sakslaste ekspansiooni Balkanil tagasi tõrjuda. Moodustati niinimetatud Balkani Entente. Prantsusmaa valitsus toetus eelkõige Jugoslaaviale, kuhu Prantsuse finantskapital võis kuningas Aleksandar I sõbraliku hoiaku tõttu teha piiramatuid investeeringuid.

Itaalia ja Saksamaa fašistidele oli Jugoslaavia kuninga Prantsuse-meelne hoiak muidugi pinnuks silmas.

Ühel 1934. aasta palaval augustipäeval kohtusid Rooma hotellis «Continental» suure saladuskatte all mõned härrad. Vähemalt kolmel neist oli oma tosin rasket kuritegu hinge peal ning nad pidanuks ammu Interpoli kartoteegis arvel olema. Kaks

neist olid ka tõepoolest kirjas — nimelt härrad Pavelic ja Mihailov vähemalt Jugoslaavia salapolitseis. Kolmandat härrat, Ercole Contit polnud mõtet kartoteegist otsida, sest Itaalia salapolitsei peainspektorina pidas ta ise kartoteeki.

Kurjategijana registreeritud Ante Pavelic oli «Ustaša», paremäärmusliku terroriorganisatsiooni juht, teine kartoteeki kantud isik Ivan Mihailov aga tema asetäitja.

Horvaatiast pärit Pavelic elas tollal Bolognas. Mihailov oli aga pärit Makedooniast ning elas Sofias. Mõlemad mehed olid juba aastaid tagasi liitunud Mussolini salateenistusega. Mussolini finantseeris oma riigipolitsei ülema Boccini kaudu ustašite terrorirühmitusi Itaalias ja Janka-Pusztas Ungaris, Jugoslaavia piiri ääres. Vastutasuks toetasid Pavelic ja Mihailov Mussolini anastuspoliitikat Balkanil ja Vahemerel. Ercole Conti, Itaalia salaluure Jugoslaavia-osakonna ülem, oli «Ustaša» füüreritele nii nõunik, kaitseingel kui ka vahendaja Itaalia valitsusega.

Ülejäänud härradest, kes tol augustipäeval rangelt valvatud «Continentali» pääses, võiks nimetada veel Itaalia välisministrit krahv Cianot, kahte tegelast Saksa saatkonnast ning «Ustaša» juhtkonda kuuluvaid Kvaternikit ja Bzicki. On teada, et Ciano vestles Pavelici ja Mihailoviga, kuid jututeema jäi saladuseks. Kvaterniki ja Bzicki kohta on teada, et nad olid kursis nõupidamise põhiküsimusega — Jugoslaavia kuninga eelseisva külaskäiguga Bulgaariasse ja Prantsusmaale. See Jugoslaavia ja Prantsusmaa valitsuse poolt sõprusavaldusena mõeldud visiit pani ustašid kihama. Jälle tuli päevakorda nende

soovunelm — saata oma vana vaenlane kuningas Aleksandar I teise ilma. Seda plaani oli ammu peetud, nii ustašite peakorteris kui ka välilaagrites tehti juba aastaid vastavaid ettevalmistusi — õpetati välja salamõrvareid ning punuti salakavaluse ja vandenõu võrku. Keset seda võrku, kõik niidid umbusklikult peos, seisis fašistide truu teener Ante Pavelic koos oma lähemate kaastöölistega.

1933. aasta detsembris oli ta üks kord juba oma kõrilõikajad Aleksandar I kallale saatnud. Hambuni relvastatud terrorirühm Janka-Pusztast püüdis kuningat mõrvata tema jõulureisi ajal. Ante Pavelic pani asja õnnestumiseks välja 500 000 Itaalia liiri suuruse preemia. Ettevõtmine läks aga luhta, sest «Ustašasse» sisseimbunud Jugoslaavia salapolitsei agent jõudis vajalikke inimesi õigel ajal hoiatada. Tollasele Janka-Puszta laagriülemale Percicile läks see kalliks maksma, sest Ante Pavelic polnud mitte ainult võimuahne fanaatik, vaid ka kättemaksuhimuline sadist. Bolognasse väljakutsutud Percici tapmisest ei olnud talle küllalt, ta lasi oma ohvrit enne tundide viisi piinata ning tulistas ta alles siis surnuks. Selle arveteõiendamise juures oli muide ka salaluure ohvitser Conti.

Pärast ebaõnnestunud atentaati 1933. aasta detsembris muutus mõrvaplaani täideviimine märgatavalt raskemaks. Jugoslaa-

164

via salapolitsei ei jäänud enam kuningast sammugi maha ning ustašid pidid ise silmad lahti hoidma, et mitte vahele jääda.

Sellegipoolest ei loobunud nad oma plaanidest. Vastupidi: kogu aja kuni järgmise atentaadini tegelesid nad laskeharjutustega, kusjuures märklauaks oli Jugoslaavia kuninga täpne kujutis. Sama hoolega harjutasid ka pommiheitjad, proovides kätt : raudteediversioonidega ning kallaletungidega antifašistidele. Nüüd, mil saadi teada Aleksandar I välismaareisist, võeti asi jälle tõsiselt käsile. Kui kõik oleks ainult Pavelici tahtmist I mööda sündinud, rünnanuksid ustašid kuningat juba tema esime-I ses sihtpunktis Sofias. Kuid tema asetäitja Mihailov vaidles sel-I lele vastu, kartes, et koos Aleksandar I-ga võib teise ilma sat-1 tuda ka tema Bulgaaria kuningast kolleeg, kes oli meelestatud I «Ustaša»-sõbralikult. Pealegi oleks niisugune tegu võinud põhjustada Bulgaaria—Jugoslaavia sõja.

Ka Ercole Conti andis nõu asja mitte Sofias ette võtta, nii et Itaalia köögis liirilobil oleval Pavelicil ei jäänud muud üle kui nõustuda.

Kuid seekord pidi ta igal juhul ja iga hinna eest sihile jõudma. Nii töötatigi «Continentalis» välja neljakordse garantiiga mõrvaplaan. Aleksandar I pidi tapetama kas kohe pärast saabumist Marseille'isse või kui see peaks luhtuma, siis teel Pariisi. Selle kavatsuse luhtumise korral pidi atentaat aset leidma Pariisis. Kui asjast Prantsusmaal midagi välja poleks tulnud, jäänuks üle veel Inglismaa, sest pärast külaskäiku Prantsusmaale kavatses kuningas minna inkognito Sussexisse oma üliõpilasest poega vaatama.

«Ustaša» juht võis tollal endale juba sellist üksikasjalikku planeerimist lubada, sest Jugoslaavia salapolitsei agentidele ustašite hulgas võis ta vastu panna oma nuhid sealses salapolitseis. Seetõttu teadsid Pavelic ja Mihailov Jugoslaavia kuninga salastatud reisikava niisama täpselt nagu Jugoslaavia salatee-nistuski.

Pärast põhiküsimuste lahendamist hakati vaagima kallaletungi tehnilisi üksikasju, Eugen Kvaternik ja Mijo Bzick asusid otsima vastavaid mehi.

Jugoslaavia salapolitseile ja tema poolt Viini Interpoli juurde s akrediteeritud esindaja Milicevicile ei jäänud ustašite kasvav ; aktiivsus muidugi märkamata. Põhikirja järgi ei

tohi Kriminaalpolitsei Rahvusvaheline Organisatsioon (Interpol) tegelda poliitiliste kuritegude ja kurjategijatega. Kuid Milicevic kasutas oma alalise esindaja seisundit just eelkõige selleks, et koguda andmeid Jugoslaava vastu töötavate emigrantide organisatsioonide ! kohta. Ta sai oma agentidelt ustašite atentaadiplaanist teada ning informeeris 1. oktoobril Belgradi siseministeeriumi. Ent selleks ajaks oli kuningas juba ära sõitnud.

Vive le roi!

Teisipäeval 9. oktoobril 1934 oli Marseille pidupäevane. Rahvas kogunes vanasse sadamasse, et vaadata reidil seisvat Jugoslaavia ristlejat «Dubrovnik». Sadam ja kesklinna viivad tänavad on kaunistatud Prantsusmaa ja Jugoslaavia rahvusvärvidega. Kail oli üles rivistatud koloniaaljalaväe pataljon koos orkestriga, politseiväed ja sandarmeeria. Kaitsepolitseinikud pidasid valvet ning jälgisid tähelepanelikult rahvahulka, kes moodustas sadamas ja piki Quai des Belges'i üha tiheneva spaleeri.

Vees, kahe allveelaeva vahel õõtsub maabumissild, kaetud kuldnarmalise sametvaibaga ning kaunistatud ilupuudega. Sadama kohal tiirutavad hoogsalt ja elegantselt Prantsuse vesilennukid. Silla otsas näeme seismas Marseille' linnajuhte, kõrgemaid ohvitsere ja Prantsuse välisministrit Louis Barthou'd, et tervitada Jugoslaavia kuningat, Karadordevicide dünastia esindajat.

Kaks minutit enne kella 16 eemaldub lumivalge mootorpaat ristleja «Dubrovnik» juurest, täpselt kell 16 saabub ta maabu-missilla juurde. Kaatrist astub välja pidulikus admiralivormis, suure Auleegioni ordenilindiga ehitud Aleksandar I. Tema naeratuses ja südamlikkuses, millega ta välisminister Barthou kätt surub, pole vähimatki murenooti. Ometi sai ta just äsja ristleja pardal teada, et kuus tundi tagasi hoiatati Jugoslaavia Marseille' konsulaati terroristide kavatsusest sooritada kohe pärast kuninga maabumist atentaat. Konsulaat võttis otsekohe ühenduse Süre-tega ning palus kuningat laeva pardalt mitte lahkuda. Aleksandar I ei tahtnud sellest aga kuuldagi.

Kuningas lehvitab marseilaste elaguhüüete peale ning istub siis koos Barthou ja kindral Georges'iga lahtisesse limusiini. Aueskort hakkab liikuma: kõige ees ohvitserid ratsahobustel, nende järel kaks julgeolekuteenistuse autot ning lõpuks auto, kus istuvad kuningas, minister Barthou ja kindral Georges. Külgedel ratsutavad kõrgemad ohvitserid, paljastatud mõõgad käes. Jalakäija kiirusega liigub rongkäik Marseille peamagistraalile Cannebiere'i bulvarile. Kõrgeauliste isikute auto ei ole veel sadat meetritki seljataha jätnud, kui paremal pool kõnniteel tekib mingi rüselus. Keegi mees trügib läbi rahvamassi ja politseispa-leeri, tormab hüüdega «Vive le roi!» kolonelleitnant Piollet'st mööda auto juurde, hüppab astmelauale ning tulistab suure-kaliibrilisest püstolist terve seeria laske autos istujate pihta. Kolonelleitnant Piollet istub nagu kivikuju oma närviliselt tant-siskleva paraadhobuse seljas. Autojuht Foissac püüab kallaletungijat tagajärjetult eemale lükata, peab siis auto kinni, kargab ligi ja haarab mehel juustest ning surub tema pea vastu auto-keret. Lõpuks jõuab ka kolonelleitnant Piollet kohale ning virutab mõõgaga. Kõik see sünnib mõne sekundi jooksul. Siis läheb ka rahvamass tänavaserval liikuma. Tekib kaos. Kostab karjeid,

raevunud rahvahulk tormab tulistajale kallale ning trambib ta jalge alla. Auto on vahepeal kihutanud prefektuuri juurde, kus Jugoslaavia kuningas mõne minuti pärast haavadesse sureb. Lasud on tabanud ka välisminister Barthou'd, kes sureb mõne tunni pärast haiglas. Ainult kindral Georges jääb rohketele haavadele vaatamata elama.

Selle aja peale on politsei ja kaardivägi Cannebière'il korra majja saanud. Tuleb välja, et Aleksandar I, Barthou ja Georges polnud ainukesed ohvrid. Laskudele järgnenud tohuvabohus on kaks naist surma ning üks politseinik raskesti haavata saanud. Kuulid on tabanud ka ühte politseinikku ning kümmekonda möödakäijat, kusjuures politseinik sureb hiljem haavade kätte.

Marseille' Sûreté Nationale'i direktor Alexandre Guibbal on sunnitud tunnistama, et tema 2. osakond (Service des Voyages officiates), kes vastutab valitsusliikmete ja riigi külaliste julgeoleku eest, on omadega haledalt läbi kukkunud. Juba oktoobri algusest peale oli Sûretél Jugoslaavia salateenistuse kaudu teada, et kuningat ähvardab Prantsusmaa territooriumil mõrvaoht. Kuningas Aleksandar I saabumispäeval sai Sûreté teada, et kallaletung leiab aset Marseille's. Jugoslaavia salaluure oli neile teatavaks teinud isegi oletatavad mõrvarid ja nende pealiku ning informeerinud Sûretéd «Ustaša» terroristide töömeetoditest.

Ja kui vähe poliitiliste vastaste jälitamises, nuhkimises ja salasepitsustes nii kogenud Sûreté tegelikult ette võttis! Ta vaevus tegelema üksnes kõige rutiinsemate asjadega, näiteks küsiti linna hotellidest, kas pole sinna viimasel ajal saabunud jugoslaavlasi. Kas ainult hooletus? Seda on raske uskuda, kui kogu lugu ja tema tegelasi veidi lähemalt silmitseda. Pärast 6. veebruari fašistlikku mässu, mille ettekäändeks oli Stavisky afäär, pidi Daladier' radikaalsotsialistide valitsus loovutama oma koha nn. rahvaühtsuse valitsusele. Peale Barthou kuulus sinna veel selliseid kahtlasi poliitikuid nagu Doumergue, marssal Pétain ja Pierre Laval. Pétain oli teatavasti hilisema Hitleri-sõbraliku Vichy vabariigi valitsusjuht, nagu ka Laval. Peaminister Doumergue ja Laval pidasid juba tollal tihedaid sidemeid Prantsus-I maa fašistlike organisatsioonidega. Doumergue pretendeeris ise välisministri kohale ning kuulus Hitleri ja Mussolini tulihinge-liste austajate hulka.

Ka Prantsusmaa politseis pesitses rohkesti fašiste, iseäranis kurikuulsate Croix de feu ja Action Française' poolehoidjaid.

Muidugi, Prantsusmaa valitsuse huvisid kahjustas Jugoslaavia kuninga mõrvamine tunduvalt, sest Aleksandari järglane prints Pavel oli Saksa-meelne. Kuid Prantsuse valitsus ja need kakssada perekonda, kellele ta toetus ja kes määrasid ära tema poliitilise kursi, olid huvitatud ka headest suhetest Mussolini Itaalia ja Hitleri Saksamaaga. Veel enam, Hitleri ja Mussolini fašismis nägid need ringkonnad väljapääsu olukorrast, kuhu riik oli sattunud majanduskriisi ja proletariaadi klassivõitluse

tõttu. Laval, Doumergue ja teised nendesugused tegid Mussolinile silma ning hoidusid teda pahandamast.

Seepärast hoidus mõrva uuriv Surete eemale kõigest, mis oleks paljastanud selle kuriteo telgitaguseid ja tõelisi korraldajaid. Uuriti peamiselt atentaadi enda kulgu.

Tänapäevani pole täpselt teada, kes õieti tegid need lasud, mille tagajärjel suri kolm ja sai haavata kümme inimest. Hiljem teatati vaid, et mõrva eest vastutavad terroristid. Selle kuriteo eest vastutusele võetud usašitest ei esitatud ühelegi mõrvasüü-distust. Relva sai

politsei kätte ning eksperdid uurisid selle läbi. Kui samast relvast olnuks välja tulistatud kahele naisele ja politseinikule surma toonud kuulid, polnuks mõtet seda maha vaikida.

Kuid ka Surete, kaardiväe ja sandarmeeria mehed haarasid relva. Nende püstoleid ei uurinud aga keegi.

Juurdlus anti siseministeeriumi peainspektori Pierre Monda-neli kontrolli alla. Talle olid abiks Marseille' Surete ülem Guib-bal koos oma arvukate inspektorite ja komissaridega, kes toimetasid juurdlust Marseille's, Pariisi Surete ülem Jean Bellin, kes korraldas uurimist pealinnas, ning Surete komissar Bartheleb. Viimane kogus vajalikke andmeid Budapestist, Viinist ja Berliinist.

Kuid kõige olulisema teabeallika, mõrvari enda, oli kolonelleitnant Piollet mõõgaga surnuks löönud. Mees, kes tappis kuningas Aleksandar I ja välisminister Barthou ning haavas raskelt kindral Georges'i, suri samal õhtul kella kümne ajal Marseille Surete kriminaalosakonnas teadvusele tulemata.

Tema taskutest leidis politsei võltsitud Tšehhoslovakkia passi Kelemeni nimele, teise laetud püstoli ning ühe lõhkekeha. Paremal küünarvarrel oli tätoveering: surnupealuu ning selle all slaavi tähtedega tekst, mis lõppes üleskutsega «Vabadus või surm!»

Jugoslaavia salapolitsei abiga tehti kurjategija isik kiiresti kindlaks: see oli Velicko Kerin-Dimitrov, kolmkümmend seitse aastat vana, pärit Kamentsast Bulgaariast. Kerin kujutas endast elukutselist terroristi, «Ustaša» instruktorit, organisatsiooni juhi Mihailovi ihukaitsjat ja palgamõrvarit. Nii nägi välja ka tema karistusloend. Eriti väärib märkimist Sofia ringkonnatribunali 1928. aasta 7. septembri otsus, millega Kerin (tollal Dimitrov-Vladimirov) mõisteti tagaselja surma kommunistist parlamendisaadiku Dima Hadži Dimovi tapmise eest. Muide, sama kohus mõistis talle kolm ja pool aastat hiljem, 5. jaanuaril 1932, Vladimir Georgijevitš Tšernozemski nime all poliitilise mõrva eest eluaegse vanglakaristuse. Nüüd oli see mitme nime ja paljude mõrvadega mees ise surnud ning ei saanud Marseille' veresauna kohta midagi öelda. Kuid tema äsjaostetud kastanpruuni ülikonna, odava massikauba voodril oli ühe Marseille' kaubamaja firmamärk.

See oli tuntud La belle Jardiniere. Vestivoodril oleva numbri

abil tegi politsei kohapeal kindlaks, et ülikond oli mõni aeg tagasi ostetud kaubamaja filiaalist Clichy väljakul Pariisis.

Sûreté ülem Guibbal astus otsekohe ühendusse oma Pariisi kolleegi Belliniga, kes omakorda võttis kohe käsile Clichy väljaku. Seal satuti lõpuks soojadele jälgedele, sest kaupluses mäletati selle ülikonna müümist väga hästi. Müüja teadis rääkida, et kuus päeva tagasi olid sellise ülikonna ostnud neli välismaalast, kellest ainult üks oskas korralikult prantsuse keelt. Kauba palusid nad saata hotelli, mis asus Rue Mazagranil.

Hotellis neid mehi enam ei olnud. Kohe pärast ülikondade kättesaamist olid nad lahkunud ning keegi ei teadnud, kuhu. Kuid hotelli personal andis otsitavate üsna korraliku isikukirjelduse, mille peainspektor Bellin oma Marseille' kolleegile edasi toimetas.

Ka seal ei istutud käed rüpes. Inspektor-Paoli vaatas ringi Marseille' ümbruses. Aix-en-Provence'i hotelli «Modernes» omanik tundis ajalehefoto järgi Kerinis ära ühe oma üürniku. Perenaine teatas, et pühapäeval, 7.. oktoobril umbes kell kaheksa õhtul võtsid kaks välismaalast tema juures kahekohalise toa ning panid ühe toa kinni hiljem saabunud sõbrale. Too oligi Kerin. Kaks välismaalast — keegi viletsat prantsuse keelt rääkinud

Egon Kramer Prahast ning tema umbkeelne sõber Sylvester Malny — kadusid kohe oma tuppa. Terve esmaspäeva polnud neid näha, isegi söömas mitte. End Krameriks nimetanud mees ei ilmunud enam üldse välja, ööl vastu teisipäeva olid hotellis ainult Malny ja Kerin (kes seal esines Kelemeni nime all). Inspektor Paoli tegi kindlaks, et teisipäeva hommikul, s. o. atentaadi-päeval sõid Malny ja Kerin korraliku hommikusöögi, trimpasid ohtralt aperitiivi ja konjakit, maksid ühe päeva eest ette ning lahkusid kell 12.45 hotellist. Õhtul kell 18.30 tuli Malny üksi tagasi, kuid poole tunni pärast oli temagi läinud.

Inspektor Paoli rahuldus sellega ning ei vaevunud Malny ja Kerini tuba läbi otsima. Paraku tuli tal hiljem sellest palju sekeldusi.

Marseille' Sûretés võrreldi Kerini, Krameri ja Malny isiku-kirjeldusi nendega, mida Bellin oli Pariisis saanud ülikonnamüü-jalt. Tuli välja, et ainult Kerin oli olnud Clichy väljaku kaupluses ülikonda ostmas. Siit tulenes, et peale Malny ja Krameri oli Prantsusmaale saabunud veel teisigi «Ustaša» terroriste, kes võisid atentaadiga seotud olla.

Sûreté direktor Guibbal helistas uuesti oma kolleegile Belli-nile Pariisi.

Pariisi politsei läks liikvele. 11. oktoobril leiti ühes Tononi hotellis kaks kahtlast välismaalast, kes nimetasid end Benešiks ja Novakiks ning kelle Tšehhoslovakkia passid olid võltsitud. Jugoslaavia salapolitsei käsutuses olevate andmete abil tehti veel samal päeval kindlaks, et nende tõelised nimed on Zvonomir Pospišil ja Milan Rajic. Ülekuulamine läks raskelt, sest mehed ei osanud peaaegu üldse prantsuse keelt. Tõlgina oli juures

Interpoli Jugoslaavia esindaja Milicevic. ülekuulamisel selgus, et Pospišil ja Rajic püüdsid vahetult pärast atentaati Šveitsi põgeneda, kuid jäid tavalises piirikontrollis vahele.

Rajicist said ülekuulajad kergesti jagu. Ta tunnistas kohe üles, et kuulub terroristide hulka, keda «Ustaša» oli saatnud Prantsusmaale Aleksandar I-st mõrvama.

Kuid tema ja Pospišil ei kuulunud Marseille's tegutsenud gruppi. Nende tund pidi tulema siis, kui kallaletung Marseille's oleks ebaõnnestunud. Esialgu tuli neil lihtsalt Pariisis istuda ja juhendeid oodata.

Pospišil oli aga kõvem pähkel. Algul väitis ta end mitte midagi teadvat. Kui Milicevic ta lõpuks siiski vahele võttis, tormas ta vihatud jugoslaavia salapolitseinikule rusikatega kallale. Äärepealt oleks ta põgenema pääsenud.

Pärast Pospišili ja Rajici kinnivõtmist arvas Surete, et vabaduses peab olema veel vähemalt kaks terroristi. Hiljem selgus, et neid oli siiski rohkem.

Inspektor Paoli jätkas tööd Aix-en-Provence'is ning sattus ühele kahtlasele paarikesele, kes oli asunud 6. oktoobril «Cours Mirabeau» hotelli. Paarike oli ilmselt seotud Kerini grupiga.

Algul oli kohale ilmunud daam, umbes kahekümne viie kuni kahekümne kaheksa aastane blondiin, kes kirjutas end sisse Maria Vondracecina Triestist. Tema niinimetatud abikaasa Petar saabus hiljem. Naisel oli kaasas kaks suurt nahkkohvrit. Esialgu ei äratanud nad mingit tähelepanu. Inspektor Paolit tegi valvsaks see, et toosama Kramer, kes oli Kerinile «Modernes'is» toa kinni pannud, ootas ka proua Vondraceci ning oli

«Mirabeau's» koguni tema järele pärinud, Paoli püüdis takso- ja bussijuhtide ning hotelliteenijate abiga taastada Vondracecide abielupaari tegevust kogu nende Aix-en-Provence'is viibimise aja vältel. Nii sai Surete teada, et pühapäeval, 7. oktoobril kella 17 paiku võttis Kramer Maria Vondraceci koos nelja kohvriga taksosse ning pani ta kahe kohvriga hotell «Mirabeau» juures maha. Ise sõitis Kramer «Modernes'i», kus üüris toad endale, Kerinile ja Malnyle.

Järgmisel päeval, seega esmaspäeval ehk atentaadile eelnenud päeval sõitsid Vondracecid, Kramer, Kerin ja Malny Mar-seille'sse, nähtavasti selleks, et sobivat kallaletungikohta välja vaadata. Õhtupoolikul tulid nad Aix-en-Provence'i tagasi. Veel samal ööl sõitis Kramer taksoga Avignoni ning sealt rongiga Itaaliasse.

Inspektor Paoli järeldas siit, et end «Modernes'is» Krame-riks nimetanud ning hiljem Pavelici usaldusaluseks Kvaternikiks osutunud mees pidi olema keskuse esindaja, kes jälgis atentaadi ettevalmistamist kohapeal ning sõitis siis Bolognasse ustašite pealikule Pavelicile asjast ette kandma.

Ka Vondracecide abielupaar sõitis Avignoni kaudu juba enne atentaati ära, nimelt teisipäeva hommikul. Otsustati anda korraldus Kvaterniki ja Vondracecide vahistamiseks, politsei- ja piirivalvepostidele teatati nende tundemärgid. Kuid oli juba hilja,

kõik kolm jõudsid maalt lahkuda ning olid Mussolini kaitsva I tiiva all.

Rajic tunnistas, et Eugen Kvaternik oli Pavelici vahetu esin-Kdaja. Inspektor Paoli oletused osutusid tõeks. Kvaternik oli see Imees, kes valis terroristid välja ning andis neile kohapeal vajalikke juhiseid. Kahekümne seitsme aastane Kvaternik oli ametilt 1 ajakirjanik, õppinud Nancys õigusteaduskonnas ning valdas viit keelt peaaegu vabalt. Ta oli Pavelici bandiitide hulgas kahtle-Imata kõige intelligentsemaid, kuid ka ohjeldamatumaid ja jõhkramaid. Vondracecide abielupaari ülesanne selles vandenõus oli I muretseda terroristidele vajalikke kuriteoriistu. Kindluse mõttes tulid terroristid üle piiri ilma relvadeta, nende hankimine oligi Vondracecide ülesanne. Sellepärast pidi Maria Vondracec omandama piiri ületades raseda ümarad vormid. Abielupaari tõelise nime kallal murti veel kaua pead, kuid ametlikult ei saadudki seda täpselt teada.

Salapolitseinik ja tookordne Jugoslaavia esindaja Interpolis Milicevic usub tänapäevani oma agenti, kes oli end otse Pavelici staabis sisse seadnud ning kinnitas, et Vondracecide abielupaari nime all tegutses teine abielupaar — Antun ja Stana Godina. Antun Godinat otsis Jugoslaavia politsei omal ajal taga venna tapmise pärast. Mees põgenes Chicagosse, kus teenis pikemat aega leiba dokumendivõltsijana Al Capone bandes. Tema naine Stana, Chicagos sündinud horvaaditar, oli «Ustašas» midagi surmaingli taolist.

Ta pidi nimelt «ametireisile» minevatele ustašitele õigel ajal ja õiges kohas pommisütiku üle andma. Jugoslaavia politsei andmetel tavatses ta kanda neid asjakesi oma rinnahoidja vahel,

Kvaternik ja Vondracecid-Godinad jõudsid Sûreté käest minema lipsata, kuriteo nööritõmbajad jäid kättesaamatusse kaugusse ning mõrvari enda oli vahva kolonelleitnant oma mõõgaga teise ilma saatnud. Sûreté ülem Guibbal koondas kõik tema käsutuses olevad jõud selleks, et saada kätte koos Keriniga Aix-en-Provence'is «Modernes'i» hotellis elanud ning end Malnyks nimetanud mees. Vahepeal oli inspektor Paoli teada saanud, et neli tundi pärast atentaati sõitis seesama Malny samuti taksoga Avignoni raudteejaama.

Umbes kella 21 paiku jõudis Malny ilma ühegi pakita jaama, ostis Pariisi pileti ja sõitis õhtuse rongiga ära. Marseille' politsei teatas sellest oma Pariisi kolleegidele. Malny isikukirjtldus saadeti kõikidesse sandarmeeria- ja politseijaoskondadesse ning mees kuulutati tagaotsitavaks. Marseille' Sûretés hõõruti käsi — ilma reisikohvrita juba kaugele ei reisi. Esialgu ei tulnud kellelegi pähe endalt küsida, kuhu Malny asjad siiski jäid. «Modernes'i» hotellitoa, kus ta viimati elas, oli hõivanud keegi noormees, kes muide magas sõna otseses mõttes püssirohutünni otsas. Nimelt jättis Malny oma voodi madratsisse peidetuna maha laetud püstoli ühes varupidemega ning kaks rusikasuurust lõhkekeha koos sütikutega.

171

Politsei ei osanud seda aimatagi. Ent relvaladu oleks kohe avastatud, kui politsei vaevunuks Kerini ja Malny tube viivitamatult läbi otsima.

Niisiis jättis Malny oma terroristipagasi Aix-en-Provence'i ning sõitis ise Fontainebleau jaama, kus ta pidi kokkuleppe kohaselt kohtuma Pospišili ja Rajiciga. Ta ei teadnud, et nood olid vahepeal püüdnud omapead Prantsusmaalt jalga lasta ning istusid nüüd koguni kinni. Nagu enamik teisigi terroriste, ei osanud ka Malny peaaegu üldse prantsuse keelt, mistõttu tal polnud ka ajalehe lugemisest abi.

Ta jäi kannatlikult raudteejaama ootama, kuni äratas lõpuks kahe Fontainebleau politseiniku tähelepanu. Flic'id tulid ligi, kõnetasid teda ja nõudsid passi. Malny närvid ei pidanud vastu. Ta tõukas mehed kõrvale ning jooksis lähedalasuva metsatuka poole, «seis!» karjuvad politseinikud kannul.

Flic'id andsid kohe oma kolleegidele häire. Kolm päeva kammisid kaardiväelaste ja sandarmeeria üksused metsa läbi, kuid Malnyd ei leidnud.

Hiljem selgus, et ta tundis end päris hästi. Kuni sandarmid ja politseinikud kirudes iga põõsast läbi tuuseldasid ning pilguga iga jalatäit maad puurisid, et mõnda kahtlast asjaolu märgata, istus Malny neist mõni meeter kõrgemal puuvõras ja naeris vaikselt pihku.

Nii pidas ta vastu kolm päeva, kuid lõpuks ajas nälg mehe oma peidupaigast välja. Kui politseinikud otsimisest hinge tõmbasid, ronis Malny oma õhurikkast kojast alla ning hiilis Rue Corbeilil olevasse restorani, mis paiknes otse politseijaoskonna vastas. Lihtsameelne kelner ei jõudnud mehe hundiisu ära imestada.

Söök oli veel pooleli, kui peremehe väljakutsutud politseinikud kohale jõudsid ja põgeniku kinni võtsid. Hiljem koorus Sûreté poolt taga otsitud Malnyst välja Jugoslaavia salapolitseis ammu tuntud ustaš Krai'.

Nagu varem Rajiciga, nii polnud ka Kral'iga eriti palju vaja vaeva näha ... Ta tunnistas kohe, et kuulub Kerini gruppi. Marseille' kallaletungist ei tahtnud ta üldse osa võtta, kartes naistele ja lastele viga teha. Ta vaidles vihaselt vastu inspektor Paoli väitele, nagu oleks ta mõrvapäeval alles kella 18.30 paiku «Modernes'i» tagasi jõudnud, ning kinnitas, et oli Aix-en-Pro-vence'is kaks tundi varem, seega juba pool tundi pärast atentaati. Järelikult ei saanud ta mõrva ajal kuidagi Marseille's olla. Kuid ei Sûreté ega kohus nõustunud tema väidetega.

Kral'i vahistamisega jõudsid Marseille atentaadis osalenute otsingud lõpule. Selle tulemused olid oodatust tagasihoidlikumad: Pavelic, Mihailov ja Kvaternik viibisid välismaal, relvamuret-sejate nimed jäid teadmata, paarike ise oli prantsuse õiguse-mõistmise haardeulatusest väljas, kuriteo täideviija surnud. Politsei kätte langesid vaid selle koletu kuriteo teisejärgulised kujud. Kuid ka need kesised andmed koos Jugoslaavia salapolitseist

«saadud teabega lubasid heita mõningast valgust selle kuriteo .korraldamisse. Prantsuse valitsus pidas vajalikuks nõuda Itaalia võimudelt Pavelici ja Kvaterniki väljaandmist.

Laval ja Doumergue ei saanud teisiti toimida, sest mõrvatud Jugoslaavia kuninga lesk teatas oma esindaja maître Boncouri kaudu, et soovib esineda asjas erasüüdistusega ning kavatseb selle mõrva poliitilistele telgitagustele ja tõelistele organiseerijatele valgust heita. See võis aga viia vastasseisule Itaaliaga. Ise seda sugugi soovimata pöördus Prantsuse valitsus 17. oktoobri] 1934 Mussolini poole tungiva palvega võtta Pavelic ja Kvaternik vahi alla. Vastutasuks lubas Prantsuse valitsus veenda Jugoslaavia kuninga leske oma kavatsusest loobuma. Kurjategijate väljaandmisest Prantsusmaale polnud muidugi üldse juttu. Pavelici ja Kvaterniki arest oleks meenutanud rohkem puhkust politsei kaitse all, kahjustamata mingil määral vahialuste huve. Kuid .Mussolini lükkas tagasi isegi prantslaste palve Pavelic ja Kvaternik üle kuulata ning lasi Prantsuse valitsusele teatada, et karistab Pavelici ja Kvaternikit ise.

Aasta pärast, 17. novembril 1935, algas Aix-en-Provence'i vandekohtus Pavelici ja tema kaasosaliste protsess. Nagu seda suurtes kriminaalasjades ikka ette tuleb, puudusid kohtualuste pingilt peasüüdlased. Prantsuse valitsus oli avaldanud Jugoslaavia valitsusele tugevat survet, et kuningalesk oma erasüüdistusest loobuks. Maître Boncour rääkis tema nimel kibedusega hääles: «Ma usaldan täielikult Prantsusmaa õigusemõistmist ning annan oma huvide kaitse tema esindajate kätte.» See tähendas täielikku loobumist selle kuriteo fašistlike nööritõmbajate paljastamisest.

«Ustaša» ninamehed näitasid juba protsessi alguses, mida nad sellest asjast arvavad. Ameerika horvaatide emigrandiorganisat-sioonide kaudu tegid nad kohtualuste kaitsmise ülesandeks usta-šitele lähedalseisvale Pariisi advokaadile Georges Desbornile. Ning see nurgaadvokaat näitas, milleks ta on võimeline. Oma asjasse mittepuutuvate taotluste ning kallaletungidega kohtule viis ta peaprokuröri nii kaugele, et too taotles kaitsja eemalda-mist protsessilt. Kohus rahuldas prokuröri taotluse, kuid Desbörn keeldus saalist lahkumast. Protsess katkestati ning advokaat viidi jõuga kohtusaalist välja.

22. veebruaril 1936 langetati lõpuks kohtuotsus. Pavelic ja Kvaternik mõisteti tagaselja surma, Pospišili, Kral'i ja Rajici juures arvestati kergendavaid asjaolusid ning nad mõisteti eluks ajaks sunnitööle.

Bandiitide karjäär

See Prantsuse kohtu otsus ei avaldanud mingit mõju «Ustaša» bandiitide karjäärile. Vastupidi.

Kuriteo organisaator Ante Pavelicist sai 1941. aastal pärast sõja puhkemist Itaalia ja Jugoslaavia vahel Mussolini gauleiter

Horvaatias. Hiljem kuulutati ta Hitleri egiidi all loodud Horvaatia riigi peaks, podglavnikuks. Sellel ametikohal lasi ta hukata 600 000 serblast ja 30 000 juuti, kasutades sealjuures ustašite sadistlikke võtteid. Näiteks toodi serblased õigeusu kirikusse ning põletati seal elusalt.

Nagu paljud teisedki sõjakurjategijad, põgenes Pavelic 1945. aastal Agentinasse. Mõned tema kaaslased kinnitasid hiljem kanda Argentina salapolitseis. 1957. aasta

aprillis langes see massimõrvar ise kallaletungi ohvriks. Keegi mees tulistas erru läinud podglavnikut, kuid ei tabanud.

Eugen Kvaternik sai Pavelid valitsusajal politseiministriks ning Antun Godina salapolitsei ja podglavniku ihukaitse ülemaks. Salapolitsei ülemana pidi Godina hiljem laskma likvideerida oma kunagised kompanjonid Pospišili, Kral'i ja Rajici. Pärast fašistliku Saksamaa kallaletungi Prantsusmaale pääsesid need mehed vabadusse ning tulid Horvaatiasse, kus hakkasid nõudma endale hästitasutavaid ametikohti.

Kuid kõikidel paremate1 kohtadel olid juba teised ustašid ees ning uustulnukad hakkasid lärmi lööma. Ent nende sõnakuulmatus ja vanade asjade meeldetuletamine hakkas lõpuks pod-glavnikule närvidele käima, nii et mehed pidid eluga hüvasti jätma.

Ka Antun Godina põgenes koos naisega hiljem Argentinasse, kus ta omandas politseis üsnagi tulutoova ametikoha.

Maopilguga Taavet15

Kiri Rue Chaumartinil number 69 asuva karusnahakaupluse vaateaknal osutab Guedo & Guschinow'i karusnahaärile. Kuid 1941. aasta detsembripäevadel võis kauplusse siseneja kohata ainult ühte omanikku, härra Guedot. Teist, Joachim Guschinowit polnud kusagil näha. Guschinow oli juut ning pärast seda, kui Prantsusmaa seadusandlus orienteerus 1940. aasta oktoobris Saksamaa juudiseadustele, hakati ka «Marseljeesi» kodumaal juute taga kiusama.

Pärast 1933. aastat hakkas liikuma igasuguseid õudusjutte juutide jälitamisest Saksamaal. Guschinow pidas neid liialdusteks, seda enam, et sakslased olid tollal veel kaugel. Nüüd olid nad aga Pariisis, jalutasid mööda Rue Chaumartini ning astusid vahel ka kauplusse sisse. Ja ega juute kiusanud ainult sakslased, sellega tegelesid ka Vichy mehed Etat Frangais'st Vichy-Prant-susmaal tegutses juba mitmendat kuud koguni Juudiküsimuse Peakomissariaat. Igal pool passis nuhke ja äraandjaid, kes püüdsid Vichy meeste ees kannuseid teenida. Joachim Guschinowit oli haaranud hirm, pöörane hirm, et ühel hommikul võivad sandarmid ukse taga olla ja ka teda ära viia. Nii käis iga nädal tuhandete juutide käsi.

Guschinowil oli koduarst, kes aeg-ajalt teda külastas ning julgustas. Arst elas kõigest paar maja edasi ning alles hiljuti oli ta Guschinowit vaatamas käinud. Doktor Marcel Petiot soovitas «oma patsiendil tungivalt Prantsusmaalt lahkuda ning Argentinasse põgeneda.

Juba mitu nädalat kandis karusnahakaupmees oma rahakoti vahel ühte paberit, mille dr. Petiot oli talle omal ajal andnud ning mis sisaldas emigrandi seitset põhireeglit. Kuid Guschinow ^polnud siiani söandanud otsustada. Minna lihtsalt ära ja jätta äri ning naine maha? Pealegi oli ta aravõitu ning kartis tabamist.

Dr. Petiot kinnitas küll, et kõik on täiesti ohutu, vähemalt seni, kuni ta täpselt näpunäidete järgi talitab. Kuid Guschinow jäi umbusklikuks. Ilma oma noore kena

---

[15] Järgneva ioo materjal pärineb põhiliselt R. A. Stemmle 1968. a. Berliinis ilmunud raamatust «Reis, kust tagasi ei tulda» (REISE OHNE WIEDERKEHR}.

naiseta ei tahtnud ta kuidagi ära sõita. Naine polnud tal aga juut ning vähemalt esialgu ei ähvardanud teda miski. Dr. Petiot ei tahtnud naist kuidagi kaasa lubada. Ta saavat ainult neid aidata, keda ähvardab vahetu hädoht, kusjuures tema võimalused olevat äärmiselt (piiratud.

Seda seletades vaatas arst oma rohekate silmadega kaupmehele ainiti otsa. Guschinow tundis end niisuguse pilgu all ebameeldivalt — nagu konn, kelle iga liigutust jälgib madu. Kuid doktor rääkis aina edasi, veidi ärritatult, veidi uljalt, vaadates sealjuures oma kaaslasele kuidagi ülalt alla, nagu tal kombeks oli.

«Risk ei ole suur?» tundis karusnahakaupmees huvi.

Dr. Petiot raputas pead. «Kas te ka teate, kui palju mina riskin, et teid siit minema aitan? Lõppude lõpuks sõidate teie -üle mere, aga mina jään siia!»

See oli muidugi tõsi. Doktor riskis tõepoolest rohkem ning ta ei võtnud selle eest pennigi. Ta kavatses Guschinowit aidata -täiesti tasuta, puhtast ligimesearmastusest. Maksta tuli ainult ühele mehele, kes Petiot' heaks töötas — üle piiri toimetajale. Kaupmees silmitses hindavalt arsti, kes pani end päev päeva kõrval hädaohtu, et teda ja tema usukaaslasi aidata.

Sealjuures ei näinud doktor sugugi välja kangelasena. Temas polnud midagi imponeerivat, kui mitte arvestada suuri punaseid käsi jõuliste eemalehoidvate pöialdega. Guschinow oleks neid käsi ehk peljanudki, kui nad poleks siiani temaga väga ettevaatlikult ümber käinud ja tema valu leevendanud. Ka doktor Petiot' kollakas, silmaaluste kottide, kitsaste huulte, taanduva lõua ja peenikese terava ninaga näos polnud midagi heroilist, pigem meenutas see rebast. Kuid Guschinow tõrjus kahtlused endast eemale. Dr. Petiot oli hea arst, seda võis kaupmees oma kogemustest kinnitada. Pealegi oli doktor ka tõeline patrioot, aidates paljusid juute ja teisi tagakiusatavaid hädast välja. Nii nagu Taavet Koljati vastu, nii oli ka dr. Petiot saksa timukate vastu võitlusse asunud.

2. jaanuaril 1942 täpselt kell 11 õhtul pidi kaupmees teele

asuma ning olema koos oma kahe kohvriga Rue Pergolese ja Avenue de la Grande Armee nurgal. Seal oli määratud kokkusaamine dr. Petiofga, et minna koos ühe troopikaarsti juurde. Too pidi tegema Guschinowile vajalikud kaitsesüstimised.

Joachim Guschinow valmistus reisiks hoolega. Ta täitis piinliku täpsusega kõik dr. Petiof ettekirjutused. Taskus ootas viis passipilti sissesõidudokumentidele kleepimist. Nagu nõutud, püüdis ta mingi ja paksude sarvraamidega prillide abil enne pildistamist oma näole võõrapärast väljanägemist anda. Reisipagas koosnes vaid kahest kohvrist. Riietelt olid eemaldatud kõik firma-märgid_ ja monogrammid. Umbes pool miljonit franki sularaha ja briljandid õmmeldi ülikonna voodri vahele. Guschinow oli ära õppinud koguni lihtsa salakirja, millega Argentinast oma lähedastele teateid saata.

Dr. Petiot on rahul. Ta jõuab aegsasti kokkulepitud kohta, võtab ühe kohvri ning viib kaupmehe kõrvalisi pimedaid tänavaid pidi Rue Lesueur 21 asuvasse majja.

Ta suleb hoolikalt ukse ning juhatab oma kaaslase väikesesse, räpasesse ja korratusse arstituppa. Guschinow käärib käise üles ning arst paneb süstla valmis. Kaupmees ei oska esialgu veel sedagi imeks panna, et Rue Pergolese asemel on nad millegipärast Rue Lesueuril ning et lubatud troopikaarsti asemel teeb-süsti dr. Petiot ise. Vaevalt on arst süstlanõela veenist välja tõmmanud, kui Guschinow end imelikult uimasena tunneb.

Petiot viib ta läbi kitsa ja pimeda koridori tillukesse kolmnurksesse tuppa, millel pole aknaid, kuid on see-eest varustatud paksult polsterdatud uksega. Napp valgus laseb vähehaaval märgata veel teisegi ukse kontuure.

«Nii, siin võite veidi hinge tõmmata, enne kui edasi läheme,» ütleb arst. «Kui te mind vajate, siis kellanupp on siin.»

Ta osutab seinal olevale nupule ning väljub kähku ruumist. On kuulda, kuidas uks lukku keeratakse. Guschinowi silme ees hakkab pöörlema tulipunane udu, kehasse sigineb kõrvetav kuumus. Matab hinge. Ta komberdab polsterdatud ukse juurde ning märkab kohkumusega, et sellel polegi linki. Seejärel tuigerdab ta vastasseinani, kus märkas enne teist ust. Kuid ust ei ole. See, mida Guschinow ukseks pidas, on lihtsalt dekoratsioon. Ta vajutab kellanupule, siis veel ja veel kord. Kuid helinat ei ole kuulda, sest kellgi on dekoratsioon.

Joachim Guschinowit ei näinud enam keegi. Niinimetatud teated, mida ta hiljem dr. Petiot' kaudu oma naisele olevat saatnud, osutusid arsti väljamõeldisteks.

Ettepanek põgeneda, mille dr. Petiot tegi oma juudist patsiendile Joachim Guschinowile, oli tegelikult ettepanek surma minna.

Kaks aastat hiljem, 11. märtsil 1944, laupäeva õhtupoolikut helises Georges Mässu telefon. Mässu oli Pariisi kriminaalbri-gaadi ülem ning telefonikõne puhtalt ametialane.

Kakskümmend minutit hiljem tuli ta elaniketa ja hooletusse

176

jäetud majja Rue Lesueur 21. Pool tundi hiljem tormas ta sealt välja, näost kahvatu, ning näis ilmselt pidavat võitlust oma mäs-leva sisikonnaga. Kulus hulk aega, enne kui mees end kogus.

ülemkomissar Mässu oli kahtlemata kõvast puust mees. Ilma kõvade närvideta ei olekski ta suutnud Pariisi kriminaalpolitseis kaks ja pool aastakümmet ära teenida ning lõpuks veel krimi-naalbrigaadi ülemaks saada. Sellised asjad nagu mõrvad ja sur-majuhtumid ei suutnud teda kuigivõrd erutada, need kuulusid tema töö juurde nagu Seine Pariisi juurde. Ta polnud ka mingi kaunishing — ei eraelus ega teenistuses.

Kui sakslased 1940. aasta juunis Pariisi sisse marssisid, ei tulnud talle pähegi oma bürood Quai d'Orfevre'il kinni panna ja põranda alla minna, nagu tegid nii mõnedki komissarid ja inspektorid Süretest või Pariisi prefektuurist. Las need fanaatikud panevad pealegi Resistance'is oma elu kaalule, temale ei lähe see korda. Mässu oli ametnik ning pidi järelikult kaitsma seadust ja korda — ka sellist, mille sakslased olid Pariisis keh-testanud ning millega ta leppima pidi. Muidugi oleks ta võinud minna ka okupeerimata Prantsusmaale, Vichysse, nagu paljud kolleegid. Kuid milleks? Lõpuks tegi see täpselt üks välja. Eks töötanud ju Vichy riigipea Petain ja peaminister Laval tihedalt natsidega koos.

Viimasel ajal oli Massu hakanud endalt ikka tihedamini küsima, kas ta tegi siiski õigesti, et sakslaste poolele jäi. Kord leidis ta oma postkastist väikese papist puusärgi. See oli märk, mille tähendust teadis tollasel Prantsusmaal igaüks. Niisiis peetakse teda kollaboratsionistiks. Viimastel nädalatel püüdis ta võimaluse korral sakslasi vältida. Kuid homme peab ta nende juurde minema ning sellest siin ette kandma. Nagu eeskirjad ette näevad...

Georges Massu oli oma teenistusaja jooksul kõiksugu jõledusi näinud. Kuid see, mis teda siin, selles sünges majas Rue Lesueuril ees ootas, ületas kõik seninähtu. See maja oli massimõrva töökoda.

Prantsusmaa kuritegevuse ajalugu tunneb paljusid massimõrvareid. Kuid doktor Petiot' kõrval jäävad nad kõik varju. Hiljem,, kohtuprotsessil märkis süüdistaja tabavalt: «Petiot tappis nii, nagu tapsid vaid natsid Oświeoimis ja Buchenwaldis.»

Jahmunult vaatas Massu ringi maja kütteruumis. Tulekolde kõrval olid korralikult sorteeritud ja virna laotud käed, jalad, ribid ja juuksed. Ahjurestil hõõgusid veel mingid konditükid ning kolde ees kõrgus suur hunnik söestunud konte.

Nende inimjäänuste vahel askeldasid kohtuarstid doktor Paul Kriminalistika-instituudist ja professor Sannie, kohtuliku identifitseerimisteenistuse ülem. Arstid olid ainukesed, keda see kõik ei paistnud häirivat.

Hiljem loeb dr. Paul kohtule ette pika ladinakeelse nimekirja, kuhu on kantud kõikide nende kontide nimed, mis Rue Lesueurilt nr. 21 leiti. Muu hulgas oli seal üks rinnakorv, viis õlavarreluud,

177

seitse sääreluud, neli küünarvarreluud ja kaks alumist lõualuud. Lisaks veel viis kilogrammi väiksemaid luid ning sada kilogrammi jäänuseid, mida polnud võimalik identifitseerida. Ja viis kilogrammi juukseid. Dr. Paul järeldas, et see kõik pärines vähemalt kümnelt erinevalt mehelt ja naiselt. Pikima mehe kasv ei olnud alla ühe meetri kaheksakümne sentimeetri ning lühim naine oli vähemalt meeter ja viiskümmend sentimeetrit pikk. Dr. Paul seletab asjalikult ja kiretult, et kõnesolevad jäsemed on sama moodi kehast eraldatud, nagu neilgi rohketel laipadel, mis leiti Pariisi ümbrusest veel enne Rue Lesueuri surmavabriku avastamist, ning et kõik see annab tunnistust vilunud kirurgi-käest.

Ülemkomissar Mässu tuli välja krematooriumina kasutatud küttekeldrist, mille õhku täitis ikka veel põletatud kontide hais, ning jõudis hoovile. Seal selgus, et krunti uudishimulike eest kaitsvad flic'id olid käest lasknud oletatava mõrvari, majaomaniku dr. Petiot'.

Kui flic'ide ja naabermajade portjeede kirjeldusi uskuda, siis pidi see olema kindlasti dr. Petiot. Ta oli ilmunud majja, kui seal tegutsesid juba politseinikud. Mässu ei uskunud algul oma kõrvu, kuid kogu lugu pealt näinud politseinikud väitsid selle tõsi olevat.

Tuletõrjujad olid veel ametis tule kustutamisega koldes, õudusest vapustatud politseinikud püüdsid sellest tontlikust vaatepildist mingit ülevaadet saada. Siis tuligi üks mees rahumeeli jalgrattaga, astus majja sisse, tõstis sõrme hoiatavalt huultele ning sosistas segadussesattunud politseinikele: «Te olete ju tõelised prantslased, eks? Ärge tõstke lärmi, need siin olid kõik sakslased ja reeturid. Vastupanuliikumine tegi nad vagaseks. Saate aru?»

Ning enne kui politseinikud tema sõnade mõtet taipasid, istus mees uuesti ratta selga ja sõitis minema.

Ülemkomissar Mässu vaatas meestele otsa ning mõistis, et flic'id ei oleks nagunii võõrast kinni pidanud.

Kas nad teadsid, et see ei vasta tõele, mida mees ütles?

Andnuksid nad mehe gestaapole üle, kas ei oleks nad siis hiljem pidanud selle teo eest vastutama? Sakslased ei pea nagunii enam kaua vastu, ükskõik kui väljakutsuvalt nad oma rautatud saabastega mööda Pariisi tänavaid ka ei trambiks, ükskõik kui palju nende pealuukütid partisane ja franktirõõre taga ei ajaks ning nahkmantlites gestaapolased antifašiste surnuks ei piinaks. Flic'idel on niigi pärast sõda raske tõestada, et nad boche'idel taldu ei lakkunud. Too jalgrattur ei öelnud isegi oma nime, ta olevat

majaomaniku sugulane. Sõitku oma rattaga, kuhu süda lustib. Ei tea, mida nende suur ülemus, kriminaalbri-gaadi šeff ise oleks sellises olukorras teinud. Nendel, väikestel flic'idel oleks parem sellistest asjadest kaugemale hoida. Need närused 1800 franki, mille eest saab mustal turul parasjagu kolm

tükki võid voi kaks karpi sigarette, ei ole küll seda väärt et neid pärast kollaboratsionistina maha lastaks.

Massu teadis liigagi hästi, et paljud politseinikud aeg-ajalt nimelt nii mõtlevad, ning tegi minekut.

Ta käis koos kohtu-uurija Tanguyga niinimetatud arstikabinetis ning tillukeses nurgatoas ja sattus lõpuks talli, mis oli to kesest seinaga eraldatud. Kunagise hobusetalli keskel laiutas sügav auk. Seda tavaliselt katvad rasked kiviplaadid seisid nüüd seina ääres. Augu kohal rippus tali, mille abil võis auku hõlpsasti avada ja sulgeda. Kuid tõsteseadeldis polnud mõeldud mitte ainult kiviplaatide jaoks. Sai selgeks kustutatud lubjaga täidetud augu otstarve: dr. Petiot kuivatas seal laipu, enne kui ta nad tükeldas ja põletas.

Arst ei olnud vaevunud auku täielikult tühjendama. Taskulambi valgusvihus nägid ülemkomissar ja uurija juuksetutti ning jäsemeid, mis lubjast välja paistsid. Vähehaaval hakkas Petiot' mõrvatehnika selgeks saama. Ohvrid tapeti arstikambris või kolmnurkses toas. Kuni nad surid, tühjendas Petiot nende reisikohvrid. Ohvrit võis jälgida vaateavast, mis oli tehtud talliseina. Jõudnud veendumusele, et ohver on surnud, lohistas doktor laiba talli ning lasi tali abil auku. Kui lubi oli kehast kogu vedeliku välja võtnud, viidi laip kütteruumi põletamisele.

Hiljem tehti kindlaks, et dr. Petiot hakkas ilmselt alles 1944. aasta märtsis oma ohvrite laipu põletama. See sai talle ka saatuslikuks, sest naabermajade uksehoidjad ei suutnud vastikut tossu välja kannatada ning helistasid politseisse. Varem oli ta ohvri nägu tundmatuseni moonutanud, laiba tükeldanud ning üksikuid kehaosi igale poole vedanud, maha matnud või Seine'i visanud. Paljudest õnnetutest pole jäänud vähematki jälge.

Kohtus süüdistati teda 27 mõrvas, ning need olid ainult sellised, kus ohvrite järgi otse Petiot’ni jõuti. Ei saadudki teada, kas see massimõrvar oli kõik kannatanud mürgitanud või mõned ka kägistanud. Eksperdid ütlesid igatahes, et keegi neist ei olnud maha lastud ega surnuks löödud.

Enne kojuminekut valmistas ülemkomissar Mässu ette Petiot’ vahistamise. See pidi aset leidma järgmisel hommikul kohe peale päikesetõusu Rue Chaumartinil number 66, doktori elukohas.

Veel samal õhtul lasi Mässu maja ümber piirata, pani kaks meest värava juurde, treppidele ning teisele korrusele korteriukse juurde.

Pühapäeva varahommikul, 12. märtsil 1944, tungis neli relvastatud politseinikku arsti korterisse. Mõni minut hiljem sai ülemkomissar Massu teate: «Doktor Petiot on põgenenud!»

Järgmisi nädalaid täitis ränk töö pisiasjadega. Asjasse tõmmati kaasa rohkesti inspektoreid. Ajakirjanduse teade Rue Lesueuri mõrvamaja avastamisest mõjus doktori patsientide hulgas pommiplahvatusena. Kuid peaaegu keegi ei võtnud politseiga ühendust.

Petiot' vahistamiskäsk läks kõikidesse politsei- ja sandarmeeriajaoskondadesse,

kuid kusagilt ei saabunud vähimatki teadet tema asukohast.

Politsei küsitles doktori naabreid Rue Lesueuril ja Rue Chau-martinil. Leiti veoautojuht, kes oli toonud lubja Rue Lesueurile. Korralduse oli ta saanud dr. Petiot' vennalt Maurice Petioflt. Otsiti välja doktori abikaasa, kuulati põhjalikult üle kõik tema sugulased ja tuttavad. Söekaupmees, dr. Petiot' patsient, rääkis, et märtsi alguses oli arst ostnud temalt salaja paar tsentnerit sütt. Nüüd siis selgus, et sütt polnud vaja mitte toa kütmiseks, vaid laipade põletamiseks.

Politsei vaatas veel kord läbi teadmata kadunud isikute nimekirjad, erinevate teadusalade eksperdid uurisid Rue Lesueurilt ning Pariisi ümbrusest leitud inimjäänuseid ja laipu. Tuhniti doktori paberites.

Kuid kõik uurimisega tegelevad ametnikud polnud sugugi nii hoolega asja juures. Paljud tundsid hoopis suuremat muret iseenda tuleviku pärast. 6. juunil maabusid liitlased Normandias. Pariis hakkas käärima. Ikka sagedamini kuuldus ähvardusi politseinike aadressil. Paljudel oli ka põhjust kättemaksu karta, sest politsei oli töötanud okupatsiooni ajal mitte Prantsusmaa vaid fašistlike okupantide huvides. Ta oli juute ja antifašiste mitte vähema hoolega taga ajanud kui gestaapo. Tihti sai Prantsuse politsei Saksa ohvitseridelt kiita aktiivsuse ja initsiatiivi eest vastupanuvõitlejate avastamisel ja kahjutukstegemisel. Kuid vähehaaval hakkas ka politsei oma meelt muutma, nii mõnigi politseinik tundis suuremat või vähemat poolehoidu Resistance'! vastu.

Juuli lõpus murti Saksa rinne Cherbourg'i juures läbi. Vabastajate armeed tungisid Pariisi poole. Vastupanuvõitlejad hakkasid ikka julgemalt põranda alt välja tulema ning politsei ei võtnud nende vastu peaaegu midagi ette. Ka nendes tärkas vastu-panuvaim. 14. juulil 1944 — rahvuspühal — korraldasid tuhanded pariislased meeleavalduse Ivry kalmistul, okupantide poolt mõrvatud patriootide kalmude juures. Salpetriere'i haigla katusel lehvis trikoloor, kõlas «Marseljees». õhtul kogunes Rue de Belleville'ile 20 000 pariislast. Kohalik politseikomissar ja eribrigaadide inspektorid käskisid politseiüksustel rahvahulgad laiali ajada. Kuid flic'id ei täitnud käsku. Nad tegid demonstrantidele tänava vabaks ning ühinesid osaliselt ise nendega. Sellisest pöördest teada saanud okupatsioonivõimud püüdsid politseilt relvi ära võtta ja mehi interneerida. See viis 14. augustil 1944 Pariisi politsei üldstreigini. Politseinikud ei ilmunud oma komis-sariaatidesse ja jaoskondadesse, ka tänavatel polnud ühtki flic’i näha. Võitluses pealinna vabastamise eest langes 154 politseinikku. 25. augustil sõitsid kindral de Gaulle'i ja kindral Leclerci tankiüksused Pariisi sisse.

Politseinikud tulid tagasi oma töökohtadele ja tänavatele. Uued ülemused võtsid juhtimise üle, politseinikest kollaboratsionistid vahistati. Nende hulgas oli ka ülemkomissar Massu.

Petiot' asja uurimist jätkati. Ilmus välja kinnisvaramaakler Nezondet, kellel oli üht-teist huvitavat teatada.

1943. aasta augustis kohtas ta Brasserie Universelle'is Maurice'i, doktor Petiot' venda. Maurice oli just tulnud Rue Lesueurilt ning värises üle kogu keha. Ta teatas Nezondet'le saladuskatte all, et seal lausa kubisevat laipadest. Maurice Petiot oli toonud oma venna ülesandel Rue Lesueurilt ära hulga kohvreid, mille olevat sinna jätnud vastupanuliikumise mehed. Kohvrid viis ta tuttavate juurde Auxerre'i ja Courson-les-Carriéres'i.

Politsei otsis kohvrid üles ning sai neid kokku 76. Neis olid dr. Petiot' ohvrite isiklikud asjad, mida kavatseti kaasa võtta Argentina-reisile. Arsti kuritegude tegelik ulatus sai lõplikult selgeks.

Kokku panid inspektorid kirja 71 tualettpakki, 21 käekotti, niisama palju puudritoose, 91 daamikübarat, 104 meestesärki, 93 naistesärki, 18 naistemantlit, 12 meestemantlit, 74 kleiti, 35 seelikut, 57 paari kingi, 16 huulepulka ja 10 küüneviili. Peagi selgus, et Petiot ei jätnud kaugeltki kõikide ohvrite asju endale. Palju oli põletatud või muud moodi hävitatud.

Kuid ohvrite asjad ei aidanud selgitada nende omanike nimesid. Dokumendid hävitas Petiot, firmamärgid ja monogrammid, mis oleksid samuti uurimist edasi viinud, eemaldasid ju õnnetud ohvrid ise.

Rööbiti ohvrite nimede kindlakstegemise ja mõrvari tagaotsimisega taastas politsei ka Marcel Petiot' eluloo.

Mõrvari elulugu

Mees, kes salakavalalt mõrvas ja röövis paljaks 27 inimest, sündis 17. jaanuaril 1897 Auxerre'i väikelinnas Yonne'i kaldal. Isa, kohusetundlik postiametnik, lasi poisi juba samal päeval Marcel Andre Henri Felix Petiot' nime all perekonnaseisuametis kirja panna. Väike Marcel oli püsimatu rüblik, kes otsis alati midagi uut ning torkas silma oma häbematute vastuste poolest. Sama rahutu nagu poiss ise, oli ka tema käekiri, mis õpetaja meelehärmiks ei tahtnud kuidagi kirjatehnika reeglitele alluda. Ainult aritmeetikas oli Marcel tugev, eriti kui asi puudutas taskuraha lugemist. Kui Petiot-isa oma naise surma järel Auxerre'ist Joig-nysse kolis, pidi ka Marcel kooli vahetama. Ent uues koolis läks poiss õpetajatega lausa riidu ning isal tuli ta saata tagasi tädi juurde Auxerre'i. Paraku ei läinud ka seal kooliasjad kuigi hästi.

Veel kolm korda tuli kooli vahetada, kuni poiss saadeti lõpuks ühte Pariisi erakooli. Seal sai Marcel Petiot 1915. aastal lõpuks küpsustunnistuse ning võeti mõne kuu pärast sõjaväkke.

Vaevalt rindele jõudnud, sai ta granaadikilluga jalast haavata ning paigutati laatsaretti. Seal sai ta hakkama vargusega, kuid suutis end oma laastatud närvisüsteemile viidates välja rääkida. Tollal uuriti ka esimest korda tema vaimset seisundit. Arstid tunnistasid ta terveks.

Pärast sõda õppis Marcel Petiot Lyonis arstiteadust ning esitas pärast õpingute lõppu oivalise väitekirja.

1921. aastal jäi ta lõpuks Villeneuve'i arstina pidama. Siin, Pariisist lõuna pool asuvas väikelinnas kadus esimest korda inimene, kelle kohta oli täpselt teada, et ta oli arstiga tuttav ning parajasti teel tema poole. See oli Louisette Delavaux, madam Fleury majateenija, kes pidas sama ametit ka dr. Marcel Petiot' poissmehekorteris.

Louisette oli noor, nagu ka dr. Petiot. Sügisööd Villeneuve'is olid niisama kurvad ja külmad nagu igal pool mujalgi — muidugi kui üksi magada, ühesõnaga, Louisette jäi rasedaks.

Madam Fleury märkas seda kohe ning taipas ka, kellelt see võis olla. Ta nõudis Louisette'ilt seletust, ning tüdruk rääkis kogu loo ära. Neiul olid väga ranged vanemad,

kes poleks lapsega tüdrukut oma perekonnas välja kannatanud. Louisette pidi seda asja doktoriga arutama ning läks õhtul tema poole. Vähemalt proua Fleuryle ütles ta, et läheb tema poole. Pärast seda ei ole teenijatüdrukut Louisette DelavauxM keegi enam näinud.

Tüdruku kadumist uuriv politsei küsitles ka dr. Petiofd. Too oli aga imestunud. «Mis sellest, et väike Delavaux on kadunud? Rase? Minust? No kuulge ometi!»

Politsei oletas, et Louisette Delavaux jäi kellestki tundmatust rasedaks, sõitis abordi tegemiseks Pariisi ning kadus seal jäljetult.

Otsingud katkestati ajutiselt. Kuid Louisette Delavaux jäi kadunuks ning kui ükskord hiljem tunti asja vastu uuesti huvi, ei suudetud enam toimikut üles leida.

Paneb lihtsalt imestama, kui palju toimikuid Prantsuse politseis ära kaob!

Vahepeal on dr. Marcel Petiot saanud Villeneuve'is tuntud meheks. Ta tegeleb omavalitsuse asjadega ning avaldab ägedaid artikleid kohalikes ajalehtedes. Oma osa saab seal ka saamatu politsei, kes pole senini suutnud välja selgitada vaese Louisette Delavaux' salapärast kadumist. Temast peetakse lugu kui poliitikust ja arstist. Ka rahaasjad lähevad ülesmäge, ta soetab endale maja, saab linnahaigla peaarstiks ja vanadekodu juhatajaks. Marcel Petiot astub Sotsialistlikku Parteisse ja Inimõiguste Liigasse, saab 1928. aastal isegi Villeneuve'i linnapeaks. Tekivad soodsad võimalused parlamenti kandideerimiseks.

Ka palju aastaid hiljem, kui mõrvar Petiot kohtualuste pingil istub, on Villeneuve'i elanikud valmis oma endise linnapea eest kas või tulle minema. Keegi kaupmees Comte seletab kohtus: «Vil-leneuve on sellele mehele tänu võlgu! Kogu Villeneuve on doktori selja taga!» Teine lisab: «Ta oli meie parim linnapea, ja peale selle veel suurepärane arst!» Tõepoolest, Petiot' valitsemisajal saab Villeneuve endale moodsa lasteaia ja hügieeni seisukohalt laitmatu kanalisatsiooni. Dr. Petiot pöörab üldse hügieenile palju tähelepanu. Ka Rue Lesueuri laibaauk ja krematoorium olid hügieeni seisukohalt igati laitmatud...

Louisette'i taoliste tüdrukutega dr. Petiot kaua ei jännanud nendega oli liiga palju tegemist. Seepärast abiellus ta rikka maa-, maja- ja kaupluseomaniku kena tütrega ning sai varsti tubli poisslapse isaks.

Ning ikka ja jälle juhtus eduka doktori vahetus läheduses üksikuid kuritegusid, mida politsei kuidagi avastada ei suutnud. Näiteks sissemurdmine ja süütamine Petiot' lähima naabri juures. Nood naabrid olid samad Fleuryd, kelle juures töötas rasedaks jäänud Louisette Delavaux ning kes olid politseile öelnud, et Louisette on just dr. Petiofst rase. Süütajate jälgi politsei paraku ei leidnud.

Ühel päeval leiti dr. Petiot' patsient, loteriikassapidaja Des-bauves oma korterist kägistatuna. Mõrvar oli röövinud loterii-raha 200 000 franki. Doktor Petiot kutsuti sündmuskohale ning tema lahkas ka laiba. Politsei sai temalt väga vabalt tõlgendatavaid viiteid teo toimepanemise ja võimalike süüdlaste kohta. Nende kaalutluste alusel vahistas politsei kümme kahtlustatavat, kuid oli õige pea sunnitud nad kõik kindla alibi tõttu vabaks laskma. Dr. Petiot' alibi vastu politsei loomulikult huvi ei tundnud. «Kontrollida doktorit? On see tõesti vajalik?» Nii oleks arvanud igaüks.

Pärast seda kuritegu hakkavad Villeneuve'is ringi liikuma kuulujutud, üks kohviku alalistest kundedest, keegi Frascot'-ni-meline mees avaldab kahtlust politseitöö põhjalikkuses. Loterii-kassale jäänud mõrvari sõrmejälgi tulnuks ometi võrrelda doktor Petiot' omadega.

Mõni päev hiljem läheb seesama Frascot doktor Petiot' juurde oma reumat ravima. Arst teeb talle ettepaneku proovida moodsat ravi mesilasmürgiga, millega Frascot on nõus. Kolm tundi hiljem ta sureb. Politsei ja avalikkus ei näe selles midagi traagilist. Paljudel teistel reumaatikutel oli doktori süstidest abi. Frascot'1 lihtsalt ei vedanud, mis puutub siia doktor Petiot?

Tundub, et arst on tabamatu ning liigub suure karjääri poole. Kuid siis saab talle saatuslikuks üks bensiinikanister kaubajaama platvormil. Jõukas arst ja linnapea kavatseb kanistrit vaikselt kõrvale toimetada, kuid jääb haledal kombel vahele.
Ning äkki tuleb välja, et auväärt omavalitsustegelane on juba ammu pikkade näppudega ringi käinud: linna veevärgi pumbajaamast hangib ta endale kütteõli ning elektrijaamast tasuta elektrivoolu.

Politsei peab asja algatama ning uurima hakkama. Kohus mõistab talle lõpuks neliteist päeva vangistust ning väikese rahatrahvi. Vabadusekaotus mõistetakse küll tingimisi, kuid linnapea ja poliitikuna on Petiot' laul muidugi lauldud.

Dr. Marcel Petiot sõidab ära Pariisi ning hakkab 1933. aastal tegelema Rue Chaumartinil erapraksisega. Ta laseb trükkida reklaamprospekti, kus annab endast teada kui praktilisest arstist, kirurgist, akušöörist, terapeudist, larüngoloogist, günekoloogist, koduarstist, närviarstist, kopsuhaiguste arstist ning elektriravi

183

spetsialistist ja röntgenoloogist. Muu hulgas lubab ta veel: «Minu käes kaovad otsekohe polüübid, sammaspooled ja tedretähed. Erimeetodid morfinistide raviks. Eriaparaat sooltelõtvusest jagusaamiseks.»

Ta omandab patsientide hulgas lühikese ajaga tõepoolest hea maine. Eriti hakkavad temast lugu pidama prostituudid, kupeldajad ja narkomaanid, sest retseptide väljakirjutamisel ja suguhaigustest teatamisel näitab ta üles ametlike ettekirjutustega võrreldes palju suuremat armulikkust.

Keegi nuhk (eks leidu neid ju igal pool) saadab talle lõpuks siiski kaela Pariisi kriminaalpolitsei brigaadi, kes tegeleb narkomaaniavastase võitlusega. Dr. Petiot astub jälle kohtu ette ning saab narkomaaniaseaduste rikkumise eest aastase vanglakaristuse ja 10 000 franki trahvi. Apellatsioonikohtus saavutab ta aga vabadusekaotuse asendamise tingimisi karistusega ning rahatrahvi vähendamise 2400 frangini.

Siitpeale hakkab tema praksis eriti hästi minema. 1939. aastal maksab ta tulumaksu 500 000-frangise sissetuleku pealt ning saab isegi ringkonnaarstiks.

Ja jälle komistab ta pisiasja otsa. Sedapuhku on see raamat, mille ta Saint-Micheli bulvaril Giberfi raamatukaupluses salaja mantlitaskusse sokutab. Dr. Petiot varastab üldse igal pool nagu harakas, isegi nende haigete tubades, kuhu ta on kutsutud. Enamasti läheb see tal ka õnneks. Kuid too raamat viib ta kaheksaks kuuks psühhiaatriakliinikusse, kust ta pääseb alles sõja puhkedes.

Politseil ei õnnestunud kindlaks teha, kus ta 1940. aasta lõpuni ringi liikus. Siis ilmub ta aga jälle oma praksisega Pariisis välja. Vahepeal on sakslased linna okupeerinud. Märatsev gestaapo külvab elanikesse nii paanilist hirmu kui viha okupantide vastu. Gestaapo ja SS peavad Prantsusmaal samasugust metsikut sõda nagu Hollandis või Poolas. Inimelu ei maksa midagi. Kohalikud natsid ja Pariisi allilmategelased müüvad sakslastele maha vasakpoolseid ja juute, kusjuures viimaste eest makstakse vähem.

Siis tulebki dr. Petiot’le pähe hea idee. Ta ostab kelleltki Rumeenia vürstilt poole miljoni frangi eest Rue Lesueuril nr. 21 asuva majavalduse ning palkab kaks müürseppa

ja tisleri. Müürsepad peavad käimlaaugu suuremaks ehitama, garaaži puhastama ja ära lupjama, tõsteseadeldise üles panema ning krunti ümbritseva müüri mõne kivi võrra kõrgemaks laduma. Puusepp saab ülesande sisustada arstituba ja kolmnurkne tuba, lüüa uks üle helikindlate korkmattidega, kinnitada seina külge butafoorne uks ning teha seina sisse vaateava.

Nüüd võis ka dr. Petiot asuda juudijahile. Tema patsient karusnahakaupmees Joachim Guschinow oli tõenäoliselt esimene ohver, kes Rue Lesueuri majja kadus.

Hiljem püüdis seesama dr. Petiot kujutada endast Vastupanuliikumise võitlejat, küsides kohtunikult: «Miks ei ole mind, dr.

184

Marcel Petiot'd, kes ma likvideerisin mitu tosinat gestaapo agenti, selle eest üldse autasustatud?» Kohtusaalis võtab ta omaks süüks pandud mõrvadest üheksateist, aga mitte kui kuriteod, vaid kui lunastamised, mitte kui mõrvad, vaid kui hukkamised. Ta lausa naudib oma kuriteo üksikasju ning teotab ohvreid, nõnda, et iga tähelepanelik vaatleja peab endalt küsima, kas too Petiot on üldse terve. Kas võib terve inimese aju selliseid jubedusi sünnitada, kas saab terve psüühikaga inimene selliste jälkustega hakkama saada?

Kõik kolm psühhiaatriaeksperti annavad üksmeelse arvamuse, et dr. Petiot' intelligents on üle keskmise. Nad ei leia temas vähimaidki vaimseid häireid.

Vahepeal on politsei hoolega kadunud isikute jälgi otsinud. Nende omastele näidatakse Petiot' kogutud varandust, ajakirjanduses avaldatakse riiete kirjeldusi. Nii saab Quai des Orfèvre vähehaaval jälile 27 ohvrile, kes võivad olla antud asjaga seotud. Mõrvatud Joachim Guschinowi lesk ja äripartner annavad endast märku ning räägivad kõik ära, mida teavad. Ühtegi Guschinowi asja ei ole aga alles jäänud.

20. juulil 1942 kutsuti telefonikõnega oma kodust välja juudi arst dr. Paul Braunberger. Siitpeale ta kadus, tema jäljed viivad dr. Petiot' juurde. Braunbergeri vend ja koduabiline leidsid doktori kaabu ja pluusi Petiot' kraami hulgast.

1944. aasta augusti lõpus tuli Police Judiciaires Quai des Orfèvre'il keegi proua Eryane Kahan. Enam polnud tarvis karta vahistamist juutide varjamise eest ning proua nimetas politseile tosina juudi emigranti, keda ta oli dr. Petiot'ga kokku viinud. Ta tundis seda meest, kes nii ennastsalgavalt tagakiusatavaid juute aitas, muidugi ainult dr. Eugène'i nime all. Proua Kahan juhatas need juudid heas usus Petiot' juurde, kes pidi nad hirmu ja jälitamiste käest eest vabadusse aitama. Kord olid nad juba natside käest põgenema pääsenud.

Nende hulgas oli näiteks 1933. aastal Frankfurdist Pariisi emigreerinud abielupaar Wolfid koos raugast poolkurdi ämmaga, samuti äsja Amsterdamist juudipogrommi eest põgenenud väga jõukas puukaupmees Basch koos naise ja sugulaste Arnbergi, Schonkeri, Ehrenreichi ja Hollanderiga.

Õudustest ja enesesüüdistustest hingepõhjani vapustatud proua Kahan jutustas inspektorile, kui lootusrikkalt need tagakiusatud ja äravaevatud inimesed dr. Eugène'i peale vaatasid, kuidas nad rõõmustasid selle üle, et ei pea end enam pimedates kambrites peitma, iga krõbina peale võpatama ja hirmuga ootama, kuidas kellegi jõhkrad käed neil turjast kinni haaravad.

Nuttes rääkis ta, kuidas dr. Petiot oli kirjeldanud nende kahetsustväärivate inimeste edasist saatust, kui liigutatud ta oli nende usaldusest ning kui nördinud nende inimeste üle, kes on valmis kasutama teise häda, et ise rikastuda.

Inspektor ei suutnud sellele naisele silma vaadata, kelle hingele pidi jääma nii raske koorem. Ta vaatas oma rusikasse pigistatud,

185

valgekstõmbunud küünealustega sõrmedele ning soovis ainult ühte — et see Petiot oleks ometi kord kätte saadud ja siin tema ees istuks.

Komissarid ja inspektorid hakkasid selle surmaarsti kuritegude uurimisega juba harjuma, kui asjaolud viisid neid kokku perekond Knelleri saatusega.

Ka Knellerid olid juudi emigrandid Saksamaalt, väikesed inimesed, kellel elus pigem halvasti kui hästi oli läinud. Nende ainukeseks rõõmuks võib pidada kaheksa-aastast poega Rened. Poiss oli sündinud Issy-les-Moulineaux's ning kuulus seetõttu erinevalt oma vanematest Prantsusmaa kodakondsusse. Kuid sellest ei olnud reipal punakasblondil poisil ega tema vanematel kuigivõrd kasu — natsid vaatasid neile ikka eelkõige kui juutidele. Nende naabrusest olid juudiperekonnad juba ära viidud ning järjekorra jõudmine Knelleriteni oli vaid päevade küsimus. Siis meenuski Kurt Knellerile dr. Petiot, kelle juures ta oli kord ravil käinud, jäädes visiidi eest koguni võlgu. Doktori kohta teadis ta räägitavat, et tal on tutvusi inimeste hulgas, kes võivad tagakiusatavaid üle piiri okupeerimata tsooni toimetada. Kneller usaldas meest, kes oli suuremeelselt loobunud ravitasu võtmast, ning otsis doktori üles tema vastuvõtutoas Rue Chaumartinil.

Doktor Petiot tundis Knellerite viletsat rahalist olukorda ja ei tahtnud alguses vedu võtta. Ta nõustus alles siis, kui Kurt Kneller lubas talle pandiks oma mööbli, peaaegu uue, hea tammepuust mööbli. Ühel ööl veidi enne 1942. aasta nelipühi tuli ta perekond Knelleritele nende korterisse järele. Rohkem ei näinud neid enam keegi. Väikesest prantslasest Rene Knellerist ei jäänud järele muud kui lastepidžaama ja hambahari, mis leiti doktor Petiot' valduses olnud kohvritest. Panditud mööblile ei pääsenud dr. Petiot aga enam ligi. Knellerite maja portjee ei andnud seda talle välja.

Varsti jõudis politsei järeldusele, et dr. Petiot' ohvriks ei langenud okupeeritud Pariisis mitte ainult juudid. Esimene selline teade tuli väikese provintsilinna Garnier' politseijaoskonda. 1942. aasta kevadel oli sealt keegi neiu nimega Denise Colin Pariisi sõitnud. Ta tundis dr. Petiot'd juba varem ning kavatses seekord kasutada tema abi soovimatust rasedusest vabanemiseks. Doktor oli talle ükskord ennegi sellises asjas vastu tulnud. Viimast korda nähti Denise Colini Pariisis Rue Chaumartini lähedal.

Nii selguski, et dr. Petiot polnud sugugi spetsialiseerunud rassilistel põhjustel tagakiusatavatele, ehkki ta eelistas viimaseid juba seetõttu, et polnud vaja karta teadmata kadunud inimeste sugulasi, kes võinuksid politseisse pöörduda. Rue Lesueuri kadusid ka need doktori patsiendid, kes liiga palju teadsid ja seetõttu talle ohtlikuks muutusid. Nii juhtus näiteks 22. märtsil 1942 narkomaan Mare van Beweriga, keda nähti viimati koos dr. Petiot'ga. Politsei oletas, et too püüdis tõenäoliselt doktorit šantažeerida. Petiot'd tunti narkomaanide ringkondades väga

186

hästi ning van Bewer kuulus tema patsientide hulka. Seda mõrva arst kohtus omaks ei võtnud.

Kolm päeva pärast Bewerit kadus naine, kes oleks võinud doktorile ohtlikuks saada. See oli juudist rätsepa abikaasa Marthe Forthin-Khait. Esimesest abielust oli proua Forthin-Khai-til tütar, kes sattus 1942. aasta märtsi keskel haarangu ajal politseisse. Temalt saadi kätte suur kogus morfiumi. Tüdruk võeti ülekuulamisel kõvasti pihtide vahele ning ta pidi üles tunnistama, et morfiumi oli muretsenud dr. Petiot.

Ebameeldivuste ärahoidmiseks otsustas proua Forthin-Khait arsti otsekohe hoiatada. Viimane andis head nõu kiiresti politseisse minna ja öelda, et ka tema, tüdruku ema, on narkomaan ning käib doktori juures ravil. Ravikuur näeb ette järkjärgulist võõrutamist morfiumist annuste pideva vähendamisega, tütre juurest leitud narkootikum olevat mõeldud tegelikult neile kahele. Et kõik tõepärane välja näeks, tegi arst naisele samas mõned nõelatorked käsivarde. Politsei, kes jahtis 1942. aasta kevadel palju suuremaid kalu kui narkomaanid, jäi pikemalt mõtlemata seda juttu uskuma. Kuid lihtsameelset prouat hakkas südametunnistus piinama. Ta läks uuesti doktori juurde ja nõudis, et see läheks politseisse ja kõik üles tunnistaks. Sealjuures läks madame Forthin-Khait doktori poole ainult hetkeks, põll ees ja kodukingad jalas. Pärast seda ei ole teda enam keegi näinud. 28. märtsil 1942 leidis tema mees oma ukse alt mingite varesejalgadega sedeli: «Ma pean kohe okupeerimata tsooni sõitma. M.» Mõni nädal hiljem viisid natsid rätsepmeister Khaiti Oświecimi koonduslaagrisse.

Nii möödus kriminaalpolitsei ametnike silme eest saatus saatuse, ohver ohvri järel.

Saadi teada ka parukategijast Verrier'st Rue des Mathurinil ja tema sõbrast Gontard'ist. Mõlemad vanahärrad olid Rue Lesueuri tänava saatanat heas usus teeninud. Verrier ja Gon-tard tegid salaja selgitustööd, mille taga ei seisnud muidugi keegi muu kui dr. Eugène ehk teiste sõnadega dr. Marcel Petiot, tagakiusatavate ja vaevatute omakasupüüdmatu abimees. Verrier' töötoas leidsid aset ka esimesed kohtumised dr. Eugène'i ja tulevase emigrandi vahel.

Kõik ohvrid, keda dr. Petiot endale Verrier' värkstoas välja vaatas, olid — tõsi küll, ühe erandiga — kahtlasevõitu tüübid. Näiteks neli kurjategijat, Pariisi allilma kesksed kujud koos oma armukestega. Kaks neist, Jo-Poksija ja François-Korsiklane olid kunagi gestaapo nuhid, nüüd pidid nad ise gestaapo eest põgenema. Teised kaks, Adrian-Bask ja Jojo-Balafré olid sattunud eluohtlikku konflikti konkureeriva bandega. Muide, koos Baskiga kadus ka 1,1 miljonit franki, 2300 dollarit kullas, 7000 ühedollarilist, 530 luidoori ja rohkesti väärtasju.

Ka viimane ohver, kes Rue Lesueurile oma elu jättis, läks läbi Verrier' töötoa. See oli Yvan Dreyfus, kelle prantsuse sandarmid olid 2500-frangise tasu eest sakslastele välja andnud. Mees oli üritanud põgeneda Aafrikasse kindral de Gaulle'i

juurde. Naisel õnnestus aga mees gestaapost vabaks kaubelda. Muidugi mängis gestaapo meest vabaks lastes oma mängu: ilmselt püüab Dreyfus otsekohe riigist lahkuda ning teda on võimalik kasutada peibutisena. Gestaapo oli kuulnud üht-teist dr. Eugene’ist ning Dreyfus pidi, ise seda muidugi teadmata, tema jäljed kätte juhatama. Kuid Dreyfus suutis jälitajad endast maha raputada.

1943. aasta 21. mai öösel kell 23.45 astus ta koos Petiot’ga Rue Lesueuril majja nr. 21 — ning kadus jäljetult. Luujäänuste hulgas, mida dr. Paul uuris, oli midagi ka temast.

Kohtuarst dr. Paulile oli juba varem silma torganud, et 1943. aasta maikuust alates ei leitud Pariisi ümbrusest enam tükeldatud laipu. Kümne kuu jooksul mitte ühtegi kolpa, kätt ega jalga, kuni 1944. aasta 11. märtsil avastati juhuslikult surma-vabrik Rue Lesueuril.

See asjaolu oli äratanud ka kriminaalbrigaadi ja uurija tähelepanu. Pärast 1943. aasta 21. maid ei ole enam andmeid mõrvaohvrite kohta. Kas dr. Petiot'1 sai nüüd isu täis? Oli teda miski takistanud? Või suutis ta paremini jälgi peita? Vabatahtlik loobumine ei sobinud kuidagi selle mõrvari stiiliga. Asjal võis olla ainult üks tõepärane seletus: dr.

Petiot istus sel ajal trellide taga. Kuid politsei poolt vahistatud isikute nimekirjades ei leidunud Petiofd ega dr. Eugene'i. Selle mõistatuse lahendus rabas kõiki.

21. mai õhtul oli ka gestaapo sellesse loosse sekkunud. Pärast seda, kui nuhid Yvan Dreyfusi käest lasid, toodi mängu keegi itaallane nimega Caretta. Spekulant Caretta oli gestaapoga seotud mõnede SS-laste kaudu, kes olid omakorda segatud tema spekulatsioonidesse. Caretta saadeti peibutisena Verrier' juurde, kus ta etendas tagakiusatavat ning palus kohale kutsuda dr. Eugene'i. Varitseval gestaapol ei oleks jäänud muud üle, kui kogu seltskond kinni võtta. Verrier läks kiiresti Carreta näitemängu õnge ja saatis dr. Petiofle sõna. Too oli aga samal päeval Yvan Dreyfusi pikale teekonnale saatnud ning arvas end olevat puhkuse ära teeninud. Verrier' juurde ta ei tulnud ning töötuppa sissetunginud gestaapolased pidid leppima peategelase puudumisega. Verrier ja Gontard vahistati ning parukameister Verrier, kes teadis dr. Eugene'i tegelikku nime ja aadressi, andis need välja.

Samal ööl arst vahistati. Gestaapo tahtis teada, kuhu jäi Yvan Dreyfus. Doktor Petiot tegi end juhmiks. Dreyfus? Jah, ta andis selle mehe Place de la Concorde'il kellelegi dr. Ozananile üle. Doktori tõeline nimi? Pole õrna aimugi! Tema, Petiot on ainult selle pika ahela üks lülisid ja teab üldse väga vähe. Ta pidi toimetama tema hoole alla usaldatud isiku kindlaksmääratud kohtumispaika, kus seesama dr. Ozanan nad üle võttis. Selle versiooni juurde jäi Petiot ka siis, kui gestaapo teda peksmisega rääkima sundis. Lõpuks jäädi doktorit uskuma ning ta viidi üle Fresnes'i sõjaväevanglasse. Metslane Petiot suutis gestaapo

metslased üle trumbata. 8. veebruaril 1944 vabastati Petiot ootamatult vanglast. Tõenäoliselt andis ta nõusoleku hakata gestaapo-nuhiks. Ta sai tagasi isiklikud asjad, kaasa arvatud Rue Lesueur 21 võtme, ning kiirustas otseteed oma tapatöökotta.

Teda pani tegutsema üksainus mõte: võimalikult kiiresti laibad kõrvaldada. Lubi pidi olema see, mis neid kuivatab ja laiba-lõhna tugevasti vähendab. Vend Maurice muretses kaheksa tsentnerit lupja ning doktor kattis sellega laibad.

Seejärel sõitis ta perekonna juurde Auxerre'i, kus nautis puhkust kui vapper kangelane, kes on pääsenud gestaapo põrgust. Märtsi alguses Pariisi tagasi jõudnud, saab ta oma kohkumuseks teada, et Rue Lesueuri majavaldus võetakse alates 1. aprillist Wehrmachfi valdusse. Ta peab niisiis kiirustama, kui tahab oma kuritegude tummad tunnistajad õigeks ajaks kõrvaldada. Ööd läbi rabas doktor tööd teha; tiris laipu lubjaaugust välja ja põletas neid.

Nii arenesid asjad kuni sellesama laupäevani, mil Petiot jalgrattaga oma maja juurde sõitis ja selle politseinikest hõivatuna eest leidis. Naabrid ei kannatanud tema korstnast tõusvat hirmsat suitsu välja ja teatasid politseisse.

Petiot teadis väga hästi, millised meeleolud neil päevil politseis maad olid võtnud, pomises võlusõna «Vastupanuliikumine» ja pääses takistamatult minema.

Veel samal ööl helistas ta oma vennale Maurice'ile Auxerre'i.

Hiljem teeb komissar Pinault, kes alates 2. novembrist 1944 seda juurdlust juhib, maksukviitungite järgi kindlaks kõne täpse kestuse — kaks minutit ja nelikümmend kuus sekundit.

Seda aga ei saadudki teada, mida Petiot oma vennale ütles. Maurice võeti vahi alla ning kuulati üle kõigi politseikunsti reeglite järgi. Teada saadi aga ainult seda, et ta peab oma venda vastupanuvõitlejaks ja reetmise ohvriks. Mitte sõnagi sellest, kuhu on peidetud

saak — sularaha ja arvutul hulgal väärisesemeid, mida dr. Petiot oli oma ohvritelt röövinud. Ka Marcel Petiot vaikib sellest kuni surmani ning terve trobikond väikesi sulisid hakkab edaspidi hoolega tegelema dr. Petiot' muinasjutulise varanduse otsimisega.

Dr. Petiot alias kapten Valerie

Kuni politsei dr. Petiot’d taga otsib, istub too rahumeeli Rue Faubourg Saint-Denisil ühe Reboux-nimelise tinavalaja juures, kasvatab hoolega habet ja loeb tähelepanelikult ajalehti, mida peremees talle iga päev toob. Reboux teab, mida lehtedes dr. Petiot' kohta kirjutatakse, aga ta ei usu sellest ühtegi sõna. Igaüks teab, et lehes kirjutatakse ainult seda, mida kirjutada kästakse. Tema igatahes on arst Petiot’le palju tänu võlgu. Pealegi tuleb nüüd välja, et doktor on ka vastupanuvõitleja, nimelt «Kärbsemürgi»-nimelise grupi juht.

189

Lisaks sellele võib tulevikus kasuks tulla, kui sul on Résis-tance'i meeste hulgas sõpru. Tõsi, vahel paneb Reboux imeks, et tema külaline, tulihingeline võitleja, istub nii rahulikult toas, ehkki samal ajal tõstab igal Pariisi tänaval pead rahulolematus ning Résistance'i mehed hakkavad üha aktiivsemalt tegutsema. Doktor Petiot jääb igatahes ka siis sooja tuppa, kui algab võitlus barrikaadidel ning lüüasaanud sakslased linnast taanduvad.

Reboux käib peale, et «Kärbsemürgi» juht lõpuks ometi end näitaks ja okupantidega peetud ohvriterohkes võitluses väljateenitud autasud kätte saaks.

Tahes või tahtmata peab dr. Petiot oma kindlast varjupaigast välja tulema.

31. oktoobril 1944 patrullib sõjaväesandarm Charles Dogniaux puiesteel Saint-Mandé jaama lähedal. Sellised patrullid on igavad ning Dogniaux viidab oma aega tänaval liikuvate inimeste vahtimisega. Talle tuleb vastu keegi kapten. Mehhaaniliselt tõstab ta käe mütsi juurde ning saab siis äkki aru, et mees on talle kuidagi tuttav. «Teie dokumendid, mon capitainl» nõuab ta.

Rahulikult pistab kapten oma suure käe põuetaskusse. Dogniaux on nüüd juba täiesti kindel. Pilk dokumendile, kerge muie suunurkades, ning siis juba selge korraldus: «Tulge minuga kaasa, Petiot. Te olete vahistatud!»

Sandarm Dogniaux'1 on nägude peale haruldane mälu. See on tõepoolest tagaotsitav massimõrvar dr. Marcel Petiot.

Aga see Petiot väidab end olevat kapten Wetterwald, hüüdnimega Valerie, kes leitnant Valerie'na olevat juhtinud vastu-panugruppi Vengeance («Kättemaks») ning dr. Eugéne'ina gruppi «Kärbsemürk».

Dogniaux jääb endale kindlaks ning Petiot peab temaga komandantuuri kaasa tulema.

Kui seal tema rahakott lahti tehakse, tuleb sealt välja terve pakk kõikvõimalikke tunnistusi ja dokumente. Nende hulgas on isikutunnistused hertsog de la Rochefoucald', krahv de la Roche-Guyoni, militsionäär Jean Duvali, madam Bonnafous' ja näitleja Harry Bauri nimele. Tunnistuste vahel on toidukaart J-2, mida anti välja 1942. aasta kevadel alla kümne aasta vanustele lastele. Tõenäoliselt on see Rene Knelleri kaart.

Järgmisena teeb sõjaväepolitsei avastuse, milles ei puudu ka oma iroonia. Nimelt on võltskapten ja mõrvar saanud monda aega tagasi ühe Reuilly kasarmus paikneva pataljoni 2. büroo ülema asetäitjaks, niisiis sõjaväeluure asjameheks.

Sõjaväepolitsei andis võltskapteni üle kriminaalpolitseile. Inspektor Battut sai oma ülemuselt komissar Pinault'lt korralduse veel kord dr. Petiot' elulugu läbi vaadata.

Eelkõige pidi Battut käsile võtma «vastupanuvõitleja Petiot'», millest arst ja tema vend nii kangekaelselt rääkisid. Inspektor nägi kõvasti vaeva. Ta uuris Résistance'x kaugeleulatuvaid ja omavahel läbipõimunud sidemeid, vestles üksikute gruppide juhtide

ja liikmetega, kuid ei leidnud vähimatki jälge dr. Eugene'ist„ dr. Petiot’st ega grupist «Kärbsemürk.»

Vastupanuvõitleja Wetterwald, hüüdnimega Valerie oli tõesti olemas, kuid ta langes sakslaste kätte. Petiot pani gestaapos kinni istudes selle nime endale igaks juhuks kõrva taha. Kõik tema teadmised Resistance'xst pärinesidki vanglas kuuldud jutukatketest ning kuulujuttudest. Osava kelmuse ja vargusega muretses ta endale hiljem kapten Wetterwaldi dokumendid, viis ametivõimud segadusse ning esines vastupanuvõitlejana.

Hiljem, kohtuprotsessi ajal paljastasid Vastupanuliikumisest osavõtnud tema võhiklikkuse ja fantaasia, kogu niinimetatud võitluse okupantide ja äraandjate vastu.

Kaks aastat pärast Rue Lesueuri mõrvamaja avastamist, 28. märtsil 1946, mõistis vandekohus ta süüdi ning kohtu esimees kuulutas välja surmaotsuse. Seega mõisteti süüdi kriminalistika ajaloo üks küünilisemaid mõrvareid.

Marcel Petiot hukati pühapäeval, 26. mail 1946 täpselt kell 5.06. Esimest korda pärast 1943. aasta 30. juulit pandi Pariisis tööle giljotiin.

SÛRETÉ TÄNA

Surnu jäi auto alla

Kirikukell kuulutas 1961 aasta 1. augusti viimast tundi, kui Cormeilles' ühes mahajäetud juurviljaaias kolm meest maad kaevasid. Mõne aja pärast tirisid nad hästimaskeeritud peidikust välja pikliku kompsu, tassisid selle üle metsistunud peenarde maanteele ning toppisid seal ootavasse autosse. Kõik kolm istusid peale ning sõiduk võttis suuna Pariisi poole

Kuid mehed ei kavatsenud linna sisse sõita. Vastupidi, nad tulid linna ümbritsevale ringteele ning jõudsid sealtkaudu maanteele, mis ühendab Pariisi OrleansMga ning viib Tours'i ja Angersi kaudu Nantes'i. Öösel on sellel maanteel vähe liiklemist. Elavamaks läheb seal alles vastu hommikut, kui rasked kaubaautod hakkavad pealinna poole liikuma. Mehed teadsid seda, kuid nad jätsid ühe asjaolu kahe silma vahele. Nimelt algab tihedam liiklus Tours'i suunas palju hiljem kui Pariisi suunas. Nemad olid aga just Tours'i mineval maanteepoolel. See saigi neile saatuslikuks: nad panid aiast väljakaevatud kompsu valele teepoolele.

Umbes poolteist tundi hiljem helises Police JudiciaireSs Quai des Orfevre'il telefon. Patrullauto oli avastanud Tours'i maanteel huvipakkuva asja ning kutsus raadio kaudu välja mõrvakomisjoni valvegrupi. Keegi insener Jean Cellier oli pool tundi tagasi sõitnud oma autoga peale tundmatule mehele, kes näis aga juba enne avariid surnud olevat.

Ei olnud teada, millesse ta suri ning kuidas maanteele sattus. Patrullauto mehed leidsid, et sündmuskohale peavad tulema identifitseerimisteenistuse eksperdid ja arst.

Varsti pärast seda väljakutset sõitis Quai des Orfevre'ist välja valveteenistuse limusiin, peal arst, fotograaf, kriminaal-tehnik ja uurija, ning võttis suuna lõunapoolsete linnaosade poole. See polnud tänase öö esimene väljakutse. Pariisi kriminaalpolitsei valveteenistuse meestel tuli tegelda kõige erinevamate asjadega. Pealinnas juhtus iga tund midagi, ikka hauti

kusagil välja mõni nurjatus: vargus, kelmus, röövimine väljapressimine voi koguni tapmine. Öine valvekord Quai des' Orfevre'il tõi alati kaasa rohkesti tööd. Suure revolutsiooni ja moodide linn oli ka kuritegude ja allilma linn. Quai des Orfèvre'il teati seda paremini kui kusagil mujal. Mehed autos olid väsinud ja sõitsid vaikides. Kui nad lõpuks sündmuskohale jõudsid, võis silmapiiril märgata algava hommiku kahvatut helki.

Läks lahti harjumuspärane töö. Kõik kulges nagu nööri mööda. Igaüks teadis täpselt, mida ta peab tegema ja kuidas toimima. Kedagi polnud vaja õpetada. Arst uuris laipa, fotograaf pani valmis oma aparaadi ja välklambi, et jäädvustada sündmuskoha olustik, laip ja üldse iga detail. Kriminaaltehnikud vaatlesid monsieur Cellier' autot ning sõiduteed. Politseiuurija päris oma vormis kolleegidelt, sündmuskohal valvet pidavatelt liikluspolitseinikelt täpsemaid andmeid olukorrast ning kutsus siis Jean Cellier' operatiivautosse vestlusele. Mõned kangitõmbed — ning auto sisemus muutub väikeseks kabinetiks, mis on täielikult varustatud kiireks ülekuulamiseks vajalike vahenditega, üleelatust veidi kohkunud, kahvatu ja magamata Jean Cellier suudab juhtunust siiski rahulikult ja asjalikult rääkida. Varsti pärast keskööd sõitis ta Pariisist välja, et minna oma pruudi juurde Tours'i ning sealt koos Dinani puhkust veetma. Maanteel polnud pea-aegu üldse autosid. Vahel harva tuli mõni masin vastu, kuid tema sõidusuunas polnud küll ühtegi. Äkki ilmus laternate valgusvihku mingi tume piklik ese, mis lebas põiki üle tee. Cellier oli püüdnud küll ära keerata ja takistusest mööda sõita, kjuid see ei läinud täielikult korda. Parempoolne esiratas müksas maas lamavat pampu ning auto paiskus kõrvale. Suurivaevu sai ta masina uuesti kontrolli alla ning peatus kohe. Kokkupõrkekohale tagasi jooksnud, märkas ta kohkumusega, et maanteel lebanud ja teda äärepealt kraavi paisanud kurjakuulutav ese oli tegelikult inimene.

Kriminalist viipas rahustavalt käega. Niipea kui arst omadega - valmis saab, on kohe selge, kas kannatanu oli enne Cellier' autoga kokkupõrkamist veel elus või mitte.

Tänapäeva kohtumeditsiinile ei valmista mingit raskust täpselt kindlaks teha, millised vigastused tekitati elupuhuselt, millised alles pärast surma, millal inimene suri ning kui kaua laip on mingis kohas lamanud. Oma osa annavad sellesse ka laboratooriumi kriminaaltehnikud ja eksperdid. Monsieur Cellier/-võib ;päris rahulik olla: kui tema versioon vastab tõele, sõidab ta peatselt edasi. Vastupidisel juhul peab pruut vähemalt esialgu üksi puhkusele sõitma.

Cellier' pruut ei pidanud siiski üksi puhkust veetma. Arst kinnitas inseneri ütlusi. Mees, kellele Cellier' auto peale sõitis, oli vähemalt 24 tundi surnud, sest koolnukangestus tema liikmetes hakkas juba vähehaaval kaduma. Lisaks sellele tehti kindlaks, et mees lasti tõenäoliselt maha, ehkki mitte seal, kus ta leiti. Selle väite kasuks rääkis asjaolu, et ei sõiduteel ega Cellier

autol polnud peaaegu üldse verd. Tapetu kandis vaid pluusi ja pükse, tema juures ei leitud ühtegi isikut tõendavat dokumenti. Peanahal olevad vigastused andsid tunnistust

riivamisi tabanud lasust. See aga osundas tahtlikule tapmisele. Mõrvar oli oma ohvri kusagil mujal tapnud ning seejärel laiba maanteele toimetanud. Miks, seda polnud raske taibata. Laibast ülesõitev auto pidi seda tundmatuseni moonutama. Kuid siin oli mõrvar viltu lasknud, sest näiteks sõiduauto ei oleks kunagi suutnud laipa sedavõrd lömastada, et selle isikut kindlaks teha poleks saadud. Küllap ei tundnud mõrvar moodsa kriminalistika võimalusi, ega ta muidu poleks lootnud kergekäeliselt liiklusõnnetust lavastada ning seeläbi kuriteojälgi kaotada.

Kõik need olid aga alles uurimisversioonid, mida tuli kontrollida. Laip saadeti anatoomikumi, asitõendid, sealhulgas ka mõrvatu riided, millel võis olla säilinud mõrvakoha pinnaseosa-kesi, suunati laboratooriumi. Cellier' ütluste ja sündmuskoha vaatlusandmete põhjal koostati raport.

Vaglad saavad tunnistajaks

Kogenud praktikuna oli komissar Leducq nii mõnegi mõrvari kinni püüdnud. Sageli aitasid teda eesmärgile tühised detailid, nagu näiteks juuksekarv, süljeplekk, tikutoos või kõigest huule-pumati jälg sigaretikonil. Tegelikult ei olegi tänapäeva kriminalistikas pisiasju, kõik nõuab tählepanu. Kuid mitte kunagi vareni ei olnud ta kokku puutunud putukatega, õieti küll putukavast-setega, kes võinuksid vabalt nööpnõelapea alla ära mahtuda. Maanteelt leitud laiba riietest avastasid teadlased kaks silmadeta ja värvitut putukavastset. Nende pika ladinakeelse nimega oskavad ilmselt ainult entomoloogid midagi peale hakata.

Komissari tähelepanu pälvis tegelikult üks asjaolu: need vastsed elavad ainult pimedas ning võivad vaid juhuslikult päevavalguse kätte sattuda. Sedapuhku leiti nad tapetu särgikraelt, järelikult pidi laip enne maanteele viimist olema sellises kohas, kus neid loomakesi elutseb — näiteks mingis koopas või tunnelis. Nii sai komissar enda käsutusse olulise lähtekoha võimaliku kuri-teopaiga kindlakstegemisel.

Eksperdid leidsid ka muud. Kannatanul ei olnud küll dokumente, kuid ka riietelt ja kehalt võib leida väärtuslikke jälgi. Näiteks koguti pluusiõlgadelt, surnu juustelt ja tema pükstelt tumedat tolmu, mis spektraalanalüüsil osutus antratsiiditolmuks ja rauda sisaldavaks liivaks. Leiti ka männi- ja tammesaepuru ning puhtast õletselluloosist paberi tükikesi, küülikukarvu, roheline rîidekiud, punane riidetükk ning mõned pärmi- ja hallitus-seened, mida võib tavaliselt leida rõsketelt seintelt.

Siit võis hakata juba esimesi järeldusi tegema. Kõik need vastsed, tolmu- ja riideosakesed ning muud raasukesed viisid? Leducqi mõttele, et enne maanteele viimist pidi laipa hoitama vähemalt kahes eri kohas, seega siis vähemalt korra ühest kohast

teise toimetatama. Üks peidukoht, eeldatavasti viimane, oli täiesti pime, muidu poleks seal putukavastseid elanud. Seevastu teises kohas pidi olema nii päevavalgust kui niiskust, mida vajavad hallitusseened. Küllap see oli mõni kelder, kus hoitakse antrat-siiti ning saetakse männi- ja tammepuid. Pärmiseeni saab aga olla ruumis, kus valmistatakse või hoitakse selliseid jooke nagu õlu või vein. Kusagil seal pidi olema raudasisaldavat liiva, segamini puhtast õletselluloosist paberi tükikestega. Tõenäoliselt oli see ka kuriteokoht, ning niipea kui selline koht üles leitakse, tuleb sealt hakata muid pidepunkte,

näiteks verejälgi otsima. Kõik need tulemused olid saavutatud laboratooriumis, ekspertide tööga.

Kunagi paljastas Surete esimene ülem Vidocq kurjategija sel teel, et näitas oma tegu salgavale vargale tema kinga ja kuri-teopaigalt leitud jalajälje sarnasust. Tollal oli see enneolematu sensatsioon, millest veel kaua räägiti. Selle aja detektiivid ei oleks suutnud endale ette kujutada, kuidas oskavad paar eksperti nii vähese materjali alusel sündmuskohta kirjeldada, ilma et nad sinna oma jalga oleks tõstnud. Veel Alphonse Bertilloni aegadel oleks seda peetud mõne selgeltnägija mõttelennuks. Nüüd, XX sajandi kuuekümnendatel aastatel ei olnud selles midagi erilist. Surete kasutas juba ammu moodsat tehnilist sisseseadet, tema eksperdid töötasid nii täpselt, et komissar Leducq võis rahumeeli nende peale loota.

Ka kohtuarstid tõid selle mosaiikpildi kokkupanemiseks oma kivikesed. Vastupidiselt politseiarsti esmapilgul antud arvamusele ei olnud kannatanu mitte maha lastud, vaid surnud noalöögist südamesse. Enne seda tabas teda kaks revolvrikuuli, millest üks ainult riivas pead, teine jäi aga pidama kopsu. Selle järgi ei olnud kuigi raske relva süsteemi ja kaliibrit kindlaks teha.

Seega oli komissar Leducqil uurimiseks materjali külluses. Surnu nägu oli terveks jäänud. See puhastati, grimeeriti veidi ja pildistati. Komissar saatis oma mehed, iotod taskus, linna peale. Tapetu pilt avaldati ka päevalehtedes. Leducq lootis, et keegi sugulastest või tuttavatest tunneb mehe ära ning teatab politseisse. Kuid tapetul ei näinud olevat ei sugulasi, tuttavaid ega üldse kedagi, kes temast puudust oleks tundnud. Ometi pidi ta ju kusagil elama, kusagil pidid olema tema asjad. Komissar oli hämmeldunud, et isegi ükski toatüdruk, hotelliomanik ega töökaaslane välja ei ilmunud. Äkki oli tapetu kurjategija ning langes konkureeriva bande ohvriks? Elas ta seadusevastaselt Prantsusmaal, oli mõne põrandaaluse poliitilise organisatsiooni liige? Komissar Leducq informeeris igaks juhuks luureorganeid ning allilma koputajaid.

Esimene teade tuli alles kaheksa päeva pärast, ühes Place Pigalle'i kõrvaltänavas läks keegi kergete elukommetega neiu tülli oma korteriperenaisega, kusjuures lasti lendu palju kurje ja vihaseid sõnu. Loos polnud iseenesest midagi erilist ning asja lahendanud flic jätnuks selle ilmselt üldse raportist välja,

kui tüdruk poleks oma perenaist politseiga ähvardanud. Ta karjus majaprouale näkku, et see teadvat väga hästi, kes on too tapetu, kelle pilt lehes seisab. Flic oli muidugi asjaga kursis ning toimetas sõdivad pooled pikemalt rääkimata politseisse. Kutsuti komissar Leducq, kes võttis kõigepealt perenaise käsile. Algul ei olnud sellel muidugi asjast aimugi. Kuid komissar tundis oma kundesid vähemalt sama hästi nagu omal ajal peainspektor Goron. Ta lasi käiku kogu oma ülekuulamiskunsti, mitte küll selliselt füüsilisele vägivallale toetuva, nagu Goronil, kuid siiski mitte vähem mõjusa. Quai des Orfevre'il saadi nüüd ülekuula-mistel enamasti läbi ilma nälja, janu ja rusikateta. Sellised asjad, nagu kogu natsliku gestaapo ülekuulamisrepertuaargi jäi rohkem para'de, sõjaväevõimude käsutusse Alžeerias ja kolooniate politseijaoskondadesse. Pariisi Police JudiciaireSs harrastati peamiselt mitmesuguseid trikke: mängiti tunnistajaid teineteise vastu välja, blufiti, seati püüniseid, aeti tunnistaja nii puntrasse, et tal oli lõpuks ainult üks soov — lõppeks see ülekuulamine ometi kord. Toaperenaisega ei olnud nii kaugele vaja minna. Ta hakkas rääkima, ja rääkis nii mõndagi. Mõni kuu tagasi, kui ta veel Montmartre'il elas, külastas ta seda meest päris tihti. Tema nimi oli Richard ning tal oli

alati raha. Muu ei pakkunudki prouale huvi ning rohkemat tal komissarile öelda ei olnud. Ühe näpunäite võib ta siiski veel anda: katsugu Leducq kellegi monsieur Voisier' juures Rue Stanislausil pinda sondeerida, too tunneb nimelt Richard'i palju paremini.

Muidugi küsitleti kohe ka monsieur Voisier'd. Paraku ei teadnud ka tema midagi rohkemat, kuid ta juhatas komissari ühte Lõuna-Ameerika restorani. Sealne personal tundis õnneks otsitavat. Selgus, et ta nimi on Ricardo, tõenäoliselt Nicaraguast pärit, ning et tema ema neiupõlvenimi oli Moraga.

Leducq saatis oma mehed ka teistesse lõunaameeriklaste lokaalidesse ning sattus nii väikese baari pidajale Porte Mail-let'1. Tapetu oli olnud tema sagedane külaline ning ta tundis teda paremini. Baaripidaja teadis ka Ricardo perekonnanime — Medrano. Ricardo Medrano kohtus selles baaris sageli kolme Nicaragua emigrandiga. Erinevalt teistest oli Medrano rahatasku alati pungil. Ta oli kirglik kihlavedaja hobuste võiduajamistel, võitnud just äsja Vincennes'i hipodroomil suurema summa, ülejäänud kolm emigranti said igal kokkusaamisel temalt raha. Nende aadresse baaripidaja ei teadnud, kuid ta võis öelda kahe mehe nimed: Gonzalo ja Francesco. Arvatavasti elavad nad kusagil linnast väljas, sest kohale tulevad nad autobussiga. Kord ütles Gonzalo, et kui nad viimasest bussist maha jäävad, tuleb neil vähemalt kaks tundi käia.

Komissar Leducq võttis otsekohe ühendust emigratsiooni-politseiga. See on politsei infoteenistuse üks harusid, kes jälgib välismaalasi, sisserändajaid ja poliitilist varjupaika taotlevaid isikuid. Neil on oma kartoteegid ja toimikud, kus paraku otsitavaid nikaraagualasi kirjas ei olnud. Ega siis midagi, komissar

196

peab nad ise üles leidma, seda enam, et nad näisid Medrano surmaga kuidagi seotud olevat.

Ta võttis linna plaani ette ja märkis ära punktid, kuhu võis baarist jalgsi kahe tunniga jõuda. Nendes piirkondades tuli kindlaks teha ja läbi otsida eranditult kõik hooned, kus võisid olla keldrid, samuti need, mida võidi kasutada õlle pruulimiseks või selle hoidmiseks. See oli küll tüütu töö, kuid samal ajal kõige kindlam vahend selle koha ülesleidmiseks, kus surnud Medranot enne maanteele viimist oli hoitud ning kus võis end varjata ka tema mõrvar.

Päevad läksid, linna lõunaosast alustanud otsijad hakkasid lähenema viimastele nendest kohtadest, mida Leducq oli oma kaardile märkinud

ühel õhtupoolikul olid kaks kriminaalinspektorit ametiautoga teel Argenteuil'st Cormeilles'sse. Äkki ilmusid laternavalguses nähtavale kolm meest, kes sammusid maanteega paralleelselt kulgeval põlluteel Sannois' suunas. Kolm meest? Inspektorid võtsid kiiruse maha ja hakkasid teekäijaid tähelepanelikumalt jälgima.

«Need võivad needsamad olla,» arvas üks ametnik. «Kasv klapib, kehaehitus samuti, kolm on neid ka.»

Auto keerati ringi ning sõideti tagasi Argenteuil' politseijaoskonda. Sealt saadi huvitavaid andmeid. Peidupaiku võis Cor-meilles' ümbruses rohkesti leida, kas või näiteks mahajäetud juurviljaaias, mille omanik näis üldse unustanud olevat. Kunagi tegutses seal salaviinaköök, aga see oli ammu. Inspektorid pilgutasid teineteisele silma, üks neist läks kohe komissarile helistama.

Mõne aja pärast jõudis juurviljaaia juurde väike rühm politseinikke. Kui Ledocq aiaväravast sisse astus, võttis teda vastu revolvripaukude ragin. Komissar tormas auto juurde tagasi ning kutsus välja abijõud ja jälituskoera.

Vahepeal hoidsid mehed majal hoolega silma peal. Lõpuks ometi jõudis täiendus kohale. Hoone piirati kähku ümber ning Leducq nõudis valjuhääldist, et sissepiiratud alla annaksid ja ülestõstetud kätega välja tuleksid. Mõlemad aias paiknevad hooned olid heledate prožektorite võimuses, üks valgusviht kompas vahetpidamata metsistunud peenraid aias. Leducqi ettepanekud jäid küll vähimagi vastuseta, kuid ka tulistamine oli lakanud.

Igat varjumisvõimalust kasutades hiilisid politseinfkud lõpuks peahooneni, lõid ukse sisse ning tungisid majja. Kogu hoone otsiti läbi, kuid laskjaid polnud kusagil.

Sama kordus ka kõrvalhoones. Jälituskoerad nuuskisid kogu krundi läbi, kuskil pidid tulistajad ju end varjama. Ei kedagi. Komissar oli juba valmis uskuma, et tagaotsitavad olid suutnud enne jalga lasta, kui abijõud kohale tulid. Siis jäi üks koer korraga seisma ning pistis haukuma. Koerajuht märkas rohu sees pintsakut, mis näis olevat alles äsja maha visatud. Koer nuusutas

197

pikalt pintsakut, siis maapinda, ning võttis lõpuks jälje üles.

Vinnastatud relvad käes, jooksid mehed koerale järele. Keset juurviljapeenraid jäi koer uuesti seisma ning hakkas maad kraapima. Komissar Leducqi taskulamp näitas värsket kingajälge ja selle kõrval hästimaskeeritud luuki. Keegi f//c'idest tegi selle lahti ning samas vaatas kolm ehmunult silmi pilgutavat meest taskulampide valgusvihkudele ja püstolitorudele vastu. Vastupanu nad enam ei avaldanud, andsid varmalt ära oma relvad, trumlitega revolvrid, ning lasid käed raudu panna. Need olid kolm Nicaragua emigranti.

Nüüd tuli selgeks teha, kas nemad olid ka mõrvarid. Kerge ülesanne see ei olnud.

Relvade kaliibri järgi nägi Leducq kohe ära, et meestelt kätte saadud revolvritest Medrano pihta ei olnud tulistatud. Emigrandid eitasid mõrva, nad ei tunne üldse mingit Medranot.

Hoonete ja maa-aluse peidiku läbiotsimistest polnud pimeduse tõttu erilist tulu oodata, mistõttu komissar Leducq otsustas sellega alles järgmisel hommikul peale hakata. Alustati koopast, kus mehed olid end peitnud. Sealt leidis Leducq tõepoolest mõned putukad, kes kuulusid Medrano särgikrael avastatutega samasse liiki. Niisiis võis lugeda tõendatuks, et enne maanteele viimist oli laip seal olnud. Kuid selle kohta, et ka mõrv oleks siin toime pandud, polnud esialgu mingeid tõendeid.

Elumaja keldrist leidis komissar pärast pikki otsimisi lõpuks järgmise lüli tõendite ahelas. Seal olid nimelt äsjasaetud männi-ja tammehalud. See klappis ekspertiisitulemustega. Veel enam, keldritrepi kõrval seisis kast antratsiidiga ning kogu keldri-põrandat kattis liiv, milles võis märgata pisikesi paberitükikesi. Nüüd ei kahelnud komissar enam asja õigsuses. Ta lasi võtta liiva, antratsiidi ja saepuru proovid, et neid olemasolevatega võrrelda.

Ja siiski, Medrano võis siin küll olla, kuid siin teda ei tapetud. Mitte kusagil, ei seintel ega põrandal leidunud verd. Medrano laibal tuvastati aga kolm haava, millest kokku pidi ohtralt verd tulema: noapiste südames, kuulihaav kopsus ja kuulikriimustus peas.

Leducq tahtis juba keldrist ära minna, kui tema pilk jäi peatuma keldritrepi all seisval suurel kastil. Kaks meest nägid kurja vaeva, et seda kõrvale nihutada, ja ennäe! Kasti tagant tuli nähtavale väike uks, mis viis vaevalt inimesekõrgusesse ruumi. Siin oligi omal ajal salaviinaköök olnud, destillatsiooniaparaat vedeles praegugi veel nurgas. Rohmakas laud, kolm tooli ja vana õlleankur moodustasid kogu ülejäänud sisustuse. Leducqil polnudki vaja kaua otsida: liivaga ülepuistatud põrandal, seintel ja isegi õlleankrul võis

näha rohkesti verejälgi. Destillat-siooniaparaadi tagant avastas Leducq lõpuks ka pistoda, mis oli mässitud vana kaltsu sisse. Mitmetest kohtadest võeti vere- ja liivaproove ning toimetati laboratooriumi.

198

Mõne tunni pärast olid tulemused käes. Aiamullast ja surnu särgikraelt leitud putukad kuulusid samasse liiki. Ka salaviina-köögist võetud liivaproov langes karvapealt kokku Medrano riietelt võetud liivapuruga. Sama lugu oli ka paberitükikestega. Keldris olnud veri langes Medrano veregrupiga kokku. Ning lõpuks selgus, et Medrano tapeti just nimelt destillatsiooniapa--raadi tagant leitud noaga.

Muidugi ei suutnud eksperdid vastata küsimustele, kes kolmest mehest Ricardo Medrano surnuks pussitas, kes teda tulistas ja kuhu kadus tulirelv. Noa käepidemelt võeti hoolikalt kõik sõrmejäljed. Süüdistatavate ülekuulamine ei toonud asjasse selgust juurde, sest nikaraagualased andsid vastukäivaid ütlusi. Selgeks sai ainult see, et kuriteo panid nad koos toime, ning ka vastutusele võeti nad grupilise kuriteo eest.

See kuritegu, mille uurimisel tuli kasutada paljude kõrgeltkvalifitseeritud ekspertide abi, osutus lõpuks primitiivseks röövmõrvaks. Kurjategijad meelitasid oma tuttava mahajäetud juurviljaaeda ning tapsid ta selleks, et pungil rahakotti kätte saada. See oli tänapäeva kapitalistlikule ühiskonnale nii tavaline kuritegu.

Pariisi suur kõrv

Selleks ajaks, mil komissar Leducq kõnesolnud suhteliselt lihtsa mõrvaloo moodsa kriminalistikatehnika abil lahendas, oli möödunud kolmsada aastat ajast, kui la Reynie asutas oma julgeolekupolitsei ning vaevalt sada viiskümmend aastat Vidocqi Surete loomisest. Vahepeal olid kriisid, sõjad ja revolutsioonid maad vapustanud ning kaks maailmasõda tema pinda verega niisutanud. Pika tee oli läbi käinud ka politsei, teenides monarhiat, kahte keisririiki ja kolme vabariiki, abistades fašistlikke vallutajaid ning kujunedes uuesti Neljanda Vabariigi esimestel nädalatel — kuni kõik jälle vana rada kulgema hakkas.

Pärast natside minemakihutamist Prantsusmaalt pandi fašistlikud reeturid trellide taha või hukati. Mõni aeg võis koguni arvata, et ka Prantsuse politseis võetakse ette põhjalikke demokraatlikke uuendusi. Võttis ju Vastupanuliikumisest aktiivselt osa 40 000 politseiteenistujal nemad tegid kaasa ka 1944. aasta 15. augusti üldstreigi ning võitlesid, relv käes, Pariisi vabastamise eest. Miks ei võiks politseist siis saada niisugust organit, kes teenib rahva huve ja kodanikuõigusi? Sellisteks lootusteks andsid alust otsustavad abinõud, mida hakati rakendama politseis ja haldusaparaadis teeninud kollaboratsionistide, reeturite ja natsisõbralike ametnike, samuti nende suurtöösturite vastu, kes toetasid sõja ajal natse. Kuid need olid petlikud lootused. Enamik Surete ohvitsere, kes läksid Saksa okupatsiooni ajal rpõranda alla, eelkõige muidugi kindral de Gaulle'i organiseerinud salateenistuse BCRA (Bureau Central de Renseignement et

199

d'Action), ei saanud rahvale kuigi lähedaseks, olgugi et nad vähemalt algul lasid end taktikalistel kaalutlustel sellistena välja paista. Nad hõivasid de Gaulle'i ajutises valitsuses kõik julgeolekusüsteemi võtmepositsioonid, BCRA ise aga liideti lõpuks

Direction de la Surveillance du Terrorière (DST) nime all poliitilise salateenistusena Sûreté Nationale'iga.

Sûreté Nationale ja tema Pariisi paariline politseiprefektuur-formeeriti uuesti, nende personal uuendati, relvastust modernisée., riti ning tehnilist baasi täiendati. Kuid politsei jäi siiski samaks mis ta oli olnud siiani: imperialistliku valitsuse julgeolekuorga! niks ning seetõttu eelkõige rahva vastu suunatud vahendiks.

Tänapäevane Sûreté Nationale oma üheteistkümne direktsiooni, Pariisi politseiprefektuuri ja Gendarmerie mobile'iga oru ülimoodne, eeskujuliku tehnikaga varustatud julgeolekusüsteem,, mis seisab oma ühtsuse ja tsentraliseerituse poolest Lääne-Euroopa politseide eesotsas.

Sûreté kriminalistika tehnikavahendid ja identifitseerimistee-nistus on moodsad ja kuulsad. Enne Esimest maailmasõda täitis Alphonse Bertillon koos oma abilistega usinalt käsitsi ühe karto-teegikaardi teise järel, et siis vajaduse korral neid per oculum* omavahel võrrelda. Tänapäeval teeb elektronarvuti sama töö ära. sekundi murdosa jooksul, rääkimata suuremast täpsusest. Masin, registreerib tabatud kurjategijate ankeetandmed, isikukirjeldused, töövõtted, talletab mällu koik andmed isikute ja sündmuste kohta, mis võivad politseile vaja minna, ning lahendab identifitseerimiseks nõutavad küsimused. Vidocqi mälu, Fouché Biographie Cohannique (öökullide elulood) ning Bertilloni mõõtmised on ajalukku jäänud. Moodne tehnika on tunginud politsei kõigisse' tegevusvaldkondadesse. Kahtlustatava autosse või kohvrisse sokutatud pisike saatja võimaldab salaja jälgida isiku käitumist üpris kauge maa tagant. Vidocq jäi palju tänu võlgu kavalale-ümberriietumisele, Fouché osavalt paigutatud pealtkuulajad tõid? rohkesti lisa tema salatoimikutesse. Praeguseks on need vahendid asendatud palju mõjusamatega. Ka tänapäeval ei saada läbi nuhkide ja agentideta. Poliitiline politsei kasutab nüüdki veel' Fouché meetodeid, kuid teatud rahvakihtide, parteide ja rühmituste järele valvamisel pole need vahendid enam kaugeltki ainukesed.

Näiteks 1973. aasta kevadel tuli ilmsiks, et üksnes pealtkuula-miskeskuses GIC (Groupement interministériel de Contrôle}: Pariisis Avenue de Tourville'il kuulatakse päevas pealt vähemalt 11 000 telefonikõnet. Ega rahvas muidu seda asutust suureks kõr-vaks nimeta. 950 pealtkuulajat jälgib poliitikute, ärimeeste, ajakirjanike, välismaalaste, ametiühingu- ja parteitegelaste, kurjategijate ja prostituutide telefonikõnesid. Hotellitubadesse, mängusaalidesse, bordellidesse ja konverentsisaalidesse on paigutatud" salajasi pealtkuulamisseadmeid. Prantsusmaa seaduste

200

seisukohalt on see küll lubamatu ning toob kriminaalkoodeksi § 368» järgi kaasa aastase vanglakaristuse või 50 000-frangise rahatrahvi. Kuid seadus on üks, tegelik elu hoopis midagi muud. «Suure kõrva» põhitellijad on valitsusasutused ja presidendi-kantselei. Peale GIC on pealtkuulamiskeskusi, mis alluvad teistele luureteenistuste harudele, näiteks SDECE-le (Service de-Documentation Extérieure et de Contre-Espionage1) Pariisi lähedal Noisy-le-Secis.

Ka mundrikandjad politseinikud näevad nüüd hoopis teisiti välja- Tundmatuseni on muutunud eduka politseileitnandi Jean Desgrais' maréchaussée, ratsapolitsei. Too leitnant vahistas mäletatavasti markiis de Brinvillier' ja Monvoisini. Samast maréehaussée'st ja gens d'arme'st16 on saanud Gendarmerie-nationale ja selle eriüksused, mobiilsandarmeeria. Tänapäeva sandarmeeria kujutab endast politsei löögiüksust, kelle

---

[16] **Relvastatud inimesed *(prantsuse k.)*.**

käsutuses on võimsad ja moodsad relvad kuni tankideni välja. Tema isikkoosseisu moodustavad eelkõige endised sõdurid, sõjaväeliselt välja õpetatud ning pimedalt kuulekad. Sisepoliitiliste kriiside ja ühiskondlike vapustuste ajal on just sandarmeeria see, kellele valitsus võib julgesti toetuda. Sandarmid tulevad mängu, kui on vaja meeleavaldusi laiali ajada, streigimurdjaid toetada või valitsuse aktsioone kindlustada. Ning muidugi läheb valitsusel vaja sandarmeeria abi, kui armee mässama kipub, nagu see juhtus Alžeeria kriisi ajal.

Üks liik Sûreté teenistujaid on muutunud mitte ainult moodsamaks, vaid ka sõbralikumaks: need on naised. Joseph Fouché kunagi nii kulukate ja kurikuulsate Kythereia teenrite põhiline tegevusvaldkond piirdus voodiga. Muidugi on selliseid daamikesi ka tänapäeva Sûretés, kuid nad pole enam palgalehel kirjas.

Nüüd on naistel, kellel Sûreté töötõend käekotis, hoopis teised ülesanded. Nad töötavad noortekaitsebrigaadide nõunikena või Sûreté ametiasutuste hostessidena. Kenad võluvad daamid armsas silma rõõmustavas vormis annavad teateid, võtavad külalisi vastu ning juhatavad neid vajalikesse kabinettidesse.

Sõbraliku naisterahva võluv naeratus aitab siluda nii mõndagi karedat nooti. See aga tähendab, et viimasel ajal on Quai des Orfèvre'il hakatud külastajatesse paremini suhtuma.

Ülekuulamine Sûretés

1. novembril 1954 alustas Alžeeria Rahvuslik Vabastusarmee (ALN) relvastatud võitlust Prantsusmaa koloniaalülevõimtt vastu. Neli aastat hiljem kontrollis ta peaaegu kahte kolmandikku kogu maa territooriumist. 1958. aasta septembris teatasid Rahvusliku Vabastusrinde (FLN) juhid Alžeeria Ajutise Valitsuse moodustamisest.

201

Prantsuse valitsus kohtles vabadusvõitlejaid kõva käega. Juba 1957. aasta jaanuari lõpus anti armeele üle politsei ülesanded. Kindral Mässu 10. langevarjurite diviisi para'd hõivasid Alžiiri ja kehtestasid terrorirežiimi. Läks lahti suurejooneliseks rotijahiks, nagu Alžeeria patriootide ja nende prantslastest sõprade jälitamist küüniliselt nimetati, ülemuste heakskiidul ja valitsuse vaikival nõusolekul piinati surnuks sadu vangilangenud alžeerlasi ja nende eurooplastest sõpru. Kurja timukakuul-suse omandasid paljud, näiteks kolonel Trinquier, hilisem Kongo separatistide juhi Tshombe sõjaline nõuandja, kapten Faulquess, kes ise nimetas end praalivalt SS-kapteniks, metslastest leitnandid Charbonnier ja Irulin, para-leitnant Devis. Need piinajate nimed tõi ära oma vapustavas ettekandes «Alger Republicaini» direktor Henri Alleg. Sellise avaliku ja varjatud terroriga tegelesid peale koloniaalvõimude ka fašistlik salaorganisatsioon «Punane Käsi» ning hiljem OAS (Organisation de l'Armée Secrète). Midagi ei muutunud ka siis, kui kindral Charles de Gaulle 13. mail 1958 sõjaväelise putši abil võimule tuli.

Selline olukord ei valitsenud mitte ainult Alžeerias. Ka Prantsusmaal ei pääsenud tagakiusamisest keegi, keda kahtlustati FLN-i või teiste edumeelsete organisatsioonide poole hoidmises. Valitsuse koloniaalses survepoliitikas ei mänginud politsei muidugi mitte tähtsusetut osa.

1958. aasta sügisel, pärast Alžeeria Ajutise Valitsuse moodustamist võttis Sûreté Nationale koos Pariisi politseiprefektuuriga ette suure vahistamiste kampaania. Aktsiooni

juhtis julgeolekupolitsei ülem Roger Wybot, mees, kes vastutas vastuluureosakonna DST töö eest. Kaasa tõmmati kõik kohalikud politseijõud.

Teisipäev, 2. detsember, oli enamikule pariislastest tavaline tööpäev nagu iga teinegi päev. Kuid Punase Poolkuu Pariisi-esindajale, kolmekümne ühe aastasele Beschir Bumasale algas sellel päeval pikk kannatuste rada. Hommikul kella kümne ajal tuli ta külla oma sõbrale Nauile, kes elas Rue Montmartre'il number 146. DST oli aga jõudnud Naui juba koos paljude teiste alžeeria üliõpilastega vahistada, sest nad ohustavat riigi julgeolekut ning olevat asutanud keelatud organisatsiooni. Varitsejad ootasid ka Bumasat. Teistegi vahistatute korterites passisid politseinikud uusi ohvreid. Vaevalt jõudis Bumasa käe kellanupu poole sirutada, kui uks lahti paiskus. Kolm politseinikku tormas alžeerlasele kallale ning sedamaid klõpsatasid käerauad tema randmete ümber kinni.

«Noh, hakka juba rääkima!» karjusid nad kinnivõetut rusika-hoopidega siia-sinna paisates.

Ootamatust kallaletungist rabatud Bumasa ei suutnud kuidagi taibata, mida temast tahetakse ning mida ta peab rääkima. Ehk midagi kodanikuõigustest? Või inimväärikusest? Või koguni Prantsuse kriminaalprotsessiõigusest, mis tagab igale vahistatule inimväärse ja korrektse kohtlemise? DST inspektorid oleks võtnud seda kindlasti solvamisena. Beschir Bumasa vaikis ning

ega löömameestest inspektorid nii väga vastust oodanudki. Nad pidasid endastmõistetavaks, et vahistatu püüab end välja keerutada, annab oma sõbrad üles ja räägib kõike seda, mida Sûretés kuulda tahetakse. Seepärast piisas neile ainult vahistatu nägemisest, et tuua kohe lagedale oma stereotüüpne «Hakka rääkima!»

Lõpuks topiti kinnivõetu juba ootavasse autosse ning toimetati politseisse. Seal võttis komissar teda vastu ähvardusega: «Me teame täpselt, kes sa oled, valetamisest pole mingit kasu!» Nüüd sai Bumasa ometi teada, mida temalt tahetakse, nimelt andmeid Rahvusvahelise Punase Risti juures tegutseva Punase Poolkuu ja Inimõiguste Liiga sidemete kohta. Ju siis pidas poliitiline politsei Punast Risti ja inimõigusi kahtlaseks, riigile ohtlikuks ettevõtmiseks. Peale selle oleks Sûreté meelsasti rohkem teada saanud Bumasa sidemetest edumeelsete kardinalide Gerlier' ja Liènart'iga ning kuulnud üht-teist advokaatidest, kes nägid palju vaeva, kaitstes Prantsusmaa kohtutes Alžeeria patrioote.

Beschir Bumasa ei saanud aru, mis puutub tema tegevus Punases Poolkuus ja tema tutvusringkond Prantsuse politseisse. Ta mitte ainult ei keeldunud tunnistusi andmast, vaid protesteeris ka oma kinnivõtmise vastu. Inspektorid ja komissar vahetasid irvitades pilke.

«Tead, sa,» ütles üks neist, «me paneme sind verd kusema».

«Või riputame su üles,» täiendas teine.

«Ja kui sa lõpuks ära kärvad,» lisas komissar küüniliselt, «viskame su vette, kaelas silt «FLN-i äraandja».»

Sellisel viisil seletasid riigi ja kodanike kaitsjad oma vangile, kuidas nemad Sûretés saavad aru moodsatest ülekuulamismeetoditest. Tõsi, vahel lasti parajal määral kuulda ka pehmemaid noote. «Kui sa rääkima hakkad, muretseme me sulle mõne vasakpoolse advokaadi, ning sa saad silmapilk vabaks.»

Kuid Bumasa ei lasknud end segadusse viia. Prantsuse politsei ja palgasõdurite ülekuulamisvõtted olid teada ja tuntud, nagu ka tõsiasi, et DST sokutas meelsasti FLN-ile kraesse mõrvu, milles ta ise süüdi oli. Sellest rääkis kogu maa, selle eest kritiseeriti

Prantsuse valitsust ja politseid ka välisajakirjanduses. Kuid härrased Sûreté juhtkonnast ei lasknud end sellest eriti häirida.

Beschir Bumasa aimas, mis teda ees ootab, kuid jäi endale kindlaks.

Kui inspektorid taipasid, et alžeerlase meelt ei saa muuta meelituste ega ähvardustega, sidusid nad ta silmad kinni ning toimetasid kinnises autos teise kohta. Enne teeleasumist tuletas komissar oma meestele veel kord meelde: «Kui ta kärvab, siis ärge unustage talle silti kaela ja kive jalgade külge riputamast.»

Peakorteri põrandat polnud vaja vahistatu verega määrida. Pealegi polnud ruumid kohaldatud selleks, mida Sûreté mehed nimetasid intensiivseks ülekuulamiseks. Seda närust tööd tuli teha teises kohas, nimelt ühe suure maja kuuendal korrusel, kõrvalises kohas, kus piinatava karjeid keegi kuulma ei pidanud.

ühte sellisesse kohta toodi ka Beschir Bumasa. Silmad seoti tal lahti mingis lagedas ja kõledas ruumis. Esimene asi, mis talle silma hakkas, oli hoolikalt kinnikaetud raudlatt, rohked konksud küljes. Niisiis oli ta piinakambrisse jõudnud. Ruumi jäi ainult üks inspektor.

Inspektor ei tutvustanud ennast, nagu ka kõik ülejäänud, sest DST-s eelistati jääda tundmatuks. Ta proovis veel kord alžeer-lase meelt muuta. Päris korralikus araabia keeles püüdis ta selgeks teha, et hakaku too rääkima, muidu tulevad ülejäänud mehed tagasi ja siis läheb asi juba tõsiseks. Bumasa raputas pead ning otsekui käskluse peale astus tuppa kümme inspektorit.

«Ülekuulamine» algas. Esimene veerand tundi piirdusid inspektorid sellega, et peksid ülekuulatavat rusikate ja jalgadega. Nad olid kogenud peksjad, kes teadsid täpselt, mida nad tahavad ja kus asuvad kõige vastuvõtlikumad kehapunktid. Terve rahe rusika- ja jalahoope tabas Bumasa alakeha, sääreluid, kõhtu ja nägu. Tema laup kattus Jiigiga, huuled verega, silmad tungisid peast välja. Timukate sõrmenukid ja jalanõud värvusid ohvri verest punaseks. Kõigele vaatamata raputas Bumasa ikka pead, kui teda rääkima sunniti.

Nüüd võtsid DST inspektorid käsile järgmise ülekuulamis-astme. Bumasal kisti riided seljast, tema silmad seoti kinni, nagu ka käed ja jalad. Piinatav riputati pea alaspidi raudlati külge. Uuesti kõnetas teda araabia keelt rääkiv inspektor, kuid Bumasa vaikis ikka. Tööle rakendati dünamo, piinariist, mida para'd Alžeerias nii meelsasti kasutasid. Härra Wybot' ustavad teenrid hakkasid Bumasa kehast elektrivoolu läbi laskma, kusjuures suurema mõju saamiseks kasteti ohvri keha pidevalt veega. Inspektorid tõid äravaevatud keha tõmblusi nähes kuuldavale küünilisi märkusi. Sellisel viisil pakkus riiklik julgeolekuteenistus politseinikele sadistlikke rõõme.

Hiljem tulid Bumasa ja teiste üliõpilaste piinamised avalikuks. Julgemad kirjastajad avaldasid piinatute tunnistusi, Prantsuse armee ja politsei niisuguste ülekuulamismeetodite vastu hakkas huvi tundma ÜRO inimõiguste komisjon. Kohtuorganitel ei jäänud muud üle kui vähemalt pro forma mõnede ohvitseride vastu kriminaalasi algatada. Surete juhid püüdsid üldsust uskuma panna, nagu oleksid üksikud politseiametnikud teenistuslikust üliagarusest endale sellist kahetsusväärset ebakorrektsust lubanud, mida politsei juhtkond muidugi heaks ei kiida. Nagu sellistel puhkudel ikka, tõi Surete ka nüüd oma õigustuste varasalvest välja muinasjutu teadmatuses olnud ülemustest ja tulipäistest alluvatest. Paraku ei uskunud seda ükski inimene.

Beschir Bumasat piinati elektrivooluga kaks tundi. Kuid Parast sedagi ei olnud tema piinad veel lõppenud. Et mõõt täis saaks, lohistasid timukad, kellest vist isegi verine Sanson oleks Jätnuga kõrvale hoidnud, oma ohvri kõrvalruumi. Ta seoti uuesti Kinni ning topiti peadpidi rooja- ja uriinisegusesse vette. Kui ta dmbuma hakkas, lubati veidi hinge tõmmata. Ja nii kogu aeg.

Samamoodi piinati ka ülejäänud kuut Alžeeria üliõpilast, kes Beschir Bumasaga ühel ajal kinni võeti. Nende hulgas oli Alžeeria Ajutise Valitsuse rahandusministri kahekümne üheksa aastane vend Mustata Francis, kelle suhtes julgeolekupolitsei ülem Roger Wybot andis täiendava korralduse: «Ärge pöörake tähelepanu tema sugulusele FLN-i ministriga!»

Kümne päeva pärast lasti kõik seitse vahistatut vabadusse. Kaks neist olid nii ära piinatud, et tuli haiglasse paigutada. Kuid kõikidele julmustele vaatamata ei õnnestunud Süretel alžeerlaste tahet murda. Nad jäid oma patriootlikule meelsusele .kindlaks.

Piinamistest DST ülekuulamiskambrites kirjutasid nad raamatu, mis sedamaid ära keelati. Politsei konfiskeeris küll nii bro-šüürid kui ka trükilao, kuid see ei aidanud enam. Bumasa ja tema seltsimeeste saatusest sai teada terve maailm.

1958. aasta detsembris algatati kriminaalasi peainspektor Wybot' vastu, kes oli nende koleduste eest kõige enam vastutav.

Kuid see ei kahjustanud sugugi tema karjääri, sest hiljem paigutati ta ümber Interpoli, seega Prantsuse politsei esindajaks Rahvusvahelisse Politseikomisjoni.

Toi aussil — Sina ka!

Kõrges ärihoones Rue Saint-Marcil olid ammu tuled kustutatud, bürood suletud ja ametnikud koju läinud. Ka uksehoidja oli jõudnud hoones ära teha oma viimase ringkäigu. Siitpeale valitses majas selline vaikus, et neljandal korrusel ootav mees taht-matult hinge kinni pidas. Tema pilk rippus ainiti 180. toa uksel, mis kuulus advokaat Aoudiale. Käsi libises ettevaatlikult relva-torule, kärmelt ja osavalt keerasid sõrmed mustale armeepüsto-lile summuti otsa. Mees oli rahu ise, ta hingas korrapäraselt, keha oli pingul. Siis astus ta kiirel sammul otse 180. kabineti uksest sisse. Advokaat Mokrane Aoudia oli oma mõrvari meelevallas. Mees vabastas rahulikult püstoli kaitsevinnast, astus sammu ette, tõstis aeglaselt relva üles ja vajutas kaks korda päästikule. Esimene kuul tabas advokaadi õlga, teine läbistas südame.

Mõrvar langetas relva, pani selle kaitsevinna, keeras summuti otsast ära ning pistis selle rahulikult püstolitaskusse. Ta jäi hetkeks kuulatama, kuid majas valitses surmavaikus. Püstoli-lasud ei olnud rohkem häält teinud kui lahtikorgitav šampanja-pudel, neid ei kuulnud keegi. Mõrvar kummardus tardunud ilmel oma ohvri kohale ning tegi rahuldustundega kindlaks, et too oli surnud. Seejärel korjas ta üles padrunikestad, ning veendunud, et muid jälgi ei jäänud, läks minema. Surnu dokumendid ei huvitanud teda sugugi.

Ligikaudu nii tapeti ööl vastu laupäeva, 1959. aasta 23. mail, Pariisi advokaat Mokrane Ould Aoudia. Hommikul sündmus

kohta ülevaadanud kriminaalbrigaadil jäi üle nentida, et siin oli tegutsenud kogenud kilter.

Laiba avastas ja teatas sellest politseile uksehoidja naine.

Kriminaalpolitsei asus tegutsema. Mokrane Aoudia nimi ei olnud politseis sugugi tundmatu. Sûreté Renseignements généraux's 1 oli tema kohta koguni toimik. Mitte et ta selliste advokaatide hulka kuulunuks, kes allilmas kindlale palgale on võetud või koguni ise kuritegudest osa võtaks. Ta oli teatud valitsus- ja Sûreté ringkondadele hoopis hullema asjaga silma hakanud: advokaat Aoudia oli spetsialiseerunud Alžeeria patriootide kaitsmisele. Päritolult kabiil, oli ta prantslannaga abiellunud ning Äas nüüd Pariisis. Tema sümpaatia kuulus jäägitult oma sõltumatuse eest võitlevale Alžeeria rahvale. Oma kohtukõnedega käis ta juba ammu prantsuse natsionalistidele närvidele. Nagu paljud teisedki juristid, pidas ka tema Prantsuse kohtu alla antud Alžeeria vabadusvõitlejaid mitte terroristideks ja vandenoulasteks, kes kahjustavad riigi julgeolekut, vaid sõduriteks, keda valitsus, politsei ja kohus peavad kohtlema kui sõja-vange. Selline argument tulenes Alžeeria Ajutise Valitsuse tunnustamisest ning mõjus Prantsuse ametivõimudele muidugi nagu punane riie härjale. Mitte Alžeeria revolutsionäärid, vaid Prantsusmaa mässavad alamad! Advokaat, kes pidas ülestõusu Prantsusmaa koloniaalpoliitika vastu seaduslikuks ning mässajaid sõduriteks, oli viimane radikaal. Ärgu ta siis imestagu, et rahvuslikult meelestatud prantslased temasse halvasti suhtuvad. Lõppude lõpuks astus ta ju välja Prantsusmaa igivana õiguse vastu valitseda oma kolooniaid. Milline kahtlane tüüp, milline andestamatu affront! 2

Aoudia ja tema sõbrad ei teinud endale kunagi mingeid illusioone ning ei oodanudki politseilt teistsugust suhtumist. Liigagi sageli olid ametimehed neid lausa kohtusaalis mässajate agentideks sõimanud. Ja nad teadsid väga hästi, et politsei ei liiguta sõrmegi, kui fašistlikud löömamehed neile kallale peaksid tikkuma.

Ajal, mil palgamõrtsukas külmavereliselt Mokrane Aoudia tappis, oli ühes Pariisi vandekohtus parajasti käimas järjekordne protsess viieteistkümne Alžeeria üliõpilase üle. Uks kohtualuste kaheksast kaitsjast oli ka Aoudia, kelle surm süüdistatavate seisundile märgatavalt kahjuks tuli. Sealjuures oli päevselge, et mõrva taga seisid jõud, kes tahtsid vägagi näha Alžeeria üliõpilasi mässu eest süüdi mõistetutena. Muidugi kujutas advokaadi mõrvamine endast tõsist ähvardust kõigi nende aadressil, kes nagid alžeerlastes rahvavabastusarmee regulaarsõdureid ning neid niisuguste argumentidega ka kaitsesid.

Direction active des Renseignements généraux — poliitiline eripolitseï. Jälgib nii oma elanikkonda kui riigis viibivaid välismaalasi ning võtab koos kriminaalpohtseiga osa kõikide suuremate poliitiliste asjade uurimisest, ieotus, alandus (prantsuse k.).

206

Selline arvamus sai järgmisel päeval ka kinnitust. Nimelt leidsid seitse ülejäänud advokaati, mõrvatu mõttekaaslast pühapäeval, 24. mail oma postkastist mõrva taga seisvate isikute sõnaselge läkituse. Leht viletsat paberit, millele oli kleebitud ajalehest väljalõigatud tähtedega sõnad: «.Toi aussü» («Sina ka!»). Niisiis ähvardus, et selle saaja seisab järjekorras. Mõrva-ähvardused olid tõepoolest nummerdatud, näidates seega kätte mõrvarite kavatsetava tee. Number 1 oli teadagi Aoudia, kirja number 2 sai advokaat Paul Vergés, keda nagu Aoudiatki oli varem nädalate viisi telefoni teel hoiatatud. Ähvarduskirjad näitasid selgelt, kust tuleb otsida Mokrane Aoudia mõrvareid: fašist-

likust salaorganisatsioonist «Punane Käsi», niinimetatud Armee Salaorganisatsiooni (OAS-i) eelkäijast. See terroristide jõuk, kes astus jõhkra vägivallaga sõltumatu Alžeeria pooldajate vastu ning ei kohkunud tagasi ühegi kuriteo ees, koosnes ultranatsionalistlikest elementidest. Tal olid omad mõrvatavate nimekirjad,, kuhu kuulusid edumeelsed poliitikud ja FLN-i pooldajad, ning ta pidas ülal tervet leegioni terroriste ja palgamõrtsukaid. Ametivõimud ja politseinikud pidasid küll «Punase Käe» vastu pealtnäha vihast võitlust, kuid salaja astusid paljud politseinikud terroristidega tihedatesse sidemetesse. Nad hankisid neile FLN-i pooldajate kohta materjale ja hoolitsesid selle eest, et politsei sinna piisavalt hilja kohale jõuaks, kus bandiidid olid tegutsenud. Hiljem, kui Eviani lepinguga tunnistati Alžeeria sõltumatust ning OAS juba täielikult de Gaulle'i poliitika vastu välja astus, kippudes sealhulgas ka kindrali enda elu kallale, hakkas ka Sûreté Nationale OAS-i vastu midagi otsustavamat ette võtma. Selle tähtsamad tegelased — kindralid Salan ja Jouhaud, kolonelid Argout, Gotard, Degueldre ja Susini — kanti tagaotsitavate nimekirjadesse. Renseignements généraux, DST ja Police Judiciaire'! esindajatest moodustati ühisbüroo, kes hakkas koordineerima operatsioone OAS-i vastu.

Salan, Argoud, Lacheroy, Degueldre ja paljud teised OAS-la-sed anti erikohtu alla ning neile mõisteti hoolikalt läbimõeldud kohtuistungitel vägagi ranged karistused. Paraku ei olnud mitmed kohtualused ise kohal ning seepärast jäid kohtuotsused lihtsalt paberiks. Polnud mingi haruldus, kui tagaselja surma mõistetud OAS-lane rahumeeli Pariisis ringi jalutas või restoranis-oma pernood jõi. Ega politsei nii väga pingutanudki, sest paljud ekstremiste pooldavad politseinikud ei jätnud oma soosikuid ka siis hätta, kui Sûreté OAS-ile jahti pidas. Nii tunnistas OAS-i; terrorist Curutchet hiljem, et nende infotalitusel olid tihedad kontaktid Pariisi politseiga kõige kõrgemal tasemel. Planeeritud aktsiooni päev ja kellaaeg tuli aegsasti teada anda ning terroristid leidsid alati eest vabakstehtud tänava. Politsei erisalk jõudis ikka siis sündmuskohale, kui bandiidid olid juba jalga lasknud. Järjekindlalt OAS-i vastu võitlevad politseinikud said selle organisatsiooni jõhkrat survet peagi omal nahal tunda. Nad leidsid koos kommunistide, liberaalsete poliitikute ja valitsusametni-

kega kiiresti koha OAS-i erikartoteegis, mis sageli tähendas nende füüsilist hävitamist. Näiteks pussitasid OAS-i terroristid 1. juunil 1961 oma kodus surnuks politseikomissar Gavoury. Nagu OAS-i juht Susini hiljem seletas, oli organisatsiooni juhtkond niimoodi otsustanud. Mõni nädal pärast seda tappis OAS Sûreté komissari Quamri, kes kogus tõendeid OAS-i ja riigipööret kavandavate sõjaväelaste vastu.

1959. aasta mais, kui mõrvati Mokrane Aoudia, orienteerus valitsus veel Alžeeria sõltumatuse vastu. Seega langes valitsuse kurss kokku «Punase Käe» omaga ning politsei kasutas seda organisatsiooni sageli oma tööriistana. Tihti ei tahtnud ega suutnud politseinikud «Punase Käe» kuritegusid uurida. Loomulikult jäeti siis sihilikult kahe silma vahele needki ilmsed tõendid, mis osundasid kuriteo organisaatoritele. Ka Aoudia mõrvaasi näitas seda. Ehkki seitsmele advokaadile saadetud ähvarduskirjad ei jätnud selle kuriteo traaditõmbajate osas mingit kahtlust, läks politsei siiski hoopis teisi jälgi pidi. Nimelt hakati otsima «daami sinises».

Too salapärane daam oli kunagi aastate eest advokaat Aou-diaga lähemalt suhelnud. Keegi tunnistaja olevat teda nüüd pühapäeva õhtul Rue Saint-Marcil näinud. See tundus mõrvauurijatele Quai des Orfèvre'il ülimalt kummaline. Nende umbusklikes politseinikuajudes kummitas kogu aeg tõsiasi, et too advokaadi noorpõlvearmastus just

mõrvapäeva õhtul läbi Rue Saint-Marci läks. Järelikult selleks, et armukadedusest oma noorepõlvesõpra maha lasta! See oli mõistetav kuriteomotiiv ning kaugeltki mitte esimene kirest põhjustatud mõrv. Kuritegevuse ajalugu lausa kubiseb sellistest mõrvadest, iga kriminaal-inspektor võib ühe ropsuga neid terve tosina nimetada. Kirehoos on naised või armukesed ka poliitikuid ja isegi ministreid teise ilma saatnud. Miks ei võinud selline saatus tabada ka poliitemigrandist advokaati?

Mida rohkem inspektorid selle asja üle mõtlesid, seda tõenäolisem neile see hüpotees näis.

Muidugi võib kõne alla tulla ka mõrv poliitilistel motiividel, sest asjale tuleb läheneda erapooletult. Kuid sealjuures ei pea mõrvarid olema tingimata «Punasest Käest». Näiteks MNA (Mouvement National Algérie) oli ka parasjagu FLN-iga nugade peal. Miks ei võiks mõrv olla tema kätetöö? Mõrva uurimisel ei tohi ju ometi olla erapoolik, tuleb kõik mõeldavad variandid läbi kaaluda ning asjale igati objektiivselt läheneda. Kui mõrvar oleks relva kuriteopaigale jätnud, tulnuks kaaluda ka enesetapu võimalust, sest mõlemad lasud olid tulistatud väga lähedalt. Jaa, nii objektiivsed ollakse Police Judiciaire'isl Ainult faktid ei lasknud ennast ei armukadedusmõrva ega ka MNA-versiooniga kokku sobitada.

«Daamil sinises» puudus igasugune alus armukadeduseks. Aoudia oli õnnelikult abielus, tema võluv naine ootas parajasti

208

last, ning kõik tuttavad olid ühel meelel, et Aoudia oli ideaalne abielumees. Pealegi ei olnud «daamil sinises» mingit summutiga armeepüstolit ega laskemoona, rääkimata laskmisoskusest. Aga ilma selle kõigeta mõrva toime panna...? Pealegi puudus tal motiiv. Kiivusest toimepandud kuritegu ei kavandata tavaliselt nii külmavereliselt, siin aga korjas mõrvar tühjad padrunikestad ära ning kõrvaldas ka muud jäljed. Lõõmav kirg ja külm veri ei sobi kuidagi kokku. Armukadeduse versiooniga lasid inspektorid seega viltu, see lonkas kahe jalaga.

Ega MNA variant palju targem olnud. Mouvement National Algérie oli väike sektantlik rühmitus, mis eraldus omal ajal Alžeeria rahvuslikust vabadusliikumisest ning esindas rahvusliku kodanluse huve. Ka tema taotles Alžeeria sõltumatust, kuid soovis lihtsalt asendada Prantsuse koloniaalülemvõimu Alžeeria kodanluse valitsusega. Paratamatult oli Alžeeria rahvademokraatliku arengu eest võitleva FLN-i ja kodanliku MNA vahel põhimõttelisi ideoloogilisi lahkarvamusi ning ka konflikte. Kuid mis põhjusel pidi MNA tapma Alžeeria-sõbraliku advokaadi ja ähvardama mõrvaga ka tema kolleege? Eks kaitsnud needsamad advokaadid ka MNA mehi? Kõikidest poliitilistest eriarvamustest hoolimata oleks protsessi soodne kulg tulnud kasuks ka MNA-le, sest see oleks nõrgendanud Prantsuse valitsuse positsioone, kelle Alžeeria-poliitika vastu võitles ka MNA. Lisaks kuriteo-motiivile puudusid MNA-1 selle mõrva toimepanemiseks vajalikud relvad ja inimesed. Poliitilised põrandaalused organisatsioonid ei pane aga toime motiivita mõrva, eriti antud juhul, kus kõik rahvusliku meelelaadiga alžeerlased oleksid kurjategijate vastu välja astunud. MNA juhid võisid olla sektandid ja renegaadid, kuid nõrgamõistuslikud ei olnud nad mitte.

Niisiis lasid Police Judiciaire'"! mehed ka selle versiooniga selgelt märgist mööda. Aoudia mõrva ei saanud kuidagi käsitada ka enesetapuna à la Stavisky või Prince. Lõpuks ei jäänudki muud üle, kui «Punane Käsi», seda enam, et rahva suus liikusid juba jutud, et siin olevat mängus hoopis politsei enda käsi. Kuidas pidi aga politsei selles allilmadžunglis õige tee kätte leidma ning saama jälile kurjategijale, kellest polnud

vähimatki kirjeldust? Kuidas tuli leida mõrvar nende kahtlaste kujude hulgast, kes kodukäija kombel äkki välja ilmuvad, oma töö teevad ja jälle kaovad? Ei saa ju ainult mingi kahtluse alusel kedagi vahistada, kuhu jäävad siis õigus ja seadus ...?

Muidugi kavatses Sûreté teha kõik, et mõrvarit tabada. Plaanitseti korraldada haaranguid, tundmatut kurjategijat otsida ning silmad ja kõrvad lahti hoida.

Aoudia seitse kolleegi, keda oli tapmisega ähvardatud, pidasid igatahes politsei selliseid abinõusid kohmakateks ja ebamäärasteks. Ning kuna neil polnud mingit tahtmist jagada Mokrane Aoudia saatust, taotlesid nad endale relvaloa, muretsesid püstolid ning kavatsesid end sellisel viisil ise kaitsta.

Pariisi prefektuuris oldi jahmunud. Mon Dieu, kas maître'id

nii vähe usaldavadki Prantsuse politseid? Viimati ei usu nad üldse enam korra ja seaduslikkuse valvuritesse? Ega midagi, tuleb tõestada, kui tõsiselt on kriminaalpolitsei väljas advokaatide elu eest. Siitpeale saatis igat advokaati kohtusse üks kriminaalametnik.

Aoudia oli surnud. Uks kohtualune alžeeria üliõpilane nõudis mõrvale järgnenud päeval minutilist leinaseisakut mõrvatu mälestuseks. Kuid kohtueesistuja lõi tülpinult käega: «Ta ei ole ju selle sõja esimene ohver!»

Muhamedlik üliõpilasorganisatsioon tahtis Kohtumeditsiini Instituuti advokaadi surnukeha juurde auvalve välja panna, kuid litseiprefekt keelas selle kindlalt ära kui mõrvaasja kasutamise poliitilistel eesmärkidel. Mõrvatud advokaadi matustel Montparnasse'i kalmistul oli erakordselt palju relvastatud politseinikke, kes hoolitsesid selle eest, et ei korraldataks poliitilist meeleavaldust.

Politsei nägi Aoudia morvaasjaga tõepoolest palju vaeva. Kes saab talle pahaks panna, et mõrvarit ei leitud?

Roosa ballett

Ühel hilisel suveõhtul liugles must läikiv limusiin vaikselt ja elegantselt tänava äärde, veeres veel veidi edasi ja jäi lõpuks mitmekorruselise maja ette seisma. Teise korruse aknas liikus vaevumärgatavalt kardin, mille taga võis märgata naist. Emaliku uhkusega vaatas ta valges balletikleidis kombekat noort naist, kes autost välja astus ning juhile sõbralikult viipas. Auto hakkas liikuma ning kadus mõne hetke pärast tänavanurga taha. Tüdruk lipsas majja, õige pea süttis teise korruse aknas valgus. Tuli jäi põlema parasjagu niikauaks, kuni neiu jõudis osavõtlikult kuulavale mammale anda põhjaliku ülevaate jumalikust balletiõhtust ja härrade metseenide armastusväärsest suhtumisest, millega eriti monsieur Sorlut silma paistab. Siis läks tüdruk oma tuppa, ning ka mamma heitis voodisse, sukeldudes ühtlasi kaunitesse unistustesse. Jumal tänatud, tema andeka tütre Martine'i tulevik näib olevat kindlustatud. Pierre Sorlut' abiga avaneb talle tee teatrilavale ja filmi, miks ei võiks temast koguni priimabaleriin saada. Kuid need ilusad unelmad ei suutnud välja tõrjuda ka murelikku küsimust, mis piinas ema kogu õhtu sellest hetkest peale, mil Pierre Sorlut tütrele järele tuli. Kas Pierre Sorlut on tõesti nii omakasupüüdmatu, nagu ta välja paista laseb? Kas ei vii tema tütre tee suurde kunsti läbi Sorlut' või mõne teise soosija voodi? Hirmus mõte, kui pidada silmas, et Martine oli aues viieteistkümneaastane. Samas rahustas ta oma südametunnistust mõttega, et Pierre Sorlut on juba aastaid perekonnatuttav, et noore tüdrukuga võib hullematki juhtuda kui

neitsilikkuse kaotamine ning et ega tema sinna nagunii midagi parata saa, kui Martine on endale kord pähe võtnud priimabaleriiniks saada.

210

Pierre Sorlut, kelle ümber ema mõtted nii pingsalt keerlesid, istus sel ajal nurga taga oma luksusautos ning ootas Martine'i. Aeg läheb, aga teda oodatakse. Õieti küll oodatakse rohkem seda noort tibukest, kelle ta lubas kaasa tuua. Ja Sorlut oli harjunud oma lubadustest kinni pidama, mille eest teda mõnedes ringkondades ka hinnati. Pealegi oli Sorlut'1 häid ideid ning ta oskas soliidses vanuses härraseid teatud raskustes aidata. Pierre Sorlut oli kolmkümmend neli aastat vana ning ehtne playboy. Uljad vuntsikesed, tumedad silmad, lokkis juuksed ja mehelik nägu, lisaks enesekindel nonchalance1 ning kallid rätsepaülikonnad — need kõik tegid temast tüübi, mis kangesti istus noortele neidudele. Ja ärgem unustagem sportlikku figuuri, mälestust veel nendest aegadest, mil ta tuli Bretagne'i meistriks jalgrattasõidus. Siis hakkas tema osavus ja kiire reageerimisvõime silma Surete DST salateenistusele — ta võeti autojuhiks, kes hakkas kõrgeid külalisi mööda maad ringi sõidutama. Neil autojuhina töötatud aastatel soetas jalgrattur Sorlut sidemeid ja arendas endas võimeid, mida ta nüüd kenasti ära kasutas. Eelkõige kuuluvad siia rohked tutvused kõikvõimalike tähtsate härradega, kes avasid talle oma ukse ja kinkisid poolehoiu. Julge ja härrasmeheliku käitumisega oli tal menu naiste hulgas, erakordne jultumus lubas tal end tööga vaevamata kenasti ära elatada. See kõik kestab seni, kuni kohtu-uurija Sacotte ükskord paneb oma käe tema vateeritud riidega kaetud õlale. Kuid selle päevani on veel aega. Tänasel õhtul mõtles Pierre Sorlut palju parematele asjadele kui kohtu-uurija ja õigusemõistmine. Ta kavatses hakata juba ära sõitma, kui auto parempoolne uks lahti läks ning pool tundi tagasi koju saadetud Martine end istmele libistas.

«Kõik on korras, me võime sõita,» ütles ta oma õhukest kleiti siludes.

«Oled sa kindel, et keegi midagi ei märganud?» tundis Pierre muret.

«Mitte keegi. Vanad magavad juba ammu,» vastas tüdruk ning liibus mehe vastu. Too võttis neiu ümbert kinni, silitas vilunult tema väikesi kõvu rindu ja reisi ning suudles teda hooletult.

Tüdruk oli pettunud. Varem olid Pierre suudlused tulisemad, käed kirglikumad ja ta ei vaadanud sugugi kogu aeg kella. Martine teadis muidugi väga hästi, et ta ei ole Pierre'il ainuke ning et peale tema on palju teisigi, kellel mees aitab sillutada teed suurde maailma. Balletitundides käis palju tüdrukuid, kes sosistasid nii mõndagi Pierre'ist ja tema armuasjadest.

«Me peame kiirustama,» ütles Pierre, võttis paigalt ning hakkas kihutama läbi pimedate tänavate äärelinna suunas. Sealtki läbi sõitnud, jõudis auto kenasse eeslinna ning peatus väikese romantilise villa ees, mille nimi oli Le Butard.

Maja intiimses saalis ootas juba ühiskonna kõrgkihtidest pärit vanemate härrade seltskond järjekordset etteastet. Need

Hooletus, ükskõiksus, vaba käitumine (prantsuse k.).

211

kunsti mõistvad joviaalsed mehed suhtusid igati soosivalt noortesse talentidesse. Just nende heasoovlikkusest sõltus balletiga tegelevate noorte neidude edasine karjäär. Tõsi, nendele jõukatele balletisõpradele ja metseenidele meeldis veidi iseäralikku laadi ballett.

Verinoored kenad tüdrukud pidid tantsima peaaegu läbipaistvates roosades või valgetes hõlstides, mis nende keha tegelikult üldse ei katnud. Tantsukujundid ei pärinenud klassikalisest balletist ega rahvatantsudest ning polnud kaugeltki noortepärased. Keegi sinivereline diletandist koreograaf oli seganud sellest balletist noorte, sarmikate kehade, õhkõrna kanga, eksootilise muusika jja perversse fantaasia abil optilise armujoogi, mis pidi ergutama vanahärrade nüristunud meeli.

Jook mõjus tõesti. Ikka sagedamini unustasid nad oma näole manada noorte talentide omakasupüüdmatu toetaja ilmet, ikka sagedamini kompasid nende himukad pilgud seda, mis jäi tülli alla. Tants järgnes tantsule, soolo soolole. Härrased kütsid end üha enam üles ning ei jõudnud kuidagi ametliku osa lõppu ära oodata. Viimaks ometi võisid metseenid hakata individuaalses korras töötama, eraldudes selle või teise noore artistiga mõnda hämarasse toanurka või nišši ning õpetades talle kõrgemas seltskonnas käitumise kunsti.

Nii või umbes selliselt möödus enamik roosa balleti etendustest. Asja korraldamisega ning järelkasvu eest hoolitsemisega tegeles endine Surete salateenistuse autojuht, tantsud seadis krahvi-preilist koreograaf. See kõik toimus rikaste ja mõjukate «balleti-sõprade» meeleheaks, kes muidugi kogu loo ka kinni maksid.

Kõikidest rahvakihtidest pärit tüdrukud, kodustest muredest ja majanduslikust kitsikusest tüdinud, läksid Sorlut' liimile ja tõid oma noored kehad näitamiseks välja. Nende vanus ulatus kaheteistkümnest kuni kaheksateistkümne aastani. Ja nii lõbus-tasidki teatud jõukate ringkondade esindajad end roosa balletiga, kuni 1958. aasta novembri lõpus justiitsorganid vahele segasid ja sellele harrastusele lõpu tegid.

Asi sai alguse ühest kummalisest vahejuhtumist. Keegi puberteedieali ne tüdruk tülitas päise päeva ajal Pariisi kesklinnas ühte soliidset ärimeest, lootustandva tütre õnnelikku isa. Tüdruk ei tikkunud sugugi mehele voodikaaslaseks, nagu see Lääne-Euroopa suurlinnades üsna tavaline on, vaid nõudis lihtsalt 250 000 franki kohe peo peale. Vastutasuks lubas ta ära unustada ärimehe kolmeteistkümneaastase tütre liiderliku käitumise, mis võivat ka härrale endale tuua kaasa sekeldusi politsei ja kohtuga.

Kommersant oleks nagu puuga pähe saanud. Oma tütre kõlvatust käitumisest polnud tal õrna aimugi ning ta oleks sellest tahtnud lähemalt teada saada, kuid väike väljapressija piirdus ainult uduste vihjetega. Raha kaupmees ei maksnud, selle asemel läks ta otsejoones koju ning võttis tütre ja naise käsile.

Tüdruku jutt Pierre Sorlut' partidest kõlas küll võrdlemisi

212

süütult, ning ehkki ka halba aimav naine palus mehel kogu lugu sinnapaika jätta, läks nördinud ärimees siiski politseisse ja tegi väljapressimise kohta ametliku avalduse.

Nii jõudsidki selle asja materjalid kohtu-uurija Traxeleri » lauale. Kriminaalpolitsei võttis juhtumi nii hoolega käsile, nagu oleks tegemist terve hulga seksuaalmõrvadega. Üsna kiiresti tuli välja, et väike väljapressija ei pakkunud sugugi üle, kui rääkis liiderlikkusest.

Kaupmehe tütar teadis nimetada paljusid teisi heast perekonnast pärit tüdrukuid, kes olid sama tee läbi käinud. Lagedale tulid seni laitmatu reputatsiooniga nimed, sellised perekonnad, kus tunti eelkõige muret firma au ja äri pärast ning kus perekonna maine oli palju tähtsam kui tütre süütus. Mõnedele vanematele näis, et tütre karjäär on juba käeulatuses, ning olid nüüd hirmsasti pettunud, teistel ei jätkunud aegagi oma tütre asjade vastu huvi tunda. Kõik nad sattusid skandaalsesse loosse, kus nende nimel just kõige

väiksem tähtsus ei olnud. Pole siis midagi imestada, et neilt ei olnud kuigi kerge tunnistusi saada.

Ilma selliste tunnistusteta oli uurimisorganite tegevusväli väga kitsas. Uurija Traxeler lähtus esialgu eeldusest, et asjasse pole segatud kuigi tähtsad isikud. Nii see alguses ka näis. Tegelikult olid asjasse segatud just parajasti nii kõrged isikud, et nende varal võis näidata kõikide kodanike võrdsust Prantsusmaa seaduste ees. Õnneks ei ulatunud kõnesolevate härrade lend nii kõrgele, et oleks oluliselt kahjustanud riigi prestiiži. Sellist demonstratsiooni oli hädasti vaja, sest valitsuse käitumine Alžee-ria üliõpilaste ja patriootidega oli riigi prestiiži tublisti kahjustanud. Ning mis sobiks poolehoiu võitmiseks veel rohkem kui kompromissitu võitlus noorte tüdrukute süütuse eest?

Alguses edenes kõik hästi. Kohtu-uurija Traxeler nägi kurja vaeva, et tõendeid koguda ning nördinud vanemate pelglikkust murda. Kuid õige pea jõuti Pierre Sorlut' ja tema balletiroosi-keste kaudu tõsiste härradeni, kelle jaoks kogu see roosa ballett oli õieti loodudki. Siitpeale muutus politsei samm üha aeglasemaks ja aeglasemaks, vaheajad uurimistoimingute vahel ikka pikemaks ja pikemaks.

Ei olnud sugugi kerge minna nende meeste vastu, kelle tulumaks on sama suur kui kohtusüsteemi aastaeelarve ning kellel on poliitikas kaalukas sõna kaasa öelda. Isegi avalikkusest huvitatud politseikomissarid hakkasid ajakirjandusele uduseid avaldusi tegema ja ümbernurgajuttu ajama.

Kõigele lisaks olid politsei huviorbiiti sattunud härrasmehed erinevatest poliitilistest leeridest ja rühmitustest, mistõttu tuli eriti ettevaatlik olla ja peale passida, kustpoolt tuul puhub. Üks antigollistist balletimetseen oli Neljanda Vabariigi ajal koguni parlamendi eesistuja, teine, restoraniomanik, seevastu jälle mõjukas gollist. Ühed, enamasti juveliirid ja töösturid, olid tuntud parempoolsetena, ülejäänud pidasid end vasakule kaldunuks. Moejuuksur Guglielmit võis nimetada Pariisi kõrgema

seltskonna esindusjuuksuriks, ja ikka nõnda edasi. Selle asja lahendamise teel oli väga palju komistuskive ning häda sellele politseinikule või uurijale, kes neid näha ei osanud. Ükskõik kui suured ka polnud erinevused asjaosaliste härrade poliitilistes vaadetes, selles loos soovisid nad üksmeelselt, et jumala pärast suurt lärmi ei tõuseks. Vastastikku süüdistati üksteist asja väljamängimises poliitilistel motiividel, samal ajal püüti turja karata ka politseile, kes tegevat sääsest elevandi. Õnnetu politsei oli pudeli avanud ning ei osanud sealt väljatulnud vaimuga enam midagi peale hakata.

Rõhud asetusid ümber. Soliidsed härrad osutusid halvimal juhul .lihtsameelseteks võhikuteks, tüssatuteks. Sorlut oli muidugi suli. Päris süüdlasteks arvati hoopis balletihiirekesed ja nende karjäärimaiad vanemad, kes suhtusid oma laste käitumisse nördimapaneva ükskõiksusega. Tüdrukud pidid käima kriminaalpolitseis ja kohtu-uurija juures lõpututel ülekuulamis-tel, hiljem võtsid kogenud advokaadid nad ristküsitluste tule alla. Mõned neist, eriti vaesematest perekondadest pärit tüdrukud, kuulutati otsesui libudeks. Pierre Sorlut' ettevõttest Le Butard'is, kus soliidsed härrad nii hoolega ametis olid, ei rääkinud justiitsorganid ühtegi halba sõna. Kriitiliselt meelestatud avalikkus rahunes maha. Kakskümmend kaks kõige rohkem kompromiteeritud härrat ja krahvinnast koreograaf võeti vastutusele, tõsi, täiesti konfidentsiaalselt. Põhiliseks patuoinaks jäi Pierre Sorlut, kõige väljapaistvamaks kohtualuseks endine Rahvuskogu eesistuja monsieur André le Troquer.

Kõrgemate valitsusasutuste lähedusse viivad jäljed kustusid kiiresti. Kõik asjaga kursis olevad isikud said ülaltpoolt valju käsu suu kinni hoida. Kohtuprotsess toimus suletud uste taga, ühtegi nime enam ei nimetatud. Ajakirjandusele pandi suukorv pähe ning kõik sellesse segasesse loosse sattunud isikud muutusid tabuks.

Skandaal kõrgemas seltskonnas

Kired roosa balleti ümber ei jõudnud veel õieti haripunktini tõusta, kui tähelepanu pälvis juba uus kõrgema seltskonna afäär.

Tegelikult oli see üks vana asi, millega justiitsorganid juba rohkem kui aasta tegelesid. Kogu lugu meenutas pigem kriminaalkomöödiat, mis muidugi ei vähendanud selle külgetõmbejõudu. Liiatigi seisid kõnealuse afääri keskpunktis Prantsusmaa rikkamatest perekondadest pärit suurtöösturid, õde-vend Lacaze ja Walter. Uue huvi selle vana loo vastu kutsus esile lakooniline teade Pariisi päevalehtedes: «Newmont Mining Corporation USA-s Montanas on pöördunud Pariisi advokaadi Jean Louis Tixier-Vignancouri poole palvega esindada tema huve Lacaze'i asjas.» Samal ajal sai teatavaks, et Pariisi kriminaalpolitsei komissar Clot oli saanud ülesande jätkata mrs. Biddle'i surma asjaolude uurimist.

Taibukamad haistsid kohe sensatsiooni. Newmont Mining Corporation’i šeff Margaret Biddle oli olnud multimiljonär, suursaadik Anthony Drexel-Biddle'i abikaasa. Eluajal oli ta , kuninganna, nimelt inglis- ja seatinakuninganna, mitmete tulutoovate kaevanduste omanik Montanas, Marokos ja Boliivias. Näiteks Maroko mäetööstuskompanii Mines de Zellidja aktsiatest kuulus talle 37%, kusjuures kogu kompanii aktsiate kontrollpakk oli Prantsuse tööstusgrupi Walter käes.

Tööstusgrupp Walter kuulus prantsuse multimiljonärile Domenica Walterile, kelle neiupõlvenimi oli Lacaze ning kes oli Guillaume Walteri lesk. Walter1! kontserni peadirektori ametit pidas madam Walteri vend Jean Lacaze. Walteri grupp ja Newmont Mining olid seega ühe ja sama mäetööstusettevõtte põhiaktsionärid, mis omakorda tähendas konkurentsi elu ja surma peale.

Viiekümnendatel aastatel oli Prantsuse valitsuse Maroko-poliitika jõudnud ummikusse, hädasti tuli leida mingi mõistlik lahendus. Selles küsimuses asusid konkureerivad kapitaligrupid aga erinevatele seisukohtadele. Newmont Mining sümpatiseeris prantsuse ultranatsionalistidele ja oli otsustavalt vastu Maroko iseseisvusele ning sultan Ben Yussufi tagasitulekule. Seevastu Walter’i grupp lootis rohkem Maroko enda valitsejatele kui vasallidele, pooldas Ben Yussufi tagasipöördumist eksiilist ning toetas Prantsusmaa liberaalseid ringkondi ja voolusid.

Ameeriklanna Biddle asutas neil päevil Pariisis natsionalistliku päevalehe «Jour de Paris», mille ülesanne oli vihase sõna-•sõja pidamine pagenduses oleva sultani vastu.

Madame Walter ja tema vend Jean Lacaze hakkasid omalt poolt Casablancas välja andma «Maroc Presse'i», mis nõudis innukalt sultani tagasitulekut. Tasapisi sai selgeks, et Walter1! -—grupil oli ajaloolise paratamatuse äratabamiseks parem nina olnud; ameeriklased tegid aga panuse valele hobusele ning pidid seda kaunis raskelt üle elama.

Muidugi ei tähendanud see kõik, et nüüd oleks teineteisele kätega kallale mindud. Vastupidi, džentelmenliku kombe kohaselt tehti nägu, nagu poleks midagi juhtunud.

Nii oli ka 8. juunil 1956, kui mrs. Biddle külastas Pariisi Ooperiteatris korraldatud soiree1^. Kohal oli ka madam Walter koos oma erasekretäri ja ihuarsti dr. Lacouri ja venna Jean Lacaze'iga, nagu muudki rahvast, kõrgest seisusest ja kõlava nimega. Madam Walter ja mrs. Biddle kohtusid omavahel ning veetsid mõne aja ka koos, käies lõpuks ära isegi baaris.

Kell oli ammu üle kesköö, kui nad hüvasti jätsid. Mrs. Biddle jõudis umbes kella kahe paiku oma luksuskorterisse Rue Las Cases'il. Ta ei tundnud end kuigi hästi, jõi ära klaasi vett — ja suri. Majaarst diagnoosis surma põhjusena ajuverevalumi.

Arusaadavalt andis rikka naise ootamatu surm juba tollal alust kõikvõimalikeks kuulujuttudeks. Kuid alles nüüd, 1959. aastal, kui madam Walter, tema vend Jean ja ihuarst Lacour

215

Jean Pierre Guillaume'i tegevuse tulemusena uuesti publiku huviorbiiti sattusid, hakati asja ka ametlikult uurima. Mrs. Biddle'i pärijate pealekäimisel algatati uuesti menetlus selgitamaks, kas omal ajal naist mitte ei mürgitatud. Ent enne mrs. Biddle'1 surma asjaolude selgitamist tuli üht-teist selgeks teha ka madam Walteri kitsas perekonnaringis.

Jutt on kõigepealt Jean Pierre Guillaume'ist, hüüdnimega Polo, madam Walteri kasupojast 1941. aastast ning tema 60 miljardi frangi suuruse vara ainupärijast. Seaduse järgi kuulus talle pärast kasuema surma vähemalt viiskümmend protsenti mädamai 60 miljardi frangi suurusest varandusest. Kasuema Walter ei mõelnudki veel surema hakata, kuid talle ei andnud sugugi rahu mõte, et just Polo tema surma pealt teenib. Jean Pierre ei olnud nimelt mingi ideaalne poeg, pigem valge vares perekonnas, kergemeelne vennike, kes kulutas suuri summasid naistele ja kaardimänguks ning vilistas perekonna hea nime peale. Madam Walter oleks hea meelega lapsendamise tühistanud, kuid see ei käinud kaugeltki nii lihtsalt. Vaja oli kaalukaid põhjusi. Väikestest tšekivõltsimistest ja armulugudest ei piisanud, et Alžeeria 3. koloniaal-langevarjurügemendi leitnanti seadusemeeste palge ette tirida.

Ja nii läkski lahti tragikoomiline vägikaikavedu madam Walteri miljardite pärast — lööming, mis lisas mitmeid pakse toimikuid Pariisi justiitsasutuste arhiividesse ning rohkesti valgust kõrgseltskonna tavadele ja kommetele.

Selle spektaakli avatakt leidis aset 1957. aasta septembris, mil Jean Pierre Guillaume'i vastu esitati süüdistus tšekivõltsi-mises. Polo oli jälle sirutanud käe oma tulevase päranduse järele, esitades katteta tšeki 150 000 frangi peale. Õnnetu võlausaldaja pöördus tšekiga kasuonu poole, kuid too kehitas vaid õlgu.

Kohtu-uurija Dauvergne ja kriminaalbrigaad tegid kindlaks, et kaebuses esitatud asjaolud vastavad tõele.

Kuid ega Pologi polnud eile sündinud. Ta taipas kohe, et siin pole mõtet salata, ning hakkas võlga tagasi maksma. Asja menetlus lõpetati, esimeses ringis seis üks-null Polo kasuks.

Kergemeelne noormees käitub ülekeevast elurõõmust pisut mõtlematult ja esitab katteta tšeki, kuid hakkab kohe oma võlga tagasi maksma — mon Dieu, teatud ringkondades tuleb seda ju iga päev ette. Selline tühine summa on kasuemal kogu aeg käekotis, ei saa ometi niisuguse asja pärast hakata lapsendamist tühistama.

Nüüd oli Polo kord näidata, et ta pole mingi must lammas, vaid hirmsate intriigide õnnetu ohver. 1958. aasta veebruaris Pidi kohtu-uurija, sedapuhku härra Batigne, uue

menetluse algatama. Ikka Guillaume'i/Walteri/Lacaze'i asjas, kuid seekord olid pooled vahetatud.

Keegi Camille Rayon esitas madam Walteri eraarsti dr. Lacouri vastu süüdistuse mõrvale õhutamises. Oletatava mõrva

kavandatud ohvrina esines vapper langevarjur Polo Guillaume. Kaudselt oli süüdistus suunatud arusaadavalt Polo kasuema vastu. Major Rayon kirjeldas põhjalikult seda mõrvarlikku plaani, mis tublit Polot ähvardas.

See juhtus 18. novembril 1957, kaks kuud pärast kriminaalasja algatamist, milles Polo Guillaume'i süüdistati tšekiga petmises. Paha aimamata läks major Rayon Champs-Elyseele jalutama ning kohtas seal oma vana sõjasõpra, veendunud gollisti Armand Magescas'd. Mõlemad tundsid kohtumisest suurt rõõmu. Heietati vanu mälestusi, kui Magescas tuli äkki välja kummalise palvega. «Tead, üks asi oleks vaja ära õiendada. Tunned sa mõnda meest, kas või näiteks Resistance'ist, kes klaariks ühe kaabakaga arved?»

Magescas oli auväärt inimene, ühele UNR-i1 parlamendisaadikule kuuluva rahvusliku ajalehe «Jours de France'i» peatoimetaja lähedane kaastööline. Kui keegi oli nii lugupeetud mehele siga ja kaabakas, siis oli ta seda ka Rayoni jaoks! Kes tunneks niisuguste vastu poolehoidu, ja pealegi armastas Rayon seiklusi. Miks peaks ta hakkama veel kedagi otsima? Tema, major Rayon, on ise see mees, kes oma vana sõpra aitab.

Sõber Magescas oli liigutatud; ta oli juba ette kindel, et vana kaardiväe peale võib alati loota.

Juba järgmisel päeval, teisipäeval, otsis üks Magescas' hea sõber majori üles ja andis talle täpsemaid juhiseid. Magescas oli seda meest Rayonile soovitanud soojalt kui oma noorepõlve-sõpra, kellega nad koos kuulusid kunagi salaorganisatsiooni La Cagoule ning võtsid osa ka mõnedest selle aktsioonidest. (La Cagoule oli Ku-Klux-Klani eeskujul organiseeritud fašistlik terroriorganisatsioon.)

Noorpõlvesõber osutus dr. Lacouriks. Ta surus sõbralikult Rayoni kätt: «Teie oletegi siis see julge mees, kes on nõus likvideerima seda lurjust, armee ja oma perekonna häbiplekki!»

Lurjus või kaabakas, majorile oli see ükskõik, seda enam, et dr. Lacour polnud sugugi kitsi ning hindas armee ja mainitud perekonna au kolmeteistkümnele miljonile frangile. Nimelt niisugune summa pidi majorile välja makstama niipea, kui häbiplekk on maha pestud.

Rayon oli nõus, mehed lõid käed. Likvideerimisele kuuluvat meest näidati talle kaheksa päeva hiljem Aletti mängukasiinos Alžiiris. Tulevane ohver oli Jean Pierre Guillaume, hüüdnimega Polo ning ta ootas tollal oma vabanemist armeeteenistusest. Nagu major Rayon kohtu-uurijale rääkis, oli ta hirmsasti kohkunud. Ah et siis just elurõõmsa kamraadi Guillaume'i peabki ta igavestele jahimaadele saatma! Selle julma teo üle tuli küll põhjalikult ja igakülgselt järele mõelda.

Aga dr. Lacour ootas tagajärgi. Ta ähvardas anda see mil-

[1] ***Union pour la Nouvelle République* — Uue Vabariigi Liit, 1958. aastal kindral de Gaulle'i pooldajate asutatud partei, hilisema nimega Demokraatlik Liit Vabariigi Kaitseks.**

joniline tellimus teisele mehele, kui Rayon veel pikalt mõtleb ning asi jõuluks ühel pool ei ole.

Major otsis väljapääsu ning leidiski lõpuks selle. Ta läks lihtsalt Polo Guillaume'i juurde ja rääkis talle salakavalast plaanist, mis tema elu ähvardab.

Polo, osav sell nagu ta oli, leidis kohe väljapääsu, mis andis huntidele süüa ja jättis lambad terveks. Mõrvar ja ohver leppisid kokku, et simuleeritakse mõrva ning saadakse sel teel kuriteo korraldajatelt kolmteist miljonit kätte.

Et aga sealjuures kõik seaduse ja korra järgi käiks, otsustati asjasse pühendada advokaat Moatti. Seejärel kavatseti dr. La-counle helistada ja teatavaks teha, et Jean Pierre on surnud ja lamab Seine'i põhjas.

Seepeale pidi doktor pikemalt rääkimata raha lauale laduma. Mis selles loos tõsi oli, mis liialdus ja mis lausa vale, see ei saanudki päris selgeks. Ka enne Walteri-Lacaze'i on kõrgemas-seltskonnas mõrvu toime pandud, et tülikat pärijat kaelast ära saada, nagu selles heas seltskonnas on mõrvast raskuste kõrvaldamisel ikka abi olnud.

Uurija Batigne suhtus aga majori teatesse hoopis iseäralikult. Doktor Lacouriga tegelemise asemel pöörati peatähelepanu kellegi salapärase tundmatu otsimisele. Tegemist oli ju ainult kuriteole kihutamisega, mõrva täide viia ei üritatudki, seepärast ei nähtud asja uurimisega ka erilist vaeva. Ning ette rutates, võib öelda, et ega kuhugi välja ei jõutudki.

Kuid afäär ise ei olnud sellega veel sugugi lõppenud. 1958. aasta septembris järgnes Lacaze'i-Walteri partei vastulöök.

Keegi kõlava nimega lõbutüdruk, Marie-Therese Goyenetche, kundede hulgas ja poolilmas lihtsalt Maite, esitas Polo Guil-laume'i peale kaebuse kupeldamises.

Maite polnud mõni tavaline libu, kelle sarnaseid võib igalt kõrvaltänavalt 30 frangi eest osta. Ise nimetas ta end uhkelt callgirl'[ks ning ajalehefoto järgi otsustades oli tal selleks ka tõepoolest hea välimus.

Pariisi kriminaalpolitsei oleks võinud rääkida veel ühest Maite tegevusväljast. Nimelt oli see kahekümne kolme aastane poolilmadaam ka salaagendina kirjas, kuid jätame selle siiski saladuseks.

Maite Goyenetche sattus oma avaldusega mitte kellegi teise kui uurija Sacotte'i juurde, kes oli parajasti ka roosa balleti uurimisega ametis. Seda oligi talle hädasti vaja, sest roosa balletiga seotud metseenide asemel võis Sacotte pakkuda uudis-himujikele reporteritele uue pikantse loo. Nimelt tuli callgirt Maite välja asjaga, kus oli juttu toredatest kommetest.

See igavene lurjus Polo, seletas Maite pisaraist niiskeid Kunstripsmeid pilgutades, oli teda lausa jõuga sundinud prostitueerima. Mehe käsul pidi ta nagu viimane tänavatüdruk igasuguseid tüüpe õnge võtma ja neid teenindama. Ja oh häda, kui

ta liiga vähe raha koju tõi või vahel hinge tõmmata tahtis! Ta sai Pololt kohe sellise keretäie, et hoia ja keela.

Uurija küsimusele, mis ta ometi jõhkardi juurest jalga ei lasknud, jättis tüdruk vastuse võlgu. Ta ütles ainult, et tunneb * Polo ees pöörast hirmu. Kohtu-uurija Sacotte andis kriminaal-brigaadile ülesande Polo Guillaume'i kupeldamise asja uurima hakata. Oli ju Polo Quai des Orfevre'il ennegi tuntud. Tal tuli sageli tegemist teha brigade mondaine'\ga', nagu kriminaalpolitsei komblusbrigaadi kutsuti. Kuid senini ei õnnestunud langevarjurite rügemendi endise leitnandi vastu midagi käegakatsutavat leida. Seepärast oli Maite avaldus üllatav isegi neile, kelle heaks callgirl oli juba aastaid nuhitööd teinud.

Juurdlus oli parasjagu käimas, kui Maite tegi just enne aasta lõppu ootamatu pöörde ning ilmus kohtu-uurija BatigneM juurde kaebusega madam Walteri venna Jean Lacaze'i vastu, kes olevat teda kihutanud valetunnistust andma. Maite rääkis nuuksudes, et tööstur Jean Lacaze, alatu tüüp, sundis teda oma armsat sõpra Polot kupeldamises süüdistama, mis aga üldse tõsi ei ole. Polo, nii armas poisu, ja kupeldaja, pealegi veel jõhkard — see ajab ju naerma! Ainult nii salakaval mees nagu Polo kasuonu võib midagi sellist välja mõelda. Tema alatusest räägib kas või see, et ta vähimagi kõhkluseta asetas tema, Maite, nii piinlikku olukorda. Mida temast nüüd küll arvatakse? Ei, härra Lacaze on talle moraalselt suurt kahju tekitanud ning peab selle eest tingimata kohtus vastust andma.

Ka siin võib ette rutates öelda, et callgirl võttis oma järgnevates ütlustes mõndagi tagasi, muutis neid või rääkis hoopis vastupidist — vastavalt muudatustele tema rahalises olukorras. Näiteks Polo vastu suunatud süüdistustest loobumise eest sai ta võimaluse end ühes kallimas moesalongis pealaest jalatallani riidesse panna.

Kohtu-uurija Batigne jändas ikka veel Rayoni asjaga, mistõttu tal ei olnud aega pisarateohtra Maitega kuigi peenetundeliselt ümber käia. Mille kuradi pärast ta siis üldse esimese kaebuse esitas, kui see kõik tõele ei vastanud?

Tüdruk pilgutas abitult oma musti silmi. Mida ta, vaene hing, pidi siis tegema, kui talle äkki kahte miljonit pakutakse. Muidugi ei suutnud ta kindlaks jääda... Raha lubati Maitele anda alles siis, kui LacazeM advokaat on kogu tema jutu kupeldamisest protokolli kirja pannud. Protokollitud sai küll kõik, aga raha on veel saamata.

Kohtu-uurija Batigne jättis seadusekeelu sinnapaika ning andis pikemalt mõtlemata kriminaalpolitseile korralduse Laca-ze'i ja tema advokaadi Jaisi telefonikõnesid pealt kuulata. Nii sai politsei teada, et Jean Lacaze'i sekretär leppis Maitega kokku kohtuda ja raha üle anda.

Kohtumine leidis ka aset, ning politsei võttis sellest osa.

Suurilmabrigaad (prantsuse k).

Hetkel, mil sekretär mademoiselle Richard tüdrukule kaht miljonit üle andis, pani politsei neile käpa peale.

Nüüd jõudis uurija Batigne lõpuks arusaamisele, et kriminaalasja algatamiseks on tõendeid piisavalt. Jäme ots läks seega Polo kätte, kes kordas jälle oma kommentaari: päevselge, et perekond tahab temast lahti saada. Kupeldamise eest süüdi mõistetuna oleks kohus vaevalt suutnud vastu seista madam Walterile, kui too nõudnuks lapsendamise tühistamist. Auväärt perekond oleks oma eesmärgi saavutanud ning tema oma sea-duslikust pärandiosast ilma jäänud. Perekond lükkas need süüdistused otsekohe tagasi.

Kuid sedapuhku pidi suurtööstur Jean Lacaze siiski vaevaks võtma ja ise uurija juurde tulema. Õigusejumalanna mõõk tõusis kõikide peade kohale. LacazeM tunnistused härra BatigneMle ei kõlanud sugugi vähemusutavamalt kui Maite jutt. Süüdistused kõrgilt ära kuulanud, kuulutas ta need tühjaks lobaks. Valetunnistuste andmisele kihutamine? Ei vasta tõele. See libu Goye-netche tahtis teda lihtsalt šantažeerida. Kahju muidugi, et nii-sugust asja ikka veel ette tuleb. Tüdruk nõudis kahte miljonit, ähvardades vastasel juhul teatavaks teha, et nende perekonnaliige Polo on vastik kupeldaja ja kasutab häbitult ära vaese callgirl’i tööjõudu. Mis temal, Jean LacazeMl muud üle jäi, kui maksta? Mängus ei olnud mitte ainult perekonna au, vaid ka ärihuvid. Mida oleksid tema ärisõbrad arvanud, kui niisugused jutud liikvele oleksid läinud? Loomulikult pidi ta mõtlema ka tagatisele ning just sellepärast nõutigi Maite käest, et ta laseks oma jutu advokaadil protokolli

kanda. Hiljem oleks muidugi ka Polo käsile võetud, sest kui kaua peab perekond lõpuks selle musta lamba tegude eest vastutama?

Ilmaaegu hakati üldse telefonikõnesid pealt kuulama. Ping-pong läks edasi.

1959. aasta veebruaris esitas dr. Lacour uurija Monzeini juures major Rayoni vastu süüdistuse laimamises. Viimane olevat ühes ajaleheintervjuus haavanud tema arstiau.

Ka sellest ei tulnud midagi välja.

Siis sekkusid asjasse mrs. Biddle’i pärijad ning asusid koos Polo Guillaume'iga sõjakäigule madam Walteri vastu.

Ja nii edasi, ja nii edasi. Igale pallingule järgnes teise poole vastulöök. Kirjutati täis meeletul hulgal paberit, kulutati palju raha mõttetutele ettevõtmistele, etendati seniolematut komöödiat. Algatatud menetlus lõpetati, et mõne aja pärast uuesti algatada. Ja kui nad vahepeal surnud pole, protsessivad nad tänase päevani...

Sûreté ja vabadus

1965. aasta 29. oktoober oli täiesti tavaline reede. Vähesed möödakäijad Saint-Germaini bulvaril kiirustasid koju või resto- * rani lõunatama. Kuid viiel mehel ei paistnud kõht tühi olevat. Kaks neist, ajakirjanik Bernier ja filmistuudio agent Figon, kõndisid tasakesi restorani «Lipp» ja lähedaloleva rohukaupluse vahel edasi-tagasi ning vestlesid omavahel elavalt. Nad oleksid tavaliste jalutajate mõõdu välja andnud, kui mitte žestid ja pilgud ei oleks teatud närvilisust reetnud.

Ülejäänud kolm istusid restorani ette pargitud mustas «Peu-geofs» ning jälgisid hoolega rohupoodi. Juhuslikule möödujale võis näida, et neil viiel pole midagi ühist, tähelepanelik vaatleja oleks muidugi märganud, kuidas Bernier ja Figon «Peugeofs» istuvate meestega vargsi pilke vahetasid.

Ka autos oli tunda närvipinget. Tagaistmel istuv härra Lopez, tumedad prillid ees ning valevuntsid nina alla kleebitud, näperdas oma käekella kallal. Inspektor Voitot trummeldas närviliselt rooliratast. Ainult inspektor Souchon tõmbas rahulikult sigaretti.

Äkki pööras Figon, kes oli parajasti koos Bernier'ga rohu-poeuksest mööda kõndinud, pea «Peugeot'» poole ja noogutas märkamatult Souchonile. Samal hetkel astus poest välja kaks euroopalikult riietatud marokolast. Kell oli täpselt veerand üks. Souchon ja Voitot hüppasid sedamaid autost välja, jooksid marokolaste juurde ning tõkestasid vanemal mehel tee. Souchon näitas oma töötõendit. «Monsieur, tulge meiega kaasa!»

Marokolane põrkus ehmunult tagasi. «Kes te olete?»

«Mina olen narkomaaniabrigaadi inspektor Souchon ning see siin minu kolleeg Voitot.»

Marokolase ilme lõtvus. «See on ilmselt eksitus, härrased,» ütles ta rahulikult.

«Palun seletage seda prefektuuris, monsieur, ning ärge pange meid raskesse olukorda.»

Marokolane naeratas irooniliselt. «Te olete ju valedel jälgedel.» Lõpuks tuli ta kõheldes auto juurde.

Ka noorem marokolane, üliõpilane, kavatses autosse istuda, kuid Souchon ei lasknud. Kui vanem mees oli tagaistmele istuma pandud, hakkas «Peugeot» liikuma.

Seda kõike eemalt pealt vaadanud Bernier ja Figon vaatasid autole järele, kuni see silmist kadus. Seejärel läksid nad kähku erinevates suundades minema. Ainult üliõpilane Azze-mouri jäi nõutult seisma, püüdes juhtunust kuidagi aru saada.

Sel ajal kihutas «Peugeot» lõuna poole. Umbes kahekümne minuti pärast sulgus tema taga Pariisist lõunasse jääva Fonte-nay le Vicomte'i luksusvilla kahe poolega värav.

Parajasti siis saadeti Prantsusmaa pealinnast teele telegramm Rabatti, siseministeeriumisse. Seda tegi monsieur Lopez, ning tekst oli selline: «Pakk korralikult vastu võetud punkt

221

Antakse ettenähtud korras edasi punkt.» Kella 13 ja 13.30 vahel märkis SDECE salateenistuse kolonelleitnant Boitel Pariisis üles järgmise telefonikõne: «Thomasele. Rendez-vouz leidis Fon-tenay le Vicomte'is aset. Don Pedro.» Tegelikult ei olnud too don Pedro keegi muu kui valevuntside ja tumedate prillidega mees autost — Lopez. Marokolast, kelle inspektorid Souchon ja Voitot Saint-Germaini bulvaril röövisid ja Fontenay le Vicomte'i luksusvillasse toimetasid, ei näinud enam keegi mitte kunagi.

Tema nimi oli Mehdi Ben Barka, ning villa, kuhu ta Pariisi kriminaalpolitsei autoga viidi, kuulus kurikuulsale gangsterile Boucheseiche'ile. Röövitud Ben Barka ei olnud aga teps mitte narkootikumidega äritseja ega ka Boucheseiche'i bande liige, vaid matemaatika- ja füüsikaprofessor, Põhja-Aafrika Üliõpilasliidu president. Juba noorukina lülitus ta Maroko kolonialismivastasesse vabastusliikumisse ning võttis osa selle täitevkomitee tegevusest. Prantsuse ja Hispaania koloniaalülemvõimu vastu peetava võitluse eest ja Iseseisvusmanifesti ühe autorina anti ta kohtu alla ning mõisteti 21 kuuks vanglasse. Mohamed V nime all Maroko troonile tõusnud Ben Yussuf toetus aga sõltumatuse eest võitlevale IstiqlaVi parteile, ning Mehdi Ben Barkast sai Rahvuskogu eesistuja. Kuid sõnakuulmatu sultan ei meeldinud hispaanlastele ega prantslastele. Prantsusmaa kindralresident võttis asja käsile ning korraldas kiiresti putši. Mohamed V aeti minema, võimule tuli prantslastele kuulekas sultan. IstiqlaVi partei keelati ära ning tema liikmeid hakati rängalt taga kiusama. Kuid kolonialism oli selleks ajaks omadega ümber. 1956. aastal pidid Prantsusmaa ja Hispaania tunnustama Maroko sõltumatust. Marokost sai küll iseseisev riik, kuidta jäi edasi feodaalriigiks. Mehdi Ben Barka oli demokraat, seega igasuguse feodaalrežiimi vastane. Ta jätkas võitlust ning kujunes üsna pea oma maa tagurlusjõudude vihatumaks vaenlaseks. 1960. aastal taheti teda vahistada, kuid kinnivõtjad jäid veidi hiljaks. Mehdi Ben Barkal õnnestus Pariisi põgeneda, kus ta üüris Rue Lauristonil väikese korteri. Seal jätkas ta võitlust Maroko feodaalrežiimi vastu.

Mehdi Ben Barka näol kadus 29. oktoobril 1965 mees, kes oli olnud teatud ringkondadel Rabatis pinnuks silmas ning kes kutsus samades ringkondades Pariisis esile ebameeldivaid mälestusi. Ta kadus just sel ajal, mil Alžeerias sai riigipeaks kolonel Boumedienne — mees, kes toetas Mehdi Ben Barkat tema feodalismivastases võitluses.

Kuid niisugune tegelane nagu Mehdi Ben Barka ei saa jäljetult kaduda. Seda, et ta oli 29. oktoobril Orly lennuväljal elus ja terve võis tunnistada mitte ainult üliõpilane Azzemouri, vaid ka Mehdi vend Abdelkader Ben Barka. Mehdi oli talle kohe parast Orlysse saabumist helistanud. Lepiti kokku õhtul teatrisse minna, kusjuures Abdelkader Ben Barka pidi ka Mehdi sõbra Mohamed Takri kaasa kutsuma. Paraku ei saanud Mehdi Ben Barka sellest kokkuleppest enam kinni pidada.

222

Kui temast ka laupäeva hommikuks mingit teadet ei olnud, hakkas vend muretsema. Ta teadis muidugi, et vennal on hulgaliselt vaenlasi, kes ei põrku millegi ees tagasi. Ka Prantsusmaal ümbritses Mehdit väike kaitsesalk, kes hoolitses selle eest, et ta üksi väljas

ei käiks. 29. oktoobril oleks samuti nii olnud, kui Mehdi Ben Barka oleks kuulanud oma venda Abdelkaderi ning lubanud endale lennujaama vastu tulla. Kuid Mehdi kiirustas ühele nõupidamisele. Pealegi oli ta kindel, et päise päeva ajal Pariisi rahvarohketel tänavatel midagi juhtuda ei saa. Vaevalt söandaks ükski gangster tema vastu midagi ette võtta. Gangsterid ei võtnud tõesti midagi ette, kuid see-eest astusid tegevusse narkomaaniabrigaadi inspektorid. Seda ei osanud Mehdi Ben Barka küll ette näha. Ja kes võiski arvata, et politseiinspektorid inimrööviga tegelema hakkavad?

Kõik valetavad, kuidas oskavad

Pühapäeval, 31. oktoobril 1965 oli Police Judiciaire'i ruumides vaikne. Juba eelmisel päeval oli Abdelkader Ben Barka üritanud lasta protokollida oma avaldust, kuid keegi ei võtnud teda jutule. Nüüd leidis ta eest korrapidajainspektori ja veel ühe mehe, kes lehitses hommikust ajalehte. Nagu hiljem selgus, oli see inspektor Voitot. Seesama Voitot, kes oli 48 tundi tagasi koos kolleeg Souchoniga Mehdi Ben Barka kinni võtnud ja ta gangsteritele üle andnud. Voitot ei tõstnud lehelt pilkugi, kui Abdelkader end esitles ja veel kord oma avalduse esitas.

«Kus võiks vend teie arvates olla?» küsis korrapidajains-pektor.

«Monsieur, kui ma seda teaksin, ei oleks ma siin,» vastas Abdelkader Ben Barka.

«Me teeme kõik, et teie venda leida,» lubas Quai des Orfev-re'i inspektor.

Kriminaalpolitsei alustas otsinguid.

Viimased andmed Mehdi Ben Barkast, mis vennale Abdel-kaderile teada olid, pärinesid Orly lennujaamast. Sealt kriminaalpolitsei ka peale hakkas.

Keskpäeval saabus Mehdi Ben Barka Kairo lennukiga Pariisi, tema nimi oli reisijate nimekirjas. Lennujaamast oli ta helistanud, mida kinnitasid ka tunnistajad.

Orlyst võttis ta takso ning sõitis kesklinna. Taksojuht võis seda kinnitada.

Linnas kohtus ta üliõpilase Azzemouriga, too kuulati üle.

Mehdi Ben Barka ja üliõpilane käisid Saint-Germaini bulvari rohupoes, poepidaja mäletas neid ning kinnitas seda. Rohupoest väljumisel võeti Mehdi kinni, mida võis kinnitada ka Azzemouri.

Kuni selle kohani Saint-Germaini bulvaril oli küllaldaselt usaldusväärseid ja vastuoludeta tunnistusi. Kõik oli selge ja hästi tõendatud. Kuni selle momendini, mil asjasse sekkus politsei,

korra ja julgeoleku valvur Quai des Orfevre'ilt. Politsei, kus kenad hostessid lahkelt naeratavad, kus kogenud inspektorid paadunud kurjategijaid oma süüd üles tunnistama sunnivad, kus iga tool on inventariseeritud ja iga ettekanne registreeritud, kus igat ülekuulatavat manitsetakse tõtt rääkima. Just seal pöörati kõik pahupidi, keegi ei teadnud midagi, keegi ei olnud süüdi, kõik valetasid nii häbematult, et isegi kohtuesimees Perez pidi hiljem tunnistama, kui raske oli selles juhtumis tõe jälile saada ning vahet teha, kes valetab ja kes räägib tõtt.

Tõepoolest, mida kõike selle asja uurimise ajal kokku valetati ja vassiti, mis kõik salapolitsei intriigide ja nuuskuritöö tagant päevavalgele ujus! See kõik meenutab Brigade de Surete aegu, mil sunnitööline Vidocq politseid juhtis ja oma nimekirju pidas,

või Fouche kabinetimeetodit, või salateenistuse osa Dreyfusi protsessis, ning lõpuks ka politseiohvitseride Chiappe'i ja Bonny korruptiivset tööstiili.

Mehdi Ben Barka juhtum tõi politseimundril nähtavale jälle need plekid, mida seal oli püütud hoolikalt, kuid paraku tagajärjetult üle võõbata. Pole midagi imestada, et kohtu-uurija Zollinger ja eraldi selle juhtumi tarbeks loodud erikomisjon kõvasti vaeva nägi, et mitte päris toppama jääda, ning hundi eest põgeneva jänese kombel taktikalisi haake pidi tegema. Lugu algas juba inspektor Souchoniga narkomaaniavastasest brigaadist, kes ajas imestusest silmad pärani. Kuidas, tema võttis 29. oktoobril Saint-Germaini bulvaril kinni marokolase nimega Mehdi Ben Barka? See on ju mingi eksitus!

See ei ole eksitus, inspektor, on usaldusväärseid tunnistajaid!

Ah jaa, tuli lihtsameelsele Souchonile lõpuks meelde, 29. oktoobril kutsus ta tõepoolest ühe narkootikumidega äritseja endaga autosse pisut sõitma. Kas see mees oligi,siis Mehdi Ben Barka? Mis te räägite!

Miks ei toodud vahistatut prefektuuri ja antud üle kohtu-uurijale, nagu näeb ette eeskiri? Vahistatu? Souchon oli ülimalt imestunud. Lubage, lubage, mingist vahistamisest ei saa juttugi olla. Pole isegi vahistamiskäsku.

Miks viidi Mehdi Ben Barka just gangster Boucheseiche'i villasse?

Kuidas nii? Narkomaaniabrigaadi inspektor Souchon ei jõudnud ära imestada. See kena villa kuulus siis narkootikumidega äritsejale Boucheseiche'ile? Ennäe, mida elus kõik võib ette tulla!

Kelle korraldusel selline kinnivõtmine õieti aset leidis?

Nojah, seda võib inspektor Souchon täpselt öelda. Korralduse andis Surete Naüonale"\ juhtiv kriminaaldirektor härra Aubert. Ja kui Souchon nüüd õigesti mäletab, siis oli direktor Aubert'i telefonikõnes juttu ka härra Foccart'ist, presidendipalee julgeole-kugrupi ülemast. Nii et tema täitis ainult oma teenistuskohustusi. Koik muu ei lähe talle, väikesele politseiinspektorile, üldse korda. Käsutäitmine on meie peres endastmõistetav.

224

Teine kinnivõtja inspektor Voitot teadis veel vähem kui tema kolleeg Souchon. Kuidas ta peakski midagi teadma, kui tema ülesanne oli inspektor Souchoni lihtsalt julgestada. Nemad, muide, täitsid ainult kellegi vuntside ja mustade prillidega monsieur’ käske, kes kogu operatsiooni isiklikult juhtis. Selle monsieur' nime inspektor Voitot öelda ei oska, ehk teab seda tema kolleeg. Inspektor Souchon teadis tõepoolest: monsieur Lopez. Temalt oli too laenanud ka vuntsid ja prillid, mida ta autos kandis. Lihtsalt väike nali, monsieur Lopez armastas selliseid nalju. Võib-olla soovis ta tundmatuks jääda ning sellega edaspidi politseile kasulik olla. Noh, inspektor Voitot, kuidas sellega oligi?

Aga muidugi, monsieur Lopez oli kolmas mees «Peugeot’s.» Ta ei teadnud aga öelda, kes andis selleks operatsiooniks korralduse. See ei huvitanudki teda. Kusagilt oli talle aga jäänud kõrva taha Foccart'i nimi.

Komisjon palus informatsiooni ka monsieur Aubert'ilt, Surete kriminaaldirektorilt. Too lõi imestunult käsi kokku. Kuidas, kaks kriminaalpolitsei inspektorit segatud nii räpasesse loosse? Kohutav! Loomulikult vabastatakse nad kohe ametist ning võetakse vahi alla. Monsieur le directeur kavatses korraldada selles asjas põhjaliku ja halastamatu juurdluse!

Bon, mon directeur, aga seletage, palun, miks te helistasite sellessamas asjas inspektor Souchonile?

Monsieur Aubert oleks nagu puuga pähe saanud. Taevas hoidku, kes söandas niisugust häbematust rääkida? Tema, siseministeeriumi juhtiv kriminaaldirektor peaks olema võimeline niisuguseks kuriteoks? See Souchon on igavene reetur!

Ka Pariisi politseiprefekt härra Papon oli jahmunud. Mida see segaseks läinud inspektor Souchon õieti väidab? Et pärast Mehdi Ben Barka toimetamist Boucheseiche'i villasse kandis ta sellest otsekohe ette oma ülemusele, kriminaaldirektorile ja politseiprefektile? Sellised tüübid häbistavad Prantsuse politseijuhtide head nime! Õnneks ei usu seda juttu keegi. Muidugi ei saa Pariisi politsei sinna midagi parata, et mõned südametunnistuseta tüübid oma politsei töötõendit kuritarvitavad, paljugi, mis võib juhtuda!

Siitpeale hakkas erikomisjon oma asjaga kaunis vaevaliselt edasi liikuma. Tihti pidi uurija Zollinger päevade viisi tähtsaid andmeid ootama. Souchoni ja Voitot' tunnistusi Mehdi Ben Barka kinnivõtmisest Saint-Germaini bulvaril hoiti Quai des Orfevre'il kaheksa päeva, enne kui need uurijale üle anti.

Pariisi Police Judiciaire'i ülem õigustas end hiljem sellega, et viivitus oli tingitud valitsuse tegevusest. Nimelt kavatses Prantsuse valitsus nende kaheksa päeva jooksul astuda Marokos mõningaid diplomaatilisi samme, et Mehdi Ben Barka vabaks lastaks. See kõik oli muidugi kasutu, sest mitte Rabat ei röövinud Ben Barkat. Maroko opositsioonijuht oli selleks ajaks kindla peale surnud, ehkki tema laipa pole tänase päevani leitud.

225

Mõni aasta hiljem avastatud skeletil tuvastati küll mitmeid tunnuseid, mis viitasid Mehdi Ben Barka maistele jäänustele, kuid täpne identifitseerimine ei olnud enam võimalik.

Nii erikomisjon kui ka kohtu-uurija tundsid end ikka ebamugavamalt. Afääri niidid läksid silmnähtavalt sassi, telefonid, mille kaudu neile küsimusi ja manitsusi edasi öeldi, seisid ikka suurematel ja suurematel kirjutuslaudadel. Kuid mees, kelle pärast kogu see töö käis, marokolane Mehdi Ben Barka, oli jäljetult kadunud. Gangsteripealik Boucheseiche jõudis Marokosse põgeneda, tema villa Fontenay le Vicomte'is oli tühi. Ametlikel andmetel polnud Mehdi Ben Barkat ka Rabatis. Pariisis polnud samiti kellelgi aimu, kust teda otsida. Sûreté ülemused kehitasid õlgu, nuhkidel ei olnud millestki ette kanda.

Jõepolitsei ja tuukrite kaasabil korraldati suur aktsioon Pariisi veekogude läbiotsimiseks. Kuulati üle taksojuhid, hotelliomanikud, restoranipidajad, poemüüjad, aeti jalule flic'id ja sandarmeeria. Kokku kuulati üle ligi kakssada tunnistajat. Sadamad ja piiripunktid võeti kontrolli alla. Kuid kogu vaev oli asjata. Mehdi Ben Barka jäi kadunuks, nagu oleks ta maa alla vajunud.

Kuni politsei ja justiitsorganid Mehdi Ben Barkat ja tema röövimise korraldajaid taga otsisid, nägid teised politseiametnikud ja julgeolekutöötajad samasugust vaeva, et selle afääri otsi vette peita.

Näiteks kas või komissar Bouvier Pariisi kriminaalpolitseist, tuntud kriminalist, kelle edusammudest ajalehed sageli üle mitme veeru ulatuvate pealkirjadega teada andsid. Bouvier võttis kampa filmiagent Georges Fignoni, kes oli just Mehdi Ben Barka röövimise ajal koos ajakirjanik Bernier'ga Saint-Germainil ringi lonkinud, ning lavastas koos temaga samuti inimröövi.

Kui erikomisjon lõpuks Figonini jõudis ning teda üle kuulama asus, pidi ta imestusega nentima, et monsieur Figon oli monsieur Bouvier'le juba kõigest rääkinud. Monsieur le

commissaire oli seepärast õigeks pidanud viia Georges Figon ühte vaiksesse kohta, prefektuuri ja erikomisjoni silma alt ära, ning seal luku taha panna. Alles pärast seda, kui filmiagent oli lubanud asjast vaikida ning selle eest ka kenakese summa tasku pistnud, võis ta oma teed minna.

See jutt tundus lausa uskumatuna, seepärast otsustati kõigepealt komissar Bouvier' käest järele küsida. Monsieur le commissaire kirtsutas ainult põlastavalt nina: paljugi mida üks nuhk välja ei mõtle! Tõepoolest, ta kuulas Figoni üle, see oli ju lõpuks tema kohus. Kuid mingist väljapressimisest ja vaikimistasust ei saa loomulikult juttugi olla, see on kõik härra filmiagendi fantaasia.

Uurija Zollingeri hakkas see juba ära tüütama: iga tunnistaja ütluse lükkab järgmine ümber. Ta andis kiiresti korralduse vahistada filmiagent Georges Figon. Zollinger polnud ju mingi

226

algaja ning teda hakkas tõsiselt huvitama, mille unustamist härra Figonilt nii tungivalt nõuti.

Figoni tunnistustest oleks kohtul palju kasu olnud. Küllap , oleks eesistuja Perez siis ka paremini aru saanud, kes tõtt räägib ja kes valetab. Kuid Figonile ei olnud antud kohtus esineda. Kui politseinikud teda kinni võtma läksid, leidsid nad korterist surnud Figoni. Ja nagu Stavisky või Prince'i asjas, asus ka siin politsei järgmisel päeval seisukohale, et filmiagent Figon pani toime enesetapu.

Järjekordselt võttis üks tähtis tunnistaja endalt kriitilisel momendil elu. Hiljem avaldas «Paris Match» selle enesetapu üle kahtlust. Ajakirjanik väitis, et Figoni mõrvas keegi, kes oli väga huvitatud, et too lobisema ei hakkaks. Sûreté ja prefektuur ei teinud sellest etteheitest väljagi.

Kus Figoni surma põhjused ka ei peituks, selge on igatahes see, et kõrgemate huvide mängutulek tähendab alati tähtsate tunnistajate «enesetappu» lausa Sûreté silme all.

Filmiagent Figon oli igatahes surnud, komissar Bouvier eitas kõike ning ajakirjanik Bernier ei osanud röövi kohta midagi tarka rääkida. Ta ütles siiski mõned nimed, kes pidavat asjaga kursis olema, näiteks komissarid Bouvier ja Marchand Pariisi kriminaalpolitseist, samuti komissar Caille Renseignements génêraux'sï, Sûreté Nationale'i kümnendast direktsioonist ehk poliitilisest eripolitseist, kes tegeleb riigi elanikkonna jälgimise ja mõnede politseiharude tegevuse kontrollimisega.

Komissar Caille'd oli ka Figon nimetanud. Kui teda küsitleti, ei osanud ta muidugi midagi täpsemat öelda. Hiljem, kohtuprotsessil pidi ta siiski tunnistama, et Renseignements généraux oli kavandatavast kuriteost teadlik ammu enne Mehdi Ben Barka röövimist. Sûreté Nationale'i komissar Caille teadis ilmselt ka Figoni osa selles afääris, ehkki üldsuse ees on see siiani saladus. Tõenäoliselt oli Figon provokaator.

Kui kohtu eesistuja Perez tahtis teada, kes andis Renseignements généraux'le informatsiooni, kehitas komissar Caille saladuslikul ilmel õlgu ning keeldus oma infoallikat avaldamast — nagu kunagi sõjaväeluure ohvitser Henry Dreyfusi protsessil.

Monsieur Lopez, valevuntsidega mees, sattus sellesse afääri Prantsusmaa julgeolekusüsteemi teisi harusid pidi. Ta oli mitmekülgne mees, ning kaugeltki mitte ainult selles intriigis. Oma viie tuhande frangise kuupalga sai ta Air-France"\ teenistuse ülemana Orly lennuväljal. Peale selle oli ta niinimetatud brigade mondaines ehk teiste sõnadega narkootikumi- ja komblusbri-gaadi mitteametlik informaator, samuti SDECE infrastruktuuri «korrespondent», seega valis- ja vastuluure agent. Põhiliselt töötas ta

SDECE ülema asetäitja kolonelleitnant Leroy, alias Finville'i heaks. Kuid kogu sellele koormale oli ta ainult ühe õla alla pannud, teine oli Maroko riigipolitsei jaoks. Selles liinis allus ta kindral Oufkirile. Monsieur Lopez oli üldse harjunud kõrgete aukandjatega koos töötama. Seepärast pole ka midagi

227

imestada, et inspektorid Souchon ja Voitot teda nii teenistusvalmid abistasid.

Nähtavasti ei olnud Antoine Lopezil sellest neljast ametist ikka veel küllalt, sest ta pidas Montmatre'il veel hotelli, millega ühtlasi hoiti silma peal teatud allilmaringkondadel. Kõigele lisaks olid tal kopsakad aktsiad äriühingus, mille haldusse kuulus Rahvuskogu, Saadikutekoja ja Senati restoranimajandus.

Teenistuse ülemana töötas monsieur Lopez loomulikult koos ka Orly lennujaama politseiga, Sûreté eriüksusega. See tuli küll alles hiljem välja, kui protsess juba täie hooga käis. Nimetatud koostöö tõi Air-France'i teenistuse ülemale (tegelikult küll SDE€E agendile) omajagu ka ebameeldivusi kaela, sest Orly lennuvälja politsei ja SDECE ei saa omavahel kuigi hästi läbi. Lõpututes jagelemistes toppisid nad oma nina ka niisugustesse asjadesse, mis toid monsieur Lopezile mõlemalt poolt palju tüli kaasa.

Lennujaamapolitsei, SDECE ning mitmepoolse agendi ja Air-France'i mehe Lopezi kohta tõi Mehdi Ben Barka afäär päevavalgele ühe tähelepanuväärse asja. Lopez oli lasknud Orlys kõrgete külaliste vastuvõturuumi ühe Picasso maali taha paigutada ülitundliku mikrofoni, millega kuulati pealt ja salvestati nende kõnelusi. Monsieur Lopezi arvates ei olnud selles midagi halba: kui pariislastel on suur kõrv, miks ei võiks lennujaamas siis väike kõrv olla?

Mehdi Ben Barka röövimise kohta teadis Antoine Lopez nii mõndagi huvitavat rääkida. Kuritegu planeeriti ammu, sest juba monda aega enne 29. oktoobrit 1965 oli Rabatis tekkinud kavatsus Mehdi Ben Barka Marokosse tuua, kasutades vajaduse korral ka erakordseid abinõusid. Kindral Oufkir olevat seda ise monsieur Lopezile kinnitanud. Multiagent väitis, et ta informeeris asjast ka SDECE juhte kindral Jacquier'd ja kolonelleitnant Leroy-Finville'i. Ka kohe pärast Mehdi Ben Barka toimetamist Boucheseiche'i villasse teatas ta sellest oma vahetule ülemusele Leroy-Finville'ile. Ise kasutas ta varjunime Don Pedro, ülemuse pseudonüüm oli Thomas. Telefoni viimane ise aga vastu ei võtnud.

Oma arvamuse selle kuriteo organisaatorite kohta ütles ta kõhklemata välja. Ta ei kahelnud hetkegi, et röövimise korraldasid Maroko salateenistuse ohvitserid Dlimi ja Chtouki Raba-tist ning Maroko politsei peainspektor El Mahi, kes töötas vaheldumisi nii Rabati siseministeeriumis kui ka Maroko saatkonnas Pariisis. Prantsusmaa poolt olid niidid Leroy-Finville'i käes. Kindral Jacquier, kriminaaldirektor Aubert ja Elysée palee teenistusülem Foccart olid samuti kõigesse pühendatud. Kuid rnis Mehdi Ben Barkast saanud on, seda ei osanud ka monsieur Lopez öelda. Tema mure oli hoolitseda selle eest, et Ben Barka elusalt ja tervelt Fontenay le Vicomte'i toimetataks ning et huvitatud pooltele asja õnnestumisest teatatud saaks. Kui ta viimati Ben Barkat nägi, oli too elus. Hiljem täiendas Lopez

228

oma ütlusi ning seletas, et 30. oktoobril, niisiis päev pärast röövimist kohtus ta Pariisi lähedal ühes villas härrade Oufkiri, Dlimi ja Chtoukiga. Vesteldi Maroko turismist...

SDECE ülemal kindral Jacquier'1, nagu ka politseiprefekt Paponil, kriminaaldirektor Aubert'il ja teenistusülemal Foccart'il polnud muidugi õrna aimugi, millest Antoine

Lopez rääkis. Jacquier oli kohe pärast röövi pensionile läinud ning puges nüüd täieliku teadmatuse taha. Ka tema asetäitja Leroy-Finville ei teadnud algul asjast midagi. Mingit teadet Don Pedrolt Fontenay le Vicomte'is toimunud randevuust pole ta saanud. Hiljem tuli talle see teade siiski meelde, kuid ta olevat selle saanud alles 1966. aasta jaanuaris. Mis puutub aga röövimisse, siis sellega ei ole tal küll mingit pistmist. Vahest ehk oskab monsieur Lermachant härradele uurijatele midagi huvitavat öelda.

Ja nõnda ikka edasi. Uusi nimesid tuli kogu aeg juurde. Kes astus mängu tunnistajana või kaasteadjana, kes oli midagi kuulnud, kes teadis veel paremini, kes ei teadnud üldse mitte midagi.

Sûreté ja politseiprefektuur ajasid kogu süü SDECE ja Elysée palee julgeolekugrupi tegelase Foccart'i kaela. SDECE omakorda püüdis veeretada vastutuse Renseignements généraux', teiste sõnadega Sûreté peale. Vanal äraproovitud viisil püüdsid politsei ja julgeolek musta notsut vastastikku teineteisele kaela sokutada.

1966. aasta 5. septembri pealelõunal algas lõpuks Pariisi Palais de Justice'is Ben Barka röövijate kohtuprotsess. Toimikute maht oli vahepeal jõudsasti kasvanud, kuid selgust vaevalt juurde tulnud. Süüdistatavaid oli kokku kolmteist, kellest kindral Oufkir, major Dlimi ja politseiohvitser Chtouki viibisid Rabatis. Marokosse jõudsid põgeneda ka gangsteripealik Bouche-seiche, kupeldajad Le Ny ja Paleise ning murdvaras Dubail. Rahvusvahelisest vahistamiskäsust hoolimata ei olnud neist kedagi kohtuistungil. Maroko politseiohvitser El Mahi, Pariisi inspektorid Souchon ja Voitot, ajakirjanik Bernier ja multiagent Lopez astusid kohtusaali käeraudades, salateenistuse ohvitser Leroy-Finville ilma nendeta.

Süüdistus taotles 200 ning kaitse 36 tunnistaja ülekuulamist. Nende hulgas oli ka peaminister Pompidou ja siseminister Frey, kes aga valitsuse otsusega oma tunnista j akohustustest vabastati. Protsess kestis nädalaid ning kogu selle aja jätkasid julgeolekuteenistuse härrad kohtu ees oma peitusemängu.

Leroy-Finville'il oli Don Pedro telefonikõne Thomasele jälle meelest ära läinud. Kõne vastuvõtnud kolonelleitnant Boitel ei osanud öelda, kas ja miks ta kõne kolme kuu pärast edasi andis. Pensionile läinud kindralit Jacquier'd süüdistas Lopez selles, et see teadis röövimisest, kuid ei andnud infot edasi. Erukindralil polnud muidugi vähematki kavatsust patuoinaks hakata. Enneaegse pensionilesaatmise pärast niigi pahural kindralihärral läks

229

kops üle maksa. Mis jutt see on, et tema ei andnud infot edasi? Loomulikult edastas ta kõik andmed, otsekohe ja õigesse kohta!

Kohtusaalis võttis maad piinlik vaikus. SDECE ja selle ülem kindral Jacquier allusid tollal veel otse valitsusjuhile. Kas siis valitsus oli samuti asjaga kursis?

Jacquier' järglane kindral Guibaud püüdis otsekohe päästa, mis päästa annab. Nimesid nimetamata hakkas ta tehtud ükskõiksusega seletama, et Lopez oli tõepoolest mõningaid tema mehi informeerinud. Mingid marokolased olevat kavatsenud Mehdi Ben Barkat röövida ja tappa, kuid midagi täpsemat ta ei teadvat. Midagi erilist selles ei nähtud, sest salateenistusel lihtsalt peab olema kõigest ülevaade, mis maailmas toimub.

Kohtu eesistuja Perez oleks tahtnud teada, kes need informeeritud luuretöötajad olid, kuid kindral Guibaud raputas tõrjuvalt pead. Nii kaugele ta ei saa minna, need mehed peavad jääma saladusse. Kui tema, kindral Guibaud, avaldab praegu nende nimed, peab ta nad kohe ka erru saatma, sest siis ei saa nad enam täita oma vastutusrikast kohust pour la patrie — kodumaa ees.

Sûreté Nationale'ï kitsamast ringist pärit tunnistajad ei suutnud üldist pilti muuta. Kohtuistungi protokollist ilmneb, et nii SDECE kui ka Renseignements généraux' direktsioon teadsid kavandatavast röövimisest juba 1965. aasta aprillis.

Ühes Renseignements généraux' ettekandes 21. aprillist 1965. aastast on märgitud, et marokolased, sealhulgas ka kindral Oufkir arutasid Pariisi «Hôtel Crillon'is» koos oma prantslastest partneritega röövi korraldamist. Kohtus päriti selle kohta selgitust osakonnaülemalt Boucoiranilt. Too vingerdas nagu angerjas konksu otsas. Tõsi, niisugune märge on Renseignements généraux' dokumentides tõepoolest olemas, kuid see toetub ajakirjandusest kogutud andmetele.

Kui kohus soovis neid ajaleheväljalõikeid näha, kehitas osakonnaülem Boucoiran abitult õlgu. Vahepeal oli toimik koos väljalõigetega kaduma läinud.

23. septembril esines kohtus inspektor Souchoni abikaasa, kelle tunnistused aitasid selgitada Sûreté tööstiili. Nimelt olevat Lopezi kaitsja, maître Hayot püüdnud tema meest veenda kohtus, valetama. Souchon, kelle osa Mehdi Ben Barka röövimises oli niigi selge, pidi väitma, et ta ei rääkinud telefoni teel mitte kriminaaldirektor Aubert'iga siseministeeriumist, vaid komissar Caillega Renseignements généraux'st.

Maître Hayot lükkas selle süüdistuse otsekohe tagasi ning ähvardas tunnistajat koguni laimu eest vastutusele võtta.

Järgmisel päeval esitatigi laimusüüdistus, kuid seda ei teinud mitte maître Hayot, vaid politseiprefekt Papon ja komissar Caille, ning mitte proua Souchoni, vaid kellegi tundmatu vastu. Kõik said väga hästi aru, et see oli selge hoiatus neile, kes luga palju rääkida kavatsesid.

Mehdi Ben Barka juhtum tõi päevavalgele kogu selle imperia-

listliku julgeolekuorganisatsiooni repertuaari: tunnistajate mõjutamine, «enesetapud», asitõendid, mis ametiruumidest mõistatuslikult kaduma lähevad, politseinikud, kelle käe all sulid töötavad, politseiülemad, kes ohjeldamatult valetavad.

19. oktoobril 1966 lükati protsess kaheksa kuu võrra edasi. Selle põhjus oli Maroko majori Dlimi ootamatu väljailmumine; ta andis end vabatahtlikult Prantsuse kohtu kätte. Major Dlimi, kindral Oufkiri ja politseiohvitser Chtouki vastu oli eeluurimise ja eriti kohtuprotsessi käigus tõsiseid süütõendeid kogunenud. Erikomisjon tegi kindlaks, kindral Oufkir ja major Dlimi kohtusid 30. oktoobril Pariisis ning sõitsid kohe seejärel Boucheseiche'i villasse. Kaks Boucheseiche'i lähikonnast pärit kurjategijat, ühtlasi ka Surete koputajad, olevat koguni Mehdi Ben Barka tapmise juures viibinud. Nende jutu järgi olevat Oufkir omaenda käega opositsioonijuhi surnuks pussitanud.

Erikomisjon jäi selle väitega nõusse, kuid kui kohus istungit 6. juunil jätkas, ei suudetud asjasse lõplikku selgust tuua. Välja ei õnnestunud selgitada ka laiba asukohta. Istung kestis veel seitse pikka nädalat, enne kui lõpuks kohtuotsus tehti. End vabatahtlikult üles andnud major Dlimi, Maroko politseiohvitser El Mahi, ajakirjanik Bernier, luuretöötaja Leroy-Finville ja politseiinspektor Voitot mõisteti õigeks, Maroko ohvitserid Oufkir ja Chtouki, gangsteriboss Boucheseiche ning tema kaasosalised Dubail, Patisse ja Le Ny tagaselja eluks ajaks sunnitööle.

Multiagent Lopez sai kaheksa ja inspektor Souchon kuus aastat sunnitööd. Nemad kahekesi olid ka ainukesed, kes karistuse pidid ära kandma.

Marseille' maffia

17. jaanuaril 1970 mõistis Pariisi vandekohus kuuekümne ühe aastase Barthelemy Guerini kahekümneks aastaks sunnitööle. Tema kaasosalised pääsesid märksa kergemini.

Barthelemy Guerini, hüüdnimega Meme, oli juhtinud maffia-taolist gangsteriorganisatsiooni, mis andis juba nelikümmend aastat Marseille' allilmas tooni ning avaldas suurt mõju kogu riigi lõbustusasutuste tegevusele. Guerini klann ei olnud mitte .ainult kurjategijate bande, vaid vähemalt aeg-ajalt ja Marseille' piirkonnas ka arvestatav poliitiline jõud. Kunagi räägiti isegi niisugustest aegadest, mil ilma Guerini toetuseta ei suutnud [ükski poliitik midagi erilist korda saata. Ühtegi politseiametnikku ei nimetatud ametisse ega edutatud ilma Guerini heakskiiduta. .'Kas see just täpselt nii oli, on tagantjärele raske öelda. Igatahes sõltus Guerini nagu ka teiste tänapäeva gangsteribandede mõju suuresti sellest, kuivõrd nende kuriteod toetuvad ärilisele .alusele ning on kantud kapitalistlikust ettevõtlusest. Organiseeritud kuritegevusel on Prantsusmaal igivanad traditsioonid. Juba La Reynie ja tema eelkäijad pidid kurjategijate bandedega lahinguid lööma. Vaevalt on üheski teises Euroopa kapitalist-

likus riigis kuritegevus olnud nii tihedalt ühiskonnaelu ja poliitikaga seotud kui Prantsusmaal. Suurkapital on alati kuritegevusega seotud olnud, nagu ka organiseeritud kuritegevus toetub kapitalistlikule kasumiihale. Niisugune vastastikune sümpaatia viib lõpuks sellele, et piirid hästiorganiseeritud gangsteritrustide ja suurkapitalistlike ettevõtete vahel ikka enam ähmastuvad. Organiseeritud kuritegevusel on alati olnud hea nina äri ja kasumi peale. Lugematul hulgal suurkontserne on asutatud tänu kuritegelike tehingutega hangitud kapitalile, paljud suured gangsteripealikud on paigutanud oma pettustest, röövimistest, narkootikumiärist, väljapressimisest, valemängimisest ja prostitutsioonist saadud tulud soliidsetesse firmadesse või asutanud omaenda firmad. Nii muutuvad gangsterijõugud üha enam ise kapitalistlikeks ettevõteteks ning gangsteriboss ärijuhiks. Kurjategijatest, igasuguse korra ja allumise vastastest saavad täpsed ja korralikud maksumaksjad.

Monopolismieelsel Prantsusmaal pani politseiminister Fouche mängupõrgud, bordellid, prostitutsiooni ja muu sellise kuritegevuse taimelava maksu alla, rakendades nad seega riigi teenistusse. Kuid maksustatud jäid ikka selleks, kes nad olid: mänguriteks, kupeldajateks ja libudeks, inimrämpsuks ühiskonna kõige sügavamates põhjakihtides, muust ühiskonnast ületamatu kuristikuga lahutatuks.

Imperialismiajastu Prantsusmaal on organiseeritud kuritegevus majanduse ja poliitikaga tihedalt seotud, Guerini-taolised gangsterid kuuluvad ise ülemkihti, kujutades endast ühiskonnakasulikku tulutoovat elementi. Guerinide perekond on siin just sobiv näide. Tema rajaja Antoine Guerini tuli veidi enne Esimest maailmasõda Korsikalt Marseille'sse. Tollal viieteistkümneaastane poiss soovis iga hinna eest suureks meheks saada. Algul pandi ta pagari õpipoisiks, kuid see tee ei paistnud küll rikkuse ja lugupidamise poole viivat, ning ta tegi pagariärist minekut. Marseille — Euroopa, Aafrika ja Idamaade laevade ümberlaa-dimissadam — oma vilka laevaliikluse ja kirju rahvastikuga oli juba tollal ideaalne kogunemiskoht salakaubavedajatele ja igat masti muudele sulidele. Mitte kusagil mujal Prantsusmaal polnud petised nii hästi organiseerunud, mitte kusagil mujal polnud kurjategijad end nii hästi põranda all sisse seadnud, mitte kusagil mujal ei põimunud salakaubavedu ja kaubandus, kuritegevus ja

poliitika nii tihedalt läbi kui Prantsusmaal. Marseille' allilm, milieu, kujutas endast nimelt olulist faktorit valimisvõitluses, tema seisukoht võis valimistulemuste kujunemisel otsustavaks saada. Isegi Viienda Vabariigi ajal tuli veel ette, et kandidaatidele antud häälte üldarv ületas hääleõiguslike kodanike arvu, kusjuures ülearused hääled anti just nende kandidaatide poolt, Kes olid allilma poolehoiu ära teeninud. Nii mõnigi Marseille' 'innapea, saadik või politseiülem olid oma positsiooni eest milieu peameestele tänu võlgu.

Milieu tasus hästi neile, kes teda teenisid. Kuid ta ei käitunud

just eriti peenetundeliselt nendega, kes talle tee peale ette jäid. Marseille' sadamabasseinist tõmmati rohkem laipu välja kui kusagil mujal Prantsusmaal. Ka ei olnud kusagil mujal nii palju kiiresti rikastunud politseinikke ning mõrvatud politseinikke kui Marseille's, selles Euroopa Chicagos.

Kõigel sellel oli noore Antoine Guerini jaoks palju suurem külgetõmbejõud kui üksluisel ja väsitaval pagaritööl range meistri käe all.

Nii läkski Antoine meelsamini sutenööride juurde ametit õppima. Ta alustas ühe tüdrukuga, kuid õige pea oli neid tema käsutuses juba rohkem. Temast sai Mac või Jules, nagu Prantsusmaal sutenööre kutsutakse. Antoine oli kokkuhoidlik Jules, tema heaks töötavatele tüdrukutele ei jätnud ta õieti midagi. Libudelt saadud raha pani ta hoolega kõrvale, kuni seda piisas oma väikese baari avamiseks. Sellest algabki tegelikult Guerini majanduslik tõus.

Baar on ideaalne koht kapitali mahutamiseks. Siin saab tulutoovaid mängutube pidada, siin võib selliseid kaupu turustada, mis tõotavad muinasjutulisi kasumeid: salakaubana sissetoodud alkohol ja tubakas, kokaiin ja heroiin, pornograafia ja armastus.

Seepärast tekib Antoine'i baarile varsti sõsarettevõte, siis veel üks ja veel üks. Tollivaba kaubaga äritsemine omandab üha suuremad mõõtmed. Ärialane suhtlemine, kaubakäive ja investeeringud muutuvad nii mitmekülgseks ja keerukaks, et Antoine ei saa sellega enam üksi hakkama. Korsikalt tuleb nooremad vennad appi kutsuda.

Nii tekkiski Guerini perekonnakontsern. Oige pea tuli hakata ka milieu's oma sõna kaasa rääkima. Siit sugenes muidugi ka uusi muresid, sest vanad kalad tegid uustulnukale elu kaunikesti keeruliseks. Ülekaal oli nende poolel, sidemed laialdasemad. Ainult oma vendadele ja enda poole võidetud väikestele sulidele toetudes ei oleks Antoine Guerini kaugele jõudnud. Ta vajas liitlasi. Taiplikud Guerinid nägid väga hästi, kuidas teised toimisid ning ka nemad hakkasid poliitikuid, advokaate, kohtunikke ja politseinikke ära ostma.

Läks lahti omapärane põrandaalune sõda. Guerini mehed andsid oma konkurente politseile välja, konkurentide agendid politseis hoolitsesid aga selle eest, et kaotused võimalikult väikesed oleksid. Esimesel soodsal võimalusel läks sama masinavärk teistpidi tööle. Mõjukad ametikohad valitsusasutustes ja politseis muutusid allilmas toimuvate pikkade vaevarikaste läbirääkimiste ja veriste kokkupõrgete objektiks. Iga gangsterisündikaat nägi kurja vaeva, et oma meest konkurendi omaga võrreldes paari pulga võrra kõrgemale upitada. Nii nagu soliidsed firmad sõlmivad ärialaseid kokkuleppeid, nii andsid gangsterid krediidina altkäemaksu ning käsitasid mõrvatasu kapitalimahutusena.

Guerini klanni tähetund tuli vahetult enne Teise maailmasõja lõppu. Pärast Prantsusmaa okupeerimist asusid Guerini

konkurendid kähku natside ja Vichy meeste poolele ning ei olnud kitsid Guerini-vendi ülemuste ees tõrvama. Nii ei jäänud viimastel muud üle, kui kahe tule vahele sattumisest hoidumiseks teisele poolele asuda.

Ka USA maffia boss Lucky Luciano oli valmis koostööks sõjaväeluurega fašistlike teljeriikide vastu., Luciano ja Antoine Gue-rini vahel valitsesid sõbralikud suhted, nad aitasid teineteist nii ärilistes kui ka mitteärilistes asjades. Ameeriklased, kes valmistasid ette dessanti Itaaliasse, sõlmisid Lucky Luciano kaudu kokkuleppe maffiaga tolle osast Lõuna-Euroopas. Asjasse tõmmati kaasa ka Guerini, sest eks olnud ju Marseille Itaalias paikn3vate Saksa vägede peamine tagalabaas. Guerini ja tema mehed toetasid Vastupanuliikumise võitlussalku, võtsid osa diversiooniaktidest natside ja Vichy režiimi vastu ning korraldasid ka ise kallaletunge. Pärast Prantsusmaa vabastamist tasus see kõik end kahe- ja kolmekordselt ära. Vaenlasega koostöös süüdistatuna pidid paljud Guerini konkurendid põgenema, paljud kaotasid oma mõju. Guerini klannist sai nii Marseille' allilma ainuvalitseja, lisaks sellele pärjati vennad veel vastupanuvõitlejate loorberitega. Saksa okupatsiooni ajal moodustatud ning USA ja Prantsusma salateenistuste heaks töötavaid gruppe ei saadetud ka pärast maa vabastamist laiali. Salateenistused kasutasid neid mitte enam fašistide, vaid eelkõige organiseerunud proletariaadi vastu võitlemiseks. Vendadele Guerinidele oli see ükskõik, peaasi, et tegutseti. 1947. aasta poliitiliste demonstratsioonide ja streikide ajal lasi Barthelemy Guerini alias Meme ilmselt USA luureteenistuse ülesandel maha kommunist Vincent Voulant'i ning haavas teist demonstratsioonist osavõtjat. Ehkki paljud tunnistajad tundsid tulistajas ära Meme Guerini, lõpetati tema asja uurimine. Salateenistused ei jätnud oma meest hätta. Guerini klann muretses Memele korraliku alibi ning politsei võttis selle meelsasti vastu. Niisiis ei toonud kommunisti mõrvamine Guerinidele mingeid pahandusi kaela. Vastupidi, mängu-põrgute, ööklubide, bordellide ja narkootikumiurgaste impeerium ajas oma kombitsad igale poole mööda Vahemere rannikut. Gue-rinidest said multimiljonärid, nende varandus kasvas muinasjutuliseks. Nad kuulusid ühiskonna koorekihti ning hoolitsesid advokaatide ja revolvrite abil kiivalt oma reputatsiooni eest.

Kuid ka allilmas ei vaibu konkurents iialgi. Vanade, kõrvaldatud konkurentide asemele tulevad õige pea uued, kes peavad seniseid meetodeid aegunuteks. Ometi suutis gangsterikuningas Antoine oma seltskonda peos hoida ning võimul püsida. Nii kestis see kuni 22. juulini 1967.

Sel päeval sõitis Antoine Guerini oma valge «Mercedesega» bensiinitankla juurde. Tema kõrval istus noorem poeg Francois. Auto ei jõudnud veel õieti peatudagi, kui kaks meest ligi astusid ning Guerini pihta tulistasid. Antoine Guerini, perekonnaklanni tugisammas, suri konkurentide kuulide all. See oli esimene tõsine löök Guerinide gang'i pihta.

Antoine Guerini pihta tulistanud mehi ei õnnestunud politseil tabada.

Alates 1964. aastast tegutseb Prantsusmaal kriminaalpolitsei, juures anti-gang-brigade, eriüksus, mille ülesanne on võidelda organiseerunud kurjategijatega. See üksus töötab suures osas koos allilma tegelastega ning sokutab igal sobival juhul oma agente gangsterite ringkondadesse. Ka Marseille' bandedesõja ajal ning Antoine Guerini mõrvaasja uurimisel astus see brigaad tegevusse ning sai jälile paljudele võllaroogadele, kes oleksid võinud loosse segatud olla. Kuid neil kõigil oli alibi ja hea advokaat. Ja ega

politsei soovinudki ühe tapetud gangsteri-pealiku pärast liiga palju kära tõsta, olgu see siis pealegi Guerini ise.

Antoine'i väljalangemine nõrgendas Guerinide perekonnaklanni küll tublisti, kuid see eksisteeris edasi. Uueks šefiks sai järgmine vend Barthelemy.

Meme Guerini alustas pealikukarjääri ehtsa guerinilikuvendetta'ga, nii et organisatsiooni kiüefW Antoine Mondolinil olid järgnevatel nädalatel käed tööd täis. Mondolini oli Meme kasupoeg, kes tegi tavaliselt ära musta töö. Pärast Antoine'i mõrvamist muutus Guerini konkurentide jaoks õhk väga tinaseks, sest erinevalt politseist teadsid Meme ja Mondolini päris täpselt, kust Antoine'i mõrvareid tuleb otsida. Selle lahingu tagajärjel jäi ümmarguselt tosin laipa tänavatele. Ometi jõudis Meme vahepeal oma käega kinni maksta arve, mille võimsale klannile oli esitanud keegi väikesemõõtmeline suli nimega Claude Mandroyan.

Kahekümne kuue aastane Claude Mandroyan, tähtsusetu tegelane allilmas, hulkur ja varas, kes ei suutnud ühestki avatud aknast mööda minna, jäi Guerini tasemest kaugele allapoole.

Ta ei olnud kunagi ka ühtegi bandesse kuulunud ning muul ajal ei vaevunuks Guerinid temasuguse väikese kalakesega üldse käsi määrima. Ta oleks lihtsalt politsei abil kõrvaldatud. Kuid paraku jätkus sellel Mandroyanil häbematust tungida Guerinide villasse ning varastada sealt suure summa eest väärisesemeid samal päeval, mil maeti Antoine'i ning mil kogu perekond ja kõik sõbrad lahkunud šefi kirstu ümber seisid. Mandroyanil endal polnud vist küll aimugi, kellele too uhke villa kuulus. Teda paelus ilus maja, mis tõotas kenakest saaki ning kus ei paistnud kedagi kodus olevat. Saak oligi tõepoolest suur, kuid rõõmu sellest ei saanud ta kuigi kaua tunda.

Allilma bossile ei valmistanud mingit raskust välja uurida, kes selle teoga hakkama oli saanud. Tarvitses vaid ühendusse astuda varastatud kraami kokkuostjatega ning varga nimi oli sedamaid käes.

Varsti pärast seda, 27. juulil 1967, leiti Mandroyani laip ühes Marseille' üksildases kohas, mis kandis väga tabavat nime «Kanalite neem». Claude Mandroyan oli surnuks tulistatud. Leidmise hetkel oli tema keha veel soe. Tund aega enne surma;

nähti teda koos Memega tolle «Mercedeses» — Guerinid eelistasid just seda automarki — linnast välja sõitmas. Sama kinnitas politseis ka Guerinide bande liige Marcel Fillot.

Vennad Meme ja Pascal Guerinid ning nende ihukaitsjad meelitasid õnnetu suli üksildasse kohta, kus Meme temaga siis arved õiendas. Gangsterite jaoks igapäevane asi. Aga just nimelt see saigi vendadele Guerinidele saatuslikuks ning murdis lõplikult nende klanni võimu.

Politsei võttis seekord asja tõsiselt käsile. Kaks ja pool aastat kulus uurimiseks ning tõendite kogumiseks. 2. novembril 1970 algas Pariisis lõpuks kohtuprotsess Barthelemy ja Pascal Guerini, Marcel Fillot ja veel kolme selle bande gangsteri vastu.

Kolm päeva enne protsessi algust hoolitsesid Guerini konkurendid allilma vääriva sissejuhatuse eest. Nimelt jäi Guerini klanni killer Antoine Mondolini sel päeval auto alla, sai raskesti vigastada ning toimetati Marseille'i lähedal asuvasse Cavilloni haiglasse. Mondolini oli teadvuseta. Tema voodi ees istus nõbu Francois ning luges mingit õigusalast raamatut.

Francois Guerini, 1967. aastal tapetud perekonnapea Antoine Guerini poeg, sarnanes oma isaga nagu kaks tilka vett küll välimuse poolest, kuid läks kõiges muus oma rada. Isa

ja onu jälgedes käimise ja gangsteritraditsioonide jätkamise asemel õppis Francois hoolega õigusteadust ning kavatses saada tõeliseks seadusemeheks.

Haiglapalatis valitses ängistav vaikus, mida vaid harva häirisid Mondolini oiged ja pööratavate raamatulehtede krabin. Just äsja oli öööde sisse astunud, et haigele pilku heita. Samal hetkel paiskus uks valla ning kolm maskeeritud ja relvastatud meest tungis palatisse. Uks neist tõrjus õe ja noore Guerini nurka, teised kaks tormasid teadvusetu Mondolini kallale ning torkasid talle kitsa terava pistodaga otse südamesse.

Seejärel tegid härrad konkurendid rahulikult minekut. Noorele Guerinile ei pööranud nad vähimatki tähelepanu. Perekonnatraditsioonid hüljanud gangsteripoeg ei kujutanud neile ju mingit ohtu.

Meme Guerini, keda otsekohe asjaga kurssi viidi, võttis teate oma kasupoja vägivaldsest surmast vastu kivinenud ilmel. Vähe killefeid sureb loomulikku surma, surmaoht kuulub nende elukutse juurde. Pealegi oli Barthelemy Guerinil parajasti muudki, mille kallal pead murda. Kõigepealt tuli üle elada kohtuprotsess, kus teda süüdistati Mandroyani mõrvamises. Tapakirve alt tuli päästa omaenda pea. Seejärel saab ära lahendatud ka Mondolini mõrva lugu, ning sellisel viisil, mis on Guerinide vääriline.

Meme protsessil oli süüdistuse peatunnistaja tema enda kaasosaline Marcel Fillot. Kriminaalpolitsei sai just tema käest teada, et viimati nähti Mandroyani koos Gueriniga. Ennekuulmatu lugu, reetmine klannis! Meme oli päris kindel, et tal õnnestub kogu see asi ilma eriliste raskete tagajärgedeta kaelast ära saada. Lõppude lõpuks oli ta pääsenud terve nahaga ka 1947.

aastal, ehkki tookordki näitasid tunnistajad tema kui mehe peale, kes tulistas kommunist Voulant'i.

Kindlasti läheb nüüdki kõik hästi. Ega siis tema ja vend Pascal ilmaasjata palganud viisteist advokaati, nende hulgas sellised tähed nagu Floriot ja maître Isorini. Viimane, muide, kaitses omal ajal Pétaini.

Tõepoolest, juba teisel protsessipäeval hakkas tuul pöörduma. Marcel Fillot ütles oma varasematest tunnistustest lahti. Politseis olevat teda hirmutatud ja nii kaua piinatud, kuni ta lõpuks pidi rääkima seda, mida temalt nõuti. Nii jõutigi nende ütlusteni, millele toetudes prokurör nõuab nüüd Meme pead!

Guerinidel ja kaitsjatel oli teisigi üllatusi varuks, kuid sedapuhku polnud nendest kasu — nagu ka kombineeritud alibitest ja advokaatide muudest hiilgavatest saavutustest.

Tõendite uurimiseks ja poolte vaidlusteks kulus kohtul kakskümmend istungit. Siis läksid vandemehed nõu pidama. Neil kulus kõigest kaks tundi, et esitatud küsimustele vastata ja kuulutada oma otsus: «Süüdi!»

Guerinil jäi küll pea alles, aga ainult selleks, et sellel vangi-mütsi kanda.

Sellega oli Guerinide klann likvideeritud. Organiseeritud kuritegevus eksisteerib aga edasi, omandades üha ähvardavama ulatuse. Aastatel 1964—1974 kasvas kuritegevus Prantsusmaal poolteisekordseks. Ainuüksi Pariisis pannakse iga päev toime sada röövimist. Kui 1968. aastal oli kuritegude avastamise protsent 56, siis praegu ulatub see ainult 50 lähedale. See tähendab, et Prantsusmaal jääb iga teine toimepandud kuritegu avastamata. Noorsookuritegevus suureneb nii hoogsalt, et pedagoogide hulgast kostab hoiatavaid hääli ning vanemad tunnevad tõsist muret oma poegade ja tütarde tuleviku pärast.

Üldsus ja ametiühingud juhivad õigustatult tähelepanu avaliku korra puudumisele tänavatel. Valitsuselt nõutakse mõjusaid abinõusid. Kuritegevuse kasv on imperialismi majandusliku ja sotsiaalse kriisi üks ilminguid ning valitsus on selle vastu võimetu, olgu see siis Prantsusmaal või mõnes teises kapitalistlikus riigis. Üldsuse rahustamiseks võetakse aeg-ajalt ette suure-ulatuslikke politseiaktsioone, mis annavad aga tagasihoidlikke tulemusi. Organiseeritud kuritegevusele ja smokingites gangsteritele ligi ei pääseta. 1974. aasta sügiskuudel korraldati siseministeeriumi ülesandel suur haarang, millest võttis osa 18 000 politseinikku üle kogu riigi. Kinni suudeti püüda kõigest 309 teisejärgulist suli. Guerini või Mondolini taolisi gangstereid nende hulgas ei olnud.

11000 kriminaalametnikku Sûreté Nationale'ist, nende kolleegid Pariisi prefektuurist ja teistest linnadest seisavad lahendamatu ülesande ees: nad peavad võitlema haigusega, mille juured peituvad ühiskonnakorras endas ning mida ei saa ühiskonnakorda muutmata kõrvaldada. Tõepoolest, see ülesanne ei ole lihtsam kui ringi kvadratuur.

VI LISA

Prantsuse politsei ajaloo tähtsamaid daatume

Kuni VII sajandini ei olnud frangi hõimudel riiklikke politseiinstitutsioone. Vara, elu ja au kaitsmine oli igaühe enda asi. Pärast Merovingide kuningriigi väljakujunemist, eelkõige Chlodovechi (481—511) ajal ning seoses kuningavõimu tugevnemisega läheb monarhile ka politseivõim.

666. a. luuakse Pariisis esmakordselt politsei tugipunktid, õigust mõistab elanikkond ise, süü teeb kindlaks nn. jumalakohus.

VIII—IX sajandi vahetusel Karl Suure ajal (768—814) kujuneb tsentraliseeritud politseivõim. Sõjaväe ja politsei pädevus ei ole lahutatud. Igas maakonnas on zentar, kelle käsutuses on 100 meest ning kes on sõjaväe-pealik, politseiülem, kohtunik ja maksukoguja ühes isikus.

IX sajandil moodustab abt Wilfried Sankt Gallenist esmakordselt linnakodanike omakaitse (Service du Guet). Tolleaegsetest kuritegudest olid põhilised vargused ja röövimised.

Pärast 801. aastat tekib immigratsioonipolitsei eelkäija, kes jälgib häbi-märgistatud võõraid, hiljem nn. turupolitsei võitluseks sulitegemisega reliikvia-kaubanduses ning kombluspolitsei prostituutide jälgimiseks.

877. a. saavutavad feodaalid Charles II Paljaspealt ametikohtade päritavuse ning õiguse sõdu pidada, kohtuid moodustada ja münte vermida. Kohtuvõim jagatakse kuninga ja aadli vahel. Feodaalhärrad nimetati ametisse tema asemike vicomte'iàena, kellele allusid prévôt'd (prefektid, ühtlasi ka ülemkohtunikud) linnades, maire'id (linnapead) asulates ning châtelain'id (linnuseülemad) kindlustatud lossides. Ülemkohtunik, apellatsioonikohtunik ja politseiülem oli feodaalhärra.

1032. a. määrab Henri I Pariisis vicomte'x asemel ametisse kohtu-, politsei-, sõjaväe- ja omavalitsusasjade prévôt'. Talle allutatakse eri julgeolekuteenistus, hellebardikandjad (12 meest) ning politsei vahipostid. Hellebardi-kandjaid abistavad vabatahtlikest linnakodanikud.

XII sajandil seatakse sisse politsei- ja sõjaväeülema ametikohad, samuti provintside kohtuhärrad ja omavalitsuse juhid baille'd (ametimehed) Põhja- ja sénéchaux'd Lõuna-Prantsusmaal.

1183. a. saab Verona kirikukogu otsusest alguse Püha Inkvisitsioon ning ketserite põletamine. Hiljem antakse inkvisitsioon üle 1215. aastal loodud dominiiklaste ordule.

XIII sajandil suurendavad mitmed reformid kuninga võimu sisejulgeoleku ja kohtu valdkonnas. Tekivad sandarmeeria algmed.

1221. a. loob Philippe II (1180—1223) maréchaux de France'i (Prantsusmaa vahtmeistri) ametikoha; selle ülesanne on kuningliku armee raames toimepandud kuritegude uurimine ning informatsiooni kogumine (spionaaž). Linnades tekivad troupes des sergeants des maréchaux (seersantide vahtkonnad).

1248. a. ilmub Hiinas esimene kohtumeditsiini käsiraamat «Xi Yuan Lu»,

kus kirjeldatakse loodusteaduslikke uurimismeetodeid. Euroopas jääb kohtu-meditsiin ning mõrvaasjade uurimine eelkõige spekulatiivsete meetodite valdusse.

1250. a. moodustab Louis IX Püha (1226—1270) alalise ülemkohtu — parlamendi (asukohaga Pariisis). See koosneb kindlapalgalistest kohtunikest, nn. nõunikest. Seatakse sisse alaliste kroonijuristide ametikohad, kuhu pääsevad enamasti kodanlaste hulgast pärit ametnikud. Prévôt'de järele hakkavad valvama komissarid.

Kuninglik kaitsekaardivägi suureneb 60 meheni (neist 30 ratsa) ning võtab chevalier du guet' (vahtkonnaohvitseri) juhtimisel üle kaitsepolitsei ülesanded.

Detsembris 1254 annab Louis IX ordonnantsi prostitutsiooni ohjeldamiseks ning kohustab prostituute kandma kindlaksmääratud riietust. Karmid abinõud priiskamise ja hasartmängude vastu. Kehtib loosung: «Hea nimi on etem kui kuldne vöö.» 1256. a. luuakse spetsiaalne kombluspolitsei.

XIV sajandil peegeldub kuninga ja aadli vaheline võimuvõitlus ka julgeolekusüsteemis. Vastavalt kuninga seisundi tugevnemisele või nõrgenemisele laieneb või väheneb ka tema ametlik kompetents.

1302. a. saavad prévôt'le allunud 12 kriminaalasjade ametnikku nimetuse commissaire enquêteur (uurimiskomissaf).

12. juunil 1309 annab Philippe IV Ilus (1285—1314) korralduse, millega piiratakse tsiviilseersantide {bailfe'de. abiliste) volitusi. Nüüdsest peale tohivad nad vahistada ainult kohtuniku vastava käsu alusel, välja arvatud põgenemise ärahoidmiseks või valejälgedele juhtimise takistamiseks.

Sagedamini tuleb ette vargusi, röövimisi, mõrvu ja valerahategemist. Kahe viimase kuriteo eest nähakse surmanuhtlusena ette ratastamine.

12. mail 1331 teeb kõrgem kohtuorgan parlament otsuse anda inkvisit-siooniasjad üle ilmalikule kuningakohtule — kohtupalatile.

1389. a. laiendatakse Pariisi prévôt' politsei- ja kohtuvõimu kogu kuningriigile. Pariisi kuninglik politsei spetsialiseerub ja tugevneb. Lisaks olemasolevatele eripolitseidele luuakse sanitaar-, hinna-, mõõdu- ja kaalupolitsei, kelle ülesanded on kõike muud kui täpselt piiritletud ja omavahel kooskõlastatud.

Iga uue kuriteoliigi tekkimine toob kaasa ka uue politseiharu moodustamise, mistõttu politseiametnikke tuleb üha juurde.

1390. a. otsustab Pariisi parlament, et nõiaprotsessid lähevad ilmalike kohtute kätte. Siitpeale hakkab nõiaprotsesside arv Prantsusmaal kiiresti vähenema.

XIV sajandi lõpus luuakse Pariisis lieutenant criminale'i (kriminaalleitnandi) ametikoht. Prévôt' asetäitjana tegeleb ta ainult kriminaalasjadega.

XV sajandi lõpus, Valois'de valitsemisajal (1328—1589) laheneb kuninga ja feodaalide võimuvõitlus keskvõimu kasuks. Prantsusmaast saab poliitiliselt ja majanduslikult ühtne riik. Tekivad hilisema tsentraliseeritud ja spetsialiseeritud riigipolitsei eeldused. Politseist kujuneb kuningavõimu tööriist. Vähemalt esialgu jäävad uute politseiinstitutsioonide kõrvale püsima ka vanad. Suurt rolli mängivad sealjuures baille'd ja sénéchaux'd, kes oma võimu häbematult kuritarvitavad. Nende asetäitjad, leitnandid kujunevad kriminaalasjade spetsialistideks, millega algab politsei- ja kohtusüsteemide eraldumine teine-
teisest.

XVI sajandil on kõigis kuninga domeenides ainsad kohtunikud kuninglikud prévôt'd. Neid kontrollib grand-sénéchal. Nii kindlustab kuningas endale vastuvõetava õigusemõistmise. Kuritegude uurimise tase on veel väga madal.
Põhilised tõendid on tunnistajate ütlused ja süüdistatava ülestunnistus. Mürgitamine tehakse kindlaks ainult väliste tunnuste järgi, näiteks nahavärvist lähtudes. Retsidivisti äratundmine jääb tunnistajate mälu hoolde, paremal
juhul saab seda teha põletusmärgi järgi.

20. jaanuaril 1515 seab François I sisse prévôts des maréchaux' (vahtkonnaülema), mõnel pool grand-prévôt' (suurkohtuniku) või capitaine de la police'i (politseikapteni) ametikohad. Nende ülesandeks saab hulkurite, tänava-röövlite ja valerahategijate tagaotsimine ning kohtumõistmine nende üle.

Grand-prévôt' kui armeeohvitseri ülesanne on ühtlasi karistada sõjaväe-distsipliini rikkujaid ja sõjaväekurjategijaid. Tema väesalk maréchaussée, oma

moodi maapolitsei, on osaliselt organiseeritud ratsaväeüksusena. Tal on õigus alati kodaniku maja läbi otsida.

Edaspidi hakkavad grand-prévôt ja maréchaussée võimu- ja kohtuorganite korraldusi täitma.

Kuninga 1527. aasta 7. mai korralduse kohaselt saavad kõik baille'â endale asetäitjateks kriminaal- ja tsiviilleitnandid (lieutenants criminelle ja lieutenants particulare), kes hakkavad tegelema vastavalt kriminaal- ja admi-nistratiivasjadega. 1536. aastast piirdub baille' ja sénéchaux' politsei- ning kohtuvõim ainult appellatsiooniastme õigustega. 1581. aastal keelatakse baille'1 sekkuda politsei ja kohtuorganite tegevusse.

1534. (teistel andmetel 1527.) aasta seadusega jagatakse kriminaalleit-nandi pädevus kaheks. Pika kuuega leitnandi ülesandeks jääb kriminaalasjade uurimine (sündmuskoha vaatlus, ülekuulamised, asitõendite kogumine jms.) ning administratiivasjad, lühikese kuuega leitnant peab kindlustama kurjategija jälitamise ja vahistamise.

aastail 1535—1540 toimuvad kuninga algatusel arvukad ketseriprotsessid, mis on tingitud kalvinismi suurest levikust. Inkvisitsioonikohtud mõistavad kohtualuse enamasti tuleriidale.

Politsei peaülesanne on ketserite (s.t. hugenottide) jälitamine. 1549. a. moodustatakse maapiirkondades ratsapolitsei, millest kujuneb hiljem, kardinal Mazarini valitsemisajal, kogu riiki hõlmav politseisadakond ning lõpuks sandarmeeria. Tema ülesanne on teeröövlite, mustlaste ja poliitiliselt kahtlaste isikute jälitamine.

1572. aasta 24.-25. augusti ööl (pärtliööl) mõrvavad katoliiklased kuninganna Katariina di Medici heakskiidul Pariisis 2000 hugenotti. Järgnevatel nädalatel tapetakse provintsides kokku veel 30 000 protestanti.

XVII sajandil saavutab absolutism oma kõrgpunkti. Prantsusmaa politseid reformitakse põhjalikult, luuakse tsentraliseeritud riigipolitsei. Selle sisepoliitiline riigikaitsefunktsioon arendatakse nii täiuslikult välja, et siitpeale loetakse Prantsusmaa politseid üheks maailmaimeks.

1628. a. laseb kardinal Richelieu seada Pariisi postkontoris sisse nn. musta kabineti (salajase tsensuuri), mille salaülesanne on poliitiliselt kahtlaste isikute kirjade lugemine.

19. märtsil 1667 reformitakse Louis XIV ediktiga politsei ning luuakse hästiorganiseeritud poliitiline salapolitsei Haute Police. Seatakse sisse politsei pealeitnandi ametikoht, kellele alluvad kõik riigi politseijõud. Pariisis tekib keskse ametkonnana Bureau de Confiance et de Sûreté (usaldus- ja julge-olekubüroo). Esimeseks politsei pealeitnandiks saab kodanlik jurist Gabriel Nicolas de la Reynie, kes omandab selle ametikoha 250 000 livri eest ning müüb d'Argensonile edasi 150 000 livri eest.

1699. aastast peale on Haute Police'l Sûreté-burood juba kõikjal üle maa. 1667. aasta politseireformiga haaratakse esmakordselt kõik politseiharud ühtsesse süsteemi. Selle põhilülid on Haute Police (poliitiline salapolitsei), commissaires de police (politseikomissarid) ning chevalier de guet' (vahtkonna-ohvitseri) väesalgad koos maréchaussée'ga. Need koos procureurs du roi'ga (tänapäeva prokuröri eelkäija) alluvad politsei pealeitnandile. Politseijõudude selline tsentralisatsioon ja ühtsus on tolleaegses maailmas ainulaadne.

1667. a. leiab Pariisis aset esimene suurhaarang 400 politseiniku osavõtul.

Juulis 1672 paljastatakse mürgitamistelt markiis de Brinvillier ja tema armuke Saint-Croix. Algavad arvukad protsessid aadlike ja kõrgkodanluse esindajate vastu. Selle ancien régime'i suure protsessilaine kõrgpunkti tähistab Catherine Deshayes', alias Monvoisini kohtuasi.

30. aprillil 1679 alustab Louis XIV korraldusel tööd erikohus, chambre ardente (tulekamber), mille eesistuja on pealeitnant la Reynie.

1682. a. avastab saksa arst Schreyer vette asetatud kopsu abil esmakordselt täpse kohtuarstiteadusliku meetodi, kuidas kindlaks teha, kas vastsündinu oli elus või sündis ta surnuna.

1691. a. annab la Reynie välja Prantsuse politsei esimesed teenistuseeskirjad, mis määravad kindlaks politsei kompetentsi, samuti politseinike käitumise kurjategija kinnipidamisel ja ülekuulamisel.

XVIII sajandil jõuab Prantsusmaal absolutistliku monarhia ajajärk lõpule-

Selle poliitilise ja moraalse allakäiguga kaasneb ka politseiaparaadi kiire muutumine poliitiliste ja isiklike intriigide tööriistaks. Pärast 1789. aasta kodanlikku revolutsiooni tekib kodanlik politseiaparaat.

1725.—1757. a. pealeitnantide Herauld'i (1725—1739) ja Ravenoille'i (1747—1757) ajal langeb kuritegevusevastane võitlus politseifunktsioonina tagaplaanile. Politsei peaülesanneteks saavad revolutsiooniideede jõhker mahasurumine, avaliku elu tegelaste järele nuhkimine ning õukonnaintriigid.

28. märtsil 1757 hukatakse julmalt François Damiens, kes haavas atentaadi käigus kergelt Louis XV-t.

1757. a. tekib Pariisis riigipolitsei kõrvale kuritegevusevastase võitluse julgeolekubüroo koos spetsialiseeritud ametnikega.

14. juulil 1789 ründab rahvas Bastille'd, kodanlik revolutsioon võidab. Linnapea (bailli) võtab politseivõimu üle.

26. augustil 1789 kuulutatakse välja inimõigused: vabadus, võrdsus, vendlus.

Revolutsiooni arengust tulenevalt tekivad Heaolukomitee politseibüroo ja Sûreté Générale (Üldine Julgeolekukomitee). Politsei pealeitnandi ametikoht likvideeritakse, poliitiline salapolitsei saadetakse laiali.

9. oktoobril 1789 võtab Rahvuskogu vastu kriminaalkoodeksi ning keelab piinamise.

Saadik dr. Guillotin teeb ettepaneku viia surmanuhtlus täide pea maharaiumise teel. Hiljem pakub ta välja ka vastava seadeldise, mida tänaseni nimetatakse tema nime järgi giljotiiniks.

1790. a. ilmub Jean Paul Marat' (1743—1793) «Kriminaalseadusandluse kava», mis sisaldab revolutsioonilise väikekodanluse kriminaaloigusteoreetilisi ideid. Samal aastal reorganiseeritakse maréchaussée gens d'armes'iks (sandarmeeriaks). Gens d'armes (sõna-sõnalt: relvastatud inimesed) hakkab kaitsma Rahvuskogu ning valvama vanglaid ja kohtuid, eskortima vange ja pidama vahti surmaotsuste täideviimise juures.

20. märtsil 1792 nähakse seaduses ette giljotiin kui hukkamisvahend. Esimene surmaotsus sellel viiakse täide 25. aprillil 1792, mil hukatakse üks teeröövel.

21. jaanuaril 1793 giljotineeritakse Louis XVI.

31. mai — 2. juuni 1793 — rahvaülestõus, mis paneb aluse jakobiinide revolutsioonilis-demokraatlikule diktatuurile.

13. juuli 1793 mõrvab Charlotte Corday Jean Paul Marat'. Corday vahistatakse ning hukatakse 19. juulil 1793.

1793. aasta suvel algab revolutsioonilise terrori aeg, mis saavutab oma haripunkti pärast 10. juunit 1794. Neil päevil viiakse Pariisis iga päev täide kuni 50 surmaotsust.

17. septembril 1793 antakse välja kahtlustatavate kohta käiv seadus, millega revolutsioonikomiteed allutatakse ühtlasi Julgeolekukomiteele. Sellega läheb politseivõim sektsioonidelt keskusele.

9. termidoori (27. juuli 1794) kontrrevolutsiooniline riigipööre.

28. juulil 1794 hukatakse ilma kohtuotsuseta jakobiinide juhid Robespierre, Saint-Just, Couthon ja Lebus. Jakobiinide diktatuuriaparaat purustatakse ning see asendatakse suurkodanluse võimu- ja politseiaparaadiga. Heaolukomitee kaotab võimu, siseprobleemid antakse üle Seadusandluse Komiteele.

1789. aastal laialisaadetud poliitiline politsei luuakse taas.

1795. a. moodustatakse 7000 mehest koosnev Légion de Police Générale (üldine politseidivisjon).

Jaanuaris 1796 luuakse esimene Prantsuse Politseiministeerium, kogu politsei keskorgan ning poliitilise politsei eriinstitutsioon. Oks selle esimesi aktsioone on revolutsionäär F. N. Babeufi vahistamine 10. mail 1796.

1799. a. saab politseiministriks Joseph Fouché.

XIX sajandil tekib kõigis kapitalistlikes riikides moodne kodanlik politsei sinna juurde kuuluva kriminaalpolitseiga, kus kasutatakse laialdaselt loodusteaduse ja tehnika

saavutusi. Politseiaparaat saab kodanluse tähtsaimaks survevahendiks võitluses töölisliikumise vastu.

Prantsusmaa on esimene riik, kus tekib alaline kriminaalpolitsei ning kus rakendatakse teaduslikke identifitseerimismeetodeid.

1800. a. reorganiseeritakse Prantsuse politsei põhjalikult, ta kohanda-

takse riigi administratiivüksustele: provintsidele (départements), ringkondadele (arrondissements), kantonitele (cantons) ja kogukondadele (commune). Kõrgeim organ on politseiministeerium, mida juhib minister. Ministeerium koosneb kuuest osakonnast, millest kolm kuuluvad poliitilise politsei koosseisu. Provintsides pannakse ametisse politseiprefektid ning linnades ja kogukondades maîre'id, kellele alluvad politseikomissarid. Suurlinnades seatakse sisse veel politsei peakomissari ametikohad. Kokku tuleb neli politseiorgani-satsiooni: (salajane) riigipolitsei, üldpolitsei, sõjaväestatud sandarmeeria ning Napoleonile vahetult alluv lossipolitsei.

1804. a. saadakse esialgu ainult päikesevalgusel töötava aparaadi abil esimene telegramm. Samal aastal jõustub Code civil (tsiviilkoodeks).

1808. a. jõustub Napoleoni Code d'instruction criminelle (kriminaalprotsessi koodeks), keelatakse lõplikult pnnamised ning kehtestatakse kohtupidamise avalikkuse nõue. Samal aastal jõustub kaubanduskoodeks.

Ij09. a. alustab sunnitööline Eugène François Vidocq (1775—1857) oma karjääri nuhina Pariisi prefektuuris.

1811. a. jõustub Napoleoni Code pénal (kriminaalkoodeks).

1812. a. asutab ärakaranud vang Vidocq Brigade de Sûreté (Julgeolekubrigaadi), esimese moodsa kriminaalpolitsei, millest hiljem kujuneb Police Judiciaire. (Londoni Scotland Yardi sünniaasta on 1829 ning Preisimaa kriminaalosakonnal 1830.)

Sûreté esimesed detektiivid on eranditult kunagised taskuvargad ja sissemurdjad.

1818. a. saab Sûreté oma esimesed ametiruumid Pariisis Petit Rue Saint-Anne nr. 6.

1823. a. kirjutab tšehhi professor Jan Purkyne (1787—1889) uurimuse sõrmejälgedest ning püüab neid ka liigitada. Tema töödest lähtub hiljem inglane Galton.

1828. a. amnesteeritakse Vidocq. 1829 ilmuvad tema memuaarid, kust saavad inspiratsiooni paljud kirjanikud.

1829. a. luuakse Pariisi linnapolitsei (Sergents de ville), mis nimetatakse pärast 1848. aasta kodanlikku revolutsiooni ümber Gardien de la paix'ks (rahuvalvurid). Politseinikud kannavad vormi.

1830.—1832. aasta klassilahingutes astub Brigade de Sûreté esmakordselt laiaulatuslikult proletariaadi ja väikekodanluse vastu. Kasutatakse peamiselt nuhke, provokatsioone ja õõnestustegevust.

1832. a. lõpetatakse süüdimõistetute põletusmärgiga märgistamine. Reformitakse Brigade de Sûreté, mida hakatakse tulevikus nimetama Service de la Sûreté'ks (Julgeolekuteenistus). Kõik varem karistatud isikud vallandatakse, politseiteenistusse voetakse ainult laitmatuid kodanikke. Sûreté saab oma juurdekasvu sandarmeeria ridadest.

Novembris 1832 lööb Vidocq Sûretést lahku ning asutab Pariisis Majandusinformatsiooni Büroo, tegelikult maailma esimese eradetektiivkontori. (Pinkertoni agentuur Chicagos on pärit 1850. aastast.)

1839. a. võtab politsei kasutusele Daguerre'i 1806. aastal leiutatud foto-menetluse.

1845. a. vahistatakse Londonis mõrvar esmakordselt telegraafi abil.
2. detsembril 1851 paneb Louis Bonaparte toime riigipöörde. 48 Pariisi politseikomissari toetavad oma konstitutsioonitruudusvannet rikkudes riigipööret. Pariisis vahistatakse 2133 Napoleoni vastast.
Pärast pööret organiseerib Louis Bonaparte lisaks riigipolitseile veel erapolitsei, mis tegeleb eelkõige poliitikute järel nuhkimisega.
1852a. tugevdatakse märgatavalt sandarmeeriat. Pariisi politseiprefektuuris moodustatakse 250 mehest koosnev valvesandarmeeria.
1853. a. antakse kogu riigi politseihaldus Pariisi politseiprefektuuri pädevusse.
1854. a. jagatakse politseijõud divisjonidesse. Provintsides luuakse komissariaadid, suurlinnades keskkomissariaadid. Tekib raudteepolitsei koos 30 komissariaadiga. Kriminaalpolitsei spetsialiseerub.
1858. a. seab inglane W. J. Herschel Hooghly ringkonnas Bengalis sisse sõrmejälgede registratsiooni isiku identifitseerimiseks.
242
18. märtsil 1871 võtab Rahvuskaardi Keskkomitee võimu enda kätte. Pariisi politseivõim läheb rahvamiilitsale. Surete taandub Versailles'sse.
28. märtsil 1871 kuulutatakse välja Pariisi Kommuun. Neil aegadel ei ole Pariisis peaaegu üldse kuritegevust. Likvideeritakse vana kohtu- ja politsei-aparaat. Nende asemele loodud 10 komisjoni hulgas on justiits- ja julgeoleku-komisjon.
21.—28. mail 1871 nn. verine nädal. Versailles' valitsus kukutab koos saksa okupantidega Pariisi Kommuuni ning korraldab kommunaaride hulgas veresauna. Surete jälitab Kommuuni poolehoidjaid.
Jaanuaris 1874 seab Pariisi politsei sisse fotoateljee. Sellest ajast peale pildistatakse kõiki kinnivõetuid, kurjategijate fotod säilitatakse.
1877. a. tõestab W. J. Herschel, et kahte ühesugust papillaarkurrustikku ei ole, ning teeb ettepaneku kasutada seda asjaolu isikusamasuse kindlakstegemisel.
1879. a. arendab Pariisi prefektuuri kirjutajaabi Alphonse Bertillon (1853—1914) välja antropomeetrilise mõõtmissüsteemi, et identifitseerida retsidiviste. Seda menetlust hakatakse nimetama bertiljonaažiks.
1880. a. paneb šoti arst Henry Faulds aluse sündmuskoha daktüloskoopiale.
1882. aasta novembri keskel asutatakse Pariisi prefektuuri juurde katseline kriminalistikalaboratoorium. Bertillon peab tõestama oma antropomeetrilise süsteemi sobivust isiku identifitseerimiseks.
20. veebruaril 1883 õnnestub esmakordselt identifitseerida bertiljonaaži abil retsidivist. Aasta jooksul identifitseeritakse veel 48 retsidivisti.
1884. a. võetakse bertiljonaaž kasutusele Prantsusmaa vanglates ning seejärel peaaegu kogu maailma politseis.
1. veebruaril 1888 nimetatakse A. Bertillon maailma esimese identifitseerimisteenistuse ülemaks. Samal ajal juurutatakse politseipraktikasse Bertil-loni portrait parle (kõnelev pilt, s. t. isikukirjeldus), mõõtkavaline sündmus-kohafoto ja jälitaja taskuraamat (DKV).
25. augustil 1888 tõestab inglise teadlane sir Francis Galton oma ettekandes, et kahe inimese kümne sõrme papillaarkurrustiku kokkulangemise tõenäosus on 1 : 64 000 000 000. Daktüloskoopia pooldajate arv hakkab siitpeale kiiresti kasvama.

1892. a. on Pariisi politseiinspektorite arv tõusnud 880 ja mundris vahtmeistrite arv 7500-ni.

Samal aastal ilmub Galtoni töö sõrmejälgedest kui identifitseerimisvahen-dist. Lisaks sellele töötab Argentina politseiohvitser Juan Vucetich (1858— 1925) välja sõrmejälgede klassifikatsiooni.

8. juulil 1892 paljastab politseiinspektor Alvarez Argentinas esmakordselt kriminalistika ajaloos sõrmejälgede abil mõrvari. Daktüloskoopia hakkab bertiljonaaži välja tõrjuma.

1893. a. saab linnapolitsei (Gardien de la paix) Pariisi prefektuuri piires oma direktsiooni, kuhu kuulub direktor, kaks asedirektorit ja kümme divisjonikomissari.

9. detsembril 1893 paneb anarhist Auguste Vaillant Pariisis Bourbonide palees (parlamendihoones) plahvatama pommi. Surete on küll asjast teadlik, kuid ei võta poliitilistel kaalutlustel vastuabinõusid tarvitusele.

1894. a. võtab Bertillon Prantsuse politsei antropomeetrilises kartoteegis eritunnustena arvele ka neli sõrmejälge.

19. detsembril 1894 mõistab Prantsuse sõjakohus suurtükiväekapten A. Dreyfusi võltstõendite ja A. Bertilloni eksiarvamuse alusel eluks ajaks siindasumisele Kuradisaarele. Alles asja uuel läbivaatamisel 12. juulil 1906 mõistetakse Dreyfus õigeks.

1896. a. loobub Argentina provintsipolitsei esimesena bertiljonaažist ning seab selle asemel sisse daktüloskoopia.

XX sajandil kujuneb Prantsusmaa politseist suurkodanluse imperialistliku sise- ja välispoliitika tööriist. Tsentralisatsiooni ja ühtsuse poolest ületab ta kõiki Lääne-Euroopa politseisid.

1900. a. luuakse Pariisis 300 ametnikuga Brigade des voitures (liikluspolitsei). Scotland Yard võtab kasutusele daktüloskoopia, antropomeetrilisest

indentifitseerimismeetodist hakatakse loobuma kogu maailmas. Prantsuse politsei jääb aga vana meetodi juurde.

2. septembril 1902 mõistab Londoni kohus esmakordselt Euroopas sissemurdja süüdi sündmuskohale jäänud sõrmejälgedele toetudes.

1902. aasta oktoobris identifitseerib A. Bertillon esimesena Euroopas mõrvari sündmuskohalt leitud sõrmejälgede järgi.

5. mail 1905 langetatakse Londonis Farrow' mõrvaasjas (nn. Deptfordi mõrv) surmaotsus, kusjuures süüdimõistev kohtuotsus toetub esmakordselt mõrvari sõrmejälgedele.

30. detsembril 1907 moodustatakse Pariisi prefektuuri juurde 42 mobiilset kriminaalbrigaadi (Police mobile). Nende ülesanne on põgenenud ja tundmatute kurjategijate jälitamine ning delikaatsed poliitilised afäärid.

1910. a. tabatakse esmakordselt mõrvar (dr. Crippen) traadita telegraafi kasutades.

21. augustil 1911 varastab dekoratsioonimaalija Vincenzo Perruggia LouY/№'ist Pariisis Leonardo da Vinci «Mona Lisa». Aegunud indentifitseeri-missüsteemi tõttu ei suuda Prantsuse politsei kurjategijat tabada.

Märtsis 1913 reformib Pariisi politseiprefekt, kunagine Sûreté ülem Céles-tin kogu politsei. Brigade mondaine (ka brigade des moeurs) ehk kombluspolitsei hakkab tegelema ka uimastikaubandusega. Seni kogu kriminaalpolitsei tööd teinud Jälitusteenistuse Peadirektsiooni asemel luuakse Direction de la Police Judiciaire

(Kriminaalpolitsei Direktsioon) ja Service des renseignements généraux (Üldine Luureteenistus).

Samal aastal töötab dr. E. Locard Lyoni kriminaalpolitseist daktüloskoo-pia alusel välja nn. poroskoopia, mis võimaldab identifitseerimist sõrme papil-laarkurrustiku pooride abil.

1914. a. kevadel toimub Monacos rahvusvaheline politseikongress. Viimase riigina Euroopas võtab ka Prantsusmaa kasutusele daktüloskoopia.

1921. a. avaldab taani politseiohvitser Hakon Jörgensen sõrmejälgede identifitseerimise kaugsüsteemi. Niinimetatud gastrolleerivate kurjategijate jälitamine muutub märksa kergemaks. Pariisi politseikomissaridele pannakse järelevalve linnapolitsei (Gardien de la paix) üle.

1923. a. asutatakse Rahvusvaheline Kriminaalpolitsei Komisjon (Interpol), mis paikneb esialgu Viinis, hiljem Pariisis.

1926. a. suurendatakse liikluspolitseid viie kompaniini (1500 meest). 16 mobiilbrigaadi juhivad divisjonikomissarid, kelle ülesannete hulka kuulub ka politsei kohtuvõimu teostamine. Pariisi kriminaalpolitsei käsutuses on üle 800 inspektori, kes tegutsevad ka mobiilbrigaadides ja muudes osakondades. Identifitseerimisteenistus jaguneb kolmeks osakonnaks: kehamõõtmetega tegelev traditsiooniline osakond, kriminaalarhiiv ja teaduslaboratoorium. Kriminaalpolitsei mittekoosseisulised töötajad on jaotatud Seine'i departemangu kaheksa politseiringkonna vahel.

Kriminaalpolitsei keskaparaadi juures töötavad Brigade des notes (Pea-brigaad) halduskusimuste lahendamiseks, poliitiliste asjadega tegelev Brigade criminelle ou spéciale (Eribrigaad) ja Brigade de la voie (Tänavabrigaad) taskuvaraste, petiste ja hulkurite püüdmiseks, samuti Section mixte (Eriteenistus), kelle pädevusse kuulub tegelemine suurpetturite, tüdrukutega kaubitsejate, öömaja- ja hotellipidajate ning narkootikumiga kaubitsejatega, edaspidi ka raskete kuritegude uurimine.

Kolmekümnendatel aastatel sigineb Prantsuse politseisse nagu muudessegi asutustesse palju fašismimeelseid elemente, kes töötavad sageli koos Saksamaa ja Itaalia fašistlike organisatsioonidega.

12. märtsil 1932' leitakse tuletikukuningas Ivar Kreuger oma Pariisi korterist surnuna. Tema surmaga seoses tulevad ilmsiks Kreugeri kontserni kelmused ja kõrgemate rahandusringkondade kahtlased tehingud.

23. detsembril 1933 avastatakse Bayonne'i pandi- ja laenuühisuses suur pettus. Fašistlikud elemendid kasutavad Stavisky afääri riigipöörde üritamiseks 1934. aasta jaanuaris ja veebruaris.

9. oktoobril 1934 mõrvab fašistliku terroriorganisatsiooni «Ustaša» liige Kerin-Dimitrov Marseille's Jugoslaavia kuninga Aleksandar I ja Prantsusmaa välisministri Barthou'. Surete on kavatsetavast kallaletungist küll informeeritud

kuid ei võta mõjusaid abinõusid tarvitusele. Mõrva uurimisel jäävad selle poliitilised tagamaad välja selgitamata.

1935. a. ilmuvad Prantsuse politseisse esimesed naised, kelle peaülesandeks saab alaealiste kaitsmine moraalivastaste mõjutuste eest.

14. juunil 1940 vallutavad saksa okupandid Pariisi. Nende kätte langeb Prantsuse julgeolekuaparaadi rikkalik materjal, sealhulgas Sûreté Nationale'i kartoteek. Suurem osa sõjaväeluure ja Sûreté Nationale'i töötajaid põgeneb vabasse tsooni.

Juunis-juulis 1940, pärast Prantsusmaa vallutamist ja fasismimeelse Pétaini režiimi kehtestamist Vichys siirdub osa politsei- ja luuretöötajaid Londonisse kindral de Gaulle'i juurde või Prantsuse vägedesse Põhja-Aafri-kas. 4000 politseinikku lülitub Vastupanuliikumisse (Résistance'i). Londonis organiseerib ohvitser Dewarin (varjunimega kolonel Passy) pagulasvalitsuse ülesandel uue luureteenistuse Bureau Central de Renseignement et d'Action — BCRA (Luure- ja Aktsioonikeskbüroo), mis ühendatakse 16. novembril 1944 Sûreté Nationale'iga kui Direction de la Surveillance du Territoire (Territooriumi Jälgimisdirektsioon). Okupeeritud kodumaad on enamik politseiasutus! fašistliku gestaapo aktiivsed abilised.

3. oktoobril 1940 võetakse Vichys vastu juudivastane seadus, mis järgib Hitleri-Saksamaa seaduste eeskuju.

Märtsis 1941 luuakse Vichy-Prantsusmaal Juudiküsimuste Peakomissa-riaat, mis töötab tihedalt koos fašistliku julgeolekuteenistusega SD. Komis-sariaadiga liidetakse juudivastaste abinõudega tegelev eripolitsei (Police des Questions Juives), mis hakkab koos Vichy mitlitsaga juute taga kiusama.

1943. a. luuakse brigade de protection des mineurs (noorsookaitsebri-gaad), mis koosneb naiste- ja meestesektsioonîst.

14. augustil 1944 toimub Pariisi politsei üldstreik. Politseinikud võtavad osa pealinna vabastamiseks peetud tänavavõitlusest.

25. augustil 1944 vabastavad kindral Leclerci ja kindral de Gaulle'i tankiväed Pariisi.

Luureteenistus BCRA muudab oma nime DGSS-ks (Direction Générale des Services de Sécurité — Julgeolekuteenistuse Peadirektsioon) ning hakkab üha rohkem tegelema politseitööga. See julgeolekuteenistus allub vahetult kindral de Gaulle'ile.

28. oktoobril 1944 saadetakse laiali Vastupanuliikumise rahvamiilits.

16. novembril 1944 liidetakse DGSS Sûretêga kui poliitiline politsei DST.

16. jaanuaril 1945 riigistatakse Renault' tehased, sest nende omanik Louis Renault oli teinud koostööd saksa okupantidega. Kolm kuud hiljem läheb riigi kätte ka mootoritehas Gnome et Rhône.

1946. a. taasasutatakse Brüsselis Interpol.

1952. a. rakendatakse Duflos' mõrva uurimisel Pariisis esmakordselt radioaktiivseid materjale.

23. oktoobril 1956 paneb Prantsuse luuretalitus toime õhupiraatluse akti ja röövib Alžeeria vabastusliikumise liidrid Ben Bella, Mohamed Khideri jt. Nad toimetatakse Alžiirist Pariisi ja paigutatakse La Santé vanglasse. Prantsuse valitsus püüab seda rahvusvahelise õiguse normide rikkumist varjata.

13. mail 1958 tuleb taas võimule kindral de Gaulle.

1964. a. moodustatakse Sûreté ja Pariisi politseiprefektuuri juurde kriminaalpolitsei eriüksused võitluseks organiseeritud kuritegevusega, nn. anti-gang-brigade'id.

29. oktoobril 1965 röövib Sûreté Maroko opositsioonijuhi Mehdi Ben Barka ja annab ta Pariisis üle tema vastastele, kes ta tõenäoliselt mõrvavad. Peale Sûreté on afääri segatud ka Pariisi politseiprefektuur ja sõjaväeluure.

1968. a. võetakse Pariisi politseiprefektuuris kasutusele sõrmejälgede identifitseerimise automatiseeritud süsteem.

SISUKORD

Eessõna venekeelsele väljaandele 3

I. Imepolitsei

Komissar Javilliey ja vabaarmastus ... 12
Noblesse oblige 16
La Reynie lööb korra majja 22
Maailmaime iluvead 25
Käbi ei kuku kännust kaugele 33
Ära karda, timukas! 34
See, mida kuningas mässuks pidas ... 39
Jakobiinide rusikas 43

II. Sunnitöövanglast kriminaalpolitseisse

Keisri vari 45
Detektiivide keiser 51
Mahavaikitud sünd 57
Sûreté muudab värvi 61
Ohvitseride kohus 63
Sûreté läheb barrikaadidele 65
Komissaride vanne 71
Naistetapja Lyonist 73
Ta ei vajanud laternat 75
Sûreté tõmbub tagasi 81

III. Surete ja teadus

Kadunud kohtutäitur 84
Inspektor Goron lahendab oma asja ... 87
Kõnelev pilt 92
Sûreté ja pommid ■ . 97
Eksimine on ebainimlik 102
Surnu tugitoolis 108
«Mona Lisa» voodi all 111
Sûreté kolm äpardust 113
Argonnide ingel 117
Hommikusilm 121
S.G. otsib H 21-te 123
Rohelise ristiga surm 127
Fouché järeltulijad 130

IV. Sûreté ja mõrvarid

Sûreté moraal 134
Kaksikmõrv L'Ermitage'is 136
Sûreté ja finantshaid 144
Mees Sûreté tõendiga 152
Monsieur Alexandre'i äri 155
Ilusa Alexanderi surm 158
Demagoogide mäss 160
Bandiitide ühing 163

246
Vive le roi! '66
Bandiitide karjäär , • • • 173
Maopilguga Taavet 174
Mõrvari elulugu I81
Dr. Petiot alias kapten Valerie 189
Sûreté täna
Surnu jäi auto alla 192
Vaglad saavad tunnistajaks 194
Pariisi suur kõrv '99
Ülekuulamine Sûretés 201
Toi aussi\ — Sina ka! 205
Roosa ballett 210
Skandaal kõrgemas seltskonnas ... .214
Sûreté ja vabadus 221
Kõik valetavad, kuidas oskavad 223
Marseille' maffia 231
Lisa
Prantsuse politsei ajaloo tähtsamaid daatume 238

Массово-политическое издание. Герхард ФАИКС. Большое ухо Парижа. Французская полиция: история и современность. На эстонском языке. Перевод с немецкого языка: Я. Соотак. Художник-оформитель А. Тали. Таллин, изд-во «Ээсти раамат». Toimetaja R. Rammus. Kunstiline toimetaja I. Kalistru. Tehniline toimetaja S. Kohu. Korrektorid Ü. Kiivet ja O. Langsepp. ИБ № 5837. Laduda antud 24. 03. 88. Trükkida antud 1. 09. 88. Formaat 60 X 90/]6. Raamatu-ajakirja paber. Kiri: literaturnaja. Kõrgtrükk. Trükipoognaid 15,5. Tingvärvi-tõmmiseid 15,89. Arvestuspoognaid 18,28. Trükiarv 50 000. Tellimus nr. 1422. Hind rbl. 1.80. Kirjastus «Eesti Raamat>, 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. H. Heidemanni nim. trükikoda. 202400. Tartu, Ülikooli 17/19. III